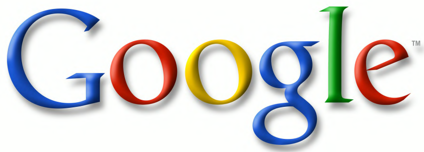
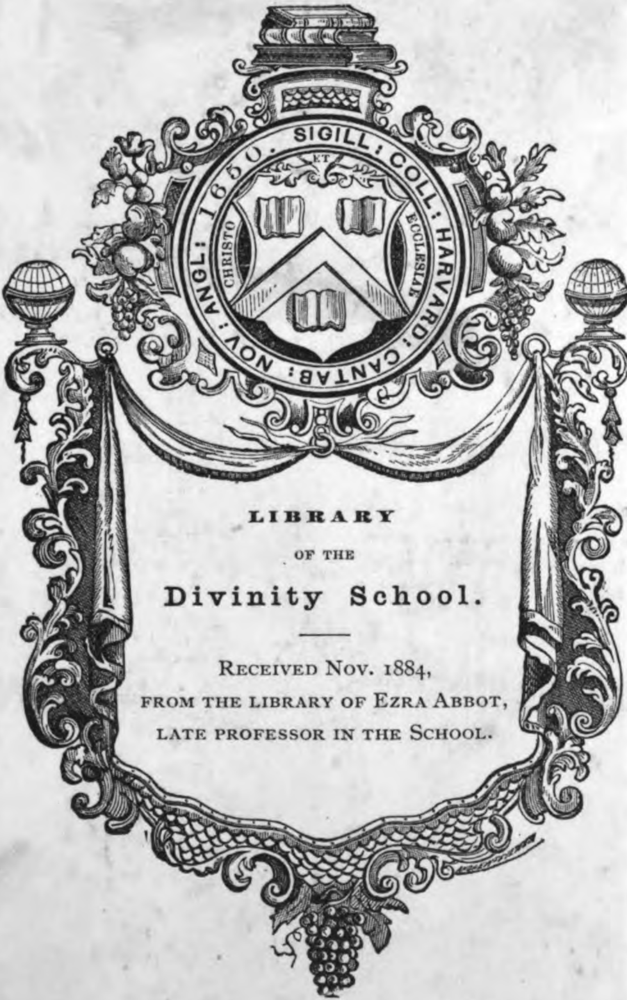

Kyrkohistorisk årsskrift

Svenska kyrkohistoriska
föreningen, Kyrkohistoriska föreningen (Sweden)

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE
LIBRARY
OF THE
Divinity School.
Received Nov. 1884,
from the library of Ezra Abbot,
late professor in the School.

SKRIFTER UTGIFNA AF KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN. I: 1.

Kyrkohistorisk Årsskrift

UTGIFVEN

AF

HERMAN LUNDSTRÖM

FÖRSTA ÅRGÅNGEN
1900

HARALD WRETMANS TRYCKERI, UPSALA
1900.

INNEHÅLL.

Granskningar och anmälningar.

I december månad 1899 framlade professor Herman Lundström vid en enskild sammankomst med deltagarne i det kyrkohistoriska seminariet vid Upsala universitet en sedan länge förberedd plan att bilda en förening, hvars ändamål borde vara att väcka och vårda kyrkohistoriskt intresse och genom utgifvandet af regelbundna skriftserier främja kännedomen om vår fädernekyrkas genomlupna utveckling. För utarbetandet af stadgeförslag och öfriga förberedelser för föreningens konstituerande tillsatte de närvarande en kommitté om fem personer, nämligen professor Lundström, filosofie och s. m. kandidaterna Hjalmar Holmquist och Gunnar Norrby, s. m. kandidat Johannes Viotti och fil. doktor Josef Helander samt såsom suppleant filosofie och s. m. kandidat Erik Aurelius. Kommittén, som omedelbart trädde i verksamhet, hade efter några få sammanträden fullgjort sitt uppdrag. Redan den 14 december sammanträdde på inbjudan af professor Lundström ett trettiotal för saken intresserade personer på Teologiska Fakultetens i Upsala sessionsrum. Dessa beslöto enhälligt att konstituera sig till ett sällskap under namn af Kyrkohistoriska Föreningen. Den förberedande kommitténs förslag till inbjudningsskrift godkändes, och likaså antogs efter någon diskussion stadgeförslaget, hvilket förklarades hvilande till första allmänna årssammankomsten i maj 1900. För att till angifna tid handhafva föreningens angelägenheter och efter bästa förmåga verka för dess utbredande tillsattes en provisorisk styrelse, bestående af professor Lundström ordförande, doktor Helander sekreterare och kandidat Viotti skattmästare. Sedan styrelsen mottagit löfte om benäget understöd af flere bland kyrkans främste målsmän och kännare på den äldre nationella kulturens områden, offentliggjordes i januari detta år inbjudan till inträde i föreningen, så lydande:

Betydelsefull är förvisso kyrkans insats i vårt fäderneslands för hvarje svenskt sinne dyrbara historia; djupt och vidtomfattande det inflytande, hon utöfvat såsom hela folkets fostrarinna och organ för mensklighetens främsta kulturmakt. I stort sedt företer ock vår svenska kyrkas genomlupna utveckling en ingalunda mindre intresseväckande bild än hvarje annan nationalkyrkas historia. Väl framträda här liksom öfverallt i den menskliga utvecklingen om hvartannat skuggor och dagrar, både framåtskridande och temporär tillbakagång, nederlag såväl som segrar. Men vid både det ena och det andra, i hela den våglinje, hvari utvecklingen rör sig, kunna vi dock tacksamt skönja Guds ledning af vårt folk och vår kyrka samt mångfaldiga prof på Hans trofasthet, Hans rättfärdighets och kärleks makt.

I sanning värda att af oss vördas och hållas i helgd äro därför vår kyrkas rika historiska minnen. Eller skulle den kyrkas utveckling, som fostrat en *Birgitta* och bröderna *Petri,* en *Gustaf Adolf* och *Johannes Rudbeckius,* en *Haquin Spegel, Anders Nohrborg, Henrik Schartau* m. fl., förtjäna mindre uppmärksamhet än den, som kommit så många andra folkkyrkors historia till del? Säkerligen icke. Vi hålla tvärtom före, att vår egen fädernekyrkas häfder omfattas med så djup pietet och ett så allmänt intresse, att en uppfordran till gemensam sträfvan för vinnande af allt fullständigare kännedom om den svenska kyrkans och därmed det religiösa och sedliga lifvets i Sverige historia icke skall blifva fruktlös utan röna liflig tillslutning från många håll. I denna förvissning taga undertecknade sig härmed friheten inbjuda kyrko- och kulturhistoriskt intresserade personer i vårt land till inträde i den nybildade kyrkohistoriska föreningen. Hennes ändamål är att främja och utbreda kyrkohistoriskt intresse samt samla och offentliggöra bidrag till företrädesvis den fosterländska kyrkohistorien. Sedan öfver ett halft århundrade har en förening af likartadt syfte verkat i Danmark, och äfven i Finland har en sådan bildats. Båda dessa föreningar hafva vunnit stor tillslutning, och genom deras verksamhet har såväl den kyrkohistoriska forskningen som allmänhetens intresse för densamma kraftigt främjats.

Sina syften skall den svenska föreningen söka i främsta rummet förverkliga genom att utgifva en årsskrift, innehållande undersökningar och uppsatser eller smärre afhandlingar, aktstycken samt kyrkohistoriska bibliografier, granskningar och anmälningar. När tillgångarna sådant medgifva, vill föreningen understödja äfven andra

kyrkohistoriska skrifters utgifvande samt främja med föreningens ändamål sammanhängande företag, såsom exempelvis publicerandet af prästeståndets äldre otryckta protokoll, ärkebiskop Abrahamus Angermannus' visitationsakter o. s. v. Styrelsen eller det arbetsutskott, som har att vårda föreningens angelägenheter och bör hafva sitt säte i Upsala, utses på det första allmänna årsmötet i Maj månad innevarande år. Med hänsyn härtill torde cirkulerande inbjudningslistor före den 15 april år 1900 insändas till Professor Herman Lundström, Upsala. Ständiga ledamöter, som en gång för alla erlagt en afgift af sjuttiofem kronor, och öfriga medlemmar, hvilkas årsafgift föreslås till fem kronor, erhålla föreningens årspublikationer.

Upsala, Lund och Stockholm i Januari 1900.

Otto Ahnfelt,
Professor.

Oscar Alin,
Professor.

Claës Annerstedt,
Universitets-Bibliotekarie.

Gottfrid Billing,
Biskop.

S. J. Boëthius,
e. o. Professor.

Per Eklund,
Domprost. Förste teol. professor.

J. A. Ekman,
Biskop.

J. Helander,
Fil. Doktor.

K. Henning.
Domprost.

Emil Hildebrand,
Lektor.

Hans Hildebrand,
Riksantikvarie.

Harald Hjärne,
Professor.

Hjalmar Holmquist,
Upsala studentkårs v. ordf.

Martin Johansson,
Biskop.

E. J. Keijser,
Biskop.

N. J. O. H. Lindström,
Biskop.

Eugène Lewenhaupt,
Bibliotekarie.

Carl Gustaf Malmström,
f. d. Riksarkivarie.

Herman Lundström,
Professor.

C. H. Rundgren,
Biskop.

C. T. Odhner,
Riksarkivarie.

A. N. Sundberg,
Ärkebiskop.

Henrik Schück,
Professor.

H. W. Tottie,
Professor.

Elof Tegnér,
Universitets-Bibliotekarie.

C. D. af Wirsén,
Svenska Akademiens Sekreterare.

Joh. Wahlfisk,
Kontraktsprost.

På inbjudningslistorna och särskildt utsända brefkort hafva inalles 740 medlemmar anmält sitt inträde, nämligen 18 ständiga och 722 årsbetalande. Af utom Sverige bosatta 74 medlemmar utgöra 55 svenskar i Nordamerika, där föreningens ombud, pastor K. N. Rabenius, *Pontiac, R. I.*, med ospard möda omhänderhaft föreningens intressen.

Tack vare det gynnsamma resultatet af teckningen kunde första årsmötet sammankallas under den förvissningen, att föreningens fortvaro var ekonomiskt betryggad.

Årsmötet, som ägde rum den 17 maj d. å., inleddes af ordföranden, professor Lundström, med en tacksamhetens, vördnadens och saknadens gärd, ägnad åt tvänne af föreningens redan bortgångna ledamöter och stiftare, ärkebiskop **A. N. Sundberg** och universitetsbibliotekarien **Elof Tegnér**. Härefter företogs granskning af det sedan december 1899 hvilande stadgeförslaget, och antog årsmötet följande

Stadgar

för

Kyrkohistoriska Föreningen.

§ 1.

Föreningens ändamål är att samla och offentliggöra bidrag till företrädesvis svensk kyrkohistoria samt att såväl därigenom som på andra sätt, hon finner lämpliga, främja den kyrkohistoriska forskningen och utbreda kyrkohistoriskt intresse.

§ 2.

Föreningen utgifver i tvångfria häften en tidskrift: *Kyrkohistorisk Årsskrift* samt, i mån af tillgångar, andra skrifter, ägnade att befordra föreningens ändamål.

§ 3.

Medlem af föreningen är hvar och en, som hos ledamot af arbetsutskottet eller hos föreningens ombud gör anmälan om inträde samt erlägger en årsafgift af fem kronor eller ock

en gång för alla såsom ständig ledamot sjuttiofem kronor. Hvarje medlem erhåller utan särskild afgift föreningens tidskrift, räknadt från början af det kalenderår, då han i föreningen inträdt. Af de ständiga ledamöternas afgifter bildas en fond, hvaraf endast räntan får, utan föreningens särskilda beslut, användas. Önskar ledamot utträda ur föreningen, göre därom anmälan före löpande kalenderårs utgång med risk att eljest årsafgift af honom uppbäres för därpå följande år.

§ 4.

Föreningens angelägenheter handhafvas af ett arbetsutskott, hvilket har sitt säte i Upsala och består af fem utaf föreningen valda medlemmar. Utskottet bestämmer själft sin arbetsordning, väljer inom sig en ordförande, en sekreterare och en skattmästare samt äger att med sig förena ett erforderligt antal ombud på andra orter. Årligen afgå genom lottning tvänne af utskottets ledamöter, som dock kunna omväljas.

§ 5.

Under april månad sammanträder föreningen på kallelse af ordföranden till allmänt årsmöte, hvarvid sekreteraren lämnar redogörelse för föreningens verksamhet under föregående år, revisionsberättelse för samma år föredrages, fyllnadsval till arbetsutskottet verkställas och tvänne till arbetsutskottet icke hörande ledamöter utses att granska föreningens räkenskaper för löpande kalenderår. Dessutom äger ordföranden att, då anledning därtill gifves, utlysa allmän extra sammankomst.

§ 6.

Arbetsutskottet utser bland sina medlemmar redaktör för föreningens tidskrift. För alla redaktionsangelägenheter svarar redaktören ensam, men kan, då han så finner lämpligt, samråda med arbetsutskottet.

§ 7.

Sekreteraren för matrikel öfver föreningens medlemmar och protokoll öfver förhandlingarna såväl i arbetsutskottet som vid föreningens sammankomster, sköter erforderlig brefväxling

och förvarar sådana föreningens tillhörigheter, som icke höra under skattmästarens vård.

§ 8.

Skattmästaren åligger att uppbära ledamotsafgifterna, förvalta föreningens medel och verkställa alla utbetalningar. Räkningar böra vara genom sekreterarens påskrift godkända, innan de af skattmästaren betalas. Skattmästaren ombesörjer, att af föreningen offentliggjorda skrifter tillställas de föreningsmedlemmar, som erlagt bestämd afgift. Öfverblifna exemplar utlämnas i bokhandeln till ett af utskottet bestämdt pris.

§ 9.

Arvoden åt författare och utgifvare utgå med belopp, som af arbetsutskottet bestämmas. För uppsatser i tidskriften bär vederbörande författare ensam ansvar och är skyldig att själf läsa korrektur.

§ 10.

Vid röstning äge hvarje närvarande medlem en röst. Val och beslut afgöras, med undantag för vissa i följande paragraf angifna fall, genom enkel röstöfvervikt. Vid lika röstetal äge ordföranden utslagsröst utom vid röstning med slutna sedlar, då lottning afgör.

§ 11.

Dessa stadgar kunna endast vid föreningens allmänna årsmöte ändras. Förslag till stadgeändring skall skriftligen inlämnas till arbetsutskottet före februari månads utgång för att jämte utskottets utlåtande framläggas vid det allmänna årsmötet. För beslut om stadgeändring och om den i § 3 omförmälda fondens användning erfordras minst två tredjedelar af de närvarandes röster.

Såsom medlemmar af arbetsutskottet valde föreningen domprosten och teologie professoren J. E. Berggren, professoren A. H. Lundström, doktor Josef Helander, amanuensen

Carl Grönblad och s. m. kandidaten Johannes Viotti samt såsom suppleanter docenterna J. A. Eklund och Nils Edén samt teologie kandidaten Ernst Edling. Vid arbetsutskottets omedelbart härefter hållna sammanträde utsågs professor Lundström till ordförande och redaktör af tidskriften, kandidat Viotti till skattmästare och doktor Helander till sekreterare.

Såsom kassarevisorer valde föreningen pastorerna C. G. Wahrenberg och Aug. Hesslén samt såsom deras ersättare domkyrkosysslomannen och regementspastorn N. J. Söderberg och filos. kandidaten Hj. Holmquist.

Vid årsammankomsten meddelades äfven, att, ehuru styrelsen icke framställt anspråk på inbetalande af ledamöternas afgifter före utsändandet af årspublikationen, dock till föreningens kassa influtit följande belopp:

Afgifter från ständiga ledamöter	kr.	525: —
Gåfva till grundfonden	»	50: —
Årsafgifter	»	260: —
Summa	kr.	835: —

Med afdrag af de löpande utgifterna, hvilka tills dato utgöra kronor 263: 41, utvisa sålunda räkenskaperna en kontant behållning af kronor 571: 59.

I förlitande på medlemsantalets tillräcklighet beslöt föreningen att redan under innevarande kalenderår utgifva första årshäftet af tidskriften. För att i händelse af behof utdelas till föreningens medlemmar hade härjämte till föreningen öfverlämnats följande bokgåfvor:

Från professor Lundström:

Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet, del I—II ... 200 ex.
samma afhandlings del III: ... 165 ex.
Magister de Hussinetz' Historia Gestorum Christi ... 160 ex.

Från lektor Elof Haller:

Svenska Kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden ... 100 ex.

Från v. lektor Bror Alstermark:

De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800, del I ... 8 ex.
del II ... 60 ex.

Från lektor Herman Levin:
Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782, Bidrag till den svenska religionslagstiftningens historia .... 50 ex.

Från lektor Karl Viktor Lundqvist:
Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden .... 15 ex.

utgörande sålunda dessa arbeten 758 volymer till ett sammanlagdt boklådspris af kronor 1,727.

Årssammanträdet afslutades med ett af föreningens ordförande hållet föredrag om **Striden rörande 'libertas philosophandi' vid 1600-talets slut i Sverige.**

Upsala i maj 1900.

Josef Helander.

Svenska Pariserstudier under medeltiden.

Allmänna karaktäristiker af stora kulturperioder äro i regeln ganska skefva eller — rättare sagdt — de äro det under en längre tid, ända till dess att den första karaktäristiken underkastats en grundlig revision. Anledningen är lätt att förstå. De, som först fälla domen öfver en tidsålder, äro dess fiender, den nya tidens män, som helt naturligt börja med att påvisa felen hos den ståndpunkt, mot hvilken de uppträda. Men dels är man i stridens hetta sällan rättvis, dels — och detta är det viktigaste — ser man blott det senare skedet af den äldre kulturperioden, epigonernas tidsålder, den äldre tidens gubbår, och efter denna ålderdomsperiod bedömer man hela det kulturskede, af hvars ungdomsdagar man icke längre har någon personlig erfarenhet. Så sågo nyromantikerna i den fransk-klassiska litteraturen blott en torr lärodiktning och en liflös antikimitation. Men de förbisågo hela den käcka entusiasmen i det äldre upplysningstidehvarfvets kamp mot förtryck och fördomar, och de hade ej öga för den älskvärdhet och den fantasirikedom, som känneteckna rococon både på litteraturens och konstens område — helt naturligt, ty både den ungdomliga entusiasmen och rococolynnet saknades hos den fransk-klassiska smakens epigoner, mot hvilka nyromantikerna närmast uppträdde. Så karaktäriserade de första kyrkofäderna den antika bildningen blott efter den tafla af intellektuelt och moraliskt förfall, som deras egen hedniska samtid erbjöd, och så är det renässansen, som lånat färgerna till den karaktäristik af medeltiden, som i mångt och mycket ännu är den gällande.

Men den medeltid, som renässansens män, Erasmus, författarne till Epistolæ obscurorum virorum, Hutten, Luther m. fl. kände, var blott medeltidens förfallsperiod, då den äldre tidens stora ideer redan ledo af ålderdomens alla bräckligheter. Skolastiken, som en gång med ett nytt systems hela tjuskraft lockat tusentals vetgiriga ynglingar till Paris, hade då redan förstelnat i sina former, tankelättja hade ersatt forskningsbegäret, klostren hade blifvit okunnighetens härdar och en slö, katolsk ortodoxism hade trädt i stället för den äldre tidens häftiga lärostrider. Det är denna medeltid, som i så drastiska färger träder oss till mötes i Epistolæ obscurorum virorum. Men karaktäristiken kan blott sägas gälla för 1400-talet, ej för hela den 1000-årsperiod, som faller mellan antiken och reformationen — redan af det skälet att ett så långt tidsskede ej *kan* förete ett enhetligt skaplynne. Framför allt måste vi göra en reservation för medeltidens blomstringsperiod (1050—1250), en tid som i käckt ungdomslynne nästan erinrar om renässansen och som särskildt på konstens, men äfven på litteraturens område skapat verk af oförgänglig skönhet. Aldra minst kan denna tid beskyllas för slöhet och tankelättja, och jag vill här blott erinra om det faktum, att det var denna tid, som skapade det universitetsväsende, som än i dag, om än under andra former, fortfarande består.

Den betydelse, de medeltida universiteten, särskildt det i Paris haft, har dock länge varit jämförelsevis föga uppmärksammad, och i regeln slog man sig till ro på de resultat, till hvilka äldre författare såsom Du Boulay[1] och Crevier[2] kommit eller, rättare, trodde sig hafva kommit[3]. Först det jubileumsfirande, som för några decennier sedan tog fart, riktade åter intresset på denna fråga, och man började sent omsider att utgifva universitetens gamla akter, matriklar, protokoll o. s. v. Men därigenom erhöll man också en alldeles ny inblick i och en ny uppfattning af hela ämnet.

[1] Historia Universitatis Parisiensis (1665—1673; sex vol. in folio).

[2] Histoire de l'Université de Paris (1761, sju vol.).

[3] Bland senare arbeten rörande Paris förtjäna här anföras Thurot: De l'organisation de l'enseignement dans l'université de Paris au Moyen-âge (1850), ett för sin tid förträffligt arbete, ehuru nu föråldradt, samt Budinszky: Die Universität Paris und die Fremden an derselben im Mittelalter (1876).

Särskildt är det en man, som på detta område lagt i dagen icke blott en enastående flit, utan ock skarpsinne och häpnadsväckande lärdom, nämligen det vatikanska arkivets egentlige chef (Sotto-Archivario), dominikaner-patern Heinrich Denifle. 1885 utkom det första bandet af hans banbrytande arbete *Die Universitäten des Mittelalters bis 1400.* Hans plan var att i fem band behandla ämnet, men ännu så länge föreligger blott det första, behandlande *Die Entstehung der Universitäten.* Anledningen att arbetet fått ligga nere är dock lätt förklarlig. Pater Denifle mottog nämligen samma år, det nyssnämnda arbetet publicerades, det för en tysk munk onekligen mycket smickrande uppdraget att utgifva Pariseruniversitetets Chartularium [1], och det är detta jättearbete, som under de senare åren tagit hans tid i anspråk. Af Chartulariet har till 1897 fyra folioband utkommit, upptagande handlingar rörande universitetet från 1200 till 1452 (jämte en i första bandet införd Pars introductoria med handlingar från tiden före år 1200, då Denifle anser universitetet i hufvudsak färdigbildadt [2]). Ett femte band skall behandla universitetets förhållande i den stora schismen, till kyrkomötena o. s. v. Det sjätte och det sjunde bandet skola egnas åt Collegia secularia [3], således åt ett för oss nordbor synnerligen viktigt ämne, då vi ju, som bekant, ägde flera dylika collegia vid universitetet. Dessutom hafva Denifle och Chatelain påbörjat en annan stor serie, *Auctarium Chartularii Universitatis Parisiensis,* hvaraf hittills två folioband utkommit (1894 och 1897), innehållande Liber procuratorum nationis anglicanæ från 1333 till 1466 [4]; äfven denna serie skall fortsättas med ännu ett band, som

[1] Såsom biträde och medarbetare har han haft fransmannen E. Chatelain Såsom ett förberedande arbete kan man anse Jourdain: Index chronologicus chartarum ad universitatem Parisiensem pertinentium (1862).

[2] Handlingar rörande universitetets förhistoria finnas ock i Lasteyrie: Cartulaire Général de Paris I (1887), som går till 1180.

[3] Handlingar rörande deras historia *till* 1286 upptagas dock i det första bandet. För den senare tiden har man någon hjälp af Felibien: Histoire de la Ville de Paris (1725, fem foliovolymer, af hvilka de tre sista innehålla *Pièces justificatives,* till en stor del rörande dessa collegia).

[4] I *Archiv für Kirchengeschichte und Litteratur des Mittelalters V* hade Denifle förut publicerat åren 1333—1348.

skall upptaga resterna af den gallicanska och den picardiska nationens protokoll [1].

Materialet till detta jättearbete har måst hopsamlas från alla håll, från statsarkiven, de påfliga regesterna, de offentliga och privata arkiven, de andliga ordnarnas registratur m. m., ty olyckligtvis äro universitetets egna handlingar ganska ofullständiga — dock mindre på ett för oss svenskar viktigt område. Hvarje nation hade, som man kan förstå, en serie af böcker rörande nationens förvaltning o. s. v. Så hade man en liber nationis, innehållande statuter och eder. Den gallicanska och den picardiska nationens libri nationis hafva gått förlorade, ehuru statuterna äro kända genom äldre tryck, liber nationis normannorum har försvunnit, men liber nationis anglicanæ, hvilken för oss är den viktigaste, då svenskarne ju tillhörde den s. k. engelska nationen, har nyligen blifvit återfunnen och införlifvad med Bibliothèque Nationale. Fragment af en liber receptoris (räkenskapsbok) för samma nation, ehuru först från 1400-talet, hafva också påträffats. Viktigast af dessa böcker var liber procuratoris, som innehöll hvad vi skulle säga nationsprotokollen. Af liber nationis normannorum finnes intet kvar från äldre tider, af liber procuratoris nationis gallicanæ endast åren 1443—1455, af liber procuratoris nationis picardorum blott 1476—1483. Men för natio anglicana äro vi nog lyckliga att äga en nästan fullständig serie från 1333. Denna nation, som våra i Paris studerande landsmän tillhörde, är således den, om hvilken vi hafva den ojämförligt bästa kännedomen.

Materialet till ett fullt vetenskapligt studium af Pariseruniversitetets uppkomst och utveckling föreligger således i det närmaste färdigt, och ehuru de viktiga volymerna Collegia secularia ännu ej utkommit, torde man redan nu på ett jäm-

[1] Andra nyare arbeten af vikt äro Fournier: La Faculté de décret de l'Université de Paris au XV:e siècle I (1895) och Feret: La Faculté de Théologie de Paris de Moyen-Age I—IV (1894—1897). Af betydelse är ock en annan stor, nu under utgifning varande serie *Topographie Historique du Vieux Paris*, i hvilken hittills ingå foliovolymerna *Région occidentale de l'université* (1887) och *Région centrale de l'université* (1897). *Région orientale* skall behandlas i en volym och *la Cité* i tre.

förelsevis uttömmande sätt kunna behandla de nordiska Pariserstudiernas historia. Den vikt, ett dylikt arbete skulle hafva för kännedomen om den medeltida kulturen i vårt land, behöfver ej särskildt framhållas, men å den andra sidan måste erkännas, att det, som hittills gjorts för att sprida ljus öfver dessa frågor, icke är mycket och ej häller i betraktande af materialets bristfällighet kunnat vara mycket [1]. Annerstedt har i sitt förträffliga arbete ej haft anledning att annat än inledningsvis beröra detta ämne [2], och han har därvid nästan uteslutande varit hänvisad till svenska handlingar, enär de parisiska då ännu ej voro utgifna. Emellertid är det tydligt, att en fullständig historia skulle fylla ett vida större utrymme, än

[1] Utom i allmänt bekanta arbeten af N. M. Petersen, Paludan, Lagerbring, Reuterdahl, Annerstedt, Hollander och Schück behandlas nordbornas Pariserstudier i följande uppsatser:

Grammius: Oratio de origine et statu rei litterariæ in Dania et Norwegia usque ad fundatam . . . universitatem Hafniensem (i Dänische Bibliothec VII. 1745).

Pontoppidan: Gesta et Vestigia Danorum extra Daniam I (1740).

Engelstolff: Noget om fremmedes studeringer i Paris (Scandinavisk Museum for 1802).

M. Hammerich: Nordens universiteter i Fortid og Fremtid (Nord. Universitetstidskr. VI och i Smaaskrifter V).

A. Fabricius: Høiskolernes Opkomst og nordiske studerende i Paris (Ny kirkehist. Samlingar I).

Kustavi Grotenfeld: Suomalaiset ylioppilaat ulkomaan yliopistoisa ennen v. 1640 (En förteckning öfver finska studenter vid medeltidens universitet Historiallinen Arkisto XIII).

Schröder: De Universitate Parisiensi a suecis medio ævo frequentata (1830).

Geffroy: Les étudiants suèdois à Paris au quatorzième siècle (Revue des Sociétés savantes V. 1858).

Wiberg: Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris (Pædagog. Tidskr. 1868)

Schück: Universitetshistoria (Gamla Papper II).

Lundquist: De Svenska Domkapitlen (1897).

Wrangel: Ett blad ur Historien om Sveriges literära förbindelser med Frankrike (Samlaren 1898).

Möjligen kunna härtill ännu läggas några af mig förbisedda uppsatser. Af nordiska arbeten, som visserligen beröra våra medeltidsstudier, men icke Pariseruniversitetet, kunna här anföras: L. Daa's festskrift vid Bolognajubileet (*Symbolæ* etc. 1888) och hans aldrig fortsatta *Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter 1:ste Hefte* 1885.

[2] Rørdam i *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537* har alls ej sysselsatt sig med medeltiden.

en tidskrifts begränsade spalter kunna medgifva, och äfven fordra längre tid, än som för närvarande står författaren till buds. En dylik fullständig historia borde för öfrigt ej blott inskränka sig till Paris utan omfatta medeltidens alla universitet. Jag måste därför nöja mig med att behandla endast några sidor af ämnet samt för framtiden spara den mera uttömmande framställningen. Jag kommer således att här först i största korthet söka skildra universitetets uppkomst, de nordiska kollegiernas historia, examensväsendet och nationslifvet, allt med särskild hänsyn till svenskarna, samt slutligen lämna en förteckning på de landsmän, som studerat i Paris, så vidt detta med hjälp af *tryckta* arkivalier är möjligt.

* * *

Vid midten af 1000-talet är det, som om medeltiden skulle få ett nytt lif. Vikingatågens stormvåg var då bruten, de förut tämligen växlande stam- och landkomplikationerna började nu utveckla sig till fasta stater, de nya folkspråken hade nu nått en sådan utveckling, att de kunde brukas för rent litterära syften, och den romanska konsten nådde sin blomstring. Särskildt märkes detta nya lif på undervisningens område, och det uppstod en hel rad af berömda skolor, isynnerhet i Frankrike, dit kulturens tyngdpunkt nu alldeles afgjordt förlägges. Vi möta de ryktbara skolorna i Fécamps och Bec, i Laon, Reims, Tours, Chartres, Angers samt framför allt Paris. Till alla strömmade det, såsom vi veta, vetgiriga lärjungar från hela världen. Fasta i vår tids mening voro dessa skolor icke, och deras blomstring sammanfaller därför ofta med en berömd lärares verksamhet. Men denna kunde vara af en ganska kort varaktighet, ty i regeln voro dessa lärare ett mycket rörligt släkte. Abælard t. ex. föreläste än i Paris, än i S. Geneviève, än i Mélun, än i Corbeil, än i S. Denis, än på ännu andra orter, och denna rörliga karaktär bibehöllo äfven medeltidens äldsta universitet. 1209 råkade borgare och studenter i Oxford i tvist med hvarandra, och då studenterna ansågo sig förorättade, drogo de — såsom Matthæus Parisiensis berättar — »till ett antal af tretusen, såväl lärare som

lärjungar, från Oxford, så att icke en medlem af hela universitetet blef kvar. Några flyttade öfver till Cambridge, andra till Reading.» Då i Paris en dylik strejk påtänktes och delvis också sattes i verket, inbjödos scholarerne offentligen att slå sig ned i England, och på samma sätt flyttade Bolognastudenterna 1204 öfver till Vicenza, 1215 till Arezzo[1]. Ur dessa oftast ambulatoriska skolor kunde således ej något fast universitet uppstå, och flera af de mest berömda hade redan efter ett par decennier upphört att existera. För att dessa skolor skulle utveckla sig till verkliga universitet fordrades, såsom Denifle påpekat, att tre viktiga betingelser uppfyldes. För det första fordrades en ny lärometod, hvilken endast eller bäst kunde inhämtas i den ifrågavarande staden, för det andra privilegier, genom hvilka lärare och lärjungar bundos vid denna, samt slutligen och framför allt ett ordnadt korporationsväsen i stället för den äldre tidens fria skolor, hvilka hvarken hade något samband sins emellan eller med staden.

Det var dessa tre bestämmelser, som uppfyldes i Paris. Den nya metod, som där särskildt (genom Abælard och hans lärjungar) nådde sin fulländning, var skolastiken, och då alla de förnämsta skolastikerna slogo sig ned i Paris, blef denna stad naturligtvis också samlingsplatsen för alla de unga studenter, som ville inhämta denna nya metod, liksom Bologna genom Irnerius blef samlingsplatsen för dem, som ville studera romersk rätt. Redan i slutet af 1100-talet utfärdades de första, nu förlorade privilegierna för Pariserscholarerna (det äldsta bevarade privilegiebrefvet är af år 1200)[2], och omkring år 1200 sammanslöto sig ändtligen alla de i Paris verkande lärarne till den universitas magistrorum (lärareförbund, lärarkår), genom hvilken universitetet, åtminstone i princip, kan sägas vara färdigbildadt. Kort därefter bildades äfven andra korporationer, fakulteter och nationer, och därmed var den första och viktigaste utvecklingsperioden afslutad.

Låtom oss något närmare undersöka denna process. 1100-talets Paris omfattade ännu blott det nuvarande Cité, »insula

[1] Die Universitäten I, 242, 196.

[2] Die Universitäten I, 60.

Parisiensis», som genom tvänne broar förenades med Seinens båda stränder, och på denna ö hade den egentliga staden trängt sig samman. Men området var här så obetydligt och trångboddheten i följd däraf så stor, att man nödgats flytta öfver till den högra Seine-stranden, som redan på 1100-talet var tämligen bebygd. På ön fanns sedan länge den gamla katedralskolan, stående under biskopens och domkapitlets omedelbara ledning, men dessutom funnos där flera »frie» lärare såsom t. ex. Albericanus, hvilken »in urbe Parisiensi liberalibus artibus affatim eruditus... multos habens auditores principaliter in urbe legebat» [1]. Andra slogo sig ned vid och på »Pons Parvus» (Petit Pont), som ledde öfver till den vänstra Seinestranden, hvarföre de ock kallades »Parvipontani».

Här på »ön», »in urbe Parisiensi», voro under 1100-talet de fria skolorna koncentrerade, och på den högra stranden funnos inga, ej häller — såsom Denifle visat — på den vänstra stranden (det nuvarande »quartier latin»), dit alla äldre forskare förlagt Pariseruniversitetets vagga. Under hela århundradet låg detta område ännu utanför Paris, med hvilken stad det vänstra Seineområdet först 1209—1211 förenades genom Philippe-Augusts mur. Under den romerska tiden hade detta område upptagits af det Cæsar-palats, hvars rester vi ännu skåda i Hôtel de Cluny, af palatsets trädgårdar och af villæ eller landtgårdar. Dessa hade sedermera fått förfalla och öfvergått till vingårdar, fält och ängar, som till större delen tilldelats de kloster, S. Geneviève, S. Victor, S. Germain-des-Près m. fl., som rest sig på den höga, ned mot floden sluttande åsen. Ett stort område, liggande ungefär mellan det nuvarande Institutet och S. Germain-des-Près, hade redan på 1100-talet öfverlåtits åt scholarerne i Paris till nöjesplats (hvaraf det ock erhöll namnet Près-aux-clercs, »pratum clericorum»). Undantager man klostren och några andra fåtaliga hus, var detta område således ännu vid 1100-talets midt så godt som obebygdt. Här, på dessa fält och ängar, kan universitetet därför icke hafva uppstått.

[1] Giraldus Cambrensis. Cit. från Die Universitäten I, 663.

Men icke häller klosterskolorna i S. Victor och S. Geneviève stå i något direkt samband med universitetet.

Kollegiatkyrkan S. Victor hade väl under förra delen af 1100-talet en blomstrande läroanstalt, berömd genom män som Vilhelm af Champeaux, Hugo och Richard af S. Victor, men för det första var denna skola blott en schola interna, afsedd för kollegiatkyrkans egna scholares regulares och icke för scholares seculares, för det andra var äfven denna skola redan mot århundradets midt i full upplösning; 1237 fanns där icke en gång en enda lärare i teologi, och med »artes» (de filosofiska vetenskaperna) befattade sig de regulära korherrarna i S. Victor icke[1].

Lika litet har skolan i S. Geneviève haft något med universitetet att skaffa, så vida man därmed förbinder någon institutionernas kontinuitet. Genom Abælard, som i början af 1100-talet föreläste i S. Geneviève, blef väl denna skola den mest ryktbara af dem, som då täflade med hvarandra. Men detta rykte var nästan uteslutande knutet till Abælards egen person. 1136 eller 1137 var det sista år, han föreläste i S. Geneviève[2], och 1147 upphörde de s. k. artistæ alldeles att docera i detta kloster. De canonici seculares, som hittills bott i S. Geneviève, nödgades då afstå platsen åt cluniacenserna, hvilka kort därefter efterträddes af regulära korherrar från S. Victor[3]. En skola fortfor visserligen att finnas därstädes, men denna var rent teologisk, blott afsedd för klostrets egna medlemmar, och under 1100-talets senare del stod S. Geneviève t. o. m. i ett rent fiendtligt förhållande till »artistskolorna» i Paris.

Detta belyses bäst af en brefväxling, som för oss nordbor har ett visst intresse, nämligen en samling skrifvelser från abboten i S. Geneviève, Stephan af Tournay, till ärkebiskop Absalon[4]. Dessa bref visa för det första, att åtminstone två

[1] Die Universitäten I, 673.

[2] Histoire litteraire de la France XII, 96—97.

[3] Die Universitäten I, 656.

[4] Tryckt i första bandet af Dipl. Svec. I, nr 82—88. Brefven äro skrifna något år mellan 1178 och 1192, ty Stephan var abbot i S. Geneviève 1177—1192 och Absalon ärkebiskop 1178—1201. Jämf. Chartularium I, 43 och Die Universitäten I, 657.

af ärkebiskopens fränder, Peter och Salomon, vid denna tid studerade i S. Geneviève. För det andra framgår, att dessa blott studerat teologi, att de varit underkastade klosterregeln [1] och att abboten särskildt varnar för »Parisiensium secularium scholas» [2]. Om ni — fortsätter abboten på tal om Peter — »af en regularis vill af honom göra en secularis, så sänd honom då till en annan stad än Paris».

Dessa bref visa till fylles, att Pariseruniversitetet icke, såsom äldre författare förmenat, kan hafva uppkommit genom en sammanslutning af en »artistskola» (d. v. s. världslig undervisningsanstalt) i S. Geneviève och den teologiska domskolan i Notre Dame i Paris. Någon artistskola hade icke funnits i S. Geneviève sedan 1147, och den reguljära klosterskolan därstädes stod vid 1100-talets slut, då denna sammanslutning skulle hafva skett, i ren opposition mot scholas artistarum i Paris. Med det under *utbildning* varande universitetet har denna skola således ej haft något att skaffa, lika litet som S. Victor. Men väl trädde S. Geneviève sedermera, såsom vi

[1] Sacræ paginæ studens scholas veritatis in auditorio, scholas virtutis frequentat in claustro (D. S. I, s. 108). His accedunt regularis observantiæ disciplina, qua imbutus es in claustro, sacræ scripturæ doctrina, quam in scholis didicisti (bref till Peter själf: D. S. I, s. 109). Petrum, qui nobiscum regularia professus obedienter suscepit et doctrinam in studiis et in moribus disciplinam (Chartularium I 43, orätt i D. S. I, s. 107).

[2] Unum est, quod ei sicut filio karissimo consulimus, mandamus et precipimus, ut quamdiu in terra illa moram fecerit, vagari non incipiat post greges sodalium suorum secularium, sed aut in claustro regularibus disciplinis intendat cum fratribus suis sub venerabili fratre nostro W(illelmo) Domino servientibus, aut quotiens et quando volueritis vobiscum in curia vestra religiose sicut decet et expedit conversetur. Quod autem de ipso nobis per litteras vestras intimastis, vel in monte (d. v. s. i klostret S. Geneviève), vel ad Parisienses secularium scolas et venditores verborum mittendo, salva gratia vestra non admittimus, quoniam institutioni nostre repugnat et consuetudini, nec per ipsum presentibus fratribus novum proponatur spectaculum, quod futuris perniciosum trahatur in exemplum. Habet in claustris sapientia regulas suas, habet et regulares suos, erigens sibi scolas inde veritatis, hinc virtutis. Quod si forte consilium vestrum in hoc declinaverit, ut de regulari secularem facere credatis, aliam quam Parisius civitatem in qua studeat eligite, ne in oculis nostris pro matutino et vespertino sacrificio quod nobiscum offerre debuerat Domino, verborum strepitus et disputationum anfractus offerat, et unde speravimus fructum, vertatur nobis in opprobrium et contemptum. (Chartularium I, 43).

skola se, i ett visst förhållande till det *färdigbildade* universitetet.

Vi återvända därför till det egentliga Paris, insula Parisiensis, där den teologiska katedralskolan i Notre Dame och de fria artistskolorna funnos. Någon större svårighet för en enskild person under den äldre medeltiden att öppna en skola eller börja en föreläsningskurs tyckes icke hafva funnits. Men därtill fordrades dock licentia docendi. Den, som i yttersta hand ansågs äga rätt att meddela en dylik licentia, var påfven; åtminstone finna vi, att han redan på 1100-talet tillvällat sig detta prerogativ. Men det var tydligt, att han endast kunde fungera såsom en instans i sista hand, till hvilken man i tvistiga fall kunde vädja. Den närmaste vården om denna angelägenhet måste han däremot öfverlämna åt andra myndigheter. Dessa myndigheter blefvo stiftsstyrelserna, som i regeln genom en »scholasticus» öfvervakade undervisningen och gaf den enskilde läraren licentia docendi. Den domkapitelsledamot, som i staden Paris förvaltade detta ämbete, kallades cancellarius. Ursprungligen tyckes denna ämbetsman — liksom scholasticus — hafva varit ett slags konsistorienotarie, men ganska snart, i och med det att skolorna utvecklades, trädde undervisningsfrågorna så i förgrunden, att kanslerens egentliga verksamhet kom att bestå i att öfvervaka dessa skolor. Området för hans verksamhet sammanföll dock blott med det, som stod under domkapitlets egen andliga jurisdiktion; klostret i S. Geneviève, som icke styrdes af domkapitlet i Notre Dame, utan lydde omedelbart under sin egen abbot, låg därför med hela sitt område utanför kanslerens maktsfär. Denna var emellertid betydande nog. Genom Philippe Augusts privilegier af 1200 hade kansleren, hvad scholarer och magistrar beträffar, på sig fått öfverflyttad den jurisdiktion i brottmål, som förut hade tillhört den borgerliga myndigheten i Paris, och redan förut hade han, såsom nyss nämndes, en viktig företrädesrättighet. Utan en af honom utfärdad venia docendi ägde ingen rätt att föreläsa inom staden Paris murar eller på den högra Seinestranden, och denna makt tyckes kansleren ganska snart hafva missbrukat. Redan i början af 1200-talet klagade man öfver, dels att han åt alldeles ovederhäftiga personer sålde dylika

licentiæ, dels att han af fullt dugliga lärare sökte utpressa penningar för licentsbrefven, dels slutligen att han, då han meddelade licentia, af dessa lärare tog ed, att de aldrig skulle utöfva sitt lärarekall annorstädes än i Paris, hvarigenom han således sökte att fullständigt få dem i sin hand.

Dessa trakasserier hade emellertid till följd, att alla de fria lärarne i Paris, hvilka förut ej haft någon förbindelse med hvarandra, utan närmast kunnat jämnställas med våra privatlärare, nu slöto sig tillsammans till en korporation[1], universitas[2] magistrorum, för att gemensamt bevaka sina intressen. Tiden, när detta skett, kan ej på året bestämmas, men Denifle visar, att öfverenskommelsen träffats omkring år 1200. Därmed var den viktigaste grunden lagd till Pariseruniversitetet, som i och med detta beslut kan sägas vara upprättadt, och den närmaste följden häraf var några af biskopen i påfvens namn år 1213 utfärdade bestämmelser, som ordnade förhållandet mellan kansleren och magistrarna.

Först förbjöds kansleren att affordra magistrarna någon ed, och de eder, som redan aflagts, annullerades. Vidare förbjöds han, utom i vissa mera eklatanta fall, att häkta en scholaris; ej häller fick han för licentia docendi eller i de rättegångar, där han var domare, utpressa penningar af studenterna. Angående venia docendi gjordes däremot en kompromiss. Om majoriteten af lärarne i teologi förklarade en person skicklig och lämplig, skulle kansleren ej kunna vägra honom licentia. Däremot skulle han själf kunna meddela denna rättighet äfven åt den, som icke förordats af någon enda ma-

---

[1] Denifle anser, att striden mellan kansleren och magistrarna uppflammat, först efter det att universitas magistrorum bildats, men de klagomål, som kort efter 1200-talets början framställdes mot kansleren, göra obestridligen intryck af att afse uråldriga missbruk, och då universitas magistrorum genast från början framträdde såsom en mot kansleren oppositionell förening, får man väl antaga, att föreningen till en väsentlig del stiftats just *mot* honom, ej blott — såsom det i annat fall skulle blifva — för att fatta några jämförelsevis oviktiga beslut om föreläsningstimmar, klädedräkt och dödsmässor öfver aflidne lärare.

[2] På medeltidslatin betyder »universitas» blott korporation, förening, icke universitet. Jämte termen »universitas magistrorum» förekommer ock »universitas magistrorum et scholarium», beroende därpå, att magistri artium i förhållande till de tre högre fakulteterna betraktades såsom scholarer. Därom mera i det följande.

gister; på samma sätt bestämdes om jurister och läkare. Beträffande artistæ påbjöds, att kansleren skulle utnämna tre magistrar, samtliga magistri artium likaledes tre, och den, som af majoriteten inom denna sexmannanämnd förordades, skulle ej af kansleren kunna förvägras licentia docendi. Denna kommission var ej permanent, utan skulle hvar sjätte månad ersättas af en ny. Men äfven här förblef det kansleren obetaget att till magister artium utnämna hvilken han ansåg lämplig, äfven om denne ej godkänts af examenskommissionen [1].

Dessa bestämmelser, genom hvilka kanslerens makt icke så litet inskränktes, ändrades visserligen sedermera i flera punkter, men jag har här anfört dem för att mera tydligt åskådliggöra de ständigt återkommande tvistepunkterna mellan kansleren och magistrarna. Kansleren, hvilken såsom medeltidens potentater i allmänhet ej vidare troget höll den öfverenskommelse, på hvilken han gått in, fortfor att efter bästa förmåga trakassera magistrarna, och dessa hade äfven ett annat skäl att att finna lifvet på insula Parisiensis mindre angenämt. Såsom jag förut nämnt, var »ön» så obetydlig i förhållande till befolkningen, att det var nästan omöjligt att finna ett tillräckligt antal undervisningslokaler [2]. Jacobus de Vitriaco, som skref i början af 1200-talet, kan därför i följande drastiska ord skildra den särskildt för de lärde upprörande bostadsbristen: »in una autem et eadem domo scholæ erant superius, prostibula inferius. In parte superiori magistri legebant, in inferiori meretrices officia turpitudinis exercebant» [3].

Ett sätt att afhjälpa dessa missförhållanden fanns dock, ehuru kansleren genom den ed, han affordrat de nyutnämda magistrarna sökt hindra dem att begagna sig af denna utväg. Det var att flytta öfver till »Clos de Garlande» på den vän-

---

[1] Chartularium I, nr. 16.

[2] Om bostäder var det naturligtvis också ytterligt ondt, och de parisiska husägarne begagnade äfven tillfället att efter bästa förmåga skörta upp magistrar och scholarer. Men äfven här hade universitetet tilltvingat sig en kompromiss. En jury sammansatt af både magistrar och borgare bestämde nämligen hyresbeloppet för alla lägenheter. Ett dylikt taxeringsdokument finnes Chartularium II, nr. 556. Jämf. privilegiebrefvet af 1231 (Chartularium I, nr. 82).

[3] Die Universitäten I, 672.

stra Seinestranden, som 1211 genom Philippe Augusts mur blifvit förenad med Paris. Detta område hade just börjat bebyggas, men var till en stor del ännu fritt; ännu i slutet af 1200-talet hade de flesta egendomarna — såsom t. ex. Collegium Upsaliense — lador och trädgårdar. Någon svårighet att där bygga eller förvärfva föreläsningslokaler fanns således icke. Vidare låg S. Geneviève's område utanför Pariserkanslerens jurisdiktion, och för att där undervisa behöfde man icke någon af honom utfärdad licentia docendi, utan mottog i stället en dylik af den mera medgörlige abboten i S. Geneviève. Omkring 1210 började också magistrar och scholarer i massa att flytta öfver till Clos de Garlande vid foten af Mont S. Geneviève, först artistæ, men slutligen äfven teologerna[1]. Kansleren sökte väl att motsätta sig denna emigration, men ej ens den affordrade och aflagda eden hjälpte; 1213 blefvo ju alla dylika eder af påfven annullerade och för framtiden förbjudna, och andra medel än hotelser ägde kansleren ej att kvarhålla de genstörtiga.

Skolorna på »ön» fortforo väl[2], men det största och mest betydande undervisningsområdet flyttades nu öfver till den vänstra Seinestranden, där det s. k. latinska kvarteret uppstod, och universitetet kom i följd däraf att lyda under två herrar, under Pariserkansleren och under abboten i S. Geneviève[3], mellan hvilka öfverensstämmelsen naturligen ej var den bästa.

---

[1] Chartularium I, p. XVIII. Die Universitäten I, 665 ff.

[2] Ännu 1227 hade magistri theologiæ et decretorum ej flyttat öfver, ehuru äfven deras emigration började kort därefter.

[3] Först senare -- i hvarje fall dock före 1225 — utnämndes en kansler för S. Geneviève med motsvarande myndighet som kansleren i Notre Dame. I rang stod han dock alltid tillbaka för denne, som officielt fortfarande betraktades såsom universitetets chef. Redan 1222 hade emellertid Honorius III påbjudit: nec episcopus et officialis ac cancellarius licentiatos ab abbate S. Genovefæ, quin, ubi consueverint, incipere valeant, interim molestabunt» (Chartularium I nr. 45). Därmed var tvistefrågan i princip afgjord och en från myndigheterna i S. Geneviève meddelad licentia lika värdefull, som om den meddelats af kansleren i Notre Dame. I bägge fallen betraktades licentian såsom en »licentia ubique» d. v. s. en rättighet att öppna skola icke inom ett visst kyrkligt rättsområde, utan hvar som hälst i hela världen. Det var denna karaktär, som skilde en universitets-licentia från den, som scholasticus inom ett visst stift ansåg sig kunna utdela. (Jämf. Die Universitäten I, 772 ff.).

Men en följd däraf var naturligen, att universitas magistrorum, som stod enig, vann i betydelse och så småningom tillvällade sig nästan all makt. Så t. ex. upphäfdes genom den märkliga bullan *Parens scientiarum* af 1223 kanslerens rätt att hafva studentcarcer — endast biskopen skulle få hafva ett dylikt — och likaså förbjöds han att åt »ovärdige» utdela licentia docendi.

Kort efter 1200-talets början hade också tvänne andra korporationer utvecklat sig, nämligen fakulteter och nationer.

Ordet »facultas» tages i äldre handlingar blott i betydelsen »läroämne», och först 1255 finna vi det användt i den bestämda betydelsen af fakultet. Denna betydelseutveckling säger oss, att de fyra korporationer, som vi kalla fakulteter, kort före detta år uppstått, d. v. s. att de lärare, som undervisade i teologi, nu — sannolikt under perioden 1215—1255 [1] — så småningom sammanslutit sig till en korporation; på samma sätt de, som undervisade i juridik, i medicin och i artes, de s. k. artistæ. Af dessa stodo teologerna högst i anseende, emedan teologien var det förnämsta studiet, för hvilket »artes» endast voro en förberedelse. För att blifva teologie studerande fordrades i regeln [2] att vara magister artium, och en magister artium kunde således antingen vara scholaris inom teologien (juridiken eller medicinen) eller — såvida han ej öfvergick till ett annat fakultetsstudium, men ändock stannade vid universitetet — lärare (magister actu regens) inom den filosofiska fakulteten (in facultate artium). I följd häraf stod den filosofiska fakulteten eller den s. k. artistfakulteten lägst, ty

[1] Så t. ex. förklara »doctores Parisienses actualiter in theologia regentes», att de »concorditer ordinaverunt», att för framtiden »religiosus aliquis non habens collegium... ad eorum societatem nullatenus admittatur» — hvilket ju förutsätter en societas doctorum in theologia eller en teologisk fakultet (år 1252. Chartularium I. nr. 200). På samma sätt uppträda magistri artium åtminstone redan 1244 såsom en korporation (Die Universitäten I, 73—75). Ansatser till en dylik korporationsbildning spåras för öfrigt redan i den ofvan citerade öfverenskommelsen med kansleren af 1213.

[2] I statuterna finnes mig veterligen ingen dylik fordran uttryckligen uppställd, men i de flesta fall tyckes man i praktiken hafva tillämpat den. Jämf. Thurot s. 136 och statuterna för den teologiska fakulteten i Chartularium II, s. 697 ff. samt Die Universitäten I, 98 ff.

ehuru den var den ojämförligt talrikaste, voro dess flesta medlemmar ännu blott studenter eller scholares inom de andra fakulteterna. Till detta lägre anseende bidrog ock magistrarnas ålder. För att blifva theologiæ magister fordrades, att hafva uppnått 35 lefnadsår[1], för att blifva magister artium blott 21[2], och i verkligheten tyckas de flesta magistri artium ej hafva varit mycket äldre än våra studenter. Med tanken härpå kunde därför den bistre teologen Stephan af Tournay redan på 1100-talet med en viss rätt skrifva[3]: »Facultates, quas liberales appellant, amissa libertate pristina in tantam servitutem devocantur, ut comatuli adolescentes earum magisteria impudenter usurpent et in cathedra seniorum sedeant imberbes, et qui nondum norunt esse discipuli, laborant, ut nominentur magistri».

Att den medicinska fakulteten icke skulle spela någon roll på en tid, då naturvetenskapen stod i så låg kurs som under medeltiden, behöfver icke sägas. Men ej häller den juridiska fakulteten kunde i verkligt inflytande mäta sig vare sig med den teologiska eller den filosofiska. Det juridiska studiet sönderföll som bekant i jus canonicum och jus civile (romersk rätt). Båda dessa discipliner studerades äldst ifrigt vid det nordfranska universitetet, men genom en påflig bulla af 1219 förbjöd Honorius III civilrättens studium i Paris och närliggande städer. Alla eller de flesta legisterna — för hvilka Bologna låg alltför aflägset — flyttade då öfver till Orléans, där påfven några år senare uttryckligen medgaf dem rätten att föreläsa jus civile. I följd däraf kom Orléans, som egentligen blott var en rättsskola, att blifva ett slags juridisk bifakultet till Paris, där — om man frånser några fåtaliga dispenser till förmån för jus civile — blott kanonisk rätt förelästes[4]. Men denna amputation medförde naturligen, att den juridiska fakulteten i inflytande och betydelse kom att

[1] Den teologiska fakultetens statuter; Chartularium II, 698.

[2] Statuta artistarum, Chartularium I, nr. 201. (»bachellarius autem licentiandus ad determinandum in artibus Parisius sit viginti annorum vel ad minus vicessimum annum sit ingressus».)

[3] Die Universitäten I, 691.

[4] Först 1679 blef civilrättens studium officielt tillåtet i Paris (Crevier I, 316).

stå tillbaka såväl för den ansedda teologiska som för den manstarka filosofiska fakulteten.

I spetsen för hvar och en af de tre s. k. högre fakulteterna stod en decanus [1], under det att artistfakulteten däremot saknade en dylik ämbetsman. Dess chef bar ett annat namn, men för att förstå hans ämbetsställning är det nödvändigt att först känna »nationernas» uppkomst och historia. Jag öfvergår därför till denna punkt.

Att studenter från ett visst land redan tidigt slutit sig samman till mer eller mindre fasta kamratskap, är mycket sannolikt [2], men att dessa consortia ej varit identiska med de fyra »nationer», som sedermera uppstodo, är tämligen säkert, och vägen från dem till verkligt organiserade scholarkorporationer med rättslig befogenhet tillryggalades icke på en dag. Först från 1249 hafva vi en bestämd uppgift om, att scholarerna voro indelade i fyra »nationer», en indelning som då likväl säkerligen existerat sedan någon tid tillbaka. Men vi kunna icke säga, hvarför man bestämt sig för antalet fyra, ej häller hvarför scholarerna delat sig just i dessa nationer och ej i andra. För oss, som icke känna de närmare anledningarna, förefaller en annan gruppering minst lika rimlig. Tre af de fyra nationerna omfattade nämligen Frankrike och Belgien (natio gallicana, normannorum och picardorum), och den fjärde, natio anglicana, upptog engelsmän, skottar, tyskar, skandinaver, ungrare och slaver d. v. s. scholarer från det norra och östra Europa. Italienare, spaniorer och provençaler gingo däremot in i den största af de franska nationerna, natio gallicana, hvilken delades i fem »provinciæ» (parisiensis, senonensis, remensis, turonensis och bituricensis) [3]. Äfven natio anglicana var delad i provinser, ehuru vi känna mycket litet till dessa. Äldst synes den hafva sönderfallit i en Provincia Anglicana och en Provincia non Anglicana [4]. Men på 1300-

[1] När dekanatet inrättats är ej bekant, men redan 1264 omtalas det såsom en »consuetudo antiqua et approbata et hactenus pacifice observata» (Chartularium I, nr. 399).

[2] Så t. ex. fanns det redan omkring år 1200 ett Hospitium clericorum theutonicorum (Die Universitäten I, 89).

[3] Det var till Provincia Bituricensis, som italienare och spaniorer hörde (Auctarium I p. XVI).

[4] Denna säges i början af 1300-talet omfatta »undecim regna». (Chartularium II nr. 955.)

talet försvann Provincia Anglicana[1], och vi höra nu talas on en annan indelning. Redan på 1300-talet bestod hela natio nen nästan blott af tyskar, och namnet Natio Alemannica bör jade därför att användas promiscue med det gamla namne Natio Anglicana[2]. Den provinsindelning, som nu gör sig gäl lande, nämligen Alemannia superior, Alemannia inferior oct Scotia, vittnar ock om, att nationen fått en annan samman sättning. Någon större betydelse tyckes denna provinsindel ning ej hafva haft, och man kan äfven ifrågasätta, om der engelska nationen haft verkliga provinser i samma mening som de gallicanska[3].

Hvad nu anledningen till just denna nationsindelning är må hafva varit, hade den likväl troligen redan under århun dradets andra decennium kommit till stånd, och vi skola då något närmare undersöka nationernas ställning till uni versitetet.

Syftet var naturligen ömsesidig hjälp, förvaltningen af de för denna hjälp erforderliga medlen, undervisningen samt disci plinen. I spetsen för hvarje nation stod en s. k. procurator, hvil ken utåt representerade nationen samt fungerade såsom ordfö rande vid dess sammankomster. Nationen omfattade alla schola rer från ett visst distrikt, såväl dem, som icke aflagt någon examen som magistri artium, ehuru blott de senare ägde rösträtt. At magistri artium räknades till nationen d. v. s. betraktades så som scholarer berodde, såsom jag förut nämnt, därpå att de såsom studenter tillhörde eller kunde tillhöra en högre fakul tet. Denna uppfattning tillämpades ock på lärarne inom ar tistfakulteten (magistri artium actu regentes), ty äfven dessa hade blott aflagt en förberedande examen, som berättigade til inträde i någon af de högre fakulteterna. Däremot tillhörde theologiæ, juris och medicinæ magistri icke någon af de fyra nationerna, åtminstone icke förr än längre fram i tiden, ty *de* voro *icke* scholares.

---

[1] Engelsmännen började nu att studera vid de engelska universiteten. I den anglicanska nationens protokoll förekommer, såsom Denifle anmärker, mellan åren 1333 och 1406 knappt åtta graduerade engelsmän.

[2] Auctarium I, p. XVII, XIV. Slutligen blef det nya namnet det enda.

[3] Die Universitäten I, 92 ff.

Därigenom kommo nationerna och fakulteterna i ett egendomligt förhållande till hvarandra. De tre högre fakulteterna lågo alldeles utanför nationerna och hade med dem intet att skaffa; artistfakulteten låg däremot så att säga inom nationerna, emedan alla dess medlemmar också tillhörde en viss nation. Då nu dessa fakultetsmedlemmar, magistri actu regentes, tillika voro de ledande inom nationerna, kommo dessa således faktiskt, om än ej logiskt, att sammanfalla med artistfakulteten själf. Som vi skola se var denna sammanblandning af stor betydelse för uppkomsten af ett bland universitetets viktigaste ämbeten.

I spetsen för hvarje nation stod, som sagdt, en procurator, men vid en mängd tillfällen, särskildt gent emot stadens myndigheter, behöfde de fyra nationerna för att gifva eftertryck åt sina fordringar uppträda gemensamt, och därigenom uppstod behofvet af en ordförande för procuratorerna. Denne ämbetsman eller rector scholarium [1], vald af de fyra procuratorerna [2], omtalas första gången 1245. Såsom af det sagda framgår, var han det gemensamma öfverhufvudet för alla scholarerna (universitas scholarium), men alls icke, såsom man före Denifle förmenat, för hela universitetet (universitas magistrorum), och till en början kunde han — för att välja en jämförelse från våra dagar — snarare likställas med studentkårens ordförande än med universitetets rector.

Under tidens lopp blef emellertid detta ämbetes karaktär icke så litet förändrad.

Rector var, som sagdt, chef för alla scholarerne, men därmed var han ock, såsom jag nyss påpekat, chef för alla magistri artium, som ock räknades bland scholarerna. Såsom scholares tillhörde dessa magistri artium nationerna, men såsom lärare tillhörde de artistfakulteten, och häraf kom det sig, att rector, som ursprungligen blott varit deras chef, för så vidt de voro nationsmedlemmar eller scholarer, snart kunde

[1] D. v. s. scholarernes styresman, ej att förblanda med rector scholarum d. v. s. föreståndaren för en skola.

[2] Den enda kvalifikationen var, att han skulle vara magister regens in artibus. Om hans ämbetstid bestämdes 1279, att ny rector skulle väljas fyra gånger om året (Chartularium I, nr. 492).

uppträda såsom deras chef, för så vidt de voro medlemmar a artistfakulteten eller lärare. Rector kom därigenom att inom artistfakulteten intaga samma ställning som dekanerna inom de tre högre fakulteterna, och han blef således till gagnet, om än ej till namnet den filosofiska fakultetens decanus. När denna öfvergång skett, kan ej på året bestämmas, men i en handling från 1275 heter det uttryckligen: »Facultas artium magistrorum Parisiensium... unius tantum Rectoris sit contenta regimine, ut unum fiat ovile et unus pastor, unum corpus unius capitis regimine gubernandum, quattuor procuratores et quattuor bedellos habeat» [1].

Men med de tre öfriga fakulteterna hade rector till en början ännu intet att skaffa, och chef för dem eller hela universitetet var han icke. Då emellertid artistfakulteten, hvad medlemmarnes antal beträffar, var de öfriga fakulteterna tillsammans mångdubbelt öfverlägsen [2], följde däraf, att dess chef måste få en allt större och större betydelse [3]. I de skrifvelser, som utfärdades af universitas magistrorum, se vi därför, huru rector, som till en början nämnes sist, så småningom tar försteget framför den juridiska och den medicinska fakultetens dekaner samt slutligen äfven — dock först efter segt motstånd — framför den teologiska fakultetens. 1341 framstår han definitivt såsom chef för universitas magistrorum; detta år börjar nämligen en af hela universitetet utfärdad skrifvelse

[1] Chartularium I, nr. 460 (s. 526).

[2] I en till påfven 1348 insänd rotulus uppräknas 32 magistri regentes in theologia, 17 doctores regentes in decretis, 46 magistri in medicina, men 502 magistri artium actu regentes. (Chartularium II, s. 623—648). Af dessa senare tillhörde 165 Natio Gallicana, 145 Natio Normannorum, 156 Natio Picardorum och 36 Natio Anglicana. Dessa siffror torde ock angifva de olika nationernas proportionella medlemsantal. Om datum för denna rotulus se Chartularium II, s. 632.

[3] Härtill bidrog ock ett af den filosofiska fakulteten taget försiktighetsmått. De tre högre fakulteterna rekryterades ju så godt som uteslutande från artistfakulteten, men ända från 1289 affordrade denna fakultet en ed af dem, som tilldelades magistervärdigheten, hvarigenom de blefvo scholarer i någon af de högre fakulteterna. »Item stabitis — så förestafvades eden för dem — cum magistris secularibus et deffendetis statum, statuta et privilegia eorumdem toto tempore vite vestre ad quemcumque statum deveneritis.» (Die Universitäten I, 124). Därigenom gjordes alla de blifvande teologerna, juristerna och läkarne till edsvurna vapendragare åt artistfakulteten, och motståndet mot denna fakultets anspråk var således i viss mån på förhand brutet.

med den sedermera stereotypa vändningen: Nos rector et universitas magistrorum et scholarium studii Parisiensis[1]. Dock må man ej öfverdrifva betydelsen af denna chefsställning. I de flesta fall uppträdde fakulteterna, såsom förut, hvar och en för sig, och någon starkt centraliserad ämbetsmyndighet fanns icke.

Detta är således universitetets utvecklingshistoria, som Denifle[2] sammanfattar i följande punkter:

1) Pariseruniversitetet konstituerade sig i slutet af 1100-talet genom en förening af lärarne i de fyra disciplinerna teologi, juridik, medicin och artes.

2) De fyra fakulteterna bildade sig först så småningom inom universitetet genom en närmare sammanslutning af lärarne inom samma fack, och först så småningom fick uttrycket »facultas», som ursprungligen varit liktydigt med läroämne, betydelsen af ett kollegium professorer i samma disciplin.

3) Om också af en naturlig anledning scholarer af samma nationalitet ursprungligen höllo hop med hvarandra, så hafva dock de fyra nationerna ej organiskt utvecklat sig, utan indelningen i just dessa är konstlad och skedde först efter universitetets konstituerande under de första decennierna af 1200-talet.

4) Nationens element voro alla scholarer, däri inbegripna alla licentiater och magistri artium.

5) Magistri artium tillhörde således å den ena sidan consortium magistrorum, som utgjorde universitetet, och å den andra sidan de fyra nationerna.

6) Rector var ursprungligen chef för de fyra nationerna, men snart också för artistfakulteten. Ursprungligen hade hela universitetet lika litet som de enskilda fakulteterna en gemensam chef.

7) Först mot midten af 1300-talet blef de fyra nationernas, resp. artistfakultetens rector chef för hela universitetet, sedan mot slutet af 1200-talet decretister och medicinare, samt mot 1300-talets midt också teologerna, underordnat sig honom.

* * *

[1] Die Universitäten I, 121 ff. Chartularium II, nr. 1049 och 1051.

[2] Die Universitäten I, 131.

Universitetet var en sekulär institution, närmast afsedd för det sekulära presterskapet. Den mäktiga utveckling, som munkväsendet på 1200-talet genomgick, gjorde emellertid, att munkarne med en sådan kraft trängde sig fram till de teologiska lärostolarna, att den teologiska fakulteten hotade att förvandlas till ett munkseminarium eller, kanske rättare, till flera, ty hvarje orden lydde framför allt *sin* chef och *sina* ordensstatuter, ej universitas magistrorum och universitetsstatuterna. I följd häraf upplågade en häftig strid mellan det sekulära universitetet och mendikanterna (tiggarordnarna, dominikaner och franciskaner), som gingo i spetsen för de öfriga regularerna.

Det skulle leda till för stor vidlyftighet att här ingå på denna strid och redogöra för den ställning, som dessa munkprofessorer och munkstudenter vid olika tider intogo till universitetet. I hvarje fall intogo de en särställning, och deras studieväsen behandlas därför bäst för sig och i ett afslutadt sammanhang med deras undervisningsanstalter utom universitetet. För den medeltida svenska bildningen voro emellertid de parisiska munkkollegierna af stor betydelse, och jag skall därför sedermera egna dem ett särskildt kapitel. Orsaken, hvarför jag redan här påpekat deras existens, är dels den, att jag velat betona, att den närmast följande redogörelsen icke afser de många svenska munkar, som under medeltiden studerade i Paris, utan endast de s. k. seculares (prester, blifvande prester och lekmän), dels den, att munkskolornas organisation åtminstone i ett afseende blef af stor betydelse äfven för scholares seculares.

En orsak till den framgång, som munkordnarne hade i Paris, var det praktiska sätt, på hvilket de inrättat det för sina studenter. En scholaris secularis nödgades i äldre tid och i regeln äfven sedermera själf hyra sig bostad, och af egna medel eller för penningar, som skänkts honom af någon välvillig person, fick han själf bekosta sitt vivre och sina studier. Härigenom tvingades han ofta att kämpa en hård strid icke blott mot nöden, utan ock mot de allehanda frestelser, som det fria studentlifvet erbjöd, och i denna strid dukade helt visst ofantligt många under. Det heter i en samtida dikt:

Sicut divitibus est Parisius paradisus
Sic est pauperibus insatiata palus.
Inde reversus eras nudatus veste, lucerna
Pallidus, exilis corpore, rebus inops.

Munken däremot hade det vida bättre. Af ordenskapitlet, på hvars befallning han begaf sig till Paris, utrustades han med pengar för resan, i Paris bodde han i ordensklostret, där han hade föda, kläder, undervisning samt allt han för sina studier behöfde, och äfven hans lefnadssätt öfvervakades där med stränghet af de äldre ordensmedlemmarna.

De fördelar, som lågo i detta system, måste naturligen falla det sekulära presterskapet i ögonen, och de, som nitälskade för sitt stånd samt med grämelse sågo, huru detta höll på att öfverflyglas af munkordnarna, insågo också, att de i detta fall måste taga exempel af antagonisterna samt upprätta liknande collegia äfven för de seculära studenterna. En förberedelse till dylika fanns sedan länge. Redan i slutet af 1100- och i början af 1200-talet funnos i Paris flera hospitier, upprättade af enskilda fromma personer, för fattiga scholares, som studerade i Paris, t. ex. Domus pauperum scholarium S. Thomæ de Lupara, Collegium scholarium decem et octo, Collegium pauperum scholarium S. Honorati m. fl. Huru dessa äldst varit inrättade, är ej i detalj kändt, men som det förefaller voro de blott afsedda att lämna fattiga scholarer en hjälp mot de parisiske hyresvärdarnes prejerier. Det enda, som i stiftelsebrefvet för Domus S. Honorati (af 1209)[1] bestämmes, är, att huset skall innehålla tretton sängar för lika många scholarer, hvarjämte ett »arpentum terre» anslås »ad conservationem domus predicte et sustentationem pauperum scholarium ibidem». Provisor eller uppsyningsman för huset var en kanik i S. Honoré, men intet antyder, att han haft någon särskild myndighet att öfvervaka disciplinen; ej häller tyckas scholarerna hafva åtnjutit andra fördelar än bostad. Huset var således närmast likställdt med de för fattiga pilgrimer eller för sjuka upprättade hospitier, som flerestädes funnos. Ett studenthospitium kallades också rent ut Hospitale

[1] Chartularium I, nr. 9.

pauperum scholarium S. Nicolai de Lupara. Denna karaktär belyses kanske bäst af stiftelsebrefvet för Collegium scholarium decem et octo (af 1180)[1] »Notum fieri volumus — heter det här — quod cum dominus Jocius de Londoniis reversus fuisset Iherosolimis, inspecto summo devotionis affectu beneficio, quod in hospicio Beate Marie Parisiensis pauperibus et egris administratur, ibidem cameram quandam, in qua pauperes clerici ex antiqua consuetudine hospitabantur, inspexit, et illam a procuratoribus ejusdem domus ad usum predictorum clericorum precio quinquaginta duarum librarum... adquisivit, tali facta conditione, quod ejusdem domus procuratores decem et octo scholaribus clericis lectos sufficientes et singulis mensibus duodecim nummos de confraria, que colligitur in archa, perpetuo administrabunt.»

Svårigheten var naturligtvis icke stor att utveckla dessa hospitier till anstalter af samma karaktär som de regulära scholarernes collegia. Det första betydande steget i denna riktning togs af den bekante Pariserkaniken Robertus de Sorbona.

1254 inköpte han ett hus och några tomter i närheten af det forna Palatium Thermarum och började sannolikt genast att bebygga och inreda dem till studentbostäder. Hans afsikt, som snart blef känd, tyckes, redan innan stiftelsen trädt i verksamhet, hafva blifvit med stor sympati uppmärksammad, och 1257 skänkte konung Ludvig IX ett annat hus till stiftelsen. Ett år senare erhöll denna ett betydande testamente af penningar och böcker, och 1263 omtalas Collegium Sorbonæ såsom bebodt och färdigt[2]. Anstalten var blott afsedd för teologie studerande af det sekulära ståndet, men dessa skulle vara magistri artium; däremot behöfde de icke tillhöra något visst stift eller något visst land[3]. I kollegiet erhöllo de bostad och mat, men måltiderna skulle de — utom i några särskildt angifna undantagsfall — gemensamt intaga i kollegiets matsal. Vidare voro de förpliktade dels till vissa gemen-

[1] Chartularium I. Pars introductoria nr. 50.

[2] Chartularium I, nr. 241, 242, 302, 325, 362, 388.

[3] Detta bestämdes dock för vissa senare gjorda donationer till Sorbonne t. ex. Chartularium I, nr. 402 och 413.

samma gudstjänstöfningar, dels till gemensamma öfningar i predikande och disputerande. Disciplinen var sträng och lagarna[1] om sorbonnisternas flit och framsteg, deras klädedräkt och uppförande såväl inom- som utomhus voro ganska många.

Sedermera stiftades — troligen redan af Robertus de Sorbona[2] — ett förberedande kollegium, Collegium Calvi, för scholares artium, hvilka efter aflagd examen flyttades upp i det högre, teologiska kollegiet. Äfven denna yngre stiftelse, hvars äldre historia likväl ej är vidare klar, tyckes hafva varit bygd på samma principer, som voro de ledande för Domus Sorbonæ.

Sorbonne efterföljes snart af flera liknande stiftelser. Thurot[3], hvilkens uppgifter väl efter utgifvandet af Chartulariets ännu ej publicerade sjätte och sjunde delar komma att modifieras, men i hufvudsak torde vara riktiga, uppgifver, att ej mindre än femtio kollegier inrättats mellan åren 1200 och 1500. Han känner stiftelseåret för 42 (väl tryckfel för 45). Af dessa grundades 11 på 1200-talet[4], 19 mellan åren 1300 och 1339, 10 mellan 1348 och 1400 samt 5 på 1400-talet. Går man nu till Chartulariets första band, som upptager handlingar till 1286 äfven rörande kollegierna, så finner man, att följande collegia secularia grundats efter Collegium Sorbonæ.

1266 omtalas för första gången det s. k. Collegium Thesaurarii, ett kollegium för »scholares seculares in theologia studentes», tillhörande Rouens stift[5], 1268 gör Radulphus de Albussone en dylik, sedermera ej omtalad stiftelse för tio fattige scholares, och 1275 grundas slutligen Collegium Dacicum, det äldsta nordiska.

Om detta kollegium hafva uppgifterna både hos franska och nordiska författare varit mycket oriktiga. Man har an-

---

[1] De äldsta statuterna äro af 1274 och finnas i Chartularium I, nr. 448.

[2] Chartularium I, s. 491 not. Topographie Historique du vieux Paris VI, p. 387.

[3] De l'organisation p. 126.

[4] Härvid medräknar han dock tydligen de gamla hospitierna, hvilka icke kunde kallas kollegier i egentlig mening, om än de senare, genom nya donationer, utvecklades därtill.

[5] Chartularium I, nr. 411. Bestämmelsen, att scholarerne skulle tillhöra ett visst stift, blir nu vanlig.

sett denna stiftelse stor, betydande och blomstrande, under det att den i verkligheten tyckes hafva varit ett ganska oansenligt studenthärbärge. Man har förlagt den till vicus S. Genovefæ eller den gata, som ledde upp till klostret, under det att i verkligheten kollegiet först ganska sent flyttades dit, efter att förut hafva legat på en annan plats, och man har förmenat, att detta kollegium var det äldsta eller näst äldsta i Paris, grundadt så tidigt som 1147. Redan af den framställning, som här gifvits af universitetets och kollegiernas uppkomst, framgår, att detta årtal är orimligt, och ingen enda handling från medeltiden gifver däråt något stöd eller ens något sken af sannolikhet. Emellertid är det ganska lätt att se, huru misstaget uppkommit. Du Boulay är visserligen oskyldig till själfva det oriktiga årtalet, men dock är det han, som gifvit uppslaget äfven till detta. Sedan han talat om brefväxlingen mellan ärkebiskop Absalon och abboten af S. Geneviéve, fortsätter han[1]: »ex hoc certe commercio accidit, ut daci collegium construxit in vico S. Genovefæ, eo loco qui medius est inter carmelitas et Collegium Laudunense». Denna gissning — ty något annat är det ej — är emellertid ganska olycklig. Man behöfver ej fästa sig vid, att karmeliterna först 1309 flyttade till vicus S. Genovefæ eller att Collegium Laudunense[2] stiftades först 1314. Men hvarför skulle de danskar, som studerade i klosterskolan i S. Geneviève skaffa sig något kollegium? De bodde ju i själfva klostret. Och ville de studera artes, borde de väl *då* — på 1100-talet — hafva slagit sig ned i Cité. Emellertid uppgifver Du Boulay intet årtal, och skulle han det hafva gjort, borde eftertanken hafva sagt honom, att 1147 ej kunnat vara det riktiga, ty den ifrågavarande brefväxlingen är, såsom ofvan visats, från 1178—1192.

Årtalet härrör från Felibien (år 1725)[3]. Sedan han redogjort för den också i denna uppsats omtalade reformen 1147 af klosterskolan i S. Geneviève, fortsätter han med att skrifva af Du Boulays uppgifter om den litterära förbindelsen mellan

[1] Hist. Univ. Par. II, 385.

[2] Då Collegium Dacicum uppgifves som det näst äldsta kollegiet, är det förmodligen Collège de Laon, som antages vara det aldra äldsta i Paris.

[3] Histoire de la Ville de Paris I, 179.

klostret och Danmark, härleder liksom Du Boulay Collegium Dacicum från denna samfärdsel och öfvergår slutligen till händelserna 1148. För en okritisk läsare hade Felibien således bestämt stiftelseåret till 1147, och genom Fabricius och Hammerich infördes detta år i den nordiska historien [1].

I verkligheten är dock Collegium Dacicum mer än hundra år yngre, ehuru årtalet 1275 måhända icke är alldeles fullt säkert, ty uppgiften förekommer först i en handling från 1384 [2]. Det heter i denna: »Messire Jehan dict que l'an MCCLXXV un docteur du pays de Dace donna un hostel assis à Paris pour les escolliers du royaume de Dace à tiltre, et depuis en lieu dudit hostel les escolliers du royaume de Dace à tiltre de permutation et eschange ont eu un aultre hostel assis emprès les Carmes» [3]. Hvem denne doctor varit, säges ej [4], och Budinszkis uppgift, att han varit Johannes de Dacia, hvilken var kanik i S. Geneviève, stöder sig, så vidt jag vet, blott på en gissning, ehuru den ju kan vara ganska rimlig. För min del skulle jag vilja sammanställa ofvanstående notis med en, som förekommer i Series Episcoporum Ottoniensium [5]: (Johannes II, biskop i Odense) »vir vita et moribus integer, disciplinæ amans, initio dignitatis episcopalis, anno videdicet 1271, quædam sti-

[1] Riktig är däremot Budinszkis framställning. Die Universität Paris s. 61.

[2] Chartularium I, nr. 464. Felibien: Pièces justificatives II, 535.

[3] I en annan form återvänder samma uppgift i en samtidig, af Felibien meddelad handling (Pièces justificatives I, 225): . . . quam (domum d. v. s. det danska kollegiet vid karmeliterklostret) idem magister Johannes dicebat in recompensationem cujusdam domus pro scholaribus de dicto regno Daciæ Parisius studentibus et pro ipsorum mora in prædicto studio per quemdam doctorem de prædicto regno Daciæ oriundum dudum datæ et concessæ per religiosos abbatem et conventum beatæ Genovefæ Parisius esidem scholaribus traditam et ordinatam fuisse.»

[4] Hammerich (Nord. Universitetstidskr. VI, 19) yttrar: »Af Fri- og Fælledsboliger skal der være testamenteret fattige Studerende et Huus 1284 af en kannik fra Roeskilde, Peter Arnfast, Doctor i den hellige Skrift, som döde i Paris og blev begravet i Genoveva kloster.» Han anser, att denna donation möjligen kan vara den samma som den, »en viss doctor» gjort 1275. Men om någon af Peter Arnfast gjord donation är mig veterligen intet bekant. Jämf. Grammius 486 och Pontoppidan 382. En af Hvitfeld först (i Danmarckis Rigis Krönicke, s. 387) omtalad donation till Pariserstudenterna år 1316, beror helt enkelt på en felläsning. Brefvet finnes kvar och afser blott fattiga scholarer i allmänhet.

[5] Scriptores Rerum Danicarum VII p. 224.

pendia studiosis liberalium artium sodalibus operam litteris Lutetiæ Parisiorum aut alibi in Gallia navantibus constituit e bonis quarundam sacrarum ædium aut quæ homines religionis opinione ducti collegio ad eum usum nuper dederant, inprimis Torkillus Bonde, Carolus et Jacobus sodales pietatis et litterarum amantes».

Detta är emellertid allt vi veta om själfva donationen. Hvar huset legat år 1275, säges, som man märker, icke, blott att det 1384 låg bredvid karmeliterklostret d. v. s. in vico S. Genovefæ [1]. Men hvar detta kollegium än kan hafva legat, på *en* plats, nämligen bredvid karmeliterklostret, kan det *icke* hafva legat, ty dit *flyttades* det sedermera. I den punkten är den vanliga uppgiften således bevisligen oriktig.

Det man för öfrigt känner om detta kollegiums äldsta historia är ytterst litet, och jag vill här anföra, hvad jag med ledning af nu tryckta källor kunnat finna.

Karmeliterna, som vid midten af 1200-talet kommit till Paris, erhöllo 1309 och 1317 donation på ett hus in vico S. Genovefæ. I donationsbrefvet 1317 uppräknas de grannar, hvilkas tomter gränsade till det donerade huset. Konung Filip den långe gaf nämligen till karmeliterna »domum nostram, quæ fuit dilecti magistri Guidonis de Livriaco, alias dicti Cointet, clerici nostri, et quam ab eodem comparavimus, sitam in magno vico sanctæ Genovefæ ultra crucem Haymonis [2], inter domum magistri Quintini Faitment ex parte una et domum Petri Lotharingi tissoris pannorum ex altera, habentem introitum in vico magno prædicto et exitum super vicum S. Hylarii» [3].

Detta bref visar, att danskarna ännu 1317 ej flyttat till Vicus S. Genovefæ, ty när kollegiet flyttats dit, gränsade det

[1] Då det är af en viss vikt att känna lokaliteten, kan här nämnas, att det kvarter, i hvilket karmeliterklostret och Collège de Laon lågo, gränsade till Platea Mauberti (nu Place Maubert), samt omgafs af Vicus Nucum (Rue des Noyers), Vicus S. Genovefæ (Rue de la Montagne de S. Geneviève), Vicus S. Hilarii interior (sedan Rue des Carmes) och Vicus Jude (Rue de Judas). Nu mynna Rue des Carmes och Rue de la Montagne de S. Geneviève ut i Boulevard S. Germain.

[2] Detta kors stod, som kartan visar, på Place Maubert.

[3] Felibien: Pièces justificatives I, 218.

å ena sidan till karmeliterklostret och å den andra till Collège de Laon[1]. När nu karmeliterklostret 1317 ej var granne med Collegium Dacicum, hade detta således ännu icke flyttat till detta kvarter, utan befann sig fortfarande på sin gamla plats. Troligen låg det där ännu 1329. Från detta år finnes en Computus receptarum bursarum, i hvilken studenterna uppräknas efter de kvarter och gator, vid hvilka de bodde. Förteckningen är visserligen ej alldeles fullständigt bevarad, ty både början och slutet saknas, men likväl är den mycket utförlig; omkring 1900 studenter uppräknas, och, som vi skola se, figurera alla de svenska kollegierna där. Collegium Dacicum nämnes däremot icke. Detta *kan* dock bero därpå, att någon vicus S. Genovefæ ej särskildt nämnes[2], och det *kan* därför vara möjligt, att det danska kollegiet upptagits på något nu förloradt blad i matrikeln. Men ett annat skäl gör detta mindre troligt. Af listan att döma höllo de flesta danskarne till in vico anglicorum eller Rue des anglais, en gata som ännu bär sitt gamla namn, ehuru den är betydligt kortare än förut. Där bodde nämligen Nicolaus de Dacia cum 4 sociis, och det ser verkligen ut, som om dessa fem man utgjort hela Collegium Dacicum. Berty, som påbörjat utgifvandet af Topographie Historique du vieux Paris T. VI, yttrar nämligen (s. 9) i sin beskrifning af Rue des Anglais: »on la (= la rue) trouve, d'ailleurs mentionnée dans la seconde moitié du XIII:e siècle; un acte de 1296, du fonds de Saint-Benoît, énonce, sous le titre de Collège de Dace ou de Danemark 'une maison des escholiers de Suesse, de la nation d'Allemaigne' maison que les écoliers disent alors 'posséder en fief.' Ce collège, dont nous parlons plus loin», etc. Olyckligtvis dog Berty under utarbetandet af detta arbete, och den handling, han här delvis citerar, har tyvärr icke blifvit, mig veterligen, utgifven. Men i själfva verket har detta mindre att betyda, ty själfva faktum är i hvarje fall säkert: 1296

[1] Så heter det i en handling från 1430 (Du Boulay V, 390): »la maison des escholliers de Dace assise à Paris en ladite rue de sainte Geneuiefue du mont de Paris, tenant d'une part au Conuent des Carmes à Paris et d'autre part audit College de Laon».

[2] Dock uppräknas studenter boende in vico Nucum, in platea Mauberti, in vico S. Hilarii och in vico Jude — således vid tre af de gator, som begränsade kvarteret.

låg Collegium Dacicum i vicus anglicorum, och där låg det med all sannolikhet kvar ännu 1329. Af innevånarantalet att döma var det mycket obetydligt, äfven om det var större än Linköpingskollegiet och Skarakollegiet.

Huset låg, såsom det här upplyses, på ofri grund, sannolikt tillhörig S. Geneviève, som ursprungligen ägt hela detta område. Men kort efter 1329 måtte danskarne hafva utbytt egendomen mot ett hus in vico S. Genovefæ, hvilket de köpte af klostret mot en viss årlig ränta[1]; 1366 låg kollegiet med säkerhet på denna plats, ehuru det då egendomligt nog kallas domus »Suessie»[2]. Men redan då var det tydligen på upphällningen med hela institutionen. 1383 säges uttryckligen, att de magistrar och scholarer, som bott i huset, tvingats att öfvergifva detta dels i följd af husets litenhet, dels i följd af den ruin, som hotade det[3], och i en annan handling[4] beskrifves det såsom »domus ruinosa et ob defectum reparationum ibidem necessario faciendarum quasi inhabitabilis.» I själfva verket tyckes huset hafva haft blott en enda innevånare, nämligen magister Johannes Basse de Dacia, och husets tillstånd var sådant, att han ansåg bäst att sälja det. Hugade spekulanter fattades, såsom vi skola se, icke. Först uppträdde karmeliterklostret, den ena grannen, och anhöll hos påfven om

---

[1] Så uppgifves i en massa handlingar, bl. a. Du Boulay V, 390, samt i en påflig bulla af 1383 (Felibien: Pièces justificatives I, 224. Jämf. Chartularium III, nr. 1481), där det heter: »quodque olim abbas, qui tunc erat, et dilecti filii conventus monasterii Sanctæ Genovefæ Parisiensis ordinis Sancti Augustini, quamdam domum loco prædicto (karmeliterklostret) contiguam, tunc ad eosdem abbatem et conventum justo titulo pertinentem, dilectis filiis collegio magistrorum et scholarium clericorum regni Daciæ sub certo censu annuo abbati dicti monasterii, qui est pro tempore, et eidem conventui perpetuo persolvendo, canonice tradiderunt; hoc inter alias conditiones adjecto, quod ipsis magistris et scholaribus memoratam domum in aliquas personas ecclesiasticas, ecclesias, collegia seu monasteria alienationis titulo voluntarie transferre seu ponere non liceret.» Här hafva vi således ett fullständigt referat af köpekontraktet, endast att året och årsräntan icke bestämdt angifvits. Ej häller nämnes här, att det äldre kollegiehuset gifvits i utbyte (se not 3 å sid. 35).

[2] Detta år insände Collegia Navarre, Suessie och Laudunensis samt Conventus Carmelistarum, som alla bodde in vico S. Genovefæ, en klagoskrift mot de i samma gata boende slaktarne (Chartularium III, nr. 1326).

[3] Felibien: Pièces justificatives I, 224.

[4] Felibien: Pièces justificatives I, 225.

tillstånd att köpa huset. Påfven förklarade sig gynnsamt stämd för saken och uppdrog åt en kommission att närmare undersöka frågan samt, såvida inga lagliga hinder mötte, lämna det begärda tillståndet. Detta var i maj 1383. Efter någon tid tyckes den påfliga kommissionen hafva bifallit karmeliternas petition, och 1385 finna vi saken inför parlamentet, som året därpå bestämde, att huset skulle öfverlämnas till karmeliterna mot en årsränta af 24 livres, hvilka icke finge förskingras, utan skulle användas antingen till understöd åt danska scholarer eller till inköp af ett nytt kollegiehus. Men trots parlamentsbeslutet skulle emellertid affären icke komma till stånd. Redan i juli hade rector för universitetet inlagt sin protest mot köpet, och snart blandade sig också abboten i S. Geneviève i saken, den senare med stöd af det gamla köpekontraktet, enligt hvilket kollegiet ej ägde rätt att till något kloster afyttra egendomen (se not. 1 sid. 38). I följd af dessa protester suspenderade parlamentet sin dom, och rector tillfrågades, om han och universitetet ville bekosta de nödiga reparationerna, till hvilken hemställan han den 15 april 1387 jakade. Därpå förde rector underhandlingarna in på ett nytt område och sporde Johannes Basse, om han icke åt Collège de Laon, den andra grannen, ville afstå huset, mot det att Collège de Laon gaf danskarna ett annat hus vid samma gata. Denna plan, sade rector, understöddes af andra danska scholarer, och då ett collegium var membrum universitatis borde Basse se på hela universitetets bästa.

Härpå afgaf Basse det egendomliga svaret, att huset i fråga alls ej var något collegium, att det visserligen låg i ruiner, men att också det andra, erbjudna huset var en ruin, och att de s. k. danska scholarer, som höllo med rector, alldeles icke voro från Danmark, utan från Preussen och — Skåne [1]. I följd däraf vidhöll han sin fordran att få sälja huset till karmeliterna [2].

[1] Någon rimlig mening kan detta yttrande hafva, blott så vida man antager, att huset varit afsedt för något visst danskt stift t. ex. Odense stift. I så fall hade en lundensare intet att där säga. Möjligen kan man sammanställa detta yttrande med det faktum, att kollegiet tyckes hafva uppkommit genom en af Odensebiskopen gjord donation.

[2] Felibien: Histoire I, 356—357. Pièces justificatives II, 535, 537, 539, 540.

Därmed sluta parlamentshandlingarna om denna tvist. Felibien anser, att karmeliterna segrat, men så är icke förhållandet. Tyvärr saknas den engelska nationens protokoll för åren 1383—1392, då nationen tyckes hafva varit i halft upplösningstillstånd, och vi kunna således icke i dess protokoll följa processens gång. Men då de åter börja 1392, finna vi *nationen* i besittning af Collegium Dacicum in vico S. Genovefæ [1]. Om detta hus, Linköpings- och Skarakollegierna upplyser nämligen protokollet: »propter absentiam scholarium illarum provinciarum ad manus nacionis ex deliberacione Universitatis et sentencia rectoris pacifice devenerunt, scilicet de procuratoribus et gubernatoribus illarum domorum, qui de locagiis, reparacionibus et ceteris emolumentis haberent providere» [2] — ett yttrande som tyckes antyda, att man till slut blifvit ense med den stridslystne Johannes Basse, som för öfrigt synes hafva lämnat universitetet, enär hans namn ej förekommer i nationsprotokollen.

Man beslöt nu att hyra ut de tre herrelösa husen, och af vissa yttranden att döma förefaller det, som om man redan förut beträffande domus Daciæ ingått en öfverenskommelse med Collège de Laon. Villkoren känna vi ej, men som det tyckes hade det franska kollegiet öfvertagit huset mot skyldighet att reparera det [3]. I hvarje fall hade denna reparation så fortskridit, att huset 1395 kunnat uthyras till en advokat.

Men kort därefter inträdde frågan i ett nytt skede. 1397 uppträdde nämligen fyra danska scholarer med anspråk på »quoddam collegium juxta collegium Laudunense versus Carmelitas» samt anhöllo att nationen ville förhjälpa dem till deras rätt. Nationen, som redan tycktes hafva glömt hela ärendets förhistoria, nöjde sig emellertid med att hänvisa danskarna till universitetet [4]. I augusti samma år föll universitetets dom, i hvilken danskarnes rättsanspråk erkändes och Collège de Laon ålades att till dem återställa huset, fritt från alla afgälder,

[1] Enligt Du Boulay II, 385—386 skulle karmeliterna dock kommit i besittning af en del af egendomen. Något skäl för denna mening anför han icke.

[2] Auctarium I, 661.

[3] Auctarium I, 676, 677, 704, 705, 709, 712.

[4] Auctarium I, 731.

äfven från dem, som utgått till S. Geneviève, dock mot det att danskarne till det franska kollegiet betalade en summa af 20 francs. Häremot knorrade väl ombudet från Collège de Laon, hvilket gaf rector anledning att tilldela honom en allvarlig tillrättavisning[1].

Här tystna nationshandlingarna rörande Domus Daciæ åter för en tid, och efter allt att döma, fingo danskarna verkligen tillträda sitt gamla kollegium. Men frågan om äganderätten råkade snart åter in i de gamla hjulspåren. Danskarne voro för få och kommo alldeles för oregelbundet för att bevaka sin rätt till egendomen. 1407 var huset tydligen tomt på danskar sedan åtskilliga år[2], och Nicolaus Skrilvara[3], decanus i Linköping, framträdde då med anspråk på att blifva erkänd såsom husets procurator. Nationen gjorde väl i början några svårigheter, men erkände slutligen hans rätt samt öfverlämnade åt honom procuratorskapet öfver huset samt rättigheten att under det då innevarande året samt det nästa uppbära hyrorna — dock blott mot borgen och löfte att inom året uppvisa fullt klara papper[4].

Länge kan detta procuratorskap ej hafva varat, ty före 1410 års slut hade Domus Daciæ redan hunnit få två andra procuratorer. Ingen af dem var af nordisk börd, och huset betraktades såsom nationens[5]. 1424 hade tydligen ingen dansk på många år bott där, och procurator för huset och de där boende studenterna var då en magister Paulus Nicholai de regno Sclavonie. Två danskar, Arnouldus Loef och Olavus Olavi, anhöllo då att få boplats i huset, »emedan de voro födda i Danmark och huset var grundadt för scholarer från Danmark». Då deras uppgifter befunnos riktiga, bönföll (institit supplicando) nationen hos magister Paulus »quod propter bonum pacis et honorem nacionis vellet consentire, ut predicti scholares essent recepti ad manendum in dicta domo Dacie secundum formam scholasticam et consuetam scholaribus Dacie, et

[1] Auctarium I, 750.

[2] Det omtalas åter i protokollen 1406. Auctarium I, 921.

[3] Väl ett franskt skriffel för »Skrifvare».

[4] Auctarium II, 6—10.

[5] Auctarium II, 78—79.

quod ipse Paulus esset superior in regimine, non obstante quo non erat dacus, et quod alii ob reverenciam nacionis haberen ipsum gratum et acceptum.» Magister Paulus förklarade där emot, att han ansåg det vara sin skyldighet att till dem afstå hela huset, så framt de kunde bevisa sig vara danskar. Men detta tyckes han dock icke hafva ansett, att de kunnat, ty sedermera klagades öfver, att han vägrat dem tillträde til huset[1].

Detta intermezzo visar emellertid, att äfven denna gång hade huset »helt fredligt» öfvergått i nationens ägo[2]. Men tyvärr voro penningeaffärerna icke alldeles klara, ty då vi åter höra talas om Domus Daciæ, finnes detta fortfarande vara be lastadt med en årlig afgäld till S. Geneviève, och likaså hade Collège de Laon en inteckning i huset[3]. 1429 var huset ånyo alldeles fallfärdigt[4], och räntorna till S. Geneviève hade icke på omkring åtta år blifvit betalade[5]. Begagnande sin rätt hade S. Geneviève då låtit utbjuda huset på exekutiv auktion Men mot denna hade den andre inteckningshafvaren, Collège de Laon, inlagt protest, och den engelska nationen beslöt att med alla medel söka hindra försäljningen. Abboten i Geneviève visade sig emellertid alldeles omedgörlig, och förgäfves sökte nationens procurator finna någon borgare, som ville åtaga sig att betala skulden och reparera huset mot rättigheten att under åtta à nio år kostnadsfritt få disponera detsamma. Däremot lyckades man att träffa en ganska fördelaktig öfverenskommelse med Collège de Laon. Mot det att kollegiet med full äganderätt erhöll domus Daciæ, åtog det sig dels att betala skulden till S. Geneviève jämte rättegångskostnaderna i och för den inställda auktionen, dels att till de danska scholarerna afstå ett kollegiet tillhörigt hus vid Rue de Garlande

[1] Auctarium II, 310 ff., 334, 350—352.

[2] En anteckning i margen å nationsprotokollet upplyser också: »nota, isto tempore nacio possidebat domum Dacie». Auctarium II, 350.

[3] Du Boulay V, 390. Denna inteckning, som 1430 säges vara omkring 60 år gammal, var dels 60 francs, dels 20 francs för vissa reparationer (Auctarium II, 436). 60 francs är måhända en felskrifning för 40 (se ofvan s. 41).

[4] De nödiga reparationskostnaderna uppskattas till 150 livres. (Auctarium II, 436.)

[5] Dessa stego till närmare 40 livres. Auctarium II, 435.

belastadt med en årlig afgäld af 9 livres, 14 sols och 2 deniers, dels slutligen att lämna de danska scholarerna en summa af 100 sols till reparation af detta hus [1].

Därmed var frågan definitivt afgjord och Collegium Dacicum flyttade öfver till Rue de Garlande [2]. Men danskt kollegium var detta hus numera endast till namnet. Faktiskt var det den engelska (d. v. s. tyska) nationens tillhörighet, och några danskar, som kunnat bevaka Danmarks rätt, tyckas icke vid denna tidpunkt hafva funnits i Paris. I nationsprotokollet 1430 säges, att det nya huset tilldelats *nationen* »ad utilitatem scholarium de regno Dacie et de provincia *Alte Alemanie*». Veterligen har aldrig någon dansk bott i huset vid Rue de Garlande, och det hyrdes ut än åt den ene, än åt den andre, än åt en soldat, än åt en väfvare. Man skötte äfven detta på samma obesvärade sätt som förut — lefde upp hyrorna, lät huset förfalla, tog inteckningar och betalade ej räntorna. Dessutom råkade nationen för detta hus i en process, och slutet på allt sammans blef, att man sålde det till kanikerna i Notre Dame år 1445 [3].

[1] Det låg strax bredvid Vicus Straminis (Rue de Fouarre): »domus Dacie, sita ante vicum Straminis». (Auctarium II, 445). »Item pro danis est domus quedam in vico Galandrie prope vicum Straminis in intersignio *Pomi rubei* cum uno parvo domistadio a parte posteriori prope coquinam. Quod quidem domistadium locavit Winthorst (nationens receptor) anno XL (= 1440) pro VI sol. annuatim usque ad XII annos futuros cuidam militi, locatio facta fuit in festo Johannis Baptiste et debebit in festo Johannis futuro pro duobus annis XII sol. Debet prenominata domus IX lib. cum X sol. par. Canonicis Nostre Domine.» (Auctarium II, 534). »Une maison à moitié et ses apartenances... assise à Paris contre le petit Pont en la rue de la Gallande, à l'opposite de l'huis par lequel l'on entre à Saint Julien le Pauvre, tenant d'une part à une maison qui jadis fut et appartint au Sire de Garancieres, et d'autre part à une maison appartenante aux hoir ou ayans cause de feu Thiebaut Thressart, aboutissant par derriere à l'Hostel de la cloche persée et a l'Hostel des trois Roys de Cologne en la grande rue S. Jacques» (Du Boulay V, 391).

[2] Du Boulay V, 390 ff. Auctarium II, 435 ff.

[3] Auctarium II, 558, 605—607, 735, 736, 821, 866. Tisserand identifierar (Topographie Historique VI, 161—162) detta hus med »Maison de la Bannière de France» i Rue de Garlande, men detta är orätt. Huset är i stället identiskt med ett i samma arbete (s. 159) omtaladt »Maison de la Pomme Rouge» (se not 1), som 1572 beskrifves i följande ord: »domum sitam in vico dicto Galande ad intersignum *Pomi Rubri*, que olim fuit defuncti domini Ludovici Pommier, quondam canonici Parisiensis, per eum legatum pro certa fundatione in eadem ecclesia facta». Något annat hus med märket *Pomme rouge* fanns ej i hela gatan.

Af denna historik framgår emellertid, att Collegium Dacicum hvarken var så gammalt, som man här i norden allmänt antagit, eller så betydande, som man förmodat, och för en jämförelse mellan de tre nordiska folken med afseende på deras förhållande till Pariseruniversitetet är detta faktum ej ej utan betydelse. Äfven böra vi här erinra oss, att danskarna blott hade ett kollegium i Paris och norrmännen intet, under det att, såsom vi skola se, svenskarne hade tre.

Det nästa collegium, vi i Chartulariet höra omtalas, är Collegium Upsaliense, och denna tidiga period säger oss således, att vi i detta fall alls icke stodo efter de andra nationerna[1].

Detta kollegium stod, såsom i regeln Pariserkollegierna, i förbindelse med ett visst stift — här det svenska ärkestiftet — och kunde icke utan skäl betraktas såsom en universitetsafdelning af domskolan i Upsala. När denna domskola inrättats, är ej rätt säkert, men svårligen är den äldre än 1200-talets midt, då Upsalakapitlet först erhöll en scholasticus[2]. Men redan kort därefter sökte kapitlet att sätta denna skola i förbindelse med universitetet i Paris. På 1270-talet anslogs fattigtiondet från Lyundereth, Telgboa, Riudboa, Acherboa och Danaröa skeppslag till »Studentibus Parisiis», hvilket anslag 1280 utbyttes mot biskopstiondet från Tyerp och Gestricaland[3]. 1291 förordnade ärkebiskop Johannes en särskild »provisor», som för studenternas räkning skulle upptaga detta tionde och öfversända det till Paris. Denne ämbetsman, hvars titel här säges vara »doctor studentium», skulle antagas af rector scholarum d. v. s. domskolans föreståndare[4], och utom sin befattning som Pariserstudenternas skattmästare hade han

---

[1] Inom den engelska nationen funnos sex collegia (se inledning till Auctarium I), nämligen tre svenska, ett danskt, ett tyskt och ett skottskt. Det skottska grundades omkring 1325 (Felibien Histoire I, 560). Ett domus Almannorum pauperum scholarium fanns åtminstone 1345 (Auctarium I, 82), men när det grundats, känner jag ej; ej häller vet Budinszky något därom.

[2] Lundqvist s. 26.

[3] D. S. I, nr. 699. Redan 1219 hade Honorius III uppmanat de svenska domkapitlen att utvälja »aliqui docibiles» att i Paris studera teologi (D. S. I, nr. 179), men till en början har detta påbud nog ej haft stor effekt.

[4] Jämf. Die Universitäten I, 108 not.

äfven en annan, nämligen att biträda vid undervisningen i domskolan. I lön erhöll han decimas canonicales från Semingia hundari samt fri bostad i det hus, som af domprosten Andreas And skänkts till katedralskolans scholarer[1].

Det samband mellan domskolan och Pariseruniversitetet, som här antydes, skulle genom en af Andreas And gjord donation än ytterligare stärkas. Andreas And, hvars magistertitel[2] säger oss, att han själf studerat i Paris, hade 1285 af Pariserborgaren Guillelmus och dennes hustru Mathilda köpt ett hus, beläget på andra sidan om Pons Parvus (d. v. s. utanför Cité, i Quartier latin) in vico Serpentis, hvilket hus jämte lada, trädgård och hvad därtill hörde sträckte sig till gatan Ad duas Portas och gränsade å den ena sidan till konungens hus, kalladt Ad ensem, å den andra till den aflidne magister Tierricus Thendonis hus, som vid tidpunkten för detta köp ägdes af dennes dotter Constantia[3]; på egendomen hvilade blott en årlig skatt af sex denarer[4]. Gatan, Vicus Serpentis, där huset låg, bär ännu sitt gamla namn (Rue Serpente), ehuru dess riktning och utsträckning nu ej äro fullt desamma som i forna dagar; den löper nu parallelt med Boulevard S. Germain samt mynnar ut i Boulevard S. Michel. Under medeltiden hade däremot kvarteret, där huset låg, följande utseende. Rue Serpente förband då de större gatorna Rue de la Harpe och Rue Hautefeuille (som äfven kallades Rue de la vielle Plastrière)[5]. Parallelt med Rue Serpente gick Rue de deux

[1] D. S. II, nr. 1044.

[2] Denna titel bär han i en 1276 utfärdad handling (D. S. I, nr. 618), och att döma af denna tyckes han vara den ende af Upsalakapitlets där uppräknade kaniker, som haft denna lärdomsgrad.

[3] Sedermera öfvergick det hus till en florentinare. I en handling från 1333 heter det nämligen: »Prefatus reverendus pater D. Andreas de Florentia obligavit specialiter domum suam, quam habet Parisius in vico Serpentis, cum juribus et pertinentiis universis ipsius domus, cui, ab una parte, coheret domus scholarium de Suecia, et, ex alia parte, domus Johannis de Dordanna hostellarii et domus Johannis dicti le couconnier, et via publica a parte anteriori et etiam posteriori» (Topographie Historique V, 565. Felibien: Pièces Justificatives I, 427, 429).

[4] D. S. I, nr. 808. 1287 upptages huset i en parisisk skattelista (Chartularium II, 30) och taxeras då till en årshyra af 14 livres, ett jämförelsevis högt belopp, som visar, att egendomen ej varit obetydlig.

[5] Topographie Historique V, 547. Uppgifterna om de nordiska kollegierna äro i detta arbete alldeles förvirrade.

Portes, och den svenska egendomen sträckte sig, som man finner, tvärs igenom kvarteret från Rue Serpente till Rue de deux Portes [1].

Sex år senare eller 1291 donerade magister Andreas And detta hus till »scholaribus de nostra Upsaliensi dyocesi in predicto studio (parisiensi)» [2], hvilka studenter äfven skulle få uppbära det från Tierp och Gestrikland utgående anslaget. Det bref, i hvilket ärkebiskopen meddelar detta, innehåller ock statuterna för det nya kollegiet, och ehuru dessa torde vara bekanta för denna tidskrifts läsare, anser jag mig dock för sammanhangets skull icke kunna förbigå dem.

Såsom man lätt märker äro de skrifna efter förebilden af de statuter, som kort förut utfärdats för Collegium Sorbonæ, och där de äro otydliga, kunna de äfven suppleras ur dessa. Styrelsen öfver stiftelsen handhades af rector scholarum i Upsala [3] samt å hans vägnar af en »procurator» i Paris. Denne senare utsågs af domskolans rektor, säkerligen bland stiftets i Paris föreläsande magistri regentes, och han skulle minst fyra gånger om året hålla capitulum med kollegiets medlemmar samt därvid ransaka i de mål, som förefallit. Vid dessa kapitel fick ingen utan hans tillstånd taga till ordet annat än såsom anklagare eller anklagad. Den närmaste vården öfver kollegiet var anförtrodd åt en s. k. principalis, som

---

[1] Husets läge kan ännu närmare bestämmas. 1283 inköptes för Collegium Thessaurarii ett hus »in vico Cithare (Rue de la Harpe) inter domum, que dicitur ad Citharam ex una parte et domum, que fuit Tierici Frisonis ex altera (Chartularium I, nr. 489). För det första är det ganska sannolikt, att denne Tiericus Friso är den samme som det svenska köpekontraktets Tierricus Thendonis, för det andra låg huset med säkerhet i *närheten* af Rue Serpente. Det är således ett och samma hus, som i båda kontrakten omtalas. Men då nu Tierricus' egendom i det ena brefvet säges gränsa till ett hus vid Rue de la Harpe, i det andra gränsar till ett i Rue Serpente, så följer däraf, att Tierricus hus var själfva hörnhuset vid de båda gatorna, eller, hvilket är sannolikare, att den tomt, som inköpts för Collegium Thessaurarii låg i hörnet. Det svenska huset var således det andra eller tredje huset i ordningen från Rue de la Harpe räknadt. Därnäst följde Ad ensem samt, som vi sedan skola se, ännu ett hus, innan man kom till Rue de la vielle Plastrière.

[2] D. S. II, nr. 1045. Jag fäster uppmärksamheten på, att donationen ännu blott omfattar ett hus och detta in vico Serpentis.

[3] I verkligheten var Andreas And ända till kort före sin död den, som var stiftelsens chef, men statuterna afse naturligen framtiden.

själf bodde i kollegiet och väl var en äldre student. Han utsågs af procuratorn och fick vid platsens emottagande svära att sorgfälligt öfvervaka hus och studenter, att tillse det böcker och husgeråd ej förstördes samt att icke utan procuratorns tillstånd aflägsna sig från kollegiet. Förefallande förseelser skulle han anmäla för procuratorn och en gång i veckan skulle han hålla capitulum samt då straffa dem, som det förtjänade. Till sitt biträde hade han en andra tjänsteman, utsedd bland kollegiets medlemmar, nämligen en s. k. præpositus, som valdes för hvarje vecka och hade att sköta räkenskaperna.

Antalet studenter i kollegiet fick icke öfverstiga tolf, så vida ej rector beviljade ett särskildt undantag; alla skulle naturligen tillhöra Upsala stift, och en tyst förutsättning var tydligen, att de skulle hafva genomgått domskolan samt från denna demitterats till universitetet. Ehuru därom ingenting direkt säges, var det således rector scholarum i Upsala, som bestämde, hvilka som skulle blifva medlemmar af kollegiet[1]. Ekonomiskt eller med afseende på understödet tyckas studenterna hafva varit indelade i tre grupper. Å den ena sidan talas om dem, som »jämte husrum, ved, dryck (eller soppa — potagium), mat (lectisternia) och husgeråd» hade tolf denarers understöd i veckan af det tionde, som beviljats studenterna. Men äfven tvänne andra kategorier funnos. Det talas nämligen ock om sådana, som blott hade tolf denarers anslag i veckan[2], men ej de öfriga fördelarna (utom möjligen husrum), och dessa tyckas då hafva fått betala för mat o. s. v.[3]. Slutligen funnos sådana, som blott hade rum, ved, dryck och mat. Beträffande ekonomien i öfrigt hade man ett mycket godt stadgande, som senare stipendiedonationer tyvärr ej tagit upp. När studenten sedermera fått ett »beneficium ecclesiasticum»,

[1] Det var ju han, som skulle afgöra, om någon student utöfver de tolf skulle få inträde i kollegiet.

[2] Detta anslag var ej stort. Den, som blott hade en »bursa» (ett veckoanslag) af 16 denarer eller mindre räknades vid Pariseruniversitetet såsom »pauper» och var befriad från vissa afgifter (Auctarium I, pag. XLV). Den vanliga »bursan» i ett kollegium var 3 à 4 solidi (Thurot, s. 124).

[3] Detta synes mig också framgå af ett annat stadgande, att ingen fick äta i sin egen kammare, så vida han ej var sjuk »vel ita pauper, quod expensas communes facere nequit».

skulle han, såvida han tillhört den första gruppen, till kollegie årligen betala en femtondel af sin lön under lika många å som han varit stipendiat, så vida han tillhört den andra grup pen en trettiondedel, och så vida han tillhört den tredje »se cundum arbitrium discretionis». Penningarna skulle betala till rectorn i Upsala, som hade att öfversända dem till Paris

Angående studierna lämnas inga föreskrifter, och det vil häraf synas, som om några föreläsningar och disputationer e förekommit inom själfva kollegiet; ej häller finnes något be stämdt om den fakultet, stipendiaterna skulle tillhöra, och Col legium Upsaliense stod tydligen öppet för såväl theologi son artistæ. Om tukt och ordning äro bestämmelserna desto flera Vid sitt inträde i kollegiet skulle studenten aflägga ed at rätta sig efter de af ärkebiskopen utfärdade statuterna sam att visa Upsalarectorn och procuratorn all skyldig vördnad När procuratorn befalde honom att flytta, skulle han utar knot foga sig efter befallningen utan att af illvilja skada vare sig huset eller någon af de där boende. Ej häller skulle har med böner eller hot söka att ånyo blifva upptagen i kollegiet utan ödmjukt förlita sig på procuratorns nåd. Den kammare han fått sig anvisad, hade han ej rätt att självvilligt utbyta mot en annan. Däremot var han skyldig att åtaga sig att blifva procurator, så vida detta ålades honom af Upsalarectorn eller principalis, så vida procuratorn det fordrade, och hvilken plats han än i framtiden emottoge, vore han pliktig att alltid befrämja kollegiets och domskolans bästa, liksom han ock, i hvilken ställning han än komme, skulle underkasta sig Upsala-rectorns dom rörande alla de förseelser, han i kollegiet kun-nat begå. Vidare skulle stipendiaterna samvetsgrant läsa de dagliga »tiderna», på hvardagarna enskildt eller tillsammans med en kamrat, på hälgdagarna gemensamt och så tidigt, att de sedan kunde begifva sig i predikan [1], som alla voro skyl-diga att åhöra, så framt ej principalis beviljade ett undantag. Vid bordet skulle de först läsa välsignelsen och åhöra en lectio; så länge de åto, fingo de då endast tyst samtala med

[1] Icke häller denna tyckes således såsom i Sorbonne, Navarra och de större institutionerna hafva hållits i kollegiet.

hvarandra. Efter måltiden skulle bordsbön läsas och på kvällen hållas aftongudstjänst, hvarom flera föreskrifter gifvas. Alla måltider skulle intagas gemensamt, och ingen fick spisa på sin kammare, så vida han ej var sjuk eller så fattig, att han ej kunde vidkännas omkostnaderna för det gemensamma bordet. Ingen hade rätt att bjuda någon till måltid eller dryckeslag i sin kammare eller utan principalis tillstånd mottaga en främling; brott häremot straffades med 4 denarers böter. Alla voro skyldiga att i kollegiet tala latin, så framt de ej gent emot tjänare eller främlingar nödgades begagna ett annat tungomål. Den, som tre gånger efter hvarandra härutinnan ej låtit rätta sig af principalis, pliktade en obol för hvarje gång. Buller och högljudda samtal voro strängt förbjudna, likaså sång i huset eller i trädgården, vidare alla slags spel; ej ens foglar eller hundar fick studenten äga vid vite af en denar samt vidare strängare straff, så vida han ej lät rätta sig. Den, som hemma eller utomhus okvädade en kamrat, straffades med två solidis böter samt kunde i svårare fall alldeles utstötas ur kollegiet. Äfven slagsmål beifrades strängt, och all skada, som gjordes å egendomen och husgerådet, medförde utom ersättningsskyldighet 10 solidis böter. Efter »eldsläckningen» fick ingen vid vite af böter lämna kollegiet utan särskildt tillstånd af principalis, och all skuldsättning utöfver 4 solidi förbjöds strängeligen, så framt ej procuratorn i ömmande fall tillät ett högre belopp.

Om någon insjuknade, skulle principalis beordra en kamrat att vaka hos honom, och blef sjukdomen så svår, att döden nalkades, skulle kollegiets alla medlemmar med åsidosättande af öfriga göromål bedja vid hans bädd samt, när han dött, hålla likvaka och sörja för begrafningen.

Under den första tiden bibehöll Andreas And själf öfverinseendet öfver kollegiet, men 1313 afträdde han formligen styrelsen till Upsala domkapitel[1]. Enligt det då utfärdade donationsbrefvet befann sig ännu blott ett hus på tomten, men dennas läge beskrifves nu något noggrannare: »domus Upsaliensis, que situatur Parisiis in vico Serpentis una cum granchia

---

[1] D. S. III, nr. 1913.

(lada) vicina situata in vico inter duas portas». 1315, då han förnyade sin donation, hade emellertid ännu ett nytt hus blifvit uppfördt på platsen, hvilken, såsom vi sedermera skola se, därför med en viss rätt kunde betraktas såsom två sammanhängande tomter. Det heter nämligen nu[1], att domprosten donerar »domos situatas in vico Serpentis ex una parte, ex alia parte vero habentes vicum ad duas portas, quas meis sumptibus comparaveram». Det nya huset[2] låg tydligen på den plats, som förut intagits af ladan, hvilken sedermera ej omnämnes. Men de båda husens läge och tomtens omfattning kunna ännu närmare bestämmas. Huset vid Rue Serpente låg såsom vi minnas ungefär vid gatans midt, ett à två hus från Rue de la Harpe. På andra sidan om egendomen, åt Rue de la vielle Plastrière, låg ett hus kalladt Ad ensem och 1285 tillhörigt konungen[3]; själfva hörnhuset vid Rue Serpente och Rue de la vielle Plastvière ägdes 1354 af magister Yves Simon eller Simon de Fresnoy. Det nya svenska huset låg visserligen i samma kvarter, men ej vid samma gata, utan in vico ad duas portas, och dess läge var sådant, att det med en viss rätt kunde anses ligga på en särskild tomt, som blott gränsade till den andra svenska tomten, hvilken åt Rue de deux Portes till för öfrigt upptogs af en stor trädgård. Det nya huset var nämligen själfva hörnhuset vid Rue de deux Portes och Rue de la vielle Plastrière. I en handling från 1347[4] omtalas detta hus såsom ett, »qui fust jadis granche, séant à Paris, en la rue de la Vielz Plastrière, faisant le coing

[1] D. S. II, nr. 2025.

[2] Medel till dess byggande anslås redan 1299 i Upsalakaniken Hemmings testamente (D. S. II, nr. 1271). Han lämnar nämligen en summa »in edificationem minoris domus upsalensis existentis parisiis». Det tyckes emellertid hafva dröjt med uppförandet, ty ännu 1313 talas blott om ett hus. Den nya byggningen, som var afsedd att blifva mindre än den gamla, tyckes dock i verkligheten hafva blifvit större eller lika stor, ty 1329 bodde där tio studenter, under det att det gamla huset, som visserligen var afsedt för tolf, blott hyste fem.

[3] 1354 innehades detta hus af konungens råd Alexandre de Crevecœur (jämf. köpehandlingarna i Skand. Handl. XII, 72 och hos Geffroy s. 668). 1341 beboddes det troligen af en annan af konungens rådsherrar, Johannes de Millone (D. S. V, nr. 3610).

[4] Topographie Historique V, 441.

de la rue que l'on dict *entre deux Portes*, près de l'église des Cordeliers, et tient, d'aultre costé, par devers ladicte rue de la Vielz Plastrière, à Simon de Fresnoy, et aboutissant par derrière a aultres maisons, vielz places vuides, qui sont aux escolliers de Suesse». 1347 gränsade således huset i Rue de la Vielle Plastrière till Simons hus, som bildade hörnet mellan denna gata och Rue Serpente; hörnhuset vid Rue de la vielle Plastrière och Rue de deux Portes var det svenska huset, som i Rue de deux Portes gränsade till den gamla svenska tomten. Handlingar, som sedermera skola anföras, bestyrka ytterligare denna bestämning af läget.

Den uppsvenska studentkolonien hade således, tack vare Andreas Ands frikostighet, erhållit en rymlig och god bostad samt en därmed sammanhängande ganska stor trädgård. Visserligen höra vi från 1322, att tiondet indragits[1], men under 1300-talets förra hälft var kollegiet, såsom vi straxt skola se, icke dess mindre mycket besökt. Och under samma tid grundades ytterligare tvänne kollegier för svenska studenter.

År 1317 inköpte nämligen ärkedjäknen Johannes samt kanikerna Philippus, Haraldus och Erlandus från Linköping å biskop Karls vägnar ett hus i Paris för 24 livres[2]. Huset, som sedermera blef bekant under namnet Ad cornu cervi[3], var beläget in vico S. Hilarii, »in censura et dominio ecclesie Sancti Marcelli»[4], och hade tillhört Guillelmus de Doll. Att

---

[1] D. S. III, nr. 2322. I någon mån ersattes detta väl genom testamenten. Ett dylikt är bevaradt från 1346 (D. S. V, nr. 4074).

[2] Redan förut hade stiftet understödt studenter, som reste till Paris. Så fick kaniken Winoldus Benedicti i Linköping 1304 af domkyrkans medel fått låna marker för drifvandet af studier utrikes, säkerligen i Paris (D. S. II, nr. 1444).

[3] Så t. ex. kallas det i ett bref af 1414 (D. S. Ny följd II, nr. 2000) »domus ecclesie Lincopensis ad Cornu Cervi sita Parisius in vico Sancti Hylarii prope carmelitas».

[4] D. S. III, nr. 2103. Den gata, som här afses eller vicus S. Hilarii inferior förändrade sedan namn till Rue des Carmes, om hvars läge jag förut talat. Jämf. Topographie Historique VI, 336. Läget bestämmes närmare, Auctarium II, 534, där huset säges ligga midt emot collège des Lombards: »Item in vico Sancti Hilarii, ante collegium Lumbardorum, est una alia domus, que nec est pro natione et pro provincia, sed pro Lincopensibus de regno Suecie». Auctarium I, 678, säges huset ligga in vico Jude (eljes alltid in vico S. Hilarii), förmodligen därför att det låg midt emot denna gatas utlopp i Rue des Carmes (Vicus S. Hilarii),

huset skulle användas till kollegium för stiftet, säges väl e
men framgår af följande handlingar. Att döma af det obe
tydliga priset kan det ej hafva varit stort, och, som vi stra
skola se, voro studentera också mycket få. Några statute
äro ej kända.

Skarastiftets kollegium låg in vico Brunelli eller Bur
nelli [1] och kallades Ad imaginem Nostre Domine, ett nam
som det behöll ända in på 1500-talet [2]. När detta kollegiun
inköptes, upplyses ej af någon tryckt (eller känd) handling
men då ett hus in vico Brunelli 1329 befinnes vara bebodt a
en samling svenskar, är det tydligt, att stiftet före detta å
förvärfvat sig huset, sannolikt redan under den lärde, kraft
fulle och bildningsälskande Brynolphus' biskopsår (1278—1317)
en senare tid kan ej gärna antagas, ty redan vid århundra
dets midt voro de nordiska kollegierna på förfall. Statutern

snedt emot Collège des Lombards. Tänkbart är också, att det låg *bredvid*, och e
midt emot (ante = framför, innan man kommer till) Collège des Lombard i hörne
af Vicus Jude och Vicus S. Hilarii. Olyckligtvis var Corne de Cerf ett mycket van
ligt husnamn äfven i Vicus S. Hilarii, så att vi hafva svårt att identifiera det. Ja
vågar därför ej afgöra, om det är detta Corne de Cerf, som omtalas 1240 (Topogra
phie Hist. VI, 339) såsom »maison où il a ung four, au carrefour Sainct Hilaire
faisant le coing de la rue Sainct Hilaire, chargée envers le chapitre de Saincte Agnès

[1] Auctarium I, p. LXIV. Gatan heter nu Rue S. Jean de Beauvais oc
går parallelt med Rue des Carmes (vicus S. Hilarii inferior) upp till Collège d
France. Huset låg således i närheten af Linköpingskollegiet. (Topographie Hi
storique VI, 91). Den utförligaste beskrifningen på huset förekommer Auctariur
I, 908—909:

»De domo Ad ymaginem nostre Domine, considerata ruinositate ejusder
domus, placuit quod Bumundus magnus bedellus nacionis haberet medietatem ejus
dem domus, que pars est versus Sanctam Genowefam cum medietate cavee et orto
qui est retro, eciam cum stabulo... Item aliam partem domus, que respicit colle
gium Belvacense» etc. Det är samma hus, som omtalas i en handling från 1534
»*Sainct Michel*, qui fust au bedel et à la nation d'Allemaigne, est la premiere d
quatre appartenant à ceste nation; la seconde les *Petites Escolles de Decrét;* l
troisiesme, *Maison du Cadran*, contiguë; la quatriesme, *l'Ymaige Nostre-Dame*
tenant à la maison qui est des appartenances des Grandes Escolles de Décret
(Topographie Historique VI, 100). Häraf framgår, att huset låg i rue S. Jean d
Beauvais mellan Collège Beauvais (Collegium Bellovacense) och Grandes Ecoles d
Décret. Egendomen bestod af två hus under samma tak (Auctarium II, 536, 912)
en källare, ett stall och en trädgård.

[2] Auctarium I, p. XLV. Topographie Historique VI, 101.

för detta kollegium finnas kvar, men då dessa tillhöra en senare tid, skall jag först i ett annat sammanhang behandla dem.

Några flera nordiska kollegier än dessa fyra[1] hafva sannolikt ej funnits. Huru studenterna voro fördelade i dem, framgår af en ytterst intressant computus bursarum från 1329[2], där studenterna uppräknas efter boplatsen. De nordiska studenterna äro följande:

In vico Burnelli

— — — — — — — — — — — — — —

Eschillus de Suecia cum 3 sociis, 10 sol. solv.

— — — — — — — — — — — — — —

In vico Anglicorum

— — — — — — — — — — — — — —

Nicolaus de Dacia cum 4 sociis.

— — — — — — — — — — — — — —

In vico Sancti Illarii

— — — — — — — — — — — — — —

Guido de Suecia cum 2 sociis, 6 sol. solv.

— — — — — — — — — — — — — —

In vico Antiqui Plasterii

— — — — — — — — — — — — — —

Domus de Suescia et sunt 10 socii, 25 sol. solv.

— — — — — — — — — — — — — —

In vico Cerpentis

— — — — — — — — — — — — — —

Johannes de Suecia cum 4 sociis, 17 solid. cum ij den. solv.

— — — — — — — — — — — — — —

Vicus Pergamenorum

— — — — — — — — — — — — — —

Petrus Strangonis[3] cum 3 sociis, 8 solid. solv.

— — — — — — — — — — — — — —

[1] Eller fem — såvida Upsalakollegiet räknas som två.

[2] Chartularium II, s. 661 ff.

[3] Han hade kort förut varit universitetets rector och var »de Dacia».

In vico Sancti Victoris

— — — — — — — — — — — — —

Laurentius et Guido de Suecia VI solid.

— — — — — — — — — — — — —

Dominus Petrus de Suecia iiij solid.

— — — — — — — — — — — — —

In magno vico super Sanctum Benedictum

— — — — — — — — — — — — —

Simon de Suecia cum 4 sociis prope portam, 18 sol. sol

In vico Harpe

— — — — — — — — — — — — —

Otto, magister Andree de Suecia canonicus Londonensi cum 3 sociis [1].

Häraf framgår, att Collegium Dacicum in vico anglicorur haft 5 medlemmar, Collegium Upsaliense in vico Serpentis : Collegium Upsaliense in vico Antiqui Plasterii (Rue de l Vielle Plastrière) 10, Collegium Lincopense in vico S. Hilar 3 och Collegium Scarense in vico Brunelli 4. Dessutom bodd tre svenskar in vico S. Victoris (dock ej tillsammans), 5 prop portam och 4 in vico Harpe samt 4 danskar in vico Perga menorum.

Nu kunde man visserligen tänka sig, att någon af dess sist nämnda studentkolonier bildat ett kollegium, hvars nam ej öfvergått till eftervärlden, och denna tanke bör ej alldele afvisas. I och för sig är det ju ganska rimligt, att t. ex. Åb eller Strängnäs upprättat ett dylikt studenthärbärge, och hand lingarna om de fyra kända äro ej så många, att vi på grun af något argumentum ex silentio våga förneka detta. Me att de tre studenterna in vico S. Victoris icke kunnat bild något kollegium, är tydligt. Sannolikt är ej häller, att Simo de Suecia och hans fyra kamrater utgjort ett kollegium. Så som af påfliga handlingar framgår, blef denne Simon Karol magister in artibus, 1342 canonicus Lincopensis [2], och *om* ha

[1] Ett tydligt skriffel af den franske skrifvaren. Enligt Denifle måste h afses magister Andreas Freovati, canonicus Lundensis.

[2] Chartularium II, s. 528. I svenska handlingar har jag ej funnit näg om honom.

och hans kamrater räknats till något visst kollegium, bör detta således snarast hafva varit till Linköpings[1]. Genom statuterna för Upsalakollegiet veta vi ju, att en del af stipendiaterna i brist på utrymme kunde hänvisas att bo utom kollegiet, och den omständigheten, att Simon och hans kamrater ej bodde i det lilla Linköpingshuset, visar således intet mot ett dylikt antagande äfven i detta fall, ehuru det å den andra sidan ej utgör något bevis för det. På samma sätt böra vi möjligen uppfatta studentkolonien in vico Harpe, så vida nämligen vi med Denifle få anse, att magister Andreas Freovati de Svecia varit dess chef. I ett af honom själf skrifvet nationsprotokoll kallar han sig »Magister Andreas Freovati filius et Cecilie regni Sweciæ dyocesis Lincopensis, terre videlicet Smalandie de australi provincia Nydungie, parrochie videlicet Hyalmsryd, ville scilicet Hedesryd»[2]. Äfven han tillhörde således Linköpings stift och kan därför ej gärna hafva varit chef för ett annat stifts kollegium. Af de icke i kollegierna boende studenterna tillhörde således möjligen 9 Linköpings stift, som i så fall skulle hafva räknat 13 studenter. Upsalastiftet med 15 var väl bättre representeradt, men Skarastiftet med blott 4 betydligt sämre. Detta antal skulle dock höjas, om vi dit finge räkna de tre in vico S. Victoris boende studenterna.

Såsom en möjlighet kan också tänkas, att danskarna haft två kollegier. Det i Rue des anglais kan måhända — ehuru det alls icke är troligt — blott hafva varit afsedt för Odense stift, det i via Pergamenorum för Ribe. Dess föreståndare, Petrus Strangonis (vanligen kallad Petrus de Dacia) var näm-

[1] Ehuru jag själf ej vill draga någon slutsats af det yttrande ur den engelska nationens protokoll, jag nu meddelar, anser jag mig dock böra påpeka det. På en massa ställen talas om ett hus, tillhörigt Linköpings stift. Men på ett enda ställe talas verkligen om flera. Det heter nämligen (Auctarium I, 471): »supplicavit dominus quidam, nomine Wynandus, prepositus ecclesie Aboensis, quatenus cum esset coram domino rectore quedam lis inter ipsum una cum quibusdam suis sociis de provincia Swecie et magistrum Johannem de Gortenbeke, doctorem decretorem ex alia parte super administracione quorundam domuum dicte provincie, et ipse dictus dominus Winandus esset per dominum episcopum Lincopensem, ad cujus disposicionem pertinent ille domus, procurator constitutus ad intromittendum se de amministracione dictarum domorum».

[2] Auctarium I, 27.

ligen canonicus ripensis[1]. Att en ansedd lärare hade några studenter inneboende hos sig, var likväl så vanligt, att man ej på den grund behöfver antaga tillvaron af ett särskildt kollegium.

Sannolikast är väl också, att de svenska studenter, som ej bodde i något visst kollegium, varit tämligen fördelade på alla de svenska stiften, ty i annat fall skulle vi nödgas antaga, att Åbo, Växiö, Strängnäs och Västerås icke haft några studenter alls i Paris eller ock att dessa upptagits på något af de blad af matrikeln, som nu gått förlorade.

Af fragmentet finna vi emellertid, att Paris 1329 besökts af 34 svenskar och 9 danskar, men icke af någon norrman. Matrikeln är — såsom jag sid. 37 påpekat — väl ej alldeles fullständig, men vi hafva ej anledning att antaga, att många flera nordbor funnits upptagna i det fullständiga exemplaret. Tvifvelsutan förefaller oss studentantalet i de olika kollegierna väl ringa, men, som Thurot anmärker, var detta i allmänhet ganska obetydligt, om man frånser de stora kollegierna såsom Sorbonne och Navarra. Af de kollegier, han känner, hade 5 mer och 31 mindre än 20 »bursarii»; 11 hade mellan 2 och 18[2].

Till det antal studenter från Norden, som här uppräknats, bör dock läggas en troligen ej så obetydlig kontingent (utom den, säkerligen ej stora, som förekommit å matrikelns förlorade blad), nämligen alla de nordiska munkar, som studerade i sina klosterskolor i Paris. Anslår man därför antalet svenskar, som 1329 studerade i Paris, till femtio, har man sannolikt ej gjort en för hög beräkning.

Jag har nu redogjort för de svenska kollegiernas uppkomst och första tid. Det återstår att skildra deras undergång. Om det danska kollegiet har jag i detta fall redan ordat, och skall nu blott sysselsätta mig med de svenska.

De nordiska kollegiernas gyllene tid var förra delen af 1300-talet. Kort efter 1350 finna vi emellertid skandinavernas antal i ett hastigt nedgående. Några gamla scholarer

[1] Chartularium II, nr. 863.
[2] De l'organisation 126.

stanna väl kvar, men de nya, som komma, äro mycket få. Orsakerna härtill voro flera. Den viktigaste var nog digerdöden, som så kraftigt hämmade den nordiska kulturens utveckling och så fruktansvärdt decimerade befolkningen. En annan anledning låg i uppkomsten af tyska universitet (Prag 1348, Erfurth 1392, Leipzig 1409). Dessa lågo oss närmare, och man kände sig väl mera landsman med tyskarna än med fransmännen. Slutligen torde ock de ekonomiska förhållandena i hemlandet hafva inverkat, möjligen också andra orsaker. Men hvilka dessa än må hafva varit, faktum är emellertid obestridligt. 1254 skildras Upsalakollegiet på följande sätt: De båda husen »ad talem ruinam et eversionem devenerant tam propter diuturnam absenciam dictorum scholarium, qui a longo tempore Parisiis non studuerunt neque student, quam nichil vel modicum in eis remanserat nisi platee vacue inutiles, nullum commodum alicui afferentes»[1]. I följd däraf hade domkapitlet i Upsala redan 1350 uppdragit åt kaniken Petrus Arnulphi och Upsalaklerken Ingeldus Johannnis att i Paris försälja stiftets där varande egendomar. Någon lycka i sina transaktioner tyckas de dock ej hafva haft, och 1352 öfverflyttade därför Petrus Arnulphi procuratorsfullmakten på Upsalakaniken Mathias Laurentii, hvilken såsom gammal magister actu regens var väl bekant med Pariserförhållandena. Han hade bättre framgång, och 1354 höll verkligen ett köp på att komma till stånd.

I de ännu bevarade handlingarna rörande detta beskrifves egendomen såsom »due domus, quarum una habebat seu solebat habere introitum in vico Serpentis Parisiis, et alia in vico ad duas Portas retro dictam domum in censiva domini situate», eller som det heter i en fransk handling: »deux places a Paris, lune seant en la rue de la Serpent a Paris juignant a la maison maistre Jehan de Pacy, chanoine de Lysieux dune part, et a la maison ou Alixandre de Creuecuer, conseilleur du Roy n're sir en sa chambre des comptes, demeure a present dautre, Et vne autre place seant par darière lostel maistre Yves Symon, clerc secré-

[1] Försäljningshandlingarna från 1354 finnas i Skand. Handl. XII och (bättre) hos Geffroy. (Geffroy 664).

taire du Roy n're sir, en la dicte rue de la Serpent et alontant a la ruelle aux deux portes par dariere le dit hostel». Egendomen, som gränsade till kanikens och rådsherrens hus, säges af värderingsmännen utom huset hafva två gränsmurar till de båda nyssnämnda tomterna, en källare, en brunn och en trädgård. Den taxerades till en årlig ränta af 100 sols. Den andra egendomen, som låg bakom Yves Simons hus och sträckte sig till Rue de deux Portes, uppskattades blott till en årsränta af 40 sols d. v. s. för bägge egendomarna tillsammans 7 parisiska livres årshyra [1]. Såsom spekulant hade grannen, magister Yves Simon uppträdt, och genom ett formligt köpekontrakt afstod Matthias Laurentii åt honom och hans arfvingar för beständigt nämnda egendomar mot den sagda årsräntan, som årligen i fyra terminer skulle utbetalas antingen till stiftets Pariserstudenter eller till Upsala domkapitel. Dock skulle magister Yves Simon genom erläggandet en gång för alla af 75 parisiska livres befrias från den stipulerade årshyran. Öfverenskommelsen var dock blott preliminär, och Matthias Laurentii förbehöll sig ärkebiskopens och domkapitlets stadfästelse.

Fullmakt att definitivt afsluta köpet utfärdades den 9 juli 1355 för ärkedjäknen Ringvidus och magister Ingemar från Upsala [2], men, ehuru åtminstone ärkedjäknen begaf sig till Paris, blef affären aldrig — i motsats mot hvad som allmänt antagits — afslutad. I svenska handlingar förekommer, så vidt jag vet, intet vidare om Upsalahuset, men ur den engelska nationens protokoll från 1373 och följande år stå åtskilliga upplysningar att vinna. Dock förtjänar en sak att här uppmärksammas. I dessa protokoll talas ständigt blott om *en* egendom och denna vid Rue Serpente; det vill häraf synas, som om hörnhuset vid Rue de deux Portes verkligen blifvit såldt. Detta framgår äfven af ett annat faktum. 1359 donerade nämligen Jehan Demont, kanik i S. Denis, hörntomten vid Rue de deux Portes till Collège de Laon [3], och han måste

[1] Man jämföre därmed taxeringsvärdet 1287. Då hade blott den större egendomen taxerats till 14 livres årshyra.

[2] Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref nr. 229.

[3] Topographie Historique V, 446, 550. På 1500-talet stod där ett bollhus.

således hafva förvärfvat sig egendomen mellan åren 1355 och 1359.

Vidare omtalas i dessa handlingar egendomen vid Rue Serpente blott såsom en trädgård, och något hus tyckes icke ligga där. Det vill häraf synas, som om det 1354 alldeles fallfärdiga huset helt enkelt blifvit rifvet[1]. Muren till grannen (Ad ensem) stod emellertid kvar, och detta visar, att tomten ej kan hafva blifvit styckad, så att huset försålts och trädgården stannat kvar i svensk ägo.

Men jag öfvergår till nationsprotokollen. Vid ett sammanträde i september 1373[2] uppträdde en främling, magister Petrus de Luca, tillhörande det lombardiska kollegiet, inför nationen och berättade följande. Under konungens fångenskap[3] hade han gjort bekantskap med en ärkedjäkne från Sverige, som gifvit honom fullmakt att vara procurator för en tomt eller trädgård (de quadam platea seu ghardino) in vico Serpentis. Sedan ärkedjäknen rest, hade Petrus de Luca hyrt ut trädgården åt en magister från Brétagne (Brittania) för en tid af 20 år mot en årlig hyra af 30 par. solidi, och af denna tid hade nu (1373) elfva år gått till ända. Emellertid hade en af konungens sekreterare, magister Thomas Graffardi, bedt honom att få öfvertaga trädgården mot en årlig hyra af 35 solidi, men till denna anhållan hade han måst säga nej, dels emedan han förlorat procuratorsfullmakten, dels därför att ärkedjäknen, i hvars namn han handlade, under tiden aflidit[4], hvarför han ej längre ansåg sig vara rätt fullmäktig i denna sak. Thomas Graffardi, som rådde om granntomten, hade då stämt honom, fordrande att trädgårdens ägare eller procuratorn skulle åtminstone med hälften bidraga att reparera muren mellan de båda egendomarne. Visserligen hade Petrus de

[1] Eller skulle det möjligen hafva brunnit? Detta kan bäst förklara, hvarför köpet ej kom till stånd. Redan 1341 hade ett par byggmästare påpekat eldfaran från grannens skorsten. D. S. V, nr. 3610. Som vi sedan skola se, nedrefs dock Linköpingshuset, och det är därför ej orimligt att antaga, att Upsalahuset haft samma öde.

[2] För den följande redogörelsen se Auctarium I, 429—445.

[3] Konung Johan den gode var fången i England 1356—1360.

[4] Ärkedjäknen Ringvidus afled 1360. Monumenta Ullerakerensia p. 208.

Luca personligen blifvit frikänd, då han förklarat sig icke längre vara procurator, men nu ville han till nationen öfverlämna hela detta ärende, samtidigt nämnande att han innehade ett belopp af 6 livres och en francs hyresmedel, hvilka han ville utbetala till nationen.

Nationen åtog sig nu saken, och magister Thomas var ej svår att komma öfverens med. Han utfäste sig att på egen bekostnad reparera muren, blott nationen ville lofva honom att, när någon fullmäktig från Sverige komme, hålla honom skadeslös för dessa utgifter. För öfrigt ville han gärna låta anstå med hela saken, blott nationen förband sig att hos den kommande svenska procuratorn utverka, att magister Thomas finge antingen hyra eller köpa den ifrågavarande trädgården. Något senare förklarade han sig äfven villig att åt de svenska scholarerna, om de så önskade, anskaffa en annan och lika god trädgård i utbyte.

Nationen utsåg nu deputerade att leda underhandlingarna, och magister Thomas, som först var bortrest från staden, medgaf genom ombud uppskof i den började processen. I januari 1374 beslöt nationen ändtligen att vända sig till den person, som hyrt trädgården, för att höra hans mening i saken. Nationens procurator och öfriga ombud begåfvo sig då i sällskap med magister Petrus de Luca till honom och klappade på porten. Men ingen svarade. Något modfälda gingo de då till magister Thomas och förklarade sig ej gärna vilja hafva något med detta ärende att skaffa, enär de ej väntade sig något godt resultat. De bådo därför magister Thomas om ytterligare anstånd, till dess att de fått tala med hyresgästen. Då den älskvärde magister Thomas förklarat sig däremot ej hafva något att invända, togo de åter mod till sig och gingo tillbaka. Sedan de länge och väl bultat på porten, kom slutligen en klerk ut och frågade dem, hvad de ville. Deputationen bad honom då, att han skulle säga sin herre, att ombud från den engelska nationen och några herrar från Sverige önskade tala med honom. Men när klerken kom tillbaka, hade han blott att förmäla, att hans herre f. n. ej vore i tillfälle att taga mot besök; han hade väl meddelat honom, att några herrar från Skottland (!), hade önskat tala med honom, men det

hade ej inverkat på hans beslut. Deputationen upplyste klerken om misstaget samt bad honom gå tillbaka och säga, att de ifrågavarande herrarna icke voro från Skottland, utan från Sverige, och till yttermera visso stafvade man ordet för honom S. v. e. c. i. a. Klerken gick, men kom genast tillbaka med besked, att hans herre ej häller ville taga emot några svenskar. Nedslagna vände de deputerade då tillbaka till magister Thomas, inberättande för honom expeditionens sorgliga utgång och anhållande om uppskof.

Då detta beviljats, beslöt nationen att vända sig till en advokat för att få någon bukt med den motsträfvige hyresgästen. Efter mycket besvär uppsattes en skrift rörande ärendet, därpå sammankallades alla svenska, i Paris varande scholarer, för att höra denna, och slutligen (i febr. 1374) uppgjordes ett kontrakt med magister Thomas, att han mot en summa af 40 solidi per år skulle för all framtid öfvertaga trädgården — dock alla Upsala domkapitlets rättigheter okvalda. Därmed hade nationen tydligen åt magister Thomas öfverlämnat den vanskliga uppgiften att fördrifva den gamla hyresgästen och taga den omtvistade egendomen i besittning. Emellertid måste detta hafva lyckats, ty åtminstone 1376 finna vi, att Thomas Graffardi betalat nationen en afgift »de fundo terre sive de gardino quodam»[1].

»För all framtid» blef magister Thomas emellertid ej nationens hyresgäst, ty 1392 finna vi i nationsprotokollen[2], att Nicolaus de Bosco, biskop af Bajeux, länge innehaft en viss trädgård, till hvilken nationen ansåg sig äga otvifvelaktig rätt. Då emellertid biskopen ej ville godvilligt lämna trädgården från sig, utan i stället bjöd nationen 32 francs, för att den skulle afstå sin rätt därtill, beslöt man att gå in på detta anbud, så framt universitetet lämnade sitt tillstånd. Detta medgafs, dock med det villkoret, att summan skulle deponeras i universitetets »archa» för att användas till nytta för scholarer från den ifrågavarande provinsen (Sverige). På detta villkor ville emellertid nationen ej gå in, då den funnit, att penningar, som deponerades hos universitetet, ofta förskingrats.

[1] Auctarium I, 509. Likaså 1377 Auctarium I, 529.
[2] Auctarium I, 661—684.

Tvisten härom fördröjde något frågans afgörande, och först i oktober 1393 afgick nationen med seger, i det att dess receptor mottog 32 francs »ad usum nationis». Upsalakollegiets sista tillhörighet i Paris hade därmed definitivt gått förlorad [1].

Vi vända oss nu till Linköpingskollegiets hus, Ad cornu cervi. Då vi i nationsprotokollen första gången höra talas om det, år 1375, är det redan öfvergifvet af Linköpingsstudenterna och såsom procurator fungerar en främling, juristen magister Johannes de Gortenbeke, som af biskop Gotskalchus i Linköping insatts i ämbetet. Nyssnämnda år uppträdde emellertid en præpositus från Åbo, vid namn Winandus, i Paris försedd med fullmakt af biskop Nicolaus Hermanni att vara procurator för huset. Den äldre fullmakten, på hvilken magister Johannes stödde sin rätt, hade af biskop Nicolaus förklarats ogiltig, och Winandus gjorde därför anspråk på huset för sig och sina »socii» samt anhöll om nationens hjälp att inför rector drifva denna sak igenom. Nationen svarade med att utnämna vissa förtroendemän, som skulle granska hans fullmakter och undersöka, om hans sak var rättvis [2]. Därmed tystna olyckligtvis nationsprotokollen, men af en följande anteckning vill det synas, som om Winandus segrat och huset verkligen kommit under svensk förvaltning. 1407 fordrade nämligen, såsom vi sedan skola se, Linköpingsstiftets procurator redovisning för 20 års hyra. Att han ej fordrade för längre tid, häntyder på, att stiftet till 1387 själf dragit fördel af egendomen.

Men varaktig blef denna seger i hvarje fall icke, ty 1392 räknas Ad Cornu Cervi till de tre nordiska kollegier, som »propter absenciam scholarium illarum provinciarum ad manus nationis ex deliberatione Universitatis et sentencia rectoris pacifice devenerunt» [3]. Nationen utnämnde då en af sina medlemmar, den tyske magistern Egidius de Jutfaes, till procurator för huset samt beslöt att hyra ut det. Alla inkomster skulle dock sorgfälligt uppskrifvas, så att man vid behof kunde redovisa inför dem, som rådde om egendomen. Men därmed

[1] Ännu 1497 tyckes tomten hafva tjänstgjort såsom trädgård. Topographie Historique V, 549.

[2] Auctarium I, 471—472.

[3] Auctarium I, 661—662.

började en lång pinohistoria, som likväl ej saknar sitt intresse för kännedomen om medeltidens Paris. 1395 hade en del af taket störtat in, och hyresgästerna, en abbot och hans husfolk, ville flytta [1]. Man började då att ackordera med några snickare om reparationen, och bestämde sig slutligen för en, som erbjöd sig att förrätta arbetet för 28 francs. Några penningar funnos visserligen ej inne i nationskassan, men nationens receptor, magister Egidius, lofvade lyckligtvis att förskottera summan mot det att han fick hålla sig skadeslös af de inflytande hyrorna. Emellertid flyttade abboten, och huset togs nu (1396) mot en årlig hyra af 25 francs i besittning af magister Johannes Bonrode [2]. Hyran betalades väl i förskott och tillföll receptorn, men vid uppgörelsen befanns nationen ej dess mindre vara skyldig honom 277 francs, 7 solidi och 3 denarii, ty reparationen hade stigit till ett vida högre belopp än man beräknat, nämligen till 171 francs, 10 solidi och 6 denarii, hvarjämte han förut för egendomen utgifvit 144 francs och 5 denarii [3]. Ställningen var således långt ifrån lysande.

Magister Johannes Bonrode flyttade emellertid efter ett år och fick en piccard, magister Thomas Maerscalli, till efterträdare, men redan i febr. 1398 hade han också dragit sina färde, dock utan att betala hyran [4]. Man var nu utan hyresgäst och i starkt behof af penningar, ty man behöfde reparera nationens skola Septem artium. I följd däraf inledde man underhandlingar med en magister Thomas Fabri, att han skulle hyra huset och betala ett så stort förskott, att skolan kunde repareras. När dessa underhandlingar ej ledde till något resultat — ehuru den ifrågavarande magistern verkligen någon tid tyckes hafva bott i egendomen och därunder hunnit med att åter förstöra den — sökte man få tag i »unum abbatem vel alium probum virum, qui inhabitaret domum *Ad cornu cervi*, qui concederet certam summam pecunie, antequam intraret, cum fierent schole *Septem arcium;* sed nullus potuit talis reperiri». Till råga på olyckan förklarade magister Egidius, att han måste hafva be-

[1] Auctarium I, 706—709.
[2] Auctarium I, 717.
[3] Auctarium I, 725.
[4] Auctarium I, 761, 772.

taldt för sina utlägg eller att, i annat fall, huset måtte öfver låtas på honom. Nationen fattade emellertid ej något mera vidtgående beslut än att stämma magister Thomas Maerscalli och fortfarande söka efter någon abbot, som ville blifva nationens hyresgäst[1].

Den efterlängtade abboten lät likväl icke höra af sig, och protokollen anmärka sorgset, att ingen spekulant ens brydde sig om att se på rummen. Genom nationspedellen fick procuratorn då höra, att en högt uppsatt man och kanik var hugad att hyra huset för 27 francs, och nationen beslöt på denna hörsaga att släppa egendomen för det nämnda priset, emedan den icke mera ville hyra ut huset åt några »pedagogus», enär dylika, såsom magister Thomas Maerscalli visat, alldeles förstörde rummen; all den orenlighet, som under hans tid hopat sig i huset, kostade den då ansenliga summan af en franc att aflägsna. Tyvärr drog den högförnäme kaniken sig tillbaka, och först i maj 1399 lyckades man få huset uthyrdt till en lombard och dennes »socii»; nödvändigheten hade tvingat nationen att öfvergifva tanken på abboter och kaniker och i stället inhysa en studentkoloni. Två dagar efter öfverenskommelsen och sedan lombarden flyttat in i huset, förklarade han emellertid, att han ej kunnat ena sig med sina kamrater om hyran (24 scuta), och nationen började då åter att tänka på den för dess fantasi ständigt hägrande »abboten». När någon dylik ej häller nu stod att finna, nödgades man i stället hyra ut egendomen åt några skottska studenter, som genast erlade 10 francs af den stipulerade årshyran (25 francs)[2]. Det var i början af juli 1399. Emellertid utbröt kort därefter en svår farsot, och studenterna började att massvis öfvergifva Paris. Bland flyktingarna befunno sig ock nationens hyresgäster, som gifvit sig i väg utan att underrätta värden, och till råga på oförsyntheten hade de medtagit nycklarna till egendomen. Redan i januari 1400 mottog nationen denna obehagliga underrättelse, men lyckades först i juni få någon kommunikation med skottarna, som då yttrade, att de icke voro bestämda, om de skulle

[1] Auctarium I, 769—772.
[2] Auctarium I, 777—778, 789, 800—803.

bo kvar eller ej; ville nationen sätta ned hyran till 20 scuta per år, skulle de måhända stanna. Icke ens till detta oförsynta förslag vågade nationen säga nej, utan bad om en dags betänketid. Då denna tid förlupit, förklarade emellertid skottarna, att de ändrat mening och alls ej brydde sig om huset. Lyckligtvis fann nationen dock en hyresgäst i magister Johannes Dorp[1].

Johannes Dorp, som kort därefter blef nationens procurator, började med att begära reparationer på egendomen. Bristen på penningar lade likväl ett bestämdt hinder i vägen, och först två år senare fick magistern ett [illegible] nya fönster i sin kammare[2].

1403 finna vi en ny hyresgäst, magister Johannes Picardus, som icke tyckes hafva varit någon vidare god betalare. Då nationen behöfde reparera en mur inom egendomen, kräfdes han på hyran, men svarade då endast, att han för tillfället ej var »pecuniosus», hvarföre han bad nationen att själf göra upp med stenhuggaren; sedan skulle han nog betala både den och nationen. Och nationen, medgörlig som vanligt, gick in härpå[3].

1404 var huset emellertid så förfallet, att nationen måste taga i allvarligt öfvervägande, hvad som skulle göras. Tre vägar kunde väljas. Bäst syntes, om någon ville öfvertaga huset på samma villkor som nationen och ersätta alla de utgifter, nationen haft. Men att någon skulle vilja gå in härpå, var ej troligt. För det andra kunde man helt enkelt sälja huset. Men därtill fordrades universitetets tillstånd, enär universitetet öfverlämnat det herrelösa huset i nationens vård. För det tredje kunde man för en längre tid sälja inkomsterna från huset och för denna summa reparera det. Man bestämde sig slutligen för det sista, och en magister Richardus erbjöd sig verkligen att betala 50 francs, så vida denna summa användes till reparationen och han fick öfvertaga Ad Cornu Cervi mot en årshyra af 5 francs. Härför kunde nationen likväl ej besluta sig[4], utan lät i stället receptorn hyra huset på ett år

[1] Auctarium I, 806, 813, 814.

[2] Auctarium I, 816, 828—831, 851.

[3] Auctarium 860—862.

[4] Auctarium I, 873—878.

för 20 scuta, som skulle användas till reparationer[1]. Emellertid voro väggarna alldeles underminerade, och genom en föregående hyresgästs slarf rann regnvattnet in i källaren. Ställningen var således så godt som förtviflad.

1406 kom ett alldeles nytt och oväntadt uppslag i frågan. Detta år fick man nämligen höra, att en svensk anländt till Paris med fullmakt att återtaga huset, och nationen började då genast att öfverlägga om, hvad man skulle göra, så vida han med hänsyn till husets brister, *icke* ville öfvertaga det. Den farhågan var lyckligtvis ogrundad, ty kort därefter instälde sig dominus Nicolaus, dictus Skrilvara (Skrifvare?) decanus ecclecie Lincopensis, som fullmäktig för Linköpings biskop och domkapitel och gjorde anspråk på egendomen. Nationen utsåg några förtroendemän att granska hans fullmakt och taga reda på hans mening angående nationens fordran hos Ad cornu cervi. I den senare punkten gjorde det svenska ombudet svårigheter, och nationen beslöt då att ej utlämna egendomen, förrän han betalat hela beloppet eller stält nöjaktig borgen. Dessutom skulle han förbinda sig att ej utan nationens hörande afyttra egendomen o. s. v. Efter att hafva öfverlagt med några personer, antagligen landsmän, svarade decanen dels att han ej hade några penningar att betala nationen, dels att han såsom främling i Paris ej kunde anskaffa någon borgen. Dessutom kände han ej skuldens belopp, som han anhöll, att nationen ville närmare precisera.

Efter åtskilliga underhandlingar, som att döma af tonen i protokollen tyckas hafva varit ganska animerade, bestämde nationen sig för att fordra 100 scuta (40 i guld och 60 i rvers), men förklarade samtidigt, att huset ej skulle utlämnas förrän den sista denaren blifvit inbetalad[2]. Detta gjorde ve

[1] Auctarium I, 882, 886, 905, 907, 908.

[2] Auctarium I, 916, 920—924, 931—932. Egendomligt nog blandade också en tredje part i denna affär, nämligen kyrkan, S. Marcellus, af hvilken Linköpingskapitlet 1317 köpt huset. Kyrkans procurator sade, att S. Marcellus hade rätt till marken, emedan huset var bygdt på en kyrkan tillhörig tomt, och där fordrade han, antingen att nationen visade sina åtkomsthandlingar eller ock betala kyrkan en viss årlig ränta. (Auctarium I, 933). Dylika åtkomsthandlingar funnos verkligen, ty Linköpingskapitlet hade kontant inköpt kyrkans rättigheter, och sannolikt kunde nationen ock förete bevis härom, ty sedermera hörde vi intet om dessa anspråk.

kan, ty den 12 november betalade dekanen 35 scuta i guld, 25 i silfver och 40 i panter (ett exemplar af dekretalerna och tre guldringar) samt företedde dessutom nöjaktig borgen, att dessa panter ordentligt skulle inlösas. Nationen mottog »högtidligen» penningarna, men förklarade samtidigt, att ännu återstode 26 scuta, 14 solidi och 8 denarer, som utgifvits för reparationer. Å sin sida fordrade decanen då utom kvitto en specificerad räkning på dessa reparationer, så att han kunde sända den till sitt kapitel för att få betaldt. Därjämte önskade han, att huset skulle till honom öfverlämnas. På ingen af dessa fordringar ville nationen gå in, och tvisten hotade att flamma upp på nytt, då man beslöt sig för att hänskjuta den till tvänne skiljedomare.

Deras dom utföll till decanens fördel. Nationen ålades att lämna fullständig räkning öfver inkomster och utgifter, och af de 26 scuta, som ytterligare fordrats, ansågs decanen blott skyldig att betala 12, hvarjämte huset vid midsommartiden 1407 skulle öfverlämnas till honom och hans scholarer, när den hyresgäst, som under tvistetiden hyrt egendomen, flyttat. I en punkt fick han dock orätt. Han hade fordrat redovisning för 20 års hyror och hade blott fått för 13, men skiljedomarne ansågo, att nationen ej var redovisningsskyldig för längre tid[1].

Härmed var frågan löst och Linköpingskapitlet tillträdde sin egendom. Genom särskilda påbud hopsamlades penningar inom stiftet för att betala skulden i Paris[2], och det återstod nu blott att draga nytta af det återförvärfvade kollegiet. Till en början tyckes det hafva gått dåligt, ty redan 1410 finna vi i protokollen dels klagomål öfver egendomens förfall, dels en uppgift, att huset nu åter var uthyrt och att en utländing, magister Nicolaus de Saxonia, blifvit satt till dess procurator. Men därefter tystna åter protokollen för en längre tid — något som röjer, att nationen intet haft att skaffa med kollegiet, utan att Linköpingskapitlet åter tagit vård om detta. Af svenska handlingar framgår, att så verkligen varit fallet. 1410 förordnades Skarakani-

[1] Auctarium I, 933—936, 941—942. Som det förefaller var nationen i sin goda rätt, ty huset tyckes hafva stått alldeles öde 1387—1394, och först 1392 tog nationen någon befattning alls med egendomen.

[2] Auctarium II, 8, 9, 14. Dip. Svec. Ny Följd I, nr. 855, 902.

ken Siggo Oddonis till dess procurator[1], och 1414 finna vi en annan svensk, Johannes Hildebrandi, prest från Linköpings stift såsom procurator domus Lincopensis Parisius[2]. Samma hand

[1] Det är Annerstedt, som fäst uppmärksamheten härpå. Fullmakten finne i U. B. handskr. C. 75. Den ena sidan är dock tyvärr bortskuren, men menin gen är ej dess mindre tydlig:

Uniuersis et singulis Christifidelibus, ad quos presens scriptum peruenerit Prepositus et Capitulum lincopense in regno Swe .... Constare volumus euidente quod Nos inpresencia testium fidedignorum videlicet virorum honorabilium domi norum Bunonis .... jacobi sacriste prebendatorum lincopensium omnibus melioribu modo via iure causa et forma quibus melius et efficacius possu .... ac ordinamu reverendum virum dominum Siggonem Oddonis canonicum scarensem studenten iuris canonici parysiensem absentem .... torem, actorem, factorem, negociorun gestorem ac nuncium specialem et generalem ita quod specialitas generalitati no deroge .... videlicet ad petendum exigendum repetendum et recipiendum quandan domum pertinentem et .... situatam parisius in vico sancti hylarii cum omnibu iuribus porcionibus pensionibus redditibus prouentibus et pertinentiis suis qu ... ribus de ciuitate et dyocesi lincopensi ibidem studere volentibus Et ad dandun et concedendum domum predictam cum omnibus iuribus .... pensionem Necno [*öfverskrifvet:* ad ipsam ruinosam in suis edificiis restandi et] ad petendum exi gendum et leuandum et recuperandum quascunque pensiones dicte domus pr retroactis temporibus .... sonis et coram quibuscumque judicibus tam ecclesia sticis quam secularibus et de receptis quittandum ac pactum de vlterius no pete .... vnum vel plures procuratorem vel procuratores loco sui qui spicialem ha beant potestatem in premissis Et ipsum vel ipsos reuocandum .... debitur oppor tunum Et pro premissis omnibus et singulis si necesse fuerit ad agendum et defen dendum libellum seu libellos et quas (el. quos.) .... seu lites contestandum d calumpnia et veritate dicenda in animas nostras iurandum et iurare videndum E quodlibet aliud .... aduerso petendum posiciones et articulos dandum et datis e aduerso replicandum et duplicandum Testes litteras et .... cendum et obtinendur ac contradicendum In causa seu causis renunciandum et concludendum Iudicis offi cium implo .... rias qua diffinitas ferrri petendum et audiendum et ab ea se ab eis ac quolibet alio grauamine si necesse fuerit .... quendum beneficium abso lucionis simpliciter et ad cautelam et restitutionis in integrum semel vel plurie petendum et optinendum .... et exercendum que in premissis et circa ea necessari fuerint seu eciam quomodolibet opportuna Et que nos ipsi facere possemus si ... que mandatum exigant speciale promittentes nos ratum et gratum ac firmum per petuis temporibus habituros omne id totum et .... statutum seu substitutos a eo actum dictum factumve fuerit seu etiam quomodolibet procuratum Releuantesqu dictam procuram ac subs .... dandi iudicio sisti et iudicatum solui cum suis clausu lis universis sub obligatione et ypotheca omnium bonorum nostrorum ecc .... rur euidenciam premissorum sigillum nostrum inpendendi duximus apponendum. Datur et actum Lincopie Anni Domini 1410 vltima ....

[2] D. S. Ny Följd II, nr. 2000. I samma band meddelas några bref frå svenska studenter i Paris, tillhörande Linköpings stift (nr. 1990, 2001).

ling, som meddelar detta, upplyser äfven om, att stiftet nu sände regelbunden och, som det synes, ej så obetydlig penninghjälp till Paris; Johannes Hildebrandi kvitterar nämligen 12 scuta, som skickats från kyrkoherden i Ladhabro på Gottland (hvilket, som bekant, hörde till Linköpings stift).

Men redan 1430 var denna korta blomstringstid förbi. Den siste svenske procuratorn, finnen Jacobus Roodh hade kort efter 1428 lämnat Paris [1], och huset stod åter öde och öfvergifvet [2] af de svenska studenterna. Till procurator hade Roodh förordnat en magister Georgius, licentiatus in decretis, men denne, som också bodde i huset, hade olyckligtvis blifvit häktad samt satt nu i biskopens carcer, och i hans ställe residerade en bonde i det gamla Linköpingskollegiet. Nationen måste då genom sina ämbetsmän låta upprätta ett inventarium öfver de husgeråd m. m. som funnos där, samt fattade det föga välbetänkta beslutet att med all makt arbeta därpå, att huset komme i nationens vård. Huru därmed gick, är ej af protokollen fullt klart, men som det synes fick nationens gamle bedellus procuratorsfullmakten öfverflyttad på sig samt hyrde sedan ut huset [3]. Snart blef detta icke längre möjligt, isynnerhet när äfven grannhusen fallit i ruiner och icke längre stödde det svenska kollegiet. Dess tillstånd var 1436 sådant, att det hvilken stund som hälst kunde ramla kull. Nationen sammanträdde nu för att öfverlägga om saken. Men situationen var sådan, att endast två utvägar framstälde sig såsom tänkbara, antingen att reparera d. v. s. bygga om huset eller — att rifva det och taga vård om alla inventarierna, till dess att någon komme från Linköping för att öfvertaga dem. Tanken på en ombyggnad, som icke kunde verkställas för en lägre kostnad än 200 scuta, måste genast öfvergifvas, och nationen beslöt sig därför enhälligt för den andra utvägen.

Huset refs nu verkligen, och 1437 bestämde sig nationen för att sälja materialet, på det att det icke skulle stjälas bort från tomten. Vid ett följande sammanträde opponerade sig väl en

[1] Auctarium II, 381, 445.
[2] Auctarium II, 437, 440—441.
[3] Auctarium II, 445, 447.

svensk, Laurentius de Thuna, däremot samt mot att nationens procurator öfverhufvud blandade sig in i denna angelägenhet, men procuratorn hänvisade till nationens föregående beslut, hvilket ock tyckes hafva blifvit verkställdt [1].

Af Linköpingskollegiet återstod således utom möjligen några ruinerade murar blott självfva tomten. 1449 blef nationen tydligen äfven af med denna, i det att den närmaste grannen gjorde anspråk på den, enär ingen laglig ägare fanns, som kunde vidkännas de kostnader, som måste åligga egendomen, närmast reparationen af en mellan de båda tomterna löpande mur. Nationen sökte väl förmå sin gamla bedell Bomundus att med stöd af den procuratorsfullmakt, han hade, förhindra detta, men svårligen torde detta inlägg hafva haft någon effekt [2], och i hvarje fall höra vi efter denna tid ej talas om Ad cornu cervi, hvarken i protokollen eller i liber receptoris. Dess historia var således all.

Mera lysande äro det sista nordiska kollegiets häfder.

När vi först höra talas om Skarakollegiet eller 1392 [3] låg äfven Ad imaginem Nostre Domine in vico Brunelli liksom Domus Dacie och Domus Lincopie öde och sedan länge öfvergifvet af de svenska scholarerna [4]. Liksom för de andra husen förordnade nationen en procurator äfven för detta och lät hyra ut det [5]. Men här hade man bättre tur. Något bråk med hyresgäster höra vi ej talas om [6], och huset tyckes ej hafva

---

[1] Auctarium II, 490—493, 497. Huru långt rifningen sträckt sig, är ej rätt tydligt. Taket togs med säkerhet bort, likaså allt trä och järn. Men murarna tyckas hafva fått stå (Auctarium II, 534).

[2] Auctarium II, 781—782.

[3] Som det förefaller hade Skarakollegiet själf förvaltat sitt hus ända till kort före 1392, ty 1399 yttras till ärkedjäknen Aquinus Asari, som då öfvertog procuratorskapet för huset: »Item in casu in quo ille dominus vellet recedere non deberet ponere domum extra manus nationis secundum quod alias fecit quidam, qui posuit ad manus Johannis de Tungern, qui quidem Johannes dimisit domum in tali dispositione quod nisi natio se intromisisset, totaliter quodammodo cecidisset ad terram» (Auctarium I, 793). Detta häntyder onekligen på en nyligen timad händelse, som lefde i minnet för 1399 års studentgeneration.

[4] Se ofvan sid. 40.

[5] Detta skedde på uppdrag af universitetet, som ålade nationen att taga vård om huset. Auctarium I, 661—662, 676.

[6] 1393 hyrdes huset af nationens receptor. (Auctarium I, 676).

varit så förfallet som de öfriga; samtidigt med det att nationen för Ad cornu cervi ådragit sig en skuld till receptorn på närmare 300 francs, hade omkostnaderna för Ad imaginem Nostre Domine blott stigit till 34 francs, 11 solidi och 8 denarii [1].

Måhända var det denna jämförelsevis lysande ställning, som gjorde huset begärligt, och alldeles samtidigt (1397) framträdde två olika svenska partier och gjorde anspråk därpå. Först kom en magister Rogerus de Swecia och fordrade det för sig och sina kamrater, »emedan de voro från Sverige». På denna anhållan gaf nationen dock till svar, att det var nationen obekant, om det ifrågavarande huset hörde till hela Sverige eller till en provins eller till ett kollegium, och med anledning däraf var nationen tveksam om den nämnda magisterns rätt [2]. Rogerus vände sig då till universitetet med samma begäran, men innan frågan där blifvit pröfvad, inlämnade magister Rogerus en förklaring, att han funnit, det han icke ägde laglig rätt till den ifrågavarande egendomen [3]. Vid samma sammanträde (i januari 1398), som denna afsägelse inkom, hade nämligen en annan part uppträdt med vida bättre anspråk. »Aliqui domini de Zwesia», anförda af ärkedjäknen Aquinus Asari från Skara framträdde då och fordrade, att huset skulle öfverlämnas till dem, emedan det tillhörde kanikerna i Skara. Såsom vanligt hänvisades ärkedjäknen till universitetet. Emellertid undersöktes hans papper och några förtroendemän tillsattes för att träffa en öfverenskommelse med honom. Efter någon tid enades dessa parter om följande punkter. Ärkedjäknen skulle sätta borgen för, att han ej skulle afyttra huset utan nationens tillstånd; att icke mottaga någon Skarastudent i huset utan nationens tillstånd; att i den hän-

[1] Auctarium I, 445—446. Hyran var dock blott 18 francs per år. Sedan man mottagit denna redovisning, beslöt man att reparera taket och ena väggen i ett rum samt på samma gång höja rummet.

[2] Auctarium I, 746—754.

[3] Hans uppträdande förefaller ej alldeles ärligt, och några dagar senare slutade han, som var magister regens, med den skola han hållit, »quia ex certa causa oportebat eum exire villam». (Auctarium I, 756). Det ser nästan ut som en rymning.

delse han reste från Paris, återställa huset åt nationen och ej lämna det åt någon annan procurator; att före midsommar gifva nationen ett skriftligt bevis, att han var medlem af det domkapitel, som ägde huset. Till dessa villkor lade nationen ytterligare, att han icke skulle verkställa några reparationer utan nationens medgifvande och att de penningar, som inflöto, skulle afsättas för dylika reparationer och ej användas till ärkedjäknens eget bästa. På dessa villkor beslöt nationen att hos universitetet understödja hans begäran [1].

Universitetet tyckes icke hafva gjort några svårigheter, och ärkedjäknen och hans kamrater flyttade verkligen in i huset. Efter någon tid företedde han den äskade fullmakten från Skarakapitlet och erkändes då af nationen såsom husets procurator. Han grep nu in med kraft, stämde en föregående hyresgäst, den normandiske magistern Thomas Fabri, som låtit bryta ned en del af huset, och fordrade af nationen räkenskap för de år, nationen förvaltat egendomen. Denna begäran ansåg nationen dock obillig, och trots långvariga underhandlingar kom man ej till något resultat [2]. Förhållandet mellan nationen och ärkedjäknen förblef dock det bästa, och när de slutligen skildes, skedde det som vänner. I augusti 1401 uppträdde — heter det i protokollet — ärkedjäknen inför nationen »och tackade henne för den möda och omsorg hon förut nedlagt på vården om Skarastiftets hus. Vidare underrättade han nationen om, att händelser inträffat, som tvingade honom att lämna Paris, i följd hvaraf han till procuratorer för Skarastiftets hus Ad imaginem Nostre Domine in vico Brunelli förordnade nationens procurator [3] samt sin kamrat Christiernus Hemmingi». Vidare bad han nationen att lämna dessa procuratorer allt det bistånd, de behöfde, och till slut erinrade han nationen om den oredovisade skuld, i hvilken den häftade till kollegiet. Efter någon öfverläggning svarade nationen, att den, så snart det stode i dess makt, gärna skulle betala den ifrågavarande summan [4].

---

[1] Auctarium I, 754, 755, 758, 759, 762, 763, 769, 771.

[2] Auctarium I, 780, 793, 796, 801—802, 807, 821, 828, 829.

[3] Nationens procurator var då en dansk, Navno Johannis.

[4] Auctarium I, 831—832.

Procuratorer för huset voro således tvänne skandinaver, och Ad imaginem Nostre Domine kunde därför fortfarande betraktas såsom ett nordiskt kollegium. Men redan i december nödgades äfven de resa, hvarvid de med nationens begifvande till procuratorer konstituerade magister Jacobus de Haerlem och Hermannus De Dacia; någon Skarastudent tyckes således ej hafva funnits kvar i Paris [1]. Huset hyrdes nu ut, och affärerna tyckas till en början hafva gått tämligen bra, ty vid bokslutet i juni 1403 hade egendomen ett öfverskott af 18 francs [2]. Men 1405 få vi åter en hårresande skildring af kollegiets tillstånd: »domus erat ruinosa, caduca et valde male cooperta et fetida, ymo in tantum quod non vellent domum pagani, quam inhabitarent, sic permittere tendere in ruinam et fetores» [3]. Man började då att öfverlägga om reparationen och fann därvid, att penningeställningen var synnerligen gynnsam: 36 francs hos nationen och 25 francs i en — visserligen osäker — fordran hos magister Jacobus de Haerlem [4]. Med anledning häraf beslöts visserligen reparationen, men beslutet sattes aldrig i verket, utan i stället bestämde man sig för att på följande villkor öfverlämna huset till nationsbedellen Bomundus. Egendomen bestod egentligen af två sammanbygda hus, och det ena, som vette åt S. Geneviève, jämte trädgård, stall och halfva källaren skulle Bomundus få besitta på lifstid [5], mot det att han använde minst 50 francs på husets reparation. Hyran skulle beräknas till 4 à 5 francs per år samt dragas från detta belopp; när egendomens skuld till Bomundus på

[1] Auctarium I, 837. Efter någon tid ersattes Hermannus de Dacia af Navno Johannis de Dacia, som återvändt, och då han ånyo (1403) afsagt sig procuratorsskapet, kom en annan dansk, Michael de Dacia, i hans ställe. (Auctarium I, 860). En tid därefter var magister Jacobus de Haerlem ensam procurator, men då han gjort sig skyldig till några oegentligheter, ersattes han 1405, af magister Henricus de Dinteren (Auctarium I, 885, 893).

[2] Auctarium I, 861.

[3] Auctarium I, 895.

[4] Han hade att redovisa för två och ett halft års hyra med 36 francs, men påstod sig hafva en motfordran på 20 francs 13 sol. och 6 denarer. (Auctarium I, 895—896).

[5] Egendomligt nog lefde han i icke mindre än 48 år till, ty han dog först 1453. Redan före 1393 hade han blifvit bedell.

detta sätt blifvit gäldad, skulle han under sin återstående lifstid blott betala 4 eller 5 francs per år i hushyra. Dock vore han skyldig att själf bebo egendomen. I den händelse, att svenska scholarer, som ju hade anspråk på huset, komme till Paris, så skulle de icke äga rätt att drifva ut Bomundus utan skulle nöja sig med det andra huset. För den händelse nationen icke emot de svenska scholarerna kunde genomdrifva detta, vore nationen skyldig att hålla Bomundus skadeslös för alla hans utlägg. Det andra huset, som vette åt Collège de Beauvais, ställdes blott under Bomundus' förvaltning. Han skulle hyra ut huset, använda hyran till reparationer och årligen redovisa för nationen; för sitt besvär skulle han erhålla lämplig ersättning.

Därmed var ärendet (i dec. 1405) på ett ganska klokt och för nationen fördelaktigt sätt ordnadt. Bomundus flyttade in i sin lägenhet och hyrde ut den andra för 8 francs, som genast användes till reparationer [1]. Men ett år hade icke förgått, förrän allt hotade att störta öfver ända. I september 1406 meddela nämligen protokollen, att »quidam de Dacia» uppträdde med anspråk på egendomen [2]. Så vida pretendenterna verkligen voro danskar, blef anloppet tillbakavisadt, ty vi höra i det följande icke talas om några af danska scholarer väckta anspråk. Vida sannolikare är dock, att dessa danskar i verkligheten voro svenskar från Skara stift [3]. Så mycket är i alla fall säkert, att i febr. 1407 uppträdde kaniken från Skara, magister Siggo Oddonis, och fordrade dels att Ad imaginem Nostre Domine skulle öfverlämnas till honom, dels att nationen skulle redovisa för den tid, nationen haft egendomen under sin förvaltning, dels att de husgeråd m. m. som tillhört kollegiet, skulle återställas. Nu — efter öfverenskommelsen med Bomundus — var nationen emellertid ej så villig att lämna egendomen från sig, och det såg ett ögonblick ut, som om striden skulle blifva ganska häftig. För det första

---

[1] Auctarium I, 908—909, 913.

[2] Auctarium I, 933.

[3] Detta är troligt äfven därför, att Linköpingsdecanen alldeles samtidigt gjorde anspråk på Domus Dacie, hvilket han väl ej kunnat göra, så vida några danskar samtidigt funnits i Paris.

fordrade nationen, att kaniken skulle låta inkorporera sig i provinsen Alemania [1], hvilket ock skedde. För det andra tillsattes som vanligt en nämnd att pröfva ärendet och fälla skiljedom. Huru denna senare utföll, är ej af protokollen rätt klart, ty de tala blott om den fredliga öfverenskommelse, »concordia», som i maj 1407 slutits mellan magister Siggo och nationen, men då nationen icke synes hafva återbetalat de 50 francs, Bomundus utlagt, får man väl antaga, att den »concordia», hvarom protokollet talar, bestått däri, att Bomundus bibehållit sin del af egendomen och att svenskarna öfvertagit det andra huset bredvid Collège de Beauvais [2].

Skarakollegiet uppstod således på nytt, och ett bevis på denna återuppståndelse är de statuter, som scholarerna »in domo scharensis ecclesie Ad ymaginem Nostre Domine in vico Brunelli» genom en frivillig öfverenskommelse bestämde sig för att hålla [3]. I jämförelse med de äldre Upsalastatuterna äro dessa väl mycket ofullständiga, men å andra sidan afse de blott ett kollegium af fyra man, nämligen procuratorn Siggo Oddonis, Gunno Andree, Henninghus Rocstede och Henricus Everaerdi de Yselstein [4]. Huru kollegiet styrdes, säges icke, men som det förefaller afgjordes allt genom gemensamt beslut. De ämbetsmän, som i förbigående nämnas, äro procuratorn, som väl endast utåt fungerade såsom kollegiets chef, men inom detta ej tyckes hafva haft mer att säga än de andra, och en præpositus, hvilken tydligen liksom inom Upsalakollegiet skötte den dagliga ekonomien; dessutom hade kollegiet en tjänare (famulus). Denne skulle företrädesvis gå præpositus tillhanda, och ingen ägde rätt att skicka honom något ärende, då han var sysselsatt med att tillreda måltiden, så framt icke den, som skickade bort honom, under tiden skötte hans åligganden. Om flera samtidigt ville begagna sig af

---

[1] Detta får väl fattas såsom en förklaring, att man numera ej erkände någon provincia Svecia inom nationen.

[2] Auctarium II, 3, 6, 8, 11, 14, 16. Nationen utbetalade visserligen 11 francs, som hon var skyldig Bomundus för Ad imaginem, men denna skuld kan förklaras på annat sätt.

[3] De finnas tryckta i inledningen till andra bandet af Auctarium.

[4] De två sista voro, som man af namnen finner, tydligen icke svenskar.

hans tjänster, ägde den företräde, som först vändt sig till honom.

Om kollegiets kassa eller bursa äro statuterna föga upplysande, men tydligt är dock, att denna härflöt icke från något anslag från Skarastiftet — som ju icke gärna kunnat komma de båda främmande studenterna till godo — utan från medlemmarnes egna tillskott samt, om än i ringa mån, från plikter.

Från denna gemensamma fond aflönades famulus och bestriddes kollegiets utgifter för ved, mat och dryck. Veden finge dock blott användas till matlagningen i köket eller, efter samfäldt beslut, till det gemensamma rummets (aulans) uppeldning, men ingen finge taga något däraf för enskildt bruk eller för att elda sin privata kammare. Hvad vinet beträffar, fick hvar och en ett visst kvantum; ville han hafva mera, antingen vid måltiden eller vid något annat tillfälle, fick han betala »efter samvete». Lämnade någon kollegiet, innan något af de inköpta vinfaten var uppslaget, återbetalades hans fulla andel, så vida han ej i följd af någon förseelse blifvit utstött ur kollegiet. Var fatet däremot uppslaget och vinet således sämre, fick han mindre och efter den uppskattning, som tvänne i dylika ting förfarne män gjorde. Hans del i öfriga inköpta förråd skulle likaledes återställas till honom. Måltiderna voro gemensamma, men någon plikt för uteblifvande eller för sen ankomst stadgas ej. Inbjöd någon en främling till bordet, skulle han betala för honom, likaså så vida en främling kom till middagen och det var tydligt, att denne kom för hans skull; kom han däremot för att träffa såväl den ene som den andre, fick måltiden gå på gemensamt konto.

Dessutom hade man enats om skyldigheten att styra om en afliden kamrats begrafning, att hålla vigilier och mässor för hans själafrid m. m. Stadgarna om slagsmål, annat öfvervåld och okvädinsord voro stränga, och brott mot dem straffades med höga plikter samt i händelse af tredska med relegation och förlust af den andel, den felande hade i kollegiets förråd. Tvänne andra, ganska kulturskildrande ordningsparagrafer anföras lämpligen med originalets egna ord:

»Nullus meretrices infra domum introducat. Quod si fecerit, solvat burse unum francum et carebit omni jure quod

habuit vel habet in utensilibus et in provisionibus pro tempore factis et a domo recedat, nicholominus pro domo et famulo de anno soluturus.

Nullus in aliquo loco infra portam nisi in latrinis mingat vel in potto, ipsum postea ad latrinas deportando propter malos fetores evitandos, nec alias immundicias quascumque ibidem ponat. Quicumque autem fecerit, juxta dicta sociorum emendabit.»

Huru länge detta nybildade Skarakollegium fortfarit att existera, är ej bekant, men då nationens protokoll intet innehålla om huset, får man väl antaga, att det en tämligen lång tid framåt varit under svensk styrelse. 1434, då hela den anglicanska nationen blott bestod af två medlemmar, procuratorn Albertus Vorden och receptorn Olaus Magni från Åbo, kan något Skarakollegium dock icke gärna hafva existerat, och 1442 beboddes det ena huset af bedellen Bomundus, det andra (där Skarakollegiet befunnit sig) af receptorn Winthorst, och Bomundus hade tydligen öfvertagit förvaltningen af båda husen[1].

I räkenskapsboken (Liber receptoris) för 1452—1465 förekomma de båda husen ofta, och af denna framgår, att de vid Bomundus' död 1453 återgingo till nationen[2], som då öfverlämnade vården om dem till den unge bedellen Brechterus[3],

[1] Auctarium II, 534. 1410 omtalas väl huset som förfallet, men detta visar ej, att det var i nationens vård (Auctarium II, 78).

[2] Auctarium II, 902, 905, 920. Huset betraktades nu — kanske genom glömska af den ursprungliga uppgörelsen — såsom bedellens eget. Så heter det t. ex. (Auctarium II, 909):

»Pitanciario beate Genovefe ex parte domus que quondam fuit Boemundo de Luttera site in clauso Brunelli, quam legavit nationi, utraque in quitancia XX sol.»

[3] 1456 lät man verkställa en större reparation af hela egendomen. Posterna kunna här anföras:

Latumo et tectori, qui visitaverunt domum nationis et domos provincie Scarensis, 8 alb. — — —. Pro reparatione domus nationis que quondam fuit pro Boemundo, in primis pro quingentis tegulis seu lateribus XXXVj s., pro plastro Vij s. iiij d., pro aqueductu et tignis et clavis Vj s. iiij d., pro quatuor libris de plumbo ad reformationem stilicidiorum V. s. Viij d.; carpentario pro una trabe ad sustentacionem tecti Viij s., operatori et servitori suo pro tribus dietis XIX s., pro mundacione ejusdem domus et eductione immundiciorum Viij s.

Pro reparacione domus Scarensis, in qua non est intersignium XXXij s.» (Auctarium II, 912). Det senare uttrycket visar, att det hus, bedellen haft, varit det egentliga Ad Imaginem Nostre Domine och att det andra saknat märke.

hvilken dock afled redan 1460[1]. Därmed sluta uppgifterna i de tryckta räkenskapsböckerna och protokollen, men Budinszki, som genomgått de ännu otryckta, uppgifver, att egendomen 1476 öfverlåtits till nationsbedellen Goswin att på lifstid begagnas mot en årlig hyra af blott 2 francs men med skyldighet att sätta egendomen i stånd. 1503 hyrdes egendomen af en son till denne Goswin[2], och ännu 1544 var nationen, såsom jag ofvan visat, i besittning af L'Image Notre Dame i Rue de Clos Bruneau.

Längre kan jag ej följa dess historia, och från svensk synpunkt kan detta också vara öfverflödigt, ty mer än hundra år förut hade egendomen faktiskt upphört att vara en svensk tillhörighet. (Forts.)

[1] Auctarium II, 931.
[2] Budinszki: Die Universität Paris 64.

H. Schück.

Hvilka äro våra äldsta domkapitel?

Det kan icke gerna råda någon tvekan därom, att inom det nuvarande Sverige Lunds domkapitel är det äldsta. Redan år 1085 stiftade Knut den helige vid domkyrkan i Lund ett andligt konvent efter S:t Augustinus' regel. Till ett sekulärt kapitel anses det hafva ombildats år 1145.

I denna punkt torde allmän enighet råda. Men då fråga uppstår om det äldsta inom det medeltida Sverige upprättade domkapitlet, dela sig meningarna. Så har lektor K. V. Lundqvist i sin förtjänstfulla afhandling *Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen* sökt reducera betydelsen af de utsagor i urkunderna, som enligt både äldre och nyare forskares mening otvetydigt ådagalägga, att redan under senare delen af 1100-talet ett munkkapitel, *collegium monachorum,* stod vid ärkebiskopens i Upsala sida. Nämnde författare förlägger sålunda bildandet af Upsala domkapitel först till ärkebiskop Jarlers tid 1234—1255. Och säkert synes vara, att först då — likvisst före konung Erik Erikssons död 1250 — ett kapitel af *sekuläre* kaniker bildats i Upsala. Men i likhet med H. Hildebrand håller jag före, att det icke gifves tillräckliga skäl att förminska betydelsen af urkundernas uppgifter om ett kapitel redan före Jarlers tid, hvilket då naturligen bestått af *reguläre* kaniker [1].

[1] Hans Hildebrand: Sveriges Medeltid III, 1 s. 141. Enligt Registrum Upsalense skall redan Upsala förste ärkebiskop Stefan hafva haft vid sin sida ett capitulummonachorum. Uppgiften är i och för sig sannolik. Ärkebiskop Peter (1188—97) talar i ett bref om de kaniker, som i Upsala kyrka tjänade Gud. (D. S. n. 98). Och Innocentius III säger i sitt palliumbref för ärkebiskop Olof år 1198 uttryckligen, att Upsala »*kapitel*» hos kurian yrkat på öfversändandet af pallium till den nyvalde ärkebiskopen. (D. S. n. 106. Jfr ock D. S. n. 133). — Redan år 1216 är ett påfligt bref utfärdadt till bl. a. »*Decano et Archidiacono Vbsalensibus*» (*Regesta Honorii III*, Vol. I, Rom 1888, sid. 21 a), hvilket dock icke är i och för sig bevisande, då påfven naturligtvis kan hafva varit illa underrättad.

Det tidigaste domkapitlet i Sverige under medeltider menar alltså lektor Lundqvist icke vara det i Upsala. Däremot anser han **Linköpings** domkapitel vara det äldsta. »*Redan 1215* — säger han (s. 30) — *var nämligen där ett sådant med prepositus, archidiakonus och åtminstone två kaniker organiseradt.*» Och sistnämnda mening uttalas äfven i den nyss utkomna tredje delen af H. Hildebrands monumentala verk **Sveriges Medeltid**, där det (III, 1, s. 142) heter: »*I Linköping fanns ett domkapitel redan år 1215*». Båda dessa författare stödja sitt påstående uteslutande på en i **Diplomatarium Svecanum I** intagen urkund. Må vi pröfva värdet af detta stöd.

Det ifrågavarande aktstycket (D. S. n. 155) utgör ett år 1215 dateradt testamente af en ärkedjäkne i Linköping, vid namn »Sigtrad». I detsamma omtalas de nyss uppräknade kapitelmännen såsom befintliga i Linköping. Vore nu dokumentet riktigt dateradt och autentiskt för öfrigt, så vore saken alltså klar. Men premissen är, såsom vi skola finna, ohållbar.

Inledningsvis må antecknas, att »Sigtrad»'s testamente i diplomatariet, enligt hvad företalet upplyser, icke är tryckt efter något original utan efter en afskrift, som finnes i en samling sådana, känd under beteckningen: *codex ecclesiæ lincopensis,* som är »af flere händer tid efter annan sammanskrifven».

En anmärkningsvärd omständighet är, att i det föreliggande testamentet omtalas ett ämbete, hvars förekomst i Linköping för öfrigt ingen enda känd urkund från medeltiden bestyrker, det är *custos*-ämbetet. Men ej nog härmed. Icke heller för det öfriga Sverige känner man något dokument, som ådagalägger, att *custos* förekommit i vårt land förr än mer än ett århundrade **efter** den angifna dateringen för Sigtrads testamente. Första gången *custos* nämnes i Upsala är år 1335, i Strengnäs 1339 och i Åbo 1480. Säkra underrättelser saknas om ämbetet förekommit vid öfriga domkyrkor i riket (naturligtvis möjligen med undantag för Linköpings).

Vid genomläsning af urkunden finner man, att ärkedjäknen egde ett jämförelsevis rätt ansenligt antal arbeten i ka-

nonisk rätt. Redan detta är egnadt att väcka en viss öfverraskning, då man äger goda skäl för det allmänna antagandet, att det var först **efter** det viktiga Skenningemötet år 1248, som de svenska prelaterna till följd af den påflige legatens bekanta föreskrift började mera allmänt studera kyrkorättslig och namneligen till dekretalrätten hörande litteratur. En närmare undersökning af de arbeten af denna art, hvilka uppräknas i »Sigtrad»'s testamente, skall då antagligen visa sig löna mödan.

Bland testamentsbestämmelserna förekommer äfven följande: *Item eidem ecclesie lincopensi lego omnes libellos meos iuris, videlicet gaufridum, lecturam petri de sampsona super decretales et distinctiones eiusdem cum breviario, bernardj casus legum, ostiensem super quartum librum decretalium, glosam decreti cum paleis et hystoriis*[1].

Bokförteckningens första arbete kallas kort och godt: »*gaufridum*». Härmed menas tydligen ett arbete af den bekante kanonisten Goffredus de Trano (l. Gottfrid af Trani), professor i Bologna † 1245. Hvilketdera af hans verk, som åsyftas, torde ej kunna med full visshet afgöras, men, då ingen närmare bestämning gifves, är det naturligtvis sannolikast, att det var det allmännast kända arbetet af honom eller: **Summa super rubricis decretalium**. Denna förträffliga lärobok i dekretalrätt, som åtnjöt ett mycket högt anseende och på grund däraf erhöll den största spridning, författades, enligt hvad von Schulte uppvisat, under tiden mellan den 10 November 1241 och den 25 Juni 1243 (resp. febr. 1245)[2], sålunda omkring trettio år *efter* den förmenta tiden för »Sigtrad»'s testamente. Men äfven om, mot förmodan, Goffredus' arbete **Glossæ in decretales Gregorii IX** skulle afses, så hjälper det oss ej mycket, då dessa glossæ naturligen måste vara affattade sedan Gregorius' dekretalsamling utkommit eller 1234.

Med »*lecturam petri de sampsona super decretales*» kan

[1] Interpunktionen är verkstäld af förf.

[2] J. F. von Schulte, Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart. II (Stuttgart 1877) s. 90.

endast afses följande arbete af Petrus de Sampsone, en berömd kanonisk rättslärare i Bologna, nämligen: **Lectura in decretales Innocentii IV**[1]. Den sistnämndes påfvetid omfattar åren 1243—1254.

Sina **distinctiones** har Petrus de Sampsone författat ännu senare, troligen först på 1260-talet[2].

Det nästa arbete, som möter i »Sigtrad»'s förteckning eller »*questiones bartholomej*», var likaledes författadt af en Bolognalärare, nämligen Bartholomeus af Brescia eller Bartholomeus Brixiensis († 1258). Hans **Quæstiones dominicales et veneriales,** såsom den fullständiga titeln lyder, äro skrifna under Gregorius IX:s regeringstid, hvilket företalet bevisar, och efter publicerandet af dennes dekretalsamling, sålunda efter den 5 September 1234, men före den 21 Augusti 1241[3].

I fråga om de följande orden i »Sigtrad»'s lista: »*cum brevario bernardj casus legum*» synes någon tvekan kunna ega rum, huruvida »bernardj» bör hänföras till breviario eller till casus legum. Är det förra alternativet riktigt, så synes kunna afses antingen **breviarium extravagantium**, som dock vanligen kallas **compilatio prima** och utgör den af Bernardus af Pavia fullbordade, Gratiani dekret kompletterande samlingen af påfliga dekretaler, eller Bernardus Balbus' **excerpta decretorum**[4] eller ändtligen det af Bernardus Parmensis de Botone författade arbetet **summa super titulis decretalium.** Det sistnämnda förefaller under angifna förutsättning troligast, då den s. k. **compilatio prima** veterligen icke plägade betecknas med Bernhards namn, och då Balbus' skrift tyckes vara känd i endast *en* handskrift. Däremot voro arbeten af Bernardus Parmensis de Botone († 1263) under medel-

[1] A. a. II, 108 ff.

[2] A. a. II, 109.

[3] A. a. II, 86. Jfr artiklarne öfver *Bartholomeus Brixiensis* i de encyklopediska verken af *Ersch und Gruber*, *Wetzer und Welte* samt *Hauck*, (d. ä. 3:dje uppl. af Realenckl. f. prot. Theol. u. Kirche).

[4] v. Schulte a. a. II, 368 och 489.

tiden mycket spridda, enär denne var en synnerligen ansedd kanonist, hvars verksamhet varit af icke mindre betydelse för dekretalernes rättsvetenskapliga utveckling än Johannes Teutonicus' för det gratianska dekretets. Beteckningen **breviarium** för Bernardus Parmensis' **summa** torde icke möta hinder för antagandet, att det sistnämnda arbetet åsyftas [1].

Måhända bör dock »*bernardj*» läsas tillsammans med »*casus legum*». Enligt tillgängliga upplysningar afses i sådant fall förmodligen det arbete, **casus decretalium** (= **casus legum**) [2], som på uppdrag af Innocentius IV författades af Bernardus Compostellanus junior, hvars verksamhet inträffade under åren 1245—1260 [3].

Uttrycket »*ostiensem: super quartum librum decretalium*» åsyftar ett arbete af Henricus de Segusia, som år 1261 blef kardinalbiskop af Ostia och Velletri och på grund däraf vanligen kallas Cardinalis Ostensis eller rätt och slätt: Ostiensis eller Hostiensis. Hans dödsår är 1271. Möjligen afses en afdelning af Henricus' ansedda **summa super titulis decretalium**. Troligare förefaller emellertid, att en del af hans **lectura in decretales Gregorii IX** åsyftas, ett arbete, med hvilket dess författare ännu vid slutet af sin lefnad var sysselsatt, då han däri anför tilldragelser, som timat efter år 1268 [4]. Någon tredje möjlighet gifves näppeligen.

Slutligen komma vi till uttrycket »*glosam decreti* (märk: *icke* decretalium) *cum paleis et hystoriis*». Härmed menas antagligen den af Bartholomeus Brixiensis verkställda öfverarbetningen af Joh. Teutonicus' apparatus eller *glossa ordinaria* till dekretet, som affattades mellan åren 1238 eller 1240 och 1245 [5].

Som man ser, äro de allra flesta af de arbeten i kano-

[1] A. a. II, 116, jfr II, 498 och öfverskriften till § 121.
[2] A. a. II, 497.
[3] A. a. II, 118 ff.
[4] A. a. II, 123 ff.
[5] A. a. II, 86.

nisk rätt, som uppräknas i »Sigtrad»'s testamente, med visshet affattade efter år 1234. Med bestämdhet kan ej ens sägas, att något enda är äldre. Beteckningen »*Ostiensis*» för Henricus de Segusia flyttar oss t. o. m. fram till tiden efter 1261. Det är alltså absolut omöjligt, att »Sigtrad»'s testamente i sin föreliggande gestalt kan vara affattadt år 1215.

Den hittills gjorda undersökningen tvingar oss tvärtom till antagandet, att testamentet omöjligen kan dateras tidigare än senare hälften af det 13:de århundradet. Men till samma resultat komma vi äfven på en annan väg.

En passus i dokumentet lyder nämligen så: »*Item cuilibet claustro lincopensis dyocesis lego vnam marcam argentj et super hoc fratribus minoribus lincopiæ meum griseum palifridum.*»

Den rena orimligheten däri, att franciskanerorden, som först 1221 och 1223 — året för ordensregelns stadfästelse af Honorius III — fick sin egentliga organisation, redan år 1215 skulle hafva vunnit fast fot i höga norden, ligger i öppen dag. Det tidigaste årtalet för minoriterbröders förekomst i vårt land har eljest ansetts vara 1233. Och hvad nu särskildt Linköping beträffar, så grundades icke något franciskanerkloster därstädes förr än år 1287 [1].

Dateringen af »Sigtrad»'s testamente är alltså i betydlig mån oriktig, hvadan detsamma naturligtvis icke bevisar det minsta med afseende på den första tidpunkten för upprättandet af ett domkapitel i Linköping. Under dessa förhållanden finnes då icke heller något skäl, som hindrar oss att fullständigt acceptera det från Lundqvists ståndpunkt med rätta »egendomliga och svårförklarliga faktum», att biskop Bengt i Linköping, som efterträdde den år 1220 stupade biskop Karl, i ett bref till påfven år 1232 upplyste, att *så långt mannaminne ginge tillbaka, hade kaniker icke funnits vid Linköpings domkyrka.* Denna biskop Bengts uppgift stämmer tvärtom förträffligt med och bekräftar i sin mån det resultat, hvartill vi kommit, samt bör

[1] C. G. Styffe. Skand. under unionstiden, 2:dra uppl. s. 195.

naturligtvis icke — såsom skett — skrifvas på räkningen af afsiktlig öfverdrift eller dylikt.

Det är emellertid tydligt, att just under biskop Bengts tid (dock efter 1232) en begynnande kapitelbildning ägt rum i Linköping, och på 1240-talet funnos där sex kanonikat[1]. År 1245 omtalas för första gången domprost i Linköping och archidiakon icke förr än 1294.

Såsom det äldsta inom det medeltida Sverige måste vi alltså fortfarande anse Upsala domkapitel, som till sin upprinnelse möjligen är samtidigt med ärkestolens upprättande och i urkunderna från år 1198 formligen kallas kapitel[2]. Linköpings kommer väl därnäst såsom stiftadt på 1230- och 1240-talen. Möjligen var dock Åbo domkapitel äldre, men då i form af munkkapitel. I en påflig skrifvelse omtalas det nämligen såsom befintligt år 1232. Förutsatt, att påfven var riktigt underrättad, var detta kapitel antagligen ett regulärt, då vi först från 1270-talet äga underrättelser om ett sekulärt sådant därstädes. Första gången domkapitel omtalas i Skara är 1275 (prepositus nämnes dock redan 1262), i Wexiö 1280, i Strengnäs 1288 och i Westerås först 1300. I sistnämnda städer kunna emellertid naturligtvis domkapitel hafva varit bildade före de här angifna åren, och säkerligen var detta verkligen förhållandet i flere om icke alla dessa fall.

* * *

Innan ofvanstående rader lämnades till tryckning, hade jag ärnat anställa en särskild granskning af den handskrift, som legat till grund för återgifvandet af »Sigtrad»'s eller rättare Sigtryggs testamente i första delen af diplomatariet. En sådan granskning befanns emellertid öfverflödig, sedan min uppmärksamhet blifvit fästad därpå, att diplomatariets utgifvare i en not på sid. 107 i andra delen själf upplyst därom, att testa-

[1] H. Hildebrand a. a. III, 1, 142 och Lundqvist a. a. s. 31, där källorna för dessa uppgifter anföras.

[2] Se noten till sid. 79.

mentet i föregående del blifvit betydligt feldateradt. **Det härrör icke från 1215 utan från år 1291.** Originalet är nämligen dateradt den 15 febr. 1291 och början så: »*In nomine domini amen. Anno incarnacionis eiusdem. Millesimo. Ducentesimo. Nonagesimo primo. Quintodecimo kalendas Marcij*». Feldateringen berodde därpå, att de särdeles viktiga orden *nonagesimo primo* blifvit uteglömda i den gamla kopia, efter hvilken D. S. n. 155 är tryckt.

Riktigheten af förestående lilla undersöknings hufvudresultat har ju härmed vunnit förnyad och för enhvar påtaglig bekräftelse, och Linköpings domkapitel måste väl hädanefter till Upsala öfverlåta äran att näst Lundakapitlet vara det äldsta i riket.

Herman Lundström.

En lifsbild från de sista decennierna af vår storhetstid.

Ur biskop Svedbergs själfbiografi.

De rika lagrar, som Karl XII:s lysande segrar virade kring Sveriges fanor, uppburos icke af en motsvarande blomstring inom fäderneslandets gränser. Sveriges inre tillstånd bildade tvärtom en dyster motsats till den yttre glansen och hade redan flera år före olyckan vid Pultava gifvit anledning till allvarsamma bekymmer. Det fortgående kriget hade på ett kännbart sätt hämmat landets utveckling. Alla samhällsklasser ledo af de tryckande pålagorna, och medellösheten tilltog med hvarje år både för staten och för de enskilde. Aristokratien trycktes af de tunga krigsgärderna samt af utskrifningarna och omkostnaderna för krigsfolkets utrustning. Ämbetsmännen klagade öfver, att de icke utfingo sina löner. Borgerskapet led af den tynande handeln. Allmogen suckade under bördan af de enkla och dubbla kontributionerna, och bristen på arbetsfolk förlamade jordbruket. Icke mindre beklagansvärd var prästerskapets ställning. Kyrkans tjänare nödgades, sedan deras drängar tagits till knektar, själfve förrätta allehanda drängsysslor såsom att tröska sin säd och köra oxarna för plogen, och man kunde få se gamle gråhårige präster af ålder och maktlöshet stupa på åkern. Då biskoparne på sina visitationsresor inträdde i prästernas studiekammare för att pröfva deras framsteg i lärdom och deras förberedelsearbete till predikan, funno de, i stället för bok, bibel och prästerlig dräkt, pistoler, karbiner, värjor och blå rockar. Sitt bibliotek hade prästerna nödgats sälja för att upp-

sätta dragoner och soldater. Dessa missförhållanden kunde icke annat än öfva ett fördärfligt inflytande på kyrkans tjänare, och biskopar framhöllo frimodigt för Karl XII de ödesdigra följderna af ett sådant tillstånd. »Häraf händer», heter det i en ämbetsskrifvelse till konungens förtrogne grefve Piper, »att prästerskapet råkar i förra mörker, som det var före Lutheri tid, och endast lägger sig på världsligt bekymmer att jämte knekte- och dragonbekymret endast söka förskaffa sig födan och knappa lifsuppehället. Och i följd däraf förrättar sitt egentliga dyra ämbete dåliga och med mycken suck, hvilket efter apostelens utsago oss icke mycket nyttigt är.»

Denna mörka tafla, som tyvärr afslöjade en hemsk verklighet, saknade likväl icke sina ljusa punkter, så ljusa att den svenska kyrkohistorien ännu i dag bestrålas däraf. De sista decennierna af vår storhetstid voro Spegels tid och Svedbergs, Gezeliernas och Benzeliernas. Mot den mörka bakgrunden af rikets olyckor under denna tid afteckna sig dessa ljusa lifsbilder, och en sådan skola vi här söka framkalla, då vi i denna uppsats fästa uppmärksamheten på en af den karolinska tidens stormän biskop Jesper Svedberg, icke för att teckna hans lifsgärning [1], utan för att lära känna hans lifs- och världsåskådning samt därvid äfven kasta en blick in i en stilla svensk prästgård, i Svedbergs biskopshus på Brunsbo, där han, en af den svenska kyrkohistoriens originellaste personligheter, hade sitt herdetjäll under 1700-talets första decennier.

Härtill har biskop Svedberg själf gifvit oss den bästa vägledning genom sin egenhändiga, ännu outgifna »Lefvernesbeskrifning», hvilken, i hög grad betecknande både för Svedberg personligen och det karolinska tidehvarfvet öfver hufvud, innehåller en med författarens innerliga barnafromhet och älskliga naivitet skrifven självkaraktäristik [2].

[1] Detta har skett i förf:s arbete »*Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Bidrag till svenska kyrkans historia*». 2 delar. (Upsala 1885—86).

[2] Citaten äro hämtade ur det exemplar af Svedbergs »Lefvernesbeskrifning», hvilket, nedskrifvet i april 1729, förvaras i Skara gymnasii-bibliotek. Ett annat originalexemplar förvaras i Linköpings stifts- och gymnasii-bibliotek, ett tredje i Wisby gymnasii-bibliotek. Särdeles önskvärdt vore det, att denna för vår kyrko- och kulturhistoria betydelsefulla urkund blefve fullständigt af trycket utgifven och att de ännu förvarade, af Svedberg handskrifna exemplaren därvid jämfördes med hvarandra.

Då vi säga, att den Svedbergska självbiografien återspeglar det karolinska tidehvarfvets kynne, är därmed visserligen icke sagdt, att Jesper Svedberg utan vidare kan karaktäriseras såsom ett *barn* af sin tid, en representant för samtidens kyrkliga åskådning och sed. Tvärtom visade han sig i mångt och mycket såsom *herre* öfver sin tid. Med profetisk nitälskan uppträdde han mot tidehvarfvets ensidigt objektiva kristendom och dess däraf härflytande sedliga lyten, och såsom en förfäktare af den kristliga subjektivitetens kränkta rätt har han genom nya insatser i den kyrkliga utvecklingen bidragit till att inleda ett nytt tidehvarf och bestämma dess kyrkliga signatur.

I vissa hänseenden beteckna obestridligen vår storhetstids sista decennier en glansperiod i vår kyrkohistoria. Den svenska kyrkan ägde vid det 18:de århundradets ingång en vördnadsbjudande yttre gestalt: en förut saknad enhet i lära, författning och kult. Under det »verkställighetens tidehvarf», som betecknas af Karl XI:s regeringstid, hade i bredd med den epokgörande verksamheten för statens yttre ordning gått en icke mindre rastlös sträfvan att ordna och höja samhällets inre lif. Så hade nämnda tid skapat eller lagfästat de fasta former, i hvilka de följande århundradenas kyrkliga lif fostrats och rört sig, och de kyrkliga arbeten, hvilka utförts i anslutning till 1686 års kyrkoordning: ny bibelöfversättning, handbok, psalmbok och katekesförklaring, hafva sedan allt intill våra dagar beredt andlig näring åt det svenska folket och varit betydande faktorer i dess inre utveckling. Men huru gestaltade sig det kyrkliga lif, som rörde sig inom dessa fasta former? Hvilket var det religiösa och sedliga tillstånd, som i verkligheten möter oss i den svenska kyrkan under de sista decennierna af vår storhetstid, då vi bakom kyrkolärans och kyrkoordningens vördnadsbjudande yttre kasta en blick in i församlingens hjärta och lif?

»Tidens fromhet karaktäriserades af en kyrklig objektivitet, som visade sig i bifall till kyrkans lära och lydnad för hennes ordningar» (Tholuck). Gent emot heretiska villomeningar ville man på det bestämdaste fasthålla den lutherska kyrkans materialprincip, att människan rättfärdiggöres af tro

allena utan lagens gärningar. Men i verkligheten hade tron hos många af denna tids lutheraner förlorat sin sant evangelisk-lutherska karaktär af att vara en fides apprehensiva och framträdde endast såsom en fides historica seu dogmatica, vid sidan af hvilken en borgerlig rättfärdighet predikades.

Till denna samtidens kyrkliga missriktning var biskop Svedberg en förklarad motståndare. För honom var nämligen kristendomen icke blott en förståndets, utan äfven och framför allt en viljans sak. Han kunde därför icke finna tillfredsställelse i tidehvarfvets stela och ofruktbara ortodoxism, som så ensidigt gjorde gällande trons kunskapsmoment, att dess etiska beskaffenhet icke sällan faktiskt förbisågs. Tvärtom hyste han till denna lutherska skolastik och dess banérförare det djupaste misstroende. »*Theologia verbalis* har mig aldrig behagat, utan *theologia realis*», skrifver han i sin själfbiografi [1], och genom såväl hans tal som utgifna skrifter går en ton af bitter klagan öfver det krassa världsväsende och uppenbara syndalif, som kunde gå hand i hand med ifrandet för ren lära och kyrklig observans. Betecknande för biskop Svedbergs syn på det kyrkliga tillståndet äro dessa hans ord: »Jag suckar och hjärtligen klagar, så ofta jag därpå tänker, huru illa de fleste lutheraner förstå Lutheri lära, huru illa de förstå, hvad tron är på Frälsaren Herren Jesus Kristus. Menande, med det de med sinnet och minnet fatta och med munnen bekänna, att de genom *tron allena* på Kristum skola saliga varda, så skall ock tron vara *allena*, och likasom hålla för en katolsk och villfarande lära: drifva, öfva och bevisa trons frukter, *goda gärningar*. Och så tro och så lefva de fleste, bättra't Gud! Gå de man i kyrka och på sina vissa tider om året till Herrans nattvard och därjämte lefva i allehanda syndiga köttsens gärningar. Ingen nöd: *sola fides, stortron* skall allt göra't. Ingen skall säga dem annat än de äro gode lutheraner och kristne och blifva utan någon gensaga salige» [2]. Nämnda tro, som lämnade människorna i sedligt hänseende oförändrade, brännmärktes af Svedberg såsom »allenast en *hjärne-*

[1] Lefvernesbeskrifning s. 631.
[2] Lefvernesbeskr. s. 137. Jfr Jesper Svedberg, Fattigkoja, kap. 16.

tro och ingen *hjärtetro*, en skugga utan kropp, en *död* tro och ingen *lefvande* tro, ja en *djäflatro*, som apostelen Jakob henne kallar, den jag plägar kalla *stortro*, den kristenheten sväfvar uti.»

Men var Svedberg å ena sidan en förklarad motståndare till tidehvarfvets renlärighetsformalism, blef han däremot å andra sidan en själafrände till de trosvittnen, t. ex. en Johan Arnd, en Müller, en Scriver m. fl., som, besjälade af reformatorisk nitälskan, i denna formalismens tidsålder förde lifvets, den praktiska kristendomens talan, dessa »Speneri ante Spenerum», hvilka, på samma gång de fasthöllo det kyrkliga lärobegreppet, allvarligt varnade för troslärornas lösgörande från den personliga fromheten och sedligheten och därigenom förberedde en det kyrkliga lifvets pånyttfödelse. Samma reformatoriska ståndpunkt intogo flere af vår svenska kyrkas stormän under de sista decennierna af vår storhetstid, och ett uttryck för denna längtan efter en religiös uppväckelse ur säkerhetens sömn, för detta behof af en lifvets reaktion mot den liflösa formalismen är biskop Svedbergs suckan: »Ack min Gud! Du som uppväckte och utrustade Lutherum med din frimodighets anda att igen införa den kristliga läran om trona, uppväck ock en Lutherum, som med lika frimodighet och välsignadt eftertryck förer igen ett kristligt lefverne» [1].

Då Svedberg sålunda nitälskade för en det kyrkliga lifvets reformation såsom ett nödigt komplement till den kyrkliga lärans reformation i och genom Luther, var det klart, att han i vissa hänseenden skulle känna sig befryndad med den pietistiska riktningen, som under Karl XII:s första regeringsår började sträcka sitt inflytande till det egentliga Sverige och hvars kännetecknande sträfvan just var att betona det religiösa subjektet och föra den praktiska kristendomens talan. Alltför djupt behjärtade och betonade Svedberg dock det kyrkliga samfundets, nådemedlens och ämbetets betydelse, för att han icke skulle ogilla och bekämpa den olutherska och okyrkliga riktning, hvartill nämda rörelse efter den första uppblomstringen urartade. Den relativa fulltonighet, hvarmed den

---

[1] Lefvernesbeskr. s. 141.

ortodoxt-evangeliska objektiviteten i hans kristendomsförkunnelse sammansmälte med den kristliga subjektiviteten, bildade en motvigt mot den religiösa subjektivism, hvarmed pietismen synnerligen i sin senare utveckling visade sig behäftad. Men intagen som han var af sorg öfver kristenhetens förfall, hälsade han denna andliga lifsrörelse välkommen och sökte att tillägna sig de sunda elementerna i densamma. Han var nämligen öfvertygad, att hvad tiden just behöfde såsom ett komplement till vittnesbördet om den objektiva nåden var ett kraftigt betonande af kristendomens lefvande tillämpning och verksamma bevisning.

Med de skefheter och ensidigheter, hvilka både i teori och praxis vidlådde pietismen, hade Svedberg i själfva verket icke gjort någon närmare bekantskap. Dels hade han, af motvilja för allt hvad teologisk polemik hette, aldrig läst de stridsskrifter, som växlades i Tyskland mellan pietisterna och deras ortodoxe motståndare. Dels kom han aldrig under sin långa biskopsverksamhet på ämbetets vägnar i beröring med pietister och nödgades icke af sådan anledning att närmare syssla med de lärofrågor, hvari de skilde sig från den kyrkliga uppfattningen. Såsom pietismen icke i första hand sysselsatte sig med teoretiska spörsmål, utan tvärtom visade sig ganska likgiltig för den kyrkliga läran och den teologiska vetenskapen och framför allt yrkade på praktisk kristendom, så betraktade också Svedberg ganska summariskt denna rörelse såsom en rent praktisk företeelse, såsom en lifvets reaktion mot den döda formalismen, en andens protest mot det oandeliga väsendet inom den förfallna kristenheten. Under sådana förhållanden var det klart, att hans sympatier skulle tillhöra pietisterna, om han än icke kunde gilla alla de medel, hvarigenom dessa ville reformera det kyrkliga lifvet.

Hans ställning till denna riktning framlyser af några berättelser, hvilka meddelas i hans Lefvernesbeskrifning och hvilka, på samma gång de karaktärisera Svedberg såsom en kyrklig pessimist med frondörens benägenhet att ensidigt måla allt i svart, äfven äro ganska betecknande för den rådande opinionen inom landet under denna brytningstid mellan ortodoxism och pietism. »Och må jag ej hafva långt be-

tänkande», skrifver han, »vid att här berätta hvad som sig i Stockholm tilldrog. En kyrkoherde från landsbygden, som var nog världsligt sinnad, den jag väl kände, predikar där i största församlingen annandag pingst, och i förmågo af dessa textens ord: »Så älskade Gud världen»... far grufveliga ut på s. k. pietister och fördömer dem till nedersta helvetet med ganska häftig ifver. Han varder af kyrkoherden bjuden till gäst om middagen. De sitta under aftonsången och pläga sig in på midnatten, berömmande hvarandra, hvilka pelare de voro i församlingen och rena trones ifriga försvarare och nitälskande förfäktare emot pietisterna. Den samme prästen låg sedan om morgonen på gatan, att alla, som den dagen gingo i ottesången, sågo honom där ligga som en so i orenligheten». »Det var», tillägger Svedberg satiriskt, »icke allenast med orden och predikan, utan ock med gärningarna väldeligen vederlägga pietisterna». »Ännu ett dylikt exempel. En tysk magister kommer resande ifrån Stockholm, viljande hem till sitt. Han hälsar på en prost här i landet om en söndag efter aftonsången. Där var nog främmande församladt, som starkt plägades. Han bjuder ock magistern dricka. Han dricker en gång, två gånger och tre gånger. Tysken plägar intet spotta i stopet. Så ville han bjuda farväl. Måste dock blifva kvar. Hatt och handskar togos ifrån honom. Och presenterades honom ett stort välkomme. Han ursäktade sig höfveliga och sade: »Ich mag nicht mehr drincken». »Du skall dricka din tysker». Det halp intet, han skulle dricka. Han bjöd emot mest han kunde. Men han måste dricka. Så säger han: »es ist doch des Herrens Sabbat und heilige Tag heute; man muss den nicht so entheiligen». Då ropar prosten: »*du är en pietist du*». Vid den tiden var konungens stränga påbud kungjordt och på alla predikstolar uppläst emot pietisterna [1]. Si så utropas den, som vill gudfrukteligen lefva för en pietist.»

Såsom något för denna tid i hög grad karaktäristiskt bör vidare tilläggas, att med tron på den gudomliga uppenbarelsens stora frälsningsfakta förenade sig en liflig, stundom fan-

[1] Härmed åsyftar Svedberg tvifvelsutan det beryktade edikt mot pietisterna, som Karl XII utfärdade från Lusuc i Wolhynien den 6 juni 1706.

tastisk föreställning om den onda och goda andevärldens synligt förnimbara ingripande i mänsklighetens öden. En dylik mycket realistisk uppfattning af de onda och goda andar, som allestädes omgåfve människorna och hvilkas närhet de mäktigt erfore i lifvets anfäktningar och strider, hade under reformationsårhundradet öppet framträdt hos reformatorerna, särskildt hos Luther och Melanchton. Under 1600-talet var denna naiva tro på djäfvulssyner, förbund med satan, spöken och uppenbarelser af de aflidnes andar vanlig icke blott bland det obildade folket utan äfven bland de lärde, och med få undantag tviflade ingen på möjligheten och verkligheten af dylika företeelser. Tidehvarfvets psalmdiktning genomandas ock af en frimodig och segerrik förvissning om den skyddsmakt, som de fromma ägde i de ständigt vakande englaskarorna. I nära sammanhang med denna ännu under vår storhetstids sista decennier allmänt rådande uppfattningen stod biskop Svedbergs naiva tro på uppenbarelser och syner, om än denna tro hos honom framträdde på ett ganska originelt sätt och röjde påfallande ansatser till det andeskåderi, som gjort hans son Emanuel Svedenborg så bemärkt. Denna Svedbergs egendomliga böjelse för det monströsa och underbara röjer sig i hans af trycket utgifna predikningar, men framträder på ett ännu mera drastiskt sätt i hans handskrifna själfbiografi. Denna innehåller talrika exempel på hans naiva lättrogenhet och hans karaktäristiska böjelse för att okritiskt härleda egendomliga företeelser från öfvernaturliga inflytelser.

Ett af dessa exempel, som icke förut varit offentliggjordt, må här anföras:

»Bör icke förtiga hvad mig hände år 1701, när jag var på min saliga hustrus gård Starbo vid namn, belägen i Norrbärkes socken i Vesterdalarna om vintertiden. När den grufliga hungern år 1699 och de påföljande åren tvingade landet, var en allmän brist och nöd om föda. Husbonden kunde med knapphet berga sig sjelf, än mindre legofolket. Då fick en piga där i socken, Chersten vid namn, sitt afsked från sitt husbondefolk och befaltes att se sig om, ehvarest hon kunde om födan. Hon tager sitt pack och tyg och begifver sig på vägen att gå till Stora Kopparberget och i stor ängslan att

der få förtjena sig sitt lifs uppehälle. När hon nu var kommen ett godt stycke på vägen, ställer sig oförmodligen in och går med henne en gammal gråhårig man, som bar en risbörda på ryggen med sig, hängande på ett yxskaft. Han frågar, hvar hon hade sig ernat? Hon svarar: till Kopparberget att tjena för min föda, att jag icke svälter ihjäl. Han säger: det är hårdt och mycket obarmhertigt folk der, der anammar dig ingen, der får du ingen föda. Kom, och följ mig, då skall du få din nödtorft. Hon ser på honom allt mer och mer, allt nogare och nogare, och varder ändtligen varse på hans fötter, ho han var. Han skall vara märkt på hälarna. Hon slår kors för sig, kastar ifrån sig sitt bylte och springer helt förfärad hem till sitt förra husbondefolk. Och med bäfvande och förskräckelse berättar alltsammans. Bedjande för Guds och Jesu värdiga döds skull, att hon måtte der få blifva hos dem. Dock var hon mycket tankfull och hemsk.

De sände henne derefter om vintern med häst och släde till skogen att hugga och föra hem något bränsle eller ved. När hon nu begynner hugga på ett trä, hörde hon en stark röst i skogen, som ropade: *hugg intet det trä, det är mitt.* Hon går till ett annat och begynner hugga på det, allt hördes samma starka rop: *hugg intet, det är mitt trä.* Så vid det tredje och fjerde trädet och så allt bortåt. Och som hon intet torde hem utan lass, högg hon ett stort trä, oaktad hvad rösten ropade och förböd. När nu granen faller omkull, syntes henne hänga små små nakotta barn i hvarje kvist, de der alla kvidde och gåfvo tillika ett skrän med mycken ömkelig veklagan, gråt och skrän vid trädet bugnade och föll omkull.

Hon i största häpenhet, kan man tänka, kastar yxan ifrån sig och löper ganska förskräckt hem lemnande häst och släde efter sig i skogen. De kunde intet få något ord utaf henne, utan hon satt i en vrå och skalf. Och blef så betagen och svåra anfäktad, att många måste hålla henne och ändtligen binda henne med stark rep. Bön hålles ock alltjemt i kyrkorna rundt omkring för henne.

Efter en lång tid kommer hon sig allt mer och mer före, att hon omsider kunde taga sig något gagneligt före. Men när hon var ute, helst allena, hade hon alltid svåra anfäktnin-

gar och var då ofta frestad till att göra af med sig, ehuru hon icke satte detta i verket. Hon blef emellertid åter så anfäktad, att de måste binda henne. I den samma väfvan kommer jag, som sades, till min salig hustrus gård *Starbo,* den der i samma socken ligger belägen. Då föra några karlar henne till mig dit. Hon var mycket underlig och helt förställd. De bedja mig på det allvarligaste, jag ville för Guds skull, i förmågo af det heliga embetet, frälsa henne ifrån djefvulens anfäktningar och plågor. De hade, sade de, det förtroende till mig, att jag genom Guds nåd kunde det göra, den jag ville. Jag frågar en och annan gång, om de hade den trona? De svarade: ja, ja, visserliga hafva vi den! derföre äro vi hit komne: hjelp, hjelp i Jesu namn. Jag såg hennes stora elände och ömkade mig af hjärtat däröfver och tänkte på deras starka tro och förtröstan. Tviflade alltså intet på Guds ords och löftes sanning, som säger: »Dem, som tro, skola dessa tecken efterfölja; genom mitt namn skola de utdrifva djeflar På de kranka skola de lägga händerna, så varder det bättre med dem». Påminnande mig hvad jag hade läst om de första kristna, förrän den verldsliga visheten och klokheten uppkommen var och satt sig i Guds rådkammare, i de första 4 och 5 hundrade åren, att den undergörande gåfva kraftig var hos de fromma och enfaldiga kristna. Hvi icke också nu om vi hade en så menlös, enfaldig, ren och uppriktig tro såsom de?

Jag tager henne i gudsfruktan afsides med mig uti en kammare. Der bjuder jag henne falla på knä. Och när jag hade suckat till min Gud, lägger jag båda mina händer på hennes hufvud och läste Fader vår och andra små böner, och i Herrans Jesu namn, som kommen var till att *nederslå djefvulens gerningar,* bjuder jag djefvulen vika och ej hafva med henne att beställa. Hon rätar sig upp sund och glad och alldeles befriad.

När jag andra året vid samma tid återkom till Starbo träffade jag åter samma piga, som alldeles oanfäktad och frisk kom för att näst Gudi hembära mig sin tacksamhet för bevisad välgerning. Jag styrkte henne i hennes gudelighet, bad henne tacka Gudi, taga sig till vara för all synd, vara oför

sumlig i bönen och hålla sig till sin och allas frälsare Christum Jesum. Men ännu skall man få höra det som förunderligare är, det knappt någon vill tro: är dock skedt och bör ingalunda förtigas.

Hon kommer 3 år derefter sjelfkräfjandes och oförmodliga till mig hit på Brunsbo. Och säger, att hon helst ville vara hos mig i mitt hus: hon skulle tjena troliga. Hon tages emot och skickar sig gudeliga, väl och troliga på allt sätt. Hos oss tjente ock på samma tid, som ock ännu tjenar, en annan gammal piga, Anika vid namn, från samma ort som Chersten, mycket nyttig för boskapen och helt omistlig, men hon hade den tiden det stygga felet, att hon alltid skulle hafva en för sig af legofolket, den hon skulle arga uppå och kifvas med, hon kunde eljest omöjligen trifvas.

Med denna Chersten kifvade hon en gång grufveliga och utan återvändo. Så att hon Chersten blir så förbittrad, att hon sätter sig före och säger, att hon skulle gå bort och göra af med sig. Hon går till kölnan, som ligger ett stycke ifrån gården, der hon den dagen rökte malt, kl. vid pass 4 om morgonen. Läser igen om sig, tager in nyckeln och kastar sig framstupa öfverst på röklafvan, der hon blifver så liggande i mening att rökas ihjäl. Kölnan var full med tjock rök och stark värma. Mot kl. 2 e. m. ankar det mig, der jag sitter i min bokkammare i mina studier och skrifver. Mig ankar allt mer och mer om denna Chersten, när jag dock ingenting hade att ängslas öfver, ej heller hvad sig med Chersten tilldragit hade och hvad hon hade för händer. Jag blef i hastighet öfver henne illa bekymrad, som hade jag fått eld i mig. Löper så till köket, der legofolket sitter och får sig mat. Frågar efter Chersten, men ingen hade sett henne sedan bittida på morgonen: hon måtte vara i kölnan. Jag springer dit och tog med mig drängarne med yxa. Röken slog ut genom alla hål och springor. Dörren var i lås och ingen nyckel uti. Dörren bröts emellertid upp. Hon ligger öfverst på lafvan i tjockaste röken framstupa, att vi af röken snart hade blifvit förqvafde. Hennes armar och ben voro utsträckta. Jag ropar, jag stöter, jag skakar, jag sparkar. Ingen rörelse, ingen röst, intet svar. Jag tager uti henne och ville bära henne neder. Drängarne väg-

rade i förstone. De togo henne ändtligen med stort prut och buro henne in i köket. Vi lägga henne i säng såsom en stock. Då suckade jag till Gud och ropade till henne med hög röst: »*jag säger dig, Chersten, vakna upp, och statt upp i Herrans Jesu Christi namn*». Strax vederfås hon, får lif och reser sig upp och begynte tala. Sedan styrker och förmanar jag henne af Guds ord och gifver henne en god dryck rhenskt vin. Der uppå går hon efter en liten stund och gör sina sysslor. Och tjente mig länge. Begaf sig sedan till sin födelseort Bergslagen. Jag vet ej annars än hon lefver än.»

»Den verldslige och afundsjuke må», skrifver Svedberg, »döma härom hvad han vill och om mig spotskeliga tala. Så är det sannerliga tillgånget. Huru gick det till i Christi tid? Se Matt. 12: 22—24. Så må jag icke förtryta, om de försmäda mig, när de fariseer försmådde Christum sjelf. Och att jag detta icke har velat förtiga, så har jag engelens befallning således lydande: 'Konungars och förstars råd och hemlighet skall man förtiga, men Guds verk skall man härliga prisa och uppenbara'. Gudi allena vare ära och evigt lof. Amen» [1].

Den naiva, oreflekterade tron på bönens kraft till äfven lekamlig helbregdagörelse kom Svedberg visserligen icke att ringakta de helbregdagörande krafter, som Gud nedlagt i naturen och som det var läkarekonstens höga uppgift att till lidande medmänniskors gagn utforska och bringa till användning. Tvärtom stämplade han en sådan åskådning såsom en svärmeriets förnekelse af Guds första skapelse och därmed ingalunda ägnad att, såsom afsetts, upphöja den andra skapelsen, nyskapelsen i Kristus. Men väl hade Svedberg i sitt barndomshem i Dalarnes friska natur och bland dess kraftfulla, flärdlösa befolkning lärt icke blott att härda sin kropp och därmed grundlägga en berghälsa, som i åtta årtionden trotsade snart sagdt otroliga ansträngningar, utan äfven att med den enklaste naturmedicin bota tillfälliga krämpor. Om vi än icke utan löje kunna läsa hans egen skildring häraf, torde hans enkla lefnadsordning kunna lämna någon väckelse och lärdom åt vårt

[1] Lefvernesbeskr. s. 846 ff.

i jämförelse med våra förfäder från Sveriges storhetstid klemiga släkte.

»Kroppens helsa och styrka», skrifver Svedberg vid 76 års ålder, »har Gud bland många andra gåfvor ock förlänat mig. Af barndomen blef jag så tillhållen att vänja mig vid det som hårdt var och intet vid blött och klemigt. Jag måste alltid ligga och sofva med bart hufvud, om dagen gå barfota i vinter såväl som sommar, jämväl barhufvad. Ty är jag också tolig vid köld och hårdt väder, att jag aldrig har trängt till att betjena mig af främmande hår[1]... Alltid har jag, Gudi lof, varit begåfvad med god hälsa och ganska sällan betjent mig af läkedom. Ty har jag hållit en god diet och spisordning, i rättan tid spisat, i rättan tid gått i säng, i rättan tid stått upp. Det är fast bättre än plåga kroppen med mycken läkedom. Och när läkedom i sinom tid, när det behöfves, brukas, är den icke till förkastandes. Det vore lasta Skaparens godhet, som i örter och mycket annat har lagt stor kraft att fördrifva sjukdomar. Som den vise Sirach rätteliga skrifver: »Herren låter läkedom växa af jorden, och en förnuftig föraktar honom icke. Läkedom kommer ifrån den Högste» (Sir. 38: 4, 2). Men när den alltför ofta brukas, fordrar den många till döden. Vill ock gifva vid handen, hvarmed jag mig hulpit hafver, när jag har känt hos mig någon svaghet, krämpa eller benägenhet till någon sjukdom. Nämligen *godt, uppriktigt, gammalt rhenskt vin.* Dermed har jag hulpit mig och andra med, som hafva varit nära nog döden. Det måste vara uppriktigt och gammalt och dessemellan sällan brukas. Ty när kroppen får der för ofta utaf, så blifver han där så van vid, att vinet icke har sådan verkan»[2].

»Utaf det jag aldrig betäckt mitt hufvud, när jag förrättar någon gudstjenst, är jag», fortsätter Svedberg, »som oftast besvärad af *bröstvärk* och *hosta.* Men deremot har jag hvarje morgon ätit varm ölsupa eller väl stekt gröt; den är mäkta god emot bröstvärk, den har mig mycket hulpit. Eljest hade jag länge sedan haft lungsot och kanske varit död»[3].

[1] Lefvernesbeskr. s. 833 f.
[2] Lefvernesbeskr. s. 841 f.
[3] Lefvernesbeskr. s. 842.

Redan de nu lämnade skildringarne hafva låtit oss blicka in i hvardagslifvet på Brunsbo biskopssäte, och de äro ägnade att gifva oss en liflig föreställning om husfadrens älskligt naiva barnatro. Öfver hemlifvet därstädes, helgadt såsom det var genom allvarlig gudsfruktan, synes frid och välsignelse hafva hvilat under dessa upprörda, för fäderneslandet skickelsedigra krigstider. Svedberg vet ock att i sin självbiografi noggsamt beprisa det stilla familjelifvets lycka, en gåfva, som synnerligen för en man med hans lynne var oskattbar. Biskop Svedberg var såsom få en arbetets och stridernas man, och det kan icke förnekas, att han med sitt lifliga och uppbrusande lynne i sin offentliga ämbetsverksamhet icke sällan förgick sig, synnerligen då han sin vana likmätigt i konsistorium, vid prästmöten eller visitationer liksom äfven i prästeståndet vid riksdagarne bittert klagade öfver samtidens lyten och skoningslöst blottade såväl det kyrkliga som det borgerliga samhällets brister. Så gjorde han sig icke minst vid riksmötena känd såsom en frondör och uppträdde under Karl XII:s långa frånvaro från fäderneslandet såsom det rådande missnöjets bullersammaste tolk inom prästeståndet. I familjelifvets trefna ro finna vi honom draga sig tillbaka undan offentlighetens mödor och strider, och med sin sällsporda förmåga att harmoniera plikterna och etisera tiden visste han att i hemmet så fördela de särskilda lifsuppgifterna, att lefnadsordningen blef en harmonisk växling af verksamhet och njutning, af arbete och hvila — en hvila i naturens härlighet och poesiens rike, som icke blott frigjorde från arbetets börda, utan upphöjde hvilan till en hvila i Gud. Här i hemmet finna vi honom i sin ensliga studiekammare umgås med Gud i ordet och bönen under oaflåtlig kamp mot frestelserna till häftighet och egennytta. »Jag må tillstå», bekänner kan i sin på ålderdomen skrifna själfbiografi, »att mitt sinne har varit benäget till hastighet, häftighet, vrede och snikenhet. Och när det har fått inrymme och någon tid att ökas, har det velat blifva bitterhet, galla och halft raseri, som den kloke hedningen Cicero skrifver: »ira initium insaniæ est». Dock har jag, Gudi lof, påmint mig hvad apostelen förmanar: »Låter icke solen gå ned öfver eder vrede»... Har jag ock genom Guds bistånd

underkufvat denne min grymme fiende, att han i denna svaga, bräckliga och dödliga kroppen intet ju ganska sällan fått öfverhand, vetande mig på många år aldrig varit vred på någon, ja icke hyst någon vrede. Och är jag glad att hafva och känna en sådan kamp och strid. Hvaraf slutes, att Anden bor hos mig och är der husbonde och rådande (Gal. 5: 17). Och tackar jag min Gud, att en sådan frid och rolighet är i mitt hus, att jag på några år ej har haft ondt ord med någon» [1].

Hans hem prisas såsom ett öppet och gästfritt biskopshus, där rikt utrymme gafs åt lifvets poesi, där den fräjdade psalmsångarens poetiska och musikaliska begåfning beredde gästerna estetisk och intellektuel vederkvickelse, där den originelle biskopens kvicka infall och egendomliga seder gåfvo stämning och lyftning åt sällskapslifvet och där man ingalunda med den ensidigt asketiska lefnadsriktningen på lagiskt, trångbröstadt sätt fördömde oskyldiga nöjen och tidsfördrif, utan tvärtom med evangelisk frihet betraktade och brukade dem såsom Guds gåfvor ägnade att stärka kärleksförhållandet till Gud, i det de innebure en förnyad erfarenhet och bekräftelse på Guds godhet. »Af ett förnöjsamt och gladt sinne», skrifver Svedberg, »har jag alltid varit. När något sorgligt och ängsligt är påkommet, är jag väl blifven något illa till mods. Men Guds glädjesol har strax drifvit bort sorgmolnet. Så att jag kan låna orden af den vise mannen och säga: »Jag var glad i allting, ty visheten gick för mig i allo thy» (Vish. 7: 12, 22). I lag och samkväm har jag varit glad och rolig och gjort andra glade och rolige med. Det har Guds ande genom Paulum bjudit, sägande: »Varen alltid glade» (1 Thess. 5: 16) [2]. — Att undvika för mycket drickande och rus, att ock det nämna, har jag brukat detta medel. När jag har varit i det lag, der jag ej har sjelf rådt, utan måst efter verldens vis dricka, att värden ser gästerna druckna, har jag, så länge måltiden har påstått, druckit tunnt och svagt dricka, föregifvande det vara min natur, om jag något af maten förtära skulle.

[1] Lefvernesbeskr. 815.

[2] Lefvernesbeskr. 826 f.

När jag dock hemma alltid dricker godt öl öfver middagen... »Dricker eder icke druckne af vin» (öl, brännvin), säger apostelen, »af hvilket ett oskickligt väsende kommer» [1].

»Såsom Gud unnar oss efter svårt och träget arbete och bekymmer att hafva vår ro och vederkvickelse, så har jag funnit mitt största nöje uti *musik*. Och deraf är mitt sinne vordet vederkvickt, uppfriskadt och uppmuntradt. Ty uti en ljuflig och välstäld musik har Gud lagt en mäkta stor kraft. Berättar ock evangelisten Johannes på flera ställen i sin uppenbarelsebok, att i himlen är skön musik. Och bekänner jag mig hafva största sinnets vederkvickelse och hjärtans fägnad, när jag hör strömmar forsa, brusa och kvarnar gå. Har ock Gud tillskyndat mig den fromma, att doktor Joh. Hesselius spelar väl på basfiol och hvar afton spelar derpå vackra och gudeliga psalmer. Hvaraf jag med sinnets ro och förnöjelse går till min hvila» [2]. — »Sammaledes efter sön- och helgdagarne, när jag har begått min offentliga gudstjenst och efter måltiden hållit med mitt husfolk min vanliga andakt, läsande i bibeln eller min »Catechismi gudeliga öfning», vid slutet af sabbaten har jag under tiden med mina goda och trogna vänner, enkannerliga med min gode granne herr öfverstelöjtnanten Hammarhjelm, lekt i brädspel. Hvaraf man kan sig påminna lyckans välde och ostadighet här i verlden. Och der man ej försiktigt och varsamt vandrar och vet styra sina affekter, kan man det begå och förlora det man icke kan förändra eller den gången återvinna. Och har det aldrig hos mig uppväckt någon sinnets oro, som är emot spelets och lekens ändamål och Gudi misshagligt och oss skadligt. Vi hafva aldrig satt högre på spel än 1 öre s. mt. Icke heller deröfver försummat någon stund, som till gudsfruktan användas borde. Kort har jag aldrig på 30 år haft i min hand» [3].

Det lyckliga familjelif, som lefdes på Brunsbo biskopsgård under de sista decennierna af vår storhetstid, tillskrifver Svedberg i rikaste mått sin förträffliga biskopinna, född Sara Bergia, hans andra hustru. Denna husliga sällhet är så myc-

[1] Lefvernesbeskr. s. 828.
[2] Lefvernesbeskr. s. 829.
[3] Lefvernesbeskr. s. 830.

ket mera beaktansvärd, som äktenskapet med henne ingicks under synnerligen egendomliga, men för Svedberg ganska karaktäristiska förhållanden. Hans mycket naiva skildring af denna äktenskapsförbindelse synes visserligen öfvervägande komisk, men är dock äfven den ett vittnesbörd om hans barnafromhet och hans kända benägenhet att i egendomliga tilldragelser skåda gudomliga skickelser. »Om Andersmessodag år 1697», skrifver han, »hade jag i en välsignad stund mitt bröllop med min andra käraste hustru, den äreborna, gudfruktiga, dygdesamma och förnäma matrona, fru Sara Bergia. Hon hade varit salig häradshöfdingens Joh. Norlinds efterlåtna enka, och som jag alltid tillförene hade försport och rönt Guds nådiga och enkannerliga försyn jämväl vid mitt första giftermål, så försporde jag ock den fast förunderligen och ögonskenligen i denna angelägna handeln också denna gången. Jag var aldrig tillförene med henne bekant, visste mig ock aldrig hafva sett henne eller om hon var till en gång... Blef dock oförmärkt underrättad om hennes gudfruktighet, fromhet, frikostighet mot de fattiga och att hon var välmående, såg väl ut och var en snäll hushållerska och hade inga barn. Summa, en sådan stod mig väl an. Jag tager Gud till råds med innerliga böner och åkallan. Och som jag fick inskjutelse och håg, skrifver jag henne till och upptäcker mina tankar. Hon genom Guds tillskyndan samtycker till min begäran... Två dagar före bröllopsdagen kommer jag till Stockholm, dit hon ock två dagar förut efter aftal kommen var. Jag föres in allena i en kammare, der hon allena före mig satt. Men jag visste intet, kunde ock intet tänka, att det var hon, ty ingen sade mig det. Jag sätter mig ned bredvid henne. Vi taloms länge vid, jag med henne såsom med en annan helt främmande eller någon af hennes sällskap om allehanda saker. Tills hon ändtligen frågar: Hvad tycker Professorn om vår handel? Jag svarar: Hvad skall det vara för en handel? Det han har skrifvit mig till om. Hvad har jag skrifvit henne till om? Det vet jag icke. Skola vi icke, sade hon, i morgon vara brudfolk? Är hon densamma? sade jag. Och så bekräftade vi vår vänskap med handslag, kärligt famntag och dylikt, med begges inbördes fägnad och hugnad.

Gudi vare evinnerliga lof och pris, som de sina så underliga förer, så faderliga» [1].

Såsom en bidragande orsak till den husliga lycka, han redan i sitt första äktenskap erfarit, framhåller Svedberg själf den begränsning af området för mannens och hustruns plikter och rättigheter, hvarom han med sin maka redan under förlofningstiden träffat »aftal». »Vi hade», skrifver han, »så kärliga kommit öfverens, när det var fast belefvadt, att vi skulle blifva ett folk, att hon skulle få regera i huset såsom en förnuftig hustru och förståndig matmoder som henne behagade. Jag skulle intet lägga mig deruti. Hvad hon påkallade penningar eller annat, skulle hon vid första nämnandet bekomma öfver och icke under. Men tu ting måste hon ock lofva mig: *först,* att hon aldrig lägger sig uti mitt ämbete att der vilja hafva något att säga och styra. Är jag kallad af min Gud och godkänd af min öfverhet, bör jag också förstå att förestå mitt ämbete. Med sina förböner skulle hon väl hjelpa mig som jag henne. Men för det öfriga platt intet. Sedan för det *andra* måste hon ock lofva mig. När jag sitter i ett godt lag och hederligt samkväm och jag har der min förnöjelse och min ro utan öfverflödigt drickande, utan någons förtörnelse eller förargelse, hon ville då förunna mig den goda ro och förnöjelse efter mitt trägna arbete och myckna bekymmer, att då ingalunda mana mig bort. Och tror jag, att Christi mening har varit densamma, när han sade sin moder något hårdt i bröllopet i Kana i Galileen: »Kvinna, hvad hafver jag med dig? Min tid är icke ännu kommen» [2].

Denna egendomliga och — vi skulle vilja säga — profana textutläggning förekommer äfven i en af Svedbergs af trycket utgifna predikningar, och han gör därvid en mot utläggningen svarande, icke mindre naiv tillämpning: »Lärer alla kvinnor, som hafva vackra hedersmän, då de kunna vara i godt lag, hafva der sitt goda nöje, att de icke otidigt och otjenliga mana dem bort, som många obetänksamma hustrur ofta göra, mannen till passlig heder och sig sjelfva till liten ära, fromma

[1] Lefvernesbeskr. s. 383 ff.
[2] Lefvernesbeskr. s. 189 ff.

och hugnad. Skonar du honom icke der, hvad skall du göra hemma? Menar du, att Guds förordning är upphäfd, som så lyder: »din vilja skall din man undergifven varda, och han skall vara din herre». Ser du mannen hafva sin goda ro, han tager lagom till lifs, är uti godt och förtroligt och ljufligt sällskap, käre, låt honom då hafva sin ro och vederqvickelse, han kan väl behöfva den. Det är din egen heder och hugnad, när din man har heder och hugnad. Men förnimmer du, att plägningarne blifva för starka, att snacket och discurserna varda otjenliga, att de begynna ordkastas, så påminn din man med vänliga ord. Och då bör mannen säta sin hustru, såsom den der råder till det som tjenligt är. Nog härom» [1].

* * *

Det begränsade utrymmet nödgar oss att nu afsluta vår uppsats. Uppgiften för densamma har icke varit att skildra biskop Svedbergs epokgörande verksamhet i den svenska kyrkans och den fosterländska odlingens tjänst, utan att genom teckning af hans lifsåskådning och lefnadsordning gifva en konkret föreställning om hans originella personlighet och därmed framkalla en kyrklig lifsbild från de sista decennierna af vår storhetstid. Denna bild är visserligen icke fri från vanställande lyten och svagheter, hvilka Svedberg i viss mån delade med den karolinska tiden öfverhufvud, men den torde likväl öfvervägande imponera genom sin heroiska gestalt. Väl var grundtonen i Svedbergs tal och skrifter bitter klagan öfver tidens ondska: kyrkligt förfall och sedligt fördärf, och han hade ock själf genom mycken inre kamp och anfäktelse pröfvat ondskans fruktansvärda makt. Den lefvande, låt vara på ett fantastiskt sätt framträdande öfvertygelsen, att han ständigt uti alla skiften var föremål för Guds och hans änglars trofasta vård, bevarade honom dock från att hopplöst fälla modet och lifvade honom till att ståndaktigt kämpa för sin tro på det godas slutliga seger. I denna kamp var hans lifsgärning en mäktig insats. Trots alla sina fel och brister var

[1] Jesper Svedberg, Guds barns heliga sabbats ro, I 15, 14 ff.

Svedberg en kristlig personlighet, hvars sträfvanden afsågo Guds ära och hans kyrkas välfärd, en biskop, som med sanningsvittnets frimodighet har talat sanningens mäktiga språk i en tid af religiöst och sedligt förfall. Med skäl vördar honom den svenska kyrkan såsom en af sina store män. Hans minne är ägnadt att tjäna såsom en uppfordran till det nu lefvande släktet att troget vårda och förkofra det andliga arfvet från storhetstidens kyrka.

H. W. Tottie.

Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1621—1656[1].

Tidigt höll den evangeliska läran sitt intåg i Livland. Det tyska borgerskapet i städerna lyssnade med begärlighet till densamma och dröjde icke att, där förhållandena det medgåfvo, bryta med den gamla kyrkan. Äfven adeln synes snart hafva öfvergått till den luterska bekännelsen, och dess exempel följdes af bönderna, så att vid tiden för den livländska ordensstatens upplösning torde så godt som hela befolkningen i det yttre hafva affallit från sin förra tro.

Det var dock ännu långt ifrån att reformationens grundsanningar hade genomträngt livländarnes sinnen. Af ridderskapet hade säkerligen ganska många slutit sig till den nya rörelsen af världsliga motiv och utan att hafva rönt något djupare intryck af densamma. Bönderna åter hade väl endast därföre blifvit luteraner, att de voro vana att följa de föredömen, som gåfvos dem af deras herrar. Brist på religiöst intresse hos de styrande har nog bidragit till att under den långa fredsperiod, som föregick det ryska anfallet 1558, blef intet på protestantisk grundval ordnadt kyrkoväsende upprättadt. Hvarken tillsattes någon andlig myndighet öfver hela landet eller påbjöds, så vidt vi känna, någon viss kyrkolag till efterföljd. Ej heller gjordes mycket för befordrande af en kristlig upplysning och ett sedligt lif. Prästerna voro utan

[1] Som Livlands kyrkohistoria hittills blifvit föga behandlad, har jag måst hufvudsakligen lägga otryckta källor till grund för denna uppsats. Dessa källor befinna sig i svenska riksarkivet, där jag företrädesvis användt riksregistraturet (R. reg.), Oxenstjernska samlingen (Ox. saml.) och Livonicasamlingen (Liv.). Hvad beträffar den sistnämnda, har jag ej alltid kunnat anföra de citerade buntarnes nummer, emedan endast en del af samlingen är försedd med sådana.

tvifvel nästan allesammans utlänningar, och många förvärfvade aldrig den kännedom om allmogens seder och språk, som kräfdes för en gagnande ämbetsförvaltning.

Under slika förhållanden förmådde protestantismen icke i början ingjuta någon bättre anda hos innevånarne i den livländska ordensstaten och därigenom stärka dennas lifskraft. I stället för att förlänga dess tillvaro har den snarare påskyndat dess fall, ty den ökade den inre oredan i ordensstaten och gjorde det omöjligt för densamma att bestå under de gamla formerna.

Snart slog också timmen för dess undergång. Det ryska kriget, som tog sin begynnelse 1558, bragte svärdsriddarnes gamla välde i ett fullständigt upplösningstillstånd. Skräcken för den barbariske fienden i öster kom de skilda landsdelarne att glömma sin samhörighet och att blott tänka på sin egen räddning. Staden Reval samt de närliggande kretsarne Harrien, Wierland och Jerwen underkastade sig Sveriges krona. Ösel och Wiek sökte sin frälsning hos Danmark. Livland och Kurland gåfvo sig 1561 under Polen i hopp att därigenom rädda sin frihet och sin protestantiska tro.

Illa skulle emellertid livländarnes förväntningar blifva uppfyllda. De löften, hvilka i Sigismund II Augusts privilegium gifvits dem om samvetsfrihet samt om tysk förvaltning och rätt, brydde den polska regeringen sig sedermera alls icke om att uppfylla. Särskildt vilja vi här framhålla, att energiska ansträngningar snart började göras för återställande af den katolska kyrkans välde. En mängd jesuiter och katolska präster skickades in i Livland för att omvända befolkningen, och allehanda åtgärder vidtogos för att underlätta deras verksamhet. Många författare hafva bestridt, att dessa ansträngningar kröntes med framgång, men, som det synes, hafva de härutinnan orätt. Tvärtom tyckes förhållandet hafva varit, att bönderna, hos hvilka de gamla religiösa minnena åter vaknade till lif, ganska allmänt återgingo till katolicismen. Vid kyrkovisitationen 1613 kunde visitatorerna uppsöka ej mindre än 45 katolska präster på landsbygden [1], och något därefter upp-

[1] Reiman, Joachim Rossihnius i Verhandl. der gelehrten Estn. Gesellschaft XIX B. s. XXIX.

gifva jesuiterna sina trosförvandter inom Wendens område till mer än 12,000 personer. Man kan ej värja sig för intrycket, att landet under det polska herraväldets sista år var på god väg att åter sjunka ned i det papistiska mörkret. Lyckligtvis höllo de högre stånden fortfarande fast vid sin protestantiska tro, ja, tyckas fått mera kärlek till densamma än förut.

Hos dessa stånd framkallade de hänsynslösa katoliseringsförsöken en djup misstämning mot Polen, och denna känsla tillväxte naturligtvis i styrka genom det politiska förtryck, för hvilket Livland tillika var utsatt. Allt mer och mer började adeln och borgerskapet vända sina blickar mot Sverige och åstunda att genom denna makt befrias från det tunga ok, som hvilade på landet. Slutligen gick deras önskan äfven i fullbordan. Riga föll 1621 i Gustaf II Adolfs händer, och som den store konungens vapen under de följande åren fortforo att vara segerrika, måste Sigismund vid stilleståndet 1629 i Altmark bekväma sig till att afstå hela Livland åt Sverige utom den sydöstligaste delen. I omkring 80 år tillhörde sedermera den stora och rika provinsen vårt fädernesland.

En lång tid har visserligen nu försvunnit, sedan de båda ländernas vägar åter skildes åt, men då det inflytande Sverige utöfvat på Livlands kyrka varit ganska betydande, våga vi dock räkna på något intresse för en kortfattad skildring af denna kyrkas öden under åren 1621—1656.

Det tillstånd, i hvilket den livländska kyrkan befann sig vid tiden för det svenska väldets begynnelse eller år 1621, var, såsom vi redan hafva antydt, beklagligt. Endast i Riga kunde en varmhjärtad luteran känna sig någorlunda belåten med ställningen, ty där hade ett af både lekmän och präster bestående stadskonsistorium blifvit inrättadt, där ägde man kyrkolag och gudstjänstordning m. m., där funnos äfven präster, skolor och anstalter för fattigas och sjukas vård. Annorlunda såg det emellertid ut i landskapet för öfrigt. Med gudsfruktan och sedlighet stod det där illa till, särskildt bland bönderna, hvilka utmärkte sig för en alldeles otrolig okunnighet, vidskeplighet och råhet. Häröfver kan man dock icke undra, då man vet, att skolor saknades på landsbygden, att en mängd af kyrkorna lågo i ruiner, och att de protestantiska prästernas

antal genom de polska förföljelserna nedgått till en obetydlighet[1]. Någon andlig öfverstyrelse ägde Livland icke ännu. År 1598 hade det visserligen öfverenskommits på en landtdag, att man skulle tillsätta en generalsuperintendent och anordna ett konsistorium med myndighet öfver Riga och hela provinsen, men beslutet sattes aldrig i verket[2]. Slutligen må det äfven nämnas såsom ganska visst, att det fåtaliga prästerskapet hvarken kunde uppehålla någon enhet i fråga om ceremonierna eller var i stånd att tillämpa föreskrifterna i någon kyrkolag.

För den livländska kyrkan hade den svenska eröfringen en utomordentlig betydelse. Hade beroendet af Polen fortfarit, skulle protestantismen i landet snart hafva gått sin undergång till mötes. Genom förbindelsen med Sverige vann den så småningom stadga och kraft att förädla den förvildade befolkningen. Det dröjde ej länge efter Rigas fall, förrän tecken till en ny tingens ordning började att visa sig. Redan den 25 sept. 1621 bekräftade Gustaf Adolf stadens privilegier, därvid bland annat lofvande innevånarne, att han skulle bibehålla dem vid den Augsburgska bekännelsen och förut öfliga ceremonier, samt att de fortfarande skulle själfva få administrera sina kyrkor och skolor samt handhafva kyrkojurisdiktionen genom sitt konsistorium[3]. Äfven det öfriga landskapet erhöll försäkran om uppehållandet af den luterska tron. Gerna aflade konungen en dylik förpliktelse, som så väl öfverensstämde med hans egna önskningar, men han har icke stannat vid blotta ord och löften, utan han har äfven genom handlingar visat sin omvårdnad om den livländska kyrkan. Hans förtjänster om denna pläga till och med livländarne erkänna.

Hvad den store konungen i första rummet ansåg nödvändigt för åstadkommande af ett bättre sedligt och religiöst tillstånd i provinsen, var upprättandet af en ordnad kyrko-

---

[1] Sup. Samson uppger i bref t. reg. d. 28 dec. 1642, att prästernas antal under hans ämbetstid ökats från 5 till mer än 60. Liv. 120. Jmfr Samsons relation t. J. Skytte 1630. Liv. 176.

[2] Dalton, Verfassungsgeschichte der evang. luterischen Kirche in Russland. I, s. 83, 84.

[3] Rigas priv. d. 25 sept. 1621. Liv. 114.

styrelse, ty, såsom vi redan hafva omtalat, var det endast Riga, som ägde en dylik, och denna hade ingen myndighet utom stadens område. Han utnämnde därföre 1622 en »superintendent och inspektor öfver kyrkor och präster» i provinsens svenska besittningar och gaf härigenom upphof till ett ämbete, som för den följande utvecklingen på det kyrkliga området varit af mycket stor betydelse. Den förste innehafvaren af sysslan blef den dåvarande öfverpastorn i Riga, Mag. Herman Samson, livländare till börden, för hvilken fullmakt utfärdades i aug. 1622. Enligt denna fullmakt skulle superintendenten ordinera präster, visitera kyrkorna och hafva myndighet att afsätta odugliga präster och med kyrkopatronernas och kyrkoföreståndarnes bifall tillsätta dugliga. Befunnos andliga hafva gjort sig skyldiga till svårare förbrytelser, skulle han hänskjuta deras sak till guvernören. På de kyrkliga inkomsterna skulle han hålla ett vaksamt öga och själf blott lyda under konungens forum[1]. En senare skrifvelse påbjöd, att i ecklesiastika angelägenheter intet fick företagas utan hans vetskap och råd[2], och att han skulle hafva uppsikt ej blott öfver kyrkorna, utan äfven öfver skolor, tryckerier och hospital.

Gustaf Adolfs val kan lätteligen förklaras. Samson var nämligen en man, som åtnjöt ett högt anseende i landet på grund af sin kraftiga och modiga karaktär samt sin i långa fäjder med jesuiterna bepröfvade ortodoxi. Därtill kom, att han var förtrogen med de livländska förhållandena, och att han i politiskt afseende afgjordt slöt sig till det svenska partiet i sin fädernestad Riga och använde sitt stora inflytande därstädes till den nye konungens bästa. Den, som först ingaf Gustaf Adolf förtroende för Samson var Axel Oxenstjerna, hvilken samma år som den nye superintendenten inskrifvits vid Wittenbergs universitet och antagligen sedan denna tid

[1] Constitutorial d. 23 aug. 1622. Lat. o. tyskt reg. 1622 R. A. Constit. utfärdades d. 26 aug. enl. Samson t. Öfverkons. d. 18 mars 1636. Liv. 363. Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 4 okt. 1632. Oxen. Saml.

[2] Gustaf II Adolfs bref d. 24 okt. 1625 enligt Samsons uppgift i anf. brefvet af d. 18 mars 1636.

kände honom. Förmodligen har ock rikskansleren bidragit till hans utnämning med sitt mäktiga förord[1].

Trots Samsons obestridliga förtjänster måste det dock om honom sägas, att han var mindre lämplig för den ansvarsfulla plats, till hvilken han blifvit utkorad. Han har af eftervärlden blifvit mycket prisad, men hans samtida fällde om honom i hög grad skiljaktiga omdömen. En af hans ämbetsbröder[2] beskrifver honom i korthet såsom »in politica conversatione nullum, in doctrina et concionibus non adeo magnum, verum in ostentatione et *potatione* maximum.»

Omdömet är fälldt af en fiende och bör därföre mottagas med försiktighet, men helt och hållet utan grund synes det icke vara. Som politiker var Samson nog icke en nolla. Som teolog åter förefaller han verkligen »non adeo magnum», och som predikant står han långt under sina samtida, superintendenten i Ingermanland Stahl och prosten Mancelius i Dorpat. Hans predikningar lida i hög grad af de fel, som brukade vidlåda den tidens andliga föredrag. Hvad de påstådda karaktärslytena angår, våga vi ingenting yttra, men säkert är, att Samson var mycket hersklysten och envis, samt att han lätteligen råkade i delo med andra. Värre än dessa brister var dock, att han icke kunde helt och hållet ägna sina krafter åt den livländska landskyrkan, ty han bibehöll sin befattning som pastor i Riga. Att detta medgafs, berodde väl därpå, att Livland icke ännu var till Sverige afträdt, ja, icke ens helt och hållet eröfradt. Utnämningen till superintendent var egentligen ett tillfälligt förordnande. Det var emellertid en stor olycka, att provinskyrkans öfverhufvud skulle behöfva rikta sin uppmärksamhet åt tvänne håll, ty, såsom vi redan hafva påvisat, var tillståndet inom densamma så dåligt som möjligt, och det var svårt att åstadkomma någon förbättring.

Ett allvarsamt hinder för kyrkoväsendets upprättande utgjordes naturligtvis af det mellan Sverige och Polen förda kriget, men ehuru inga grundligare omdaningar voro möjliga

---

[1] I ett af sina många bref till Axel Oxenstjerna tackar Samson denne, emedan han öppnat honom tillträde till konungen. Jakob de la Gardie benämner han campater meus.

[2] Prosten i Dorpats krets Averdunck.

före stilleståndet i Altmark 1629, så må det dock icke förgätas, att redan under krigsåren på 1620-talet började åtgärder vidtagas för att afhjälpa de förut rådande missförhållandena.

Den första och nödvändigaste omsorgen för den nye superintendenten måste vara att öka antalet af de protestantiska prästerna, ty endast 5 sådana återstodo inom provinskyrkan vid det polska väldets fall. Så grundligt hade den katolska motreformationen utfört sitt verk. De prästerliga krafterna behöfde i sanning mångdubblas, om ej bönderna skulle alldeles sjunka ned i mörker och barbari. Till fullo behjärtande behofvet skyndade sig också Samson att från Tyskland och andra håll inkalla prästmän, och 1630 hade han redan utplanterat 40 sådana inom sitt stift[1]. Mångenstädes betjänades väl fortfarande flere församlingar af en enda pastor, men utom i den Dorpatska kretsen var den svåraste nöden då afhjälpt. Skada blott, att de nyanlände utgjorde ett så tvetydigt sällskap, och att man icke pröfvade dem så noga, innan man gaf dem anställning. Följden häraf blef, att menigheterna erhöllo en enligt allas vittnesbörd ovanligt dålig uppsättning af själasörjare. Samson själf måste erkänna detta förhållande. I synnerhet klagade han öfver de från Finland härstammande prästerna, hvilka »voro benägna för en otrolig orenhet i lefvernet och befläckade ämbetet genom blodskam och äktenskapsbrott eller malitiosa desertio»[2]. Af ett så beskaffadt prästerskap var en gagnande verksamhet knappast att vänta.

Detta var så mycket mindre fallet, som de nyantagne prästerna i allmänhet saknade insikter i de språk, som talades af de fleste innevånarne i landskapet. I nationellt hänseende företedde detta alls icke någon enhet. Ester innehade den nordligare delen af landet, och deras tungomål sönderföll i tvänne från hvarandra skilda hufvuddialekter, af hvilka den Reval-estniska hade större utbredning än den, som talades kring Dorpat. Den sydligare delen af provinsen beboddes af letter, hvilka jämte esterna utgjorde hufvudmassan af befolk-

[1] Samsons relation t. Johan Skytte. Liv. 176. Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 20 Mars (1630). Ox. Saml.

[2] Samson t. Ax. Oxenstjerna den 13 Aug. 1629. Ox. Saml.

ningen. Flere andra folkslag förekommo emellertid, bland hvilka vi här vilja framhålla tyskar och svenskar. De förra påträffades antagligen i alla församlingar, men voro fåtaliga utom i städerna; de senare funnos vid det svenska väldets begynnelse endast på Runö, men tillväxte sedermera något i utbredning och mängd [1]. Såsom de språk, hvilka voro viktigast att känna, kan man således angifva estniskan och lettiskan, men just i dessa var det, som de nya prästerna vanligen saknade kunskaper.

Att ett så lågt stående prästerskap både behöfde höjas i bildning och strängt hållas i tukt, insågs till fullo af den för upplysning och gudsfruktan nitälskande konungen. Flere redan på 1620-talet utfärdade befallningar bära härom vittnesbörd. Så ålade han superintendenten att flitigt visitera och att en gång om året sammankalla Livlands präster till ett möte. Själf läste han 2 gånger igenom de regler, som han 1625 stadfästade till efterlefnad vid synoderna, och hvilka bland annat innehöllo, att kyrkoherdarne icke skulle utgifva någon religionsskrift, innan den af superintendenten blifvit gillad, att de för honom hvarje år skulle uppvisa utkasten till sina predikningar, och att de skulle underrätta honom om hvilka som blifvit döpta, vigda, begrafda eller till nattvarden admitterade i deras församlingar [2] — ett påbud, hvilket förutsätter, att de ordentligt skulle bokföra de kyrkliga förrättningarna. Samma intresse för prästerskapets uppryckande ådagalade det äfven, att Gustaf Adolf år 1627 uppdrog åt biskop Rudbeck i Vesterås att hålla en generalvisitation i landskapet. Men han framkom icke blott med fordringar på ståndet, utan sökte äfven förbättra dess ekonomiska ställning. Han hade nämligen för afsikt att utverka, det adeln lät sina bönder erlägga tionde till dess underhåll.

Hvilken lycka för Livlands kyrka skulle det icke hafva varit, om konungens önskningar blifvit uppfyllda och hans föreskrifter åtlydda, men så skedde ej. Tionden infördes icke, och Rudbeck kom aldrig att utsträcka sin resa till Liv-

[1] Ännu 1690 predikades endast i 4 kyrkor på svenska. Gen. sup. Fischer t. Karl XI d. 20 febr. 1690. Liv. 363.

[2] Hallenberg, Gustaf II Adolfs hist. V. s. 433.

land, emedan han länge hade fördröjts uti Estland och där hade mött det häftigaste motstånd[1]. Synoder började verkligen längre fram att hållas i provinsen, om också icke så ofta som i det nordliga grannlandet. Före stilleståndet i Altmark synes dock ingen hafva sammanträdt[2]. Hvad ändtligen angår de påbjudna visitationerna, så har nog Samson under krigsåren rest omkring i församlingarna, men såsom det synes mindre flitigt, än man kunnat önska. Åtminstone påstodo åtskilliga personer år 1630 för generalguvernören, att han mestadels satt stilla i Riga — »lika som riddar S:t Jöran på sin häst i S:t Nikolai kyrka i Stockholm»[3]. Öfverhufvud taget torde under nyssnämnda år hans inverkan på Livlands kyrkliga förhållanden hafva varit mindre betydlig. Man kan likväl icke förvåna sig häröfver, då man betänker, huru mycket hans verksamhet måste hindras t. ex. af krigstillståndet och befolkningens motsträfvighet. Pernau och Dorpat vägrade rent af att underkasta sig hans myndighet[4]. Emellertid kan det icke bestridas, att kyrkan redan under perioden 1621—1629 gjorde ej föraktliga framsteg. Landet erhöll åter ett luterskt prästerskap, och till följd däraf kunde lutersk gudstjänst å nyo börja firas på en mängd olika platser. Af betydelse var äfven, att en kyrkostyrelse upprättades. Under superintendenten stodo af denne tillsatta prostar, hvilkas förekomst väl antyder, att också en indelning af stiftet i prosterier ägt rum.

Med stilleståndet i Altmark 1629 inträdde för Livland en fredlig period, hvilken räckte ända till 1656. Det blef nu

---

[1] Samson har ej, såsom Christiani menar (Balt. Monatsschrift 1887 s. 574) varit den, som hindrat Rudbeck att utsträcka sin visitation till Livland. Tvärtom finner man, att han stod i vänskaplig förbindelse med Rudbeck, och att han lofvade understödja denne »consilio et auxilio fideli». Samson t. Axel Oxenstjerna d. 6 Aug. 1627. Ox. Saml.

[2] Vanligen uppgifves, att den första synoden hållits i Wenden 1626, men d. 28 dec. 1630 skrifver gen. guv. Skytte till Gustaf Adolf, att Samson skulle hålla sin *första* synod d. 16 febr. 1631 (Liv. 176), och d. 1 febr. 1632 skrifver Samson själf till Axel Oxenstjerna: Transmitto synodi secundæ in Livonia *habendæ* exemplar. Ox. Saml.

[3] Johan Skytte till Gustaf Adolf d. 1 mars 1630. Liv. 176.

[4] Samson t. genguv. J. Skytte 1630. Liv. 176. Gadebusch, Livl. Jahrbücher III, I s. 14.

möjligt att utföra ett mera genomgripande reformarbete på det kyrkliga området, och det kan icke heller bestridas, att åtskilliga nyttiga åtgärder under nämnda tid blefvo vidtagna. Dock synes äran för dessa mindre tillkomma superintendenterna än den svenska regeringen och generalguvernörerna, hvilka såsom konungens ställföreträdare skulle tillse, »att allt tillginge ordentligt både i den andliga och världsliga staten». Därjämte må ihågkommas, att flere underordnade prästmän utvecklade en för församlingarna gagnande verksamhet. Först vilja vi taga i skärskådande utvecklingen från 1629 till 1643 då Samson afled.

År 1629 hade Gustaf II Adolf till generalguvernör i Livland och Ingermanland[1] förordnat sin förre lärare, Johan Skytte, och i början af 1630 ankom denne till Livland. Den förvirring, i hvilken de kyrkliga angelägenheterna befunno sig, och det misstroende han från början insupit mot Samson, förmådde honom snart att yrka, det konungen redan sommaren 1630 skulle till Estland och Livland affärda biskop Johannes Rudbeck »eller en något när utaf doktor Johans humör» att visitera i förening med Samson och kyrkoherden Knopius i Reval[2]. Efter en tids förlopp synes han likväl hafva fått en bättre tanke om superintendenten, åtminstone i vissa hänseenden, ty han omtalar honom såsom tillgifven svenskarnes sak och såsom ett mycket lämpligt redskap för befordrande af Gustaf Adolfs fördelar[3], men länge dröjde det icke, förrän en ohjälplig brytning inträdde mellan de båda männen, och denna händelse tyckes icke hafva blifvit utan inflytande på den livländska provinskyrkans efterföljande öden.

En af de angelägenheter, som låg Skytte närmast om hjärtat, var ordnandet af rättsskipningen i Livland. Instruktioner utfärdades 1630 och 1632 för underdomstolarne (Landgerichte) i provinsens olika kretsar och 1630 för den nybildade hofrätten i Dorpat, under hvilken äfven skulle höra alla konsistorial-, kyrko-, skol- och hospitalsärenden[4]. Emellertid upp-

---

[1] Föreningen mellan dessa länder upphörde 1642.
[2] Joh. Skytte t. Gustaf II Adolf d. 1 mars och d. 14 april 1630. Liv. 176.
[3] Joh. Skytte t. Gustaf II Adolf d. 28 dec. 1630. Liv. 176.
[4] Gadebusch, Livl. Jahrb. III, I s. 6.

stod snart tanken på upprättandet af ett konsistorium, som tillika skulle utgöra öfverdomstol i kyrkliga angelägenheter. Denna tanke fann i Skytte en ifrig förespråkare. I ett märkligt bref till konungen d. 18 nov. 1632 klagar han öfver kyrkoväsendets ytterst eländiga tillstånd inom generalguvernementet och öfver »de gruflige och abominable exorbitantier, som i prästeståndet och eljes inritne voro». Han uttalar äfven sin farhåga, att någon förbättring icke kunde äga rum under dåvarande »kyrkopersoners» administration — »särdeles deras, som högsta ledningen hafva» — och han anför såsom exempel på dennas uselhet, att man till präster satte borgare, arrendatorer och kopister, hvilka »ingen frukt kunde skaffa». På grund af dessa förhållanden frågade han, om han icke i enlighet med förut mottagna bref från konungen finge vid tillfälle anordna ett consistorium ecclesiasticum, bestående af både andliga och världsliga ledamöter och med en lekman till preses, såsom bruket var i Tysklands evangeliska kyrkor. Med denna myndighet ville han hålla prästerna — »särdeles själfva förmännen» — till pliktuppfyllelse och till ett skickligare och gudligare lefverne. Medan han afbidade konungens svar ämnade han låta författa en instruktion för det ifrågasatta ämbetsverket[1]. Huru lågt Skytte värderade Samsons personlighet och styrelse, framgår nogsamt af denna skrifvelse, och tydligen var det den förres mening, att superintendenten skulle skjutas åt sidan genom konsistoriet. Det var väl just för att nå detta syfte, som han föreslog, att den nya institutionen skulle erhålla en organisation efter tysk och ej efter svensk förebild.

Underrättelsen om konungens död vållade ingen rubbning i generalguvernörens planer, utan utfärdade han d. 18 febr. 1633 en konsistorial- och visitationsordning, som för Livlands kyrka haft den största betydelse, emedan den bildar grundvalen för den af regeringen påbjudna konsistorialordningen af 1634. Enligt densamma skulle ett öfverkonsistorium inrättas, hvars personal skulle utgöras af en världslig direktor, superintendenten samt 3 andlige och 3 världslige bisittare. Årligen skulle ledamöterna sammanträda i Dorpat och där

[1] Joh. Skytte till Gustaf II Adolf d. 18 nov. 1632. Liv. 177.

hålla sessioner under en tid af omkring en månad. Men som landet vore stort och det för mången vore förknippadt med svårigheter att personligen infinna sig i nyssnämnda stad, föreskrefs det äfven, att i Riga, Dorpat och Kockenhusen skulle upprättas underkonsistorier, bestående af ortens ståthållare, en prost och fyra andra assessorer, hälften präster och hälften lekmän. Tillika påbjödos årliga visitationer ej blott af prostarne, utan ock af superintendenten[1]. Till direktor i öfverkonsistoriet utsågs hofrådet Gotthard Welling. Bland de första medlemmarna märkas för öfrigt professorn vid Dorpats universitet, sedermera biskopen i Estland, Andreas Virginius, den framstående författaren, prosten i den Dorpatska kretsen, Georg Mancelius samt den för oss alla välbekante assessorn i Dorpats hofrätt Georg Stjernhjelm, ännu bärande namnet Lilja. Öfverkonsistoriet installerades d. 24 juni 1633, och icke synnerligen långt därefter blefvo genom Skyttes och Wellings nitiska verksamhet äfven underkonsistorierna i Riga och Kockenhusen introducerade[2]. De nya inrättningarna, som af åtskilliga personer — särskildt af superintendenten — betraktades med oblida ögon, hvilade emellertid icke på någon säker grundval, förrän de erhållit regeringens stadfästelse, men detta mål blef snart vunnet. I en resolution d. 9 aug. 1634 förklarade riksförmyndarne, att det visserligen icke föll sig lägligt att då författa en »absolut ordinans» för det anordnade öfverkonsistoriet, men på det att det redan väl begynta verket ej måtte afstanna, ville de »interimsvis och provisionaliter» stadga, att med samma öfverkonsistorium och underkonsistorierna skulle hållas på samma sätt som till förene, och som de gifna instruktionerna utvisade, dock med det undantag, att underkonsistoriet i Kockenhusen skulle sammanslås med det i Riga. Äfven bekräftades de i öfverkonsistoriet insatta medlemmarne i sina befattningar[3]. Den konsistorial- och visitationsordning, som riksstyrelsen utfärdade d. 13 aug. 1634, blef sålunda nästan fullständigt öfverensstämmande med den, som

[1] En afskrift af konsist.- och visit.-ordningen finnes i Liv. 366.

[2] B. Oxenstjerna t. landtdomarne d. 5 febr. 1636. Liv. 113. Welling t. doktor Virginius d. 12 mars 1634. Skr. t. öfverkons. 1636—47. Liv.

[3] Reg:s res. i Thyselius, Bidrag s. 89.

utfärdats föregående år. Öfverkonsistoriet skulle enligt hvad förut blifvit angifvet bestå af 8 ledamöter. Direktorn och superintendenten skulle alltid omedelbart nämnas af konungen eller generalguvernören. Vid de öfriga assessorernas tillsättning skulle däremot framdeles så tillgå, att öfverkonsistorium presenterade 2 personer hos generalguvernören, som sedan ägde att nämna, men gjorde han ej detta inom trenne månader, skulle konsistoriet själf hafva rätt att vocera. Från d. 16 juni till d. 18 juli skulle medlemmarne vara samlade i Dorpat för att handlägga och afgöra ärenden, med hvilka de enligt stadgan hade befogenhet att sysselsätta sig. Sådana angelägenheter voro förseelser af prästerskapet i ämbetet, oenighet och villfarelser i religionen, frågor om kyrkoceremonierna, äktenskapsmål, öfverträdelser af de tio budorden, som lände till sakramentens och kyrkotuktens förakt, frågor om kyrkornas inkomster och utgifter samt allt hvad som angick »upprätthållande, upprättande, instruerande och reformerande af kyrkor, skolor och hospital. Alla i landet, höga och låga, skulle i de nämnda fallen lyda under öfverkonsistoriets domvärjo, och medgafs ingen appell från dess utslag. Dock var det tillåtet att hos konungen anhålla om revision utaf dessa. Parterna borde personligen infinna sig och själfva föra sin talan, och var skriftlig process icke tillåten så framt icke sakens vikt syntes kräfva ett dylikt förfaringssätt. För det riktiga verkställandet af de fällda domarne hade de båda ståthållarne i Riga och Dorpat att sörja[1].

Äfvenledes blef i konsistorialordningen noga bestämdt, hvad till superintendentens ämbete borde höra. Han skulle examinera de af kyrkopatronerna till pastorer utsedde prästkandidaterna och, om de bestodo i profvet, ordinera dem och gifva dem investitur. Han skulle tillse, att prostarne flitigt visiterade och årligen höllo en synod i sitt kontrakt. Själf skulle han årligen visitera och hålla synod i kretsar, där det behöfdes, hvarjämte han borde gifva akt på kyrkor, skolor,

---

[1] Exekution i små konsistorialsaker skulle utföras af underordnade myndigheter, så att kons. ej alltid behöfde vända sig till generalguvernören, heter det i k. res. t. Preussius d. 19 sept. 1671.

tryckerier och hospital. Till rättesnöre för honom skulle tjäna de förut omtalade synodalartiklarne af 1625 och andra kyrkoordningar, i synnerhet Magdeburgs.

Hvad underkonsistorierna angår, inskränktes de, såsom förut blifvit berättadt, till tvänne, hvilka 2 gånger om året skulle sammanträda på slotten i Riga och Dorpat och såsom ledamöter räkna ståthållaren, en prost samt därtill en andlig och en världslig assessor. För förfaringssättet vid dessa underdomstolar gåfvos noggranna bestämmelser liksom äfven för tillvägagåendet vid de visitationer, som det ålåg superintendenten och prostarne att verkställa[1].

Huru gagnelig för Livland denna stadga än varit, kan det dock icke nekas, att den hade sina stora brister. Såsom en sådan betraktades det af många, att öfverkonsistoriets sammanträden blifvit förlagda till det aflägsna Dorpat, men kunde detta försvaras därmed, att nämnda stad den tiden var säte för universitetet och hofrätten samt därjämte äfven för generalguvernören. Värre var det, att den andliga öfverdomstolen endast hade sessioner under en tolftedel af året, ty därigenom vållades obehagliga uppskof i ärendenas behandling. Ett svårt fel var det också, att underkonsistorierna voro för få, liksom det äfven befanns, att deras sammansättning icke var fullt lämplig.

De olägenheter, som uppstodo genom den påbjudna anordningen af underkonsistorierna, visade sig i själfva verket mycket kännbara. Detta förhållande jämte andra brister i kyrkoväsendet ådrog sig generalguvernören Bengt Oxenstjernas (1634—42) uppmärksamhet efter dennes ankomst till Livland. Efter hans meddelande till regeringen var kyrkan i provinsen fortfarande illa ordnad, och aktades gudstjänsten litet eller intet. Han lät därföre medlemmarne i öfverkonsistoriet författa en ny ordning för underkonsistorierna, hvilken visserligen i allmänhet öfverensstämmer med stadgan af den 13 aug. 1634, men dock i några viktiga afseenden skiljer sig från denna. Den underskrefs å öfverkonsistoriets vägnar af Welling d. 5 febr. 1636 och öfversändes sedan till förmyndarstyrelsen med

[1] Kons.- och visit. ordn. d. 13 aug. 1634. Liv. 366.

anhållan, att den måtte revideras genom doktor Johannes Botvidi och sedan af regeringen ratificeras[1]. Om den begärda granskningen verkställts, känna vi icke, men redan d. 17 mars förklarade regeringen, att den fann den öfverskickade konsistorialordningen — utom en punkt — »provisionaliter vara god och bekväm att praktisera, när allenast med det, som till prestborden deputerades, caute och varsamligen umgicks, så att en och annan i sin välfångna rätt därigenom ej præjudicerades»[2]. Härefter underskrefs stadgan d. 22 juni 1636 i Dorpat af generalguvernören Bengt Oxenstjerna. Den indelar Livland och det till generalguvernementet ännu hörande Ingermanland i 6 kretsar: Rigas, Dorpats, Kockenhusens, Pernaus, Wendens och Narvas, som alla skulle äga sitt särskilda underkonsistorium. Ingen ståthållare skulle längre presidera i detta, utan skulle hvart och ett stå under direktion af en »Landrichter» och dessutom bestå af dennes båda assessorer i »Landgericht» samt kretsens prost och 2 andra andliga ledamöter. Landrichter, prosten och de världsliga ledamöterna skulle alltid tillförordnas af generalguvernören, de båda öfriga bisittarne däremot af öfverkonsistorium. Med samma slags ärenden, som hörde till öfverkonsistoriets kompetens, skulle äfven underkonsistorierna befatta sig, och borde dessa vid rättsskipningen förfara efter kyrkoordinantian, agendan och svenska sedvänjor. De skulle sammanträda 2 gånger årligen (i maj och december) och före d. 1 febr. insända sina protokoll till öfverkonsistoriet. Till denna myndighet gingo de appellerade målen, som måste utföras vid nästföljande juridik. Utom bestämmelserna om underkonsistorierna inrymmer stadgan äfven föreskrifter om kyrkornas och prästernas underhåll[3].

Genom förordningen d. 5 febr. 1636 erhöll alltså generalguvernementet 6 underkonsistorier, af hvilka Livland allena inrymde 5. Då därtill kom, att regeringen 1634 gaf Dorpat och Pernau rättighet att hafva egna blandade underkonsisto-

[1] B. Oxenstjerna t. reg. d. 14 febr. 1636. Liv. 113.

[2] Reg. t. B. Oxenstjerna d. 17 mars 1636. R. reg. Undantaget gällde området för Narvas underkonsistorium, hvarom afgörandet uppsköts. Reg. tänkte redan på afskiljandet af Allentacken från Revals stift.

[3] Förordningen ang. underkonsistorierna d. 5 febr. 1636. Liv. 113.

rier, skulle man tycka, att den sörjde väl för den kyrkliga jurisdiktionen i provinsen[1]. Emellertid blefvo förbättringarna mindre i verkligheten än på papperet. Ännu 1636 hade öfverkonsistoriet ej kommit i synnerlig ordning[2]. Ja, långt efteråt besvärade sig landtdagen däröfver, att rättegångssessioner ej höllos, såsom sig borde[3]. Hvad underkonsistorierna angår, upphäfdes å nyo de i Dorpat och Pernau år 1640[4], emedan städerna voro för fattiga att underhålla så många präster, som behöfdes för ett konsistorium. De öfriga förde en tynande tillvaro, och det för Wendens s. k. biskopsdöme afsedda upprättades åtminstone icke före 1643[5].

Gagnet af de nya inrättningarne var i början litet eller intet. Härtill bidrogo åtskilliga omständigheter, men mest kanske den mellan öfverkonsistoriet och Samson rådande oenigheten, hvilken kräfver en icke alltför kortfattad skildring. Vi hafva i det föregående redan anmärkt, att Samson till följd af sin prästerliga befattning i Riga icke kunde egna tillbörlig omsorg åt provinskyrkans angelägenheter. Än mindre blef honom detta möjligt, sedan gymnasiet i Riga år 1631 hade upprättats och han därstädes vunnit anställning såsom professor. Men ehuru han sålunda efter denna tid hade tvänne arbetsamma befattningar att sköta i nyssnämnda stad, ville han dock icke medgifva, att den ställning rubbades, som han under Gustaf II Adolfs tid innehaft i provinskyrkan. Han gjorde genast invändningar mot öfverkonsistoriet, och ehuru han sedan lät förmå sig att resa till Dorpat vid dess installation, nekade han enligt egen uppgift att aflägga ed som assessor, förrän man tillkännagifvit, hvilken ställning öfverkonsisto-

[1] Res. f. Dorpat d. 6 aug. 1634. Gadebusch, Livl. Jahrb. III, 1, s. 72. Res. f. Pernau d. 2 sept. 1634. Pernaus dep. Schmidt t. reg. d. 26 juni 1640. Liv. 117.

[2] Generalg. B. Oxenstjerna till reg. i juni 1636. Liv. 113.

[3] Dir. Welling m. fl. t. assessorerna i Dorpat d. 9 okt. 1643. Skr. t. öfverk. 1636—47. Liv.

[4] Kungl. res. d. 17 okt. 1640 för Dorpat. Liv. 366. Borgm. o. råd i Pernau t. generalguv. d. 6 juni 1641. Skr. t. öfverkons. 1636—47. Liv. 1646 erhöll Dorpat ånyo tillstånd att hafva ett stadskons. och 1649 Pernau.

[5] Hauptman Rautenstein t. öfverkons. d. 30 april 1643. Skr. t. öfverkons. 1636—47. Liv.

riet och superintendentsämbetet skulle intaga till hvarandra, ty han ville behålla sin myndighet oförminskad, såsom konungen inrymt honom densamma. Enligt hans påstående hade man äfven gifvit honom nöjaktiga förklaringar, och Skytte hade lofvat honom att få kallas preses. Först då hade han aflagt eden[1]. Huru härmed verkligen förhållit sig, veta vi icke, men säkert är, att de häftigaste kompetenstvister snart upplågade mellan Samson och öfverkonsistoriet. Den förre synes hafva gjort anspråk på en särskild kyrklig jurisdiktion med makt att suspendera, förflytta och afsätta präster. Tillika fordrade han, att ledningen af öfverkonsistoriet skulle vara honom anförtrodd, att han för egen person skulle vara undantagen från dess rättsskipning, och att prostarne skulle af honom tillsättas[2]). Öfverkonsistoriet åter ogillade dessa fordringar, förmenande, att, då han besvor konstitutionerna, hade han på detsamma öfverflyttat sin förra myndighet. Det ville blott medgifva honom rätt att examinera och ordinera prästkandidater, att installera präster samt att hålla synoder och visitera kyrkor. Jurisdiktionen och den däraf följande befogenheten att suspendera och afsätta präster tillhörde hela kollegiet och ej superintendenten allena, som äfven vore underkastad dess domvärjo. Ledningen åter tillkomme den världslige direktorn, och prostarnes tillsättning skulle verkställas af generalguvernören efter förslag af öfverkonsistoriet.

Den uppståndna tvisten fördes å ömse sidor med den största bitterhet. Superintendenten brann, såsom han själf säger, af vrede och klagade oupphörligen, särskildt hos sin vän Axel Oxenstjerna, öfver den nya organisationen af kyrkostyrelsen. Än tadlade han öfverkonsistoriets inrättning, än påstod han — och detta icke utan grund — att underkonsistorierna voro illa omtyckta i provinsen och kallades Livlands blodsugare[3], än utfor han emot landtdomarne, som gjorde intrång i hans myndighet. Mot sina vedersakare utfor han i

---

[1] Samson t. riksförmyndarne d. 23 mars 1636. Liv. 363.

[2] G. Welling å öfverkons:s vägnar d. 1 juli 1636. Liv. 366.

[3] Se t. ex. Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 31 maj 1637, d. 16 sept. 1637 och d. 2 aug. 1639, Ox. Saml. Welling t. öfverkons. d. 16 febr. 1637. Skr. t. öfverk. 1636—47. Liv.

häftiga anklagelser, beskyllande professor Virginuis för kätterier och direktorn Welling för ärelystnad, girighet och många andra fel. Däremot åberopade han sina egna förtjänster, betonade, att de nya anordningarna stredo mot hans beställning, och förklarade, att han aldrig skulle åtagit sig superintendentskapet, om han kunnat förutse, hvad som sedan inträffat. Han påyrkade stundom, att öfverkonsistoriet skulle helt och hållet afskaffas och allt utföras af supurintendenten med generalguvernörens tillhjälp; stundom åter nöjde han sig med, att dess befogenhet inskränktes till det rent judiciella området och noga begränsades, så att kollisioner icke behöfde uppstå [1]. Om det fortfarande skulle bestå, begärde han dock, att det skulle förläggas till Riga, bland annat därföre att hans verksamhet därstädes såsom pastor och professor hindrade honom att företaga långvariga resor. Med rätta påpekade han äfven, att assessorerna icke borde vara skingrade på flere håll, utan vistas på ett ställe, emedan den stora mängden af mål kräfde sammanträden i hvarje vecka och icke sessioner under endast en kortare del af året [2].

Emellertid kunde icke Samsons förbittring vara större än hans motståndares. Man ser detta af det sätt, hvarpå åtminstone några af dessa yttrade sig om honom. Prosten Averdunck gick till och med så långt, att han i ett bref till Axel Oxenstjerna vågade påstå, att de flesta fromma människor i Livland längtade efter Samsons död, emedan han vore en för landet synnerligen skadlig person. Man beskyllde honom för väld och försumlighet, för äregirighet och maktlystnad. Han ville hafva hela jus episcopale för sig, skref öfverkonsistoriet till regeringen, och ensam styra kyrkan »per bullas et fulmina», alldeles såsom före konsistoriets introduktion [3].

Till det mot Samson fiendtliga partiet hörde äfven generalguvernörerna. Johan Skytte hade, såsom vi förut omtalat, icke de bästa tankar om superintendenten, och Bengt Oxenstjerna, som 1634 efterträdde Skytte, ställde sig på öfverkonsi-

[1] Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 8 aug. o. 16 sept. 1637. Ox. saml. Samson t. regeringen d. 23 mars 1636. Liv. 363.

[2] Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 12 jan. och d. 17 juni 1642. Ox. Saml.

[3] Öfverkons. t. reg. d. 13 juli 1640. Liv. 117.

storiets sida[1]. B. Oxenstjerna underlät ej att berömma Wellings goda afsikter och arbetsamhet, men uttalade tillika, att på grund af afundsjukan mellan den senare och Samson skulle »den andliga staten» aldrig komma i esse, förrän någon ändring i ledning af densamma blifvit vidtagen. Han tillstyrkte därföre regeringen att utnämna en ny superintendent, som skulle residera i Dorpat och ej genom andra tjänster hindrades från att resa omkring och visitera[2]. Samson ville han således hafva aflägsnad från befattningen med provinskyrkans angelägenheter, och tvifvelsutan hafva många i Livland delat samma önskan.

Dylika förhoppningar kommo dock alldeles på skam. I början syntes visserligen förmyndarstyrelsen ej obenägen att lyssna till det af generalguvernören gjorda förslaget och att se sig om efter ett »lämpligt subjekt, som vore att bruka för en generalsuperintendent där i landet» [3], men däraf vardt dock intet. Ej nog med att superintendenten fick bibehålla sitt ämbete, utan han upphöjdes äfven till tecken af styrelsens bevågenhet år 1640 i adligt stånd. Hvarpå berodde väl detta? Jo, han ägde i den 1636 från Tyskland återkomne Axel Oxenstjerna en försvarare, som var mäktig nog att hålla honom uppe gent emot alla hans talrika ovänner. Att det var rikskansleren, som skyddade honom, var ingen hemlighet i Livland. Welling uppmanade öfverkonsistoriets medlemmar till enighet »præsertim Jove non propitio», och den förut nämnde Averdunck skref rent ut till rikskansleren, att hela provinsen undrade, det han kunde taga Samson i försvar. Trots dylika föreställningar ändrade dock den förre aldrig sitt uppförande mot den sistnämnde.

Orsakerna härtill voro flere. Att vänskapen mellan de båda männen var gammal, har naturligtvis mindre att betyda. Man får också lof att ihågkomma, det Samson verkligen ägde stora förtjänster och med skäl kunde göra anspråk på den svenska kronans tacksamhet. Det var ej nog med att han upprättat den livländska kyrkan ur en fullständig ruin, utan

[1] Se t. ex. öfverkons:s i Dorpat skr. t. reg. d. 29 juni 1640. Liv. 117.
[2] B. Oxenstjerna t. reg. d. 14 febr. 1636. Liv. 113.
[3] Reg. t. B. Oxenstjerna d. 17 mars 1636. R. reg.

han hade äfven meriter af en annan art. Han var ett stöd för det svenska partiet i Riga, använde sitt stora inflytande därstädes till Sveriges bästa och har efter egen uppgift gång på gång förmått rådet att understödja Sverige med penningar. Under hela sin styrelsetid stod han i en förtrolig brefväxling med Axel Oxenstjerna och gaf denne meddelanden ej blott om de kyrkliga förhållandena i Livland, utan äfven om de politiska, hvarjämte han gaf tillkänna, hvad man förnam från andra länder. Redan af det nu anförda kan man förstå, hvarföre rikskansleren icke ville uppoffra Samson, men därtill kommer, att det verkligen ser ut, som om han icke gillat den ändring af kyrkoförfattningen, som inträdde genom stadgarne af d. 18 febr. 1633, d. 13 aug. 1634 och d. 5 febr. 1636, hvilka alla utfärdats före hans hemkomst från Tyskland. Vi tro oss kunna antaga detta, dels därföre att, då kyrkostyrelsen i Estland och Ingermanland ordnades 1638 och 1641, följdes helt andra grundsatser än förut i fråga om Livland, och dels därföre att Axel Oxenstjerna på åtskilliga år ej tillät något underkonsistorium träda i verksamhet i det s. k. biskopsdömet Wenden, som han år 1632 hade erhållit i förläning af Gustaf II Adolf. Inom detta område fick däremot Samson, enligt hvad dennes fiender påstodo, utveckla full påfvemakt[1]. Grunden till rikskanslerens missnöje med de utfärdade förordningarna torde hafva varit, att de lämnade den i Livland mäktiga adeln alltför stort inflytande på de kyrkliga angelägenheterna, och att han såsom Karl XI önskade en likformig sammansättning af alla rikets konsistorier.

Huru missnöjd Axel Oxenstjerna än kunde vara med de »blandade» konsistorierna, finna vi dock icke, att han sökte genomdrifva deras upphäfvande. De fingo fortfarande äga bestånd, men äfven Samson bibehöll sitt superintendentsämbete, till dess att han afled d. 16 dec. 1643. Möjligen hoppades regeringen, att de stridande skulle småningom vänja sig att samarbeta med hvarandra.

Om dylika förhoppningar förefunnos, blefvo de emellertid grundligen gäckade. Någon god samverkan mellan konsi-

[1] Averdunck t. Ax. Oxenstjerna d. 25 sept. 1638. Liv. 367.

storierna och Samson kom aldrig till stånd, utan höllo de förra alltjämt på sina konstitutioner och den senare på sin »beställning». Samson tog efter konsistoriernas inrättning än mindre befattning än förut med provinskyrkans angelägenheter och drog sig efter egen utsago undan såväl från deltagande i öfverkonsistoriets förhandlingar, som äfven från närmare beröring med provinsens prästerskap[1], nöjande sig med att fylla uppkomna ledigheter och att på begäran afgifva råd. Alltid iakttog han dock icke en sådan tillbakadragenhet i sitt uppförande, utan gång efter annan sökte han göra sin myndighet gällande. Vid en synod i Wenden 1638, hvilken han sammankallade på Axel Oxenstjernas tillstyrkan, lät han t. ex. prästerna afgifva en formlig trohetsförpliktelse till superintendenten och utlofva, att de i ecklesiastika mål skulle hålla sig till denne och endast i judiciella frågor underkasta sig konsistorium[2]. Någon fördel synes han likväl icke hafva skördat häraf, eftersom han kort tid därefter förklarade, att, om han ej erhölle större auktoritet, vore det honom ej vidare möjligt att anordna något prästmöte[3]. Utan tvifvel tog han alldeles för liten vård om sitt stora och besvärliga stift för att där kunna bibehålla sitt inflytande. Ledningen öfvergick trots hans vrede, klagomål och ansträngningar till öfverkonsistoriet, men till följd af det långvariga kifvet vann kyrkostyrelsen nog icke någon stadga under hans lifstid.

En moralisk och religiös förbättring hade de styrande sökt åvägabringa genom upprättandet af en ordnad kyrkostyrelse. Till samma mål syftade de äfven genom undervisningsväsendets höjande. Vid det svenska väldets begynnelse saknade de stackars bönderna alldeles undervisning — åtminstone i den protestantiska religionen — men länge dröjde det sedan icke, förrän det visade sig, att också de voro föremål för omvårdnad. Konsistorialordningen 1633 föreskref bland annat, att prostarne skulle vid visitationerna söka utverka, att vid

---

[1] Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 8 aug. 1637. Ox. Saml.

[2] Puncta so die Herren Pastoren suchen und bitten d. 7 febr. 1638. Ox. Saml. Samson t. pastor Pegius i Dorpat d. 4 maj 1638. Skr. t. öfverkons. 1636—47. Liv.

[3] Samson t. Ax. Oxenstjerna d. 24 april 1638. Ox. Saml.

de förnämste kyrkorna anskaffades en tysk skolmästare eller klockare, ty det vore önskvärdt, att man hade personer, som lärde ungdomen att bedja, läsa och skrifva, och som hjälpte till med sången i kyrkan och vid begrafningar. I obetydligare församlingar borde åtminstone någon af bönderna, som kunde bedja och sjunga, förordnas till klockare. På de flesta ställen visade det sig emellertid omöjligt att erhålla dylika tjänstemän, huru lågt man än satte fordringarna på deras bildning. De lägre folkklassernas upplysning måste helt och hållet ombesörjas af prästerna, och dessa förmanades också tidt och ofta till flitigt föreläsande af katekesen m. m., men utan tvifvel ådagalade de — eller åtminstone en stor del af dem — en grof försumlighet i uppfyllandet af sina plikter. Prästeståndet var nämligen under hela Samsons styrelsetid till sin beskaffenhet dåligt och saknade därföre fullständigt anseende. Vid synoden i Wenden 1638 erkände de andlige själfva, att i tyskarnes ögon fanns intet föraktligare »djur» än en pastor. Bristen på nitiske lärare var nog en af de viktigaste orsakerna till att okunnigheten bland bönderna endast ytterst långsamt skingrades.

För den högre bildningens höjande uträttades mera, tack vare förnämligast Gustaf II Adolfs ändamålsenliga åtgärder. I Dorpat, där man från gamla tider hade en stadsskola, anlade han år 1630 en kunglig skola med trenne lärare, i hvilken det tidtals undervisades äfven på svenska, men hvilken aldrig nådde någon blomstring, hvarför den efter växlande öden sammanslogs med stadsskolan 1689[1]. Af långt större betydelse voro de gymnasier, som genom konungens tillskyndan inrättades. Ett af dessa stiftades 1631 i Riga af stadens råd. Anstalten, där föreläsningar och disputationer höllos, liknade i mycket ett universitet, men söner till förmögna föräldrar brukade dock blott besöka densamma under en kortare tid och sedan fortsätta studierna vid utländska akademier[2]. På bildningens höjande i Livland måste den hafva utöfvat ett myc-

[1] Gadebusch, Livl. Jahrbücher III, 1 s. 9, III, 11 s. 524. Kons. t. konungen d. 20 mars 1697. Liv. 364.

[2] Mittheil. aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands V. s. 293.

ket välgörande inflytande. Något äldre var gymnasiet i Dorpat, som 1630 inrättades af generalguvernören Skytte, och som äfven skulle meddela undervisning i estniska och lettiska. Efter tvänne år ombildades det emellertid med konungens samtycke till ett universitet, hvilket högtidligen invigdes af Skytte d. 15 okt. 1632. På detta sätt uppfyllde Gustaf Adolf en af livländarne länge underhållen önskan, och utan tvifvel hoppades han, att den nya högskolan skulle kraftigt stärka bildningen i landet. Tyvärr, kan man dock icke säga, att densamma uppfyllt hans förväntningar. Under hela sin tillvaro kom den aldrig i ett blomstrande skick. Den led redan från början af anslagens torftighet och af oförsonliga tvister mellan lärarne. Sedermera ruinerades den fullständigt i ekonomiskt afseende, då drottning Kristina förpantade de till dess underhåll anslagna godsen. Man har till och med påstått, att den städse förblifvit främmande för landet och utan inverkan därpå [1]. I detta yttrande ligger väl dock någon öfverdrift, eftersom akademien besöktes af ett icke så ringa antal studenter från Livland och Estland. Allenast under tiden före det ryska kriget 1656 inskrefvos 294 studenter från nyssnämnda länder [2].

Att Gustaf Adolf, såsom i det föregående blifvit påpekadt, äfven sökte befordra studiet af de estniska och lettiska språken, länder till hans ära, men hade sannolikt ingen påföljd. Mera främjades insikten i dessa språk genom den skriftställareverksamhet, som på 1630-talet började utöfvas af några prästmän i Östersjöprovinserna. Såsom varande af största vikt för den livländska kyrkan kan densamma icke här förbigås.

Redan före det polska väldets störtande i Livland hade grunden lagts till en religiös litteratur på lettiska genom ett och annat öfversättningsarbete. Bland annat hade på trycket i ett s. k. Enchiridion utgifvits den lutherska katekesen, ett icke ringa antal psalmer samt evangelie- och episteltexter för gudstjänsterna på sön- och högtidsdagar. Denna handbok företedde emellertid så många brister, att en ny upplaga var af

[1] Schirren, Zur Geschichte der Schwed. Universität in Livland.

[2] Hela antalet af dem, som inskrefvos före akademiens upplösning 1656, uppgick till 1016. Bland dessa voro 553 från Sverige och Finland, 198 från Livland, 96 från Estland och 15 från Kurland.

nöden. År 1631 utkom också en sådan, bärande titeln Vademecum eller förbättrad lettisk psalm- och evangeliebok. Utgifvare var den utmärkte och om det lettiska språket högtförtjänte prästmannen Georg Mancelius, som under många år hade sin verksamhet i Livland och här befordrades till professor vid Dorpats universitet, assessor i öfverkonsistorium och prost i den Dorpatska kretsen, men 1637 kallades till Kurland såsom hofpredikant, i hvilken ställning han afled 1654. Den lettiska litteraturen har han äfvenledes riktat genom tolkningar af enskilda böcker i bibeln och genom en förträfflig postilla.

Senare än letterna erhöllo esterna en tryckt litteratur. Ännu då Mancelius Vademecum offentliggjordes, saknade de senare en sådan. Öfversättningar hade de väl länge haft af Luthers lilla katekes, af en mängd psalmer och böner samt af evangelie- och episteltexterna, men de hade måst nöja sig med handskrifna versioner, hvilka säkerligen företedde många olikheter sinsemellan. Först på 1630-talet inträdde i detta förhållande en ändring, i det att tvänne arbeten då utkommo af samma slag som det nyss omtalade Vademecum. Det ena, som utkom under åren 1632—1638 på den Reval-estniska dialekten, bar titeln Hand-, Haus- und Kirchenbuch och innehöll utom annat Luthers lilla katekes, böner att använda vid gudstjänsten, en psalmbok samt texterna till sön- och högtidsdagarnes evangelier och epistlar. Det andra, tryckt i Riga 1632 på den kring Dorpat talade estniska munarten, upptog bland annat öfversättningar af Luthers lilla katekes samt af evangelierna och epistlarna, men inrymde inga psalmer, ehuru sådana funnos i handskrift äfven på Dorpats dialekt. Den, som utgaf det senare verket var en livländsk pastor vid namn Joachim Rossihnius (i Theal, Karolen och Fölks församlingar, † 1645); utgifvaren af det förra åter var den dåvarande kyrkoherden i Estland Henrik Stahl, som på grund af sina förtjänster sedermera 1641 utnämndes till superintendent i Ingermanland († 1657).

Många brister vidlådde utan tvifvel de utförda öfversättningarna, såsom t. ex. att psalmerna ännu saknade både meter och rim, men i alla händelser fingo alla dessa publikationer en stor betydelse för Livland. Detta gäller ej mindre den Stahlska handboken än de öfriga, ty, ehuru utgifvaren icke

tillhörde landskapet, kom densamma dock till användning öfverallt där Reval-estniska talades. För de från utlandet härstammande prästerna blefvo dessa böcker ovärderliga hjälpmedel för allmogespråkens inhämtande, och därjämte bidrogo de till åvägabringande af större enhet vid gudstjänsten, kristendomsundervisningen och åtskilliga andra kyrkliga förrättningar.

Någon fullständig likformighet i kyrkoceremonierna kom dock ingalunda till stånd. Gustaf II Adolf föreskref visserligen 1632 en agenda, som utarbetats efter den i Magdeburg och Halberstadt gällande[1], och äfven i konsistorialordningen d. 13 aug. 1634 påbjöds densamma till efterföljd, men det förefallar osäkert, om den verkligen blifvit i provinsen införd. Inom kort framträdde nämligen planer att låta förfärdiga ett verk, som skulle innehålla både agenda och kyrkoordning[2]. Ett sådant fullbordades också af Samson, men denne ville icke underkasta det granskning af öfverkonsistoriet, utan endast af de svenska biskoparne. I sammanhang därmed stod en anhållan från honom till regeringen 1643, att det skulle tryckas i Stockholm på kronans bekostnad och sedermera påbjudas[3]. Dessa önskningar blefvo dock aldrig uppfyllda,[3] kanske till följd af superintendentens kort därefter timade död. Förmodligen följde man mångenstädes de i Riga öfliga kyrkobruken.

Åtskilligt hade onekligen vid denna tidepunkt uträttats för den livländska kyrkans ordnande och förbättring, men dess brister voro fortfarande svåra, och beklagligtvis utvisa de följande åren från 1644 till 1656 ringa eller intet framåtskridande.

Till detta förhållande bidrog utan tvifvel, att ordinarie stiftsöfverhufvud icke fanns under en stor del af nämnda skede. Efter Samsons död dröjde det icke mindre än 5 år, innan Livland erhöll en ny superintendent. Den, som under denna

[1] Förmodl. den agenda, kyrkoordn. m. m. som 1632 utarbetades för Magdeburg o. Halberstadt under ledning af Joh. Botvidi. Se Zeitschrift des Harzvereins für Gesch. und Altertumskunde Bd. XXX.

[2] Redan i Underkons. ordn. d. 5 febr. 1636 säges, att om prästernas accidentier skulle mera underrättelse gifvas i agendan.

[3] Samson t. reg. d. 26 aug. 1643. Ox. Saml. Welling t. öfverkons. i Dorpat d. 24 jan. 1644. Skr. t. öfverkons. 1636—47. Liv.

tid skötte superintendentsämbetet synes hafva varit teologie professorn i Dorpat Andreas Virginius, hvilken ända från öfverkonsistoriets upprättande tillhört detsamma [1]. Sannolikt har han likväl icke varit vuxen sin svåra post. Åtminstone klagade generalguvernören Gabriel Bengtsson Oxenstjerna flere gånger däröfver, att »åtskillig oreda» förekom i kyrkoväsendet både i städerna och på landsbygden. I Dorpat ville man t. ex. ej medgifva öfverkonsistoriet rätt att hålla kyrko- och skolvisitationer [2]. Själf kunde han icke vara öfverallt och hålla de uppstudsiga i styr, och »i konsistorium blefvo ej heller sakerna trakterade med sådant allvar, som sig borde» [3]. Han uppmanade därföre regeringen ifrigt att så snart som möjligt tillförordna ett öfverhufvud för stiftet och tillrådde utnämningen af en svensk man, »emedan de svenska prästerna blefvo mycket föraktade af tyskarne» [4]. Mer än väl insåg riksstyrelsen vikten af de gjorda framställningarna, och upprepade gånger hade den också för afsikt att till efterträdare åt Samson utse någon bland Sveriges eller Livlands präster, men den uppsköt tillsättningen länge, emedan den var tveksam, om en förändring af öfverkonsistoriets sammansättning borde företagas i sammanhang med densamma eller icke. För bibehållande af såväl andlige som världslige assessorer talade så väl bruket i de flesta lutherska länder som önskningarna hos den livländska adeln. Å andra sidan kunde viktiga skäl anföras för lekmännens uteslutande, såsom att därigenom många missförhållanden, som ägt rum under den föregående tiden, skulle förhindras, samt att alla öfriga, omedelbart under kronan lydande konsistorier i riket bestodo af endast präster. Slutligen utnämndes den 28 febr. 1648 teologie professorn i Upsala Johan Stalenus till superintendent i Livland och prokansler för

---

[1] Andreas Virginius nämnes såsom vice sup. d. 21 juni 1644. Napiersky, Beiträge zur Gesch. der Kirchen und Prediger in Livland. Se rättelser och tillägg. Uppgiften, att pastorn i Nyggen Adrian Virginius († 1647) efter Samson varit preses i öfverkonsistorium är säkerligen felaktig.

[2] Gadebusch, Livl. Jahrbücher III, 1. ss. 175, 200.

[3] Se t. ex. skrifvelser af Gabr. Oxenstjerna d. 25 sept. 1646 (Liv. 123,) och d. 18 juni 1647. Liv. 124.

[4] Gen. guv:s memorial f. generalmajor E. Stenbock, d. 28 april 1647. Liv. 124.

Dorpats universitet[1], och ungefärligen samtidigt resolverade drottning Kristina äfven, att öfverkonsistoriet skulle på det sättet ombildas, att de prästerliga ledamöterna — professor Virginius, prosten Averdunck och professor J. Gezelius — bibehöllo sina platser, men de världslige lämnade sina[2]. Äfven ur underkonsistorierna skulle lekmännen aflägsnas[3], och åt prästerskapet således inrymmas ett helt annat inflytande på kyrkostyrelsen, än det förut haft.

För att genomföra de beslutade omorganisationerna skyndade den nye superintendenten öfver till Livland, där vi på sommaren 1648 finna honom i Dorpat[4]. Öfverkonsistoriet ombildades och bestod sedermera utom superintendenten af allenast trenne medlemmar. Länge dröjde det ej, förrän Stalenus råkade i i en häftig strid med ridderskapet i provinsen. Då han i början af 1649 förklarade sig ämna hålla visitationer i enlighet med bruket i Sverige utan att adjungera någon lekman, tog detsamma illa vid sig och påstod, att ett dylikt förfarande stred mot dess privilegier. Visitationerna, yttrade landtråden, hade dittills hållits af en Landrichter, prosten och deras assessorer, och skedde så på grund af urgamla recesser, som bekräftats af Karl IX år 1602[5]. Eget nog omnämna landtråden här endast de visitationer, som underkonsistorierna anställde, men hafva ej ett ord om dem, som hållits af Samson, ehuru det skall hafva varit brukligt, att denne på sina färder tog med sig en af landträtternas assessorer. Af flere skäl rådde guvernören i Riga Erik Stenbock Stalenus att gifva efter för adelns ifriga fordringar, att superintendentens visitationer måtte så förrättas som förut. Han trodde nämligen icke, att ståndet

[1] Fullmakt f. J. Stalenus d. 28 febr. 1648. R. reg.

[2] Kristina t. cons. eccl. i Dorpat d. 8 april 1648. Kungl. Br. t. öfverkons. 1648—92. Liv.

[3] Guv. Erik Stenbock t. Kungl. Maj:t den 31 maj 1648. Liv. 125.

[4] Flerstädes uppgifves, att, som biskop Baazius i Wexiö dog, innan Stalenus hann resa till Livland, fick den senare i aug. 1649 fullmakt som biskop i Wexiö. Uppgiften är tydligen oriktig, emedan Baazius afled 1649 och Stalenus anlände 1648 till Livland.

[5] Skrif. utan år och dag af landtråden å »Ritter- und Landschafts» vägnar i Wendens, Pernaus och Dorpats kretsar t. guv. Liv. 363.

skulle kunna öfvertalas att ändra sin mening, och hade ej heller kunnat finna, att regeringen påbjudit någon ändring i föregående praxis. Under sådana omständigheter ansåg han, att tillmötesgående både kunde och borde visas. Fara vore, att Stalenus eljes skulle föga uträtta, helst som han saknade kännedom om landets förhållanden [1]. Emellertid tyckes ingen uppgörelse blifvit träffad och ingen visitation hafva kommit till stånd. Då superintendenten sommaren 1649 öfverreste till Sverige, framlade han tvistefrågan för Kungl. Maj:t med anhållan om bestämda föreskrifter, efter hvilka man sedermera kunde rätta sig. Med anledning häraf blef också en resolution utfärdad, hvari det hette, att ehuru de af världsliga ståndet ej hade att befatta sig med rannsakningen om lärarnes lif och ämbetsförvaltning eller åhörarnes kunskaper, så ville Kungl. Maj:t dock tillsvidare medgifva, att någon af landtråden på visitationer åtföljde superintendenten inom sin krets, emedan fall stundom inträffade, med hvilka präster icke utan svårighet kunde reda sig, och emedan Kungl. Maj:t hoppades, att superintendenten härigenom skulle erhålla bättre hjälp af landtrådet och adeln [2]. Dessa fingo således sina önskningar uppfyllda.

Missnöjd med de livländska kyrkoförhållandena hade Stalenus återkommit till Sverige. Han klagade bland annat öfver att konsistoriets beslut ej verkställdes, att pastorerna ej utfingo sina löner, och att kyrkorna mestadels befunno sig i ett eländigt skick [3]. Äfvenledes var han bekymrad öfver det motstånd han rönt hos provinsens mäktiga ridderskap, ett motstånd, som hotade att göra hans verksamhet lika litet fruktbärande som behaglig. Det var därföre helt naturligt, att han mycket längtade efter befrielse från sin svåra plats, och att han med glädje helsade sin snart inträffande utnämning till biskop i Wexiö.

Till detta ämbete kallades han af drottningen d. 28 aug. 1649 [4], men han tillträdde det icke genast. Från Sverige åter-

[1] Erik Stenbock t. Joh. Stalenus d. 17 febr. 1649. Liv. 363.

[2] Res. d. 31 aug. 1649 på Stalenus ärenden. K. Br. t. öfverk. 1648—92. Liv.

[3] Stalenus i öfverkons:s namn t. Kristina 1649. Liv. 363.

[4] Fullmakt f. J. Stalenus att vara biskop i Wexiö d. 28 aug. 1649. R.reg.

vände han till Livland efter sin utnämning till biskop, och där har han stannat ända till sommaren 1650. I maj detta år finna vi honom, generalguvernören Magnus Gabriel de la Gardie och en landtdag lifligt sysselsatta med de kyrkliga bristerna och rådslående om medel till dessas afhjälpande. Af de la Gardie begärde han bland annat, att denne ville ombesörja, att de förfallna kyrkorna uppbyggdes, att socknarne försågos med dugliga klockare, att prästerna utfingo sina löner, och att bönderna tvungos till kyrkobesök, »weil sie gleich Eseln getrieben sein wollten»[1]. Till ställningens förbättrande vidtogos flere åtgärder. Den viktigaste af dessa var det af generalguvernören och landtdagen fattade beslutet att upprätta ett öfverkyrkoföreståndareämbete[2]. Den 8 maj 1650 tillförordnade den förre 4 öfverkyrkoföreståndare, en i hvarje krets, och försåg dem med en instruktion, efter hvilken de hade att rätta sig. Enligt denna skulle de afsätta odugliga kyrkoföreståndare och tillsätta dugliga samt hålla visitation en gång om året inom distriktet. Hufvudsakligen skulle de befatta sig med ekonomiska angelägenheter, såsom uppsikten öfver kyrkornas inkomster och återförvärfvandet af förlorad kyrkoegendom m. m. Frågor, som angingo prästernas och åhörarnes lära och lefverne, förbehöllos däremot superintendenten och konsistorierna[3].

Icke långt efter utfärdandet af denna gagneliga förordning begaf Stalenus sig från Livland, lämnande åt professorn Andreas Virginius att presidera i öfverkonsistoriet och ånyo uppehålla stiftsöfverhufvudets tjänst[4]. Härmed fick den senare äfven denna gång rätt länge fortfara, ty visserligen förordnades d. 7 sept. 1650 kyrkoherden i Nyköpings Västra församling Zach. Klingius till superintendent öfver Livland och prokansler vid Dorpats akademi, men troligen infann denne sig icke förr än mot slutet af följande år[5].

[1] Richter, Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen II, 2. s. 38.

[2] Detta ämbete uppkom sålunda 1650, ej 1668, som eljes plägar uppgifvas.

[3] M. G. de la Gardies res. t. adeln på landtdagen d. 8 maj 1650. Bunge, Archiv VII, s. 198.

[4] Skr. d. 9 aug. 1650. R. reg.

[5] Fullmakt f. Klingius d. 7 sept. 1650 R. reg. D. 1 aug. 1651 var Klingius i Stockholm.

Om Klingius styrelse är icke mycket bekant. Af åtskilliga tecken att döma har emellertid den kyrkliga oredan under hans och hans närmaste företrädares' Stalenus regemente varit synnerligen svår. Om deras tid skrifver sedermera Gezelius d. ä. ironiskt till öfverkonsistoriets medlemmar: »Hvad respekt då varit och hvilka stora ting uträttats, kan ej vara eder obekant» [1]. I själfva verket var förhållandet, att utslag af kyrkliga myndigheter nästan aldrig verkställdes, och att man oupphörligt vädjade från öfverkonsistoriets domar, så att man i Sverige slutligen tröttnade vid de ständiga appellationerna [2]. Synoder och af superintendenten hållna visitationer förekommo icke och hade icke förekommit efter Samsons tid. Pastorerna kring Riga yttrade, att de ej visste af någon superintendent eller något öfverkonsistorium [3], och troligen kunde därföre hvar och en af dem göra ungefärligen hvad honom behagade.

Att kyrkostyrelsen på detta sätt låg nere, utöfvade naturligtvis det menligaste inflytande på de kyrkliga förhållandena i allmänhet, och man får i sanning ej göra sig höga föreställningar om den livländska kyrkans tillstånd vid midten af 1600-talet. Prästerskapet var väl talrikare än förut, men stod fortfarande på en ganska låg ståndpunkt och led af ekonomiskt betryck. Templen, som vid den svenska eröfringen befunno sig i det bristfälligaste skick, började sedan restaureras. På grund af den rådande fattigdomen skred emellertid arbetet endast långsamt framåt. Ehuru på en landtdag 1646 exekutiva åtgärder beslötos mot dem, som försummade sina byggnadsskyldigheter, stodo ännu under Stalenus styrelsetid många kyrkor utan tak eller med delvis nedfallna murar och hvalf [4]. Värre var det likväl, att allmogen ej synes hafva höjt sig synnerligen mycket i religiöst och sedligt hänseende. År 1642 inträffade det, att af 160 personer, som voro samlade i en kyrka, endast 5 kunde uppläsa Fader vår [5], och ungefärligen sam-

[1] Skr. d. 26 nov. 1664. Skr. t. öfverkons. 1664. Liv.

[2] Såsom förut nämnts, voro dylika vad icke tillåtna.

[3] Tengström, Gezelius d. ä. s. 20; Raulinus, prost i Rigakretsen till sina ämbetsbröder d. 4 jan. 1655. Liv. 367.

[4] Memorial af Stalenus t. reg. Liv. 363.

[5] Reiman, J. Rossihnius i Verhandl. d. gelehrt. Est. Gesellschaft. Bd XIX s. XX.

tidigt försäkrade en visitator i Kockenhusens distrikt, »att af etthundra otyskar bekomme Gud blott fem». Allmogen visste så godt som ingenting om Kristus, och om någon kunde recitera hufvudstyckena i katekesen, förstode han dem dock icke[1]. Ej heller ådagalade bönderna någon lust att lära. De brydde sig ej mycket om att besöka gudstjänsterna och bruka nådemedlen. En präst berättar 1643, att somliga af de barn han döpt, voro så stora, att de kunde gå. Denna likgiltighet för hvad som bjöds i de protestantiska kyrkorna sammanhängde utan tvifvel därmed, att mycken hedendom och ännu mera katolicism bodde kvar i sinnena hos den lägre befolkningen. Vid slutet af den polska tiden höll densamma på att åter blifva katolsk, och däraf märktes spåren mycket länge. Alla innevånarne i biskopsdömet Wenden äro anhängare af papismen, påstår 1638 en sakkunnig, som äfven låter oss veta att Dorpats krets ännu var »quam maxime infecta etnicorum et papistarum erroribus»[2]. På grund af okunnigheten frodades bland bönderna en otrolig vidskepelse, hvilken yttrade sig på hvarjehanda sätt, såsom t. ex. i offrande vid vissa träd, källor, stenar, pålar och kors. Sina döda brukade »otyskarne» såsom i Estland nedgräfva utan prästernas vetskap vid förfallna kapell eller i skog och moras.

Hvad lefnadssättet angår, utmärkte det sig fortfarande för en hög grad af tygellöshet. Dryckenskapslasten var inom alla samhällsklasser allmän, men mest ibland bönderna, hvilka icke ens blygdes att uppträda onyktra i kyrkan. Öfver de talrika brotten klagades oupphörligen. Sämst såg det ut i den dorpatska kretsen, hvarest enligt utsago af en därvarande prost lika många förseelser begingos som i hela landskapet för öfrigt. Icke en gång kvinnorofven hade där upphört[3]. Troligt är väl, att tillståndet något förbättrats från det svenska väldets begynnelse — åtminstone sökte öfverkonsistoriet intala regeringen, att så skett — men sannolikt gjordes inga framsteg under de år, då Stalenus och Klingius voro superintendenter. Såsom en bidragande orsak härtill torde kunna an-

[1] Pastor Rehausen i Ascheraden d. 26 juli 1648. Liv. 363.

[2] Prosten Averdunck t. Ax. Oxenstjerna d. 25 sept. 1638. Liv. 367.

[3] Kretsens prost Averdunck t. Ax. Oxenstjerna d. 24 juli 1640. Liv. 367.

gifvas den förändring i kyrkostyrelsen, som vidtagits 1648. Följden af lekmannaelementets uteslutande ur konsistorierna blef nämligen ett djupt missnöje hos adeln, hvilket ej blott gaf sig luft i petitioner till regeringen om återgång till det gamla, utan äfven framträdde i en öppet visad ringaktning för nämnda myndigheter i deras nya gestalt. Ej heller torde det varit fördelaktigt, att Stalenus och Klingius hade sin bostad i det aflägsna Dorpat, ty ingen af Livlands dugligaste superintendenter ville hafva sitt hemvist därstädes utan i Riga. Måhända torde det äfven kunna antagas, att nämnde herrar icke voro fullt lämpliga för sin befattning. Eljes hade väl det motstånd, som de rönte, icke afhållit dem från fullgörande af sådana plikter som hållandet af visitationer och synoder. Hvad särskildt angår Klingius, som uppgifves hafva varit en öfverdrifvet ortodox man med ett hårdt och stolt sinnelag [1], så förstod han ej att tillvinna sig sina ämbetsbröders tillgifvenhet. Hela klerus satte sig upp emot honom och anförde i Sverige bittra klagomål öfver honom, på samma gång skildrande den livländska kyrkans bedröfliga tillstånd [2]. Ej underligt därföre, om han kände sin ställning obehaglig och i likhet med företrädaren åstundade att komma från Livland. Snarare än han förmodade, fick han ock anledning att öfvergifva provinsen, men medgifvas måste, att denna anledning icke var af sådan beskaffenhet, att den kunde skänka honom någon tillfredsställelse. Under det ryska kriget blef han 1656 af ryssarne fördrifven från Dorpat och miste vid stadens intagande allt hvad han ägde. Efter att hafva flyktat till Reval begaf han sig sedermera till Stockholm [3] och återvände aldrig till sitt förra stift.

Värre olyckor än denna tillfogades emellertid den livländska kyrkan af det krig, som under åren 1656—1661 för-

---

[1] Westén, Sv. Hofklericiets Hist. I, 1 s. 682.

[2] Gezelius d. ä. t. prosten Guthræus d. 10 mars 1655. Handl. rör. Skand. Hist. Bd. 40 s. 16. Skrifvelser fr. prosten Raulinus och pastorn i Nyggen Mollerus 1654 och 1655 i Liv. 367. Den sistnämnde klagar att superintlatendenten vid ett tillfälle öfverföll honom med otidigheter och vid ett annatt illfälle hotade honom med stryk.

[3] Änkan Beata Klingenstjerna till Karl XI. Biografica i RA.

des mellan Sverige och Ryssland. Fienderna brände en stor mängd prästgårdar och kyrkor och foro fram som sannskyldiga barbarer. Förlåtligt nog vågade med anledning häraf många pastorer på landet ej dröja kvar i sina församlingar, utan skyndade att sätta sig i säkerhet, somliga till och med i Sverige eller Tyskland. Ej annorlunda än landtprästerna handlade universitetets lärare och öfverkonsistoriets medlemmar, hvilket hade till följd, att kyrkostyrelsen fullständigt afstannade, och att universitetets verksamhet tog slut. Då äfven andra undervisningsanstalter i städerna, såsom t. ex. gymnasiet i Riga, måste upphöra, och många menigheter blefvo utan predikningar och själavård, dels till följd af prästernas flykt, dels till följd af pestens härjningar, såg det ut, som om frukterna af 35 års ansträngningar skulle gå förlorade och mörker ånyo utbreda sig öfver den olycklige provinsen.

Fredrik Westling.

Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XI:s regering.

I

En brefväxling mellan Swedberg och Spegel.

I sin vidlyftiga självbiografi har, som bekant, Jesper Swedberg lämnat en detaljerad redogörelse för sitt deltagande i den psalmboksrevision, hvars slutliga frukt blef den berömda svenska psalmboken af år 1695. Han nedskref emellertid denna redogörelse först vid sin lefnads afton och således långt efter den tid, då där skildrade förhållanden ägt rum. Då Swedberg dessutom saknade tillgång till flere viktiga handlingar rörande psalmboksverket, är mindre underligt, att på grund af minnesfel, förutom andra tänkbara skäl, åtskilliga oriktiga uppgifter insmugit sig i hans framställning.

Sådana felaktigheters förekomst har redan förut blifvit uppvisad[1]. Af ett hittills otryckt originalbref från Swedberg till Spegel, till hvilket jag strax skall återkomma, framgår ännu mer otillförlitligheten af Swedbergs redogörelse. För att läsaren må sättas i tillfälle att anställa en jämförelse mellan Swedbergs skilda relationer torde, innan detta bref meddelas, böra förutskickas en kortfattad framställning af psalmboksarbetets begynnelse i trogen anslutning till Swedbergs egen skildring i lefvernesbeskrifningen, af hvilken jag användt det i Skara stiftsbibliotek förvarade exemplaret under jämförelse med det i Linköpings stifts- och gymnasiibibliotek befintliga.

[1] Särskildt af J. W. Beckman i hans förträfliga arbete: »Den nya svenska psalmboken, framställd i försök till svensk psalmhistoria.»

Swedberg förklarar här, att han tillsammans med sin »goda och såta vän och broder, som han då var», den berömde Urban Hjärne år 1691 började arbetet med psalmbokens förbättrande. De båda vännerna företogo psalmboksrevisionen enskildt och i all tysthet, »*utan at ther någon fick veta ordet utaf*». »Ty — tillägger Swedberg — hade thet blifvit kundbart, hade afunden och illviljan flux varit framme, lagt sig ther väldeligen emot och strax i begynnelsen thet hindrat och kanske till intet gjort.» Till medarbetare lyckades Swedberg äfven vinna Västeråslektorn, den sedermera så bekante prosten i Mora Jacob Boëthius. Denne uppsatte skriftligen sina »anmärkningar och påminnelser» angående psalmboken samt insände dem hvarje vecka till Swedberg med posten. Teologie professorn i Upsala, sedermera superintendenten i Visby Israel Kolmodin »gjorde ock på slutet något ther till. *Men allt, som sades, i tysthet.*»

»Mig vexer — fortsätter Swedberg — mehr och mehr hogen. Och gaf jag mig ingen ro eller rast och ingen flit sparde til werkets fullbordande. Gud gaf ock ther mildeliga sina nåder til, at jag icke allenast rettade trycke- och rimfelen utan ock mönstrade ut en hop otjenliga och osmakliga psalmer. Ja, jag sielf dehls öfversatte af tyskan, dels dichtade en stor hop, som nödige pröfvades.» Sedan dessa psalmer omständligt uppräknats, fortsätter författaren: »När wercket war nu mehrendels ferdigt och jag förnam ther wid Guds bistånd, drift och velsignelse, upptecker jag altsammans för Hans Majestet och beder underdånigst, at Hans Maj:t i nåder behagade befalla oss, som suto öfwer bibelwercket också igenomse och förbätra psalmboken. Thet wi också uppå konglig skrifftelig befalning, så gott som vi tå i hastighet kunde, gjorde». Det åsyftade kungabrefvet, hvarigenom biskop Benzelius erhöll i uppdrag att i förening med Swedberg och Kolmodin företaga psalmboksgranskningen, utfärdades den 5 december 1691. Sitt gemensamma arbete började de trenne deputerade emellertid först den 1 februari 1692 och fortsatte därmed till den 13 i samma månad, då konferenserna för någon tid inställdes [1].

[1] H. W. Tottie, Jesper Svedbergs lif och verksamhet, I, 92.

Enligt lefvernesbeskrifningen vände sig nu Swedberg till ett par i skaldekonsten förfarne män för att vinna deras medverkan vid det maktpåliggande värfvet. »Talar jag alltså — säger han — med hans högvyrdighet, biskopen i Linköping, sedermera berömlig archiebiskop, doktor Håkan Spegel... Han länte mig sin psaltare, then han afsatt hade i psalmevis.» Slutligen upplyser Swedberg, att professor Petrus Lagerlöf under »vintern öch våren» år 1693 tillsammans med honom själf granskat det samma vår fullbordade verket.

Swedbergs framställning i lefvernesbeskrifningen af dessa förhållanden öfverensstämmer emellertid icke, såsom redan är antydt, till alla delar med hvad han själf säger i det ofvan vidrörda brefvet till Haquin Spegel af den 17 juni 1691, som jag påträffat i Upsala Domkapitels arkiv (Sign. K. 2. a.). Då brefvet kastar ett säkerligen icke ovälkommet ljus såväl öfver den ifrågavarande psalmboksrevisionens tidigare historia som öfver det då pågående bibelöfversättningsarbetet och andra kyrkliga förhållanden samt i sin mån utgör ett bidrag till den äfven som originell brefskrifvare berömde biskopens karakteristik, torde det förtjäna fullständigt återgifvas.

Högwyrdige H:r Biskop,

höggunstige gynnare etc.

At nu komma hos högwyrdige H:r Biskopen med denne min skrifwelse blifwer jag föranlåten af ded Hans Kongl. Maij:t har intet längesedan i nåder behagat med mig owärdig tala om något, som angår wårt stånd, och ded, med hwilket wi af prästerskapet hafwe å ämbetes wägnar enkannerligen at beställa; hwilket Hans Maij:tz christelige och för Gudz försambling hälsosamme nijt man med alsomstörsta wnderdåna vyrdnad och fägnadt vptager, beklagandes jag mig der emot wara fast den ringesta, och således wärket mindre wuxen. Har fördenskul för rådsamt funnit at i wnderdånighet bedia Hans Maij:t mig måtte tilstädias, att vptäcka Hans Maij:ts mening och nådige intention för flere, hälst dem, som i kraft af ämbetet här wid mäst kunna wträtta, som ock för Gudz försambling och dess wälfärd oförtrutne äro. Ty har Hans Maij:t i nåder låtit sig behaga, at jag må i tysthet pläga råd med högwyrdige H:r Biskopen sampt ock med Biskopen i Wexiö, at inhämpta deras gotfinnande och betänckiande samt hiälp och bistånd til wärketz lyckelige fullbordan.

Sedan jag igenom Gudz försyn kom til at vpwachta i hofwet, är mig gifwit emot min wärdighet och förmodan som oftast tilfälle, at få tala med Hans Maij:t och [då jag] funnit Hans Maij:t myckit nådig, så har jag tänckt wara förswarligast också om sådant tala, hwilket kunde lända Gudz församling nu och i framtiden til fromma. Altså för Hans Maij:t nämbde jag i wnderdånighet I. At Hans Maij:ts kyrkio-ordning i månge rum beropar sig på dess förr gifne stadgar och förordningar, de där äre i få händer af presterskapet; ty wore ded nödigt, at ded i ett wärck komme tilsammans. E. g.: Upsala Concilium, religionsstadgarna, presterskapets privilegier, förordningar om begrafningar, wigningar etc. etc. etc., ded Hans Maij:t strax bejakade och står nu der wppå, at man finge alle de resolutioner, förordningar och stadgar, som högstnödige äro, och Gudz församling lände til fromma och oss til wälstånd. Secret. Schmedman, som har befalning at der om draga omsorg har alloreda samlat en stor hop, alle dem, hwilke i kyrkioordningen omröres och elliest andre på åtskillige tider gifne. Opsatsen har jag på Hans Maij:tz befalning lefwererat til högwyrdige H:r Archiebiskopen. Så snart jag den får tilbaka, skal den Eders Högwyrdighet öfwersändas. I medler tid täcktes högwyrd. H:r Biskopen opsättia de hans Maij:tz resolutioner och förordningar, som kunna wara nödiga och hälsosamma.

II. Har Hans Maij:t desslikest i nåder låtit sig behaga, at psalmboken blefwe förbättradt, och ded så wida, som i desse 6 puncter följer: (1) Thet, som löper emot analogiam fidei, rättes, såsom til prof: tre en person etc. (2) Någre otiänlige psalmer mönstras wth. (3) The, som tiänlige och nödige äre, komma der em[ot] inn, såsom af H:r Biskopens psalmer, tyske psalmboken, som af sahl. Brasken intet är illa afsatt, och af flere, som där och hwar finnes. (4) Somblige psalmer äre i den ene psalmboken annorledes tryckte än i den andre såsom: Från Gud wil jag ei etc.; I himmelen, i himmelen; Jesus är mitt lif och hälsa etc.; hwilket förorsakar en stor misshällighet och oliud i sången. (5) Nötter sättes fram för psalmerna, i synnerhet framför dhe obekante, swåre, och för dem, som på flere manér siungas, at thet blefwe i alle församblingar en melodi. (6) Att the blefwe rätt tryckte til orthographien; hwar wid nu på någre åhr alt för stor och skadelig frihet är inkommen. Desse 6 reglor har Hans Maij:t i nåder behagat bifalla, och befalt mig effter dem arbeta, ded jag tillika med Assessor Hierne och M:r Joh. Barchio per horas subsecivas giör; följande den psalmbok, som kallas Sieleskatt, oplagd här i Stockholm af Goldnow åhr 1686, warande nu komne mitt i psalmboken. Nu wete wi, ded högwyrdige H:r Biskopen här vti, som i myckit annat har wisat en särdeles flijt och giort ett berömligit prof. Therföre, emedan nu är tilfälle, at Gudz försambling må blifwa dehlachtig af H:r Biskopens gudelige arbete i detta måhl, så förmode vi, ded H:r Biskopen meddelar oss, hwad H:r Bisk. finner

nödigt til wärkets lyckelige fullbordan; hälst effter ded således, som skrifwit är, är begynt och företagit med hans Maij:ts nådigste behag, minne och gottfinnande.

III. Har Hans Maij:t behagat i nåder tala med mig om wår swenske bibel, at den måtte opläggias så correct och wäl, som månge andra riken i christenheten sine biblar hafwa: på skiönt papper, med tydelige och rene typis och för godt kiöp. När igenom Gudz nåd detta alloreda är skedt, at en boktryckare har sig anbudit, som alt detta wil effterkomma och försälja en bibel af Wankifs bibels[1] storlek för 6 d:lr k:mt, och Hans M:t har lofwat något medell der til, at han ölwer alt må säljas för 5 d:lr k:mt. (a). Har jag opfunnit först i mine pappergiömor en skrift, den jag öfwerkommit i sahl. D. Brunneri bibliothek, och sedermehra i rigsens archivo lika lydande; där några af rigsens prästerskap hafwa åhr 1600 i Stregnäs öfwersedt wår bibel och den effter grundtexte[n] och Lutheri sista version ändrat; hwilket på en rigsdag i Lindk[ö]ping samma åhr wart beslutit och sedermehra i Stockholm 1602 på [en] rigsdag bekräftat[2]. Detta har jag wid detta tilfället igenom Gudz försyn öfwerkommit och Hans Maij:t wijst, som åt sådant har w[arit] högeligen glad och nådigst låtit sig ded behaga. Hwar om mehra e[n] annan gång, wil Gud, och detta i största tysthet efter Hans [M:ts] egit gottfinnande.

Detta har jag som kortast welat o[p]täcka högwyrd. H:r Biskopen, ded ock Hans Maij:t har bifallit, i w[iss] förmodan, at högwyrdige H:r Biskopen, som altid har burit nampn för den, som all möda, flit och arbete har ospard för Guds församb[lings] bästa, her ock i detta måhl intet drager sig wndan. Gud warder honom och hans anhörige wisserligen belönandes. Gud skal weta, at jag söker här med intet någon min ähra och fördehl, wtan Guds ähra och dess församblings wälstånd och min nådigste konungs behag at fullgiöra, som mächta benägen är til at befrämja Guds ähra och dess församb[lings] wälmågo. Och wore myckit oförswarligen, om man ett sådant tillfel[le] wr händren släppa skulle. Gud uppehålle Hans Maij:t i sådane christelig[e] tankar och stå alle dem bij, som Hans Maij:ts hälsesammeste tanckar hörsammast efterkomma

[1] Denna Wankifs bibelupplaga utgafs år 1688 i Stockholm.

[2] Tydligen menas de s. k. *Observationes Strengnenses*. Laur. Raimundi originalhandskrift af dessa hade jämte flere andra handskrifter ang. äldre bibelöfversättningsarbeten till konungen öfverlämnats den 8 Maj 1691 af Johan Heysig-Ridderstjerna, som redan under sin studenttid lyckats öfverkomma ifrågavarande originalexemplar af *Observationes*. E. Lewenhaupt, J. Heysig-Ridderstjerna. Samlaren 1893 s. 72 ff. Enligt andra uppgifter hade äfven sekreteraren Hadorph funnit ett ex. af Observationes Strengn. Jfr Spegels nedan meddelade bref och Tottie, a. a. I, 77. Ännu tidigare än Hadorph hade emellertid, enligt hvad d:r Helander uppvisat, E. Benzelius d. ä. haft under händer ett den teol. fakulteten i Upsala tillhörigt exemplar af samma observationes. J. Helander, Haquin Spegel, hans lif och verksamhet. Upsala 1899. Sid. 93.

sökia. Gud afwände Hins Ondes list och ränkor, som sådant på alt sätt lärer sökia at förmehna. Gud hielpe mig, fattige, ringa man, som til detta emot min förmodan är kommen at blifwa i begynnelsen brukader! Gud låte mig finna dess nåd, och beder jag för Christi skul H:r Biskopen wille meddela sine råd och hälsosamme tankar och bedia Gud för mig, som i andanom stundom frögdas öfwer ded goda, Gud oss nu wil wnna, och stundom ängslas och sörjer, at jag här nu mycken förtreet, förtal och wederwärdighet på mig låder (? lades ?). Gu[d] styrcke, Gud hielpe för Christi skull, wti hwilkens beskydd h[är med] H:r Biskopen med dess kiere omvårdnad troligen befalle[s], förblifwande jag stedse

högwyrdige H:r Biskopens
hörsammeste tienare
Jesper Swedberg

Stockholm d. 17 Junij 1691 [1].

A tergo: Kongl. Maij:tz Tro man och Biskop öfwer Skara Stifft, den högwyrdige och Höglärde Herren,

Mag. Haquinus Spegel,
min högt:de och myckit gunstige gynnare.
Skara. tienstödmiukl.

Onekligen ställer detta Swedbergs bref psalmboksrevisionens förhistoria i en annan belysning än hans självbiografi. Enligt den sistnämnda företog, som vi sågo, Swedberg och Hjärne det förberedande granskningsarbetet under den djupaste tysthet »*utan att ther någor* [icke ens konungen] *fick veta ordet utaf*». Först när arbetet var i det närmaste färdigt, »upptäckte» Swedberg, enligt denna sin redogörelse, hemligheten för konungen. Men vid tiden för brefvets författande hade granskarne *endast* hunnit »*midt i psalmboken*», och likväl förklarar Swedberg här, ja, betonar uttryckligen upprepade gånger, att konungen ägde noggrann kännedom om saken. Hans Maj:t hade sålunda icke blott i allmänhet »i nåder låtit sig behaga, att psalmboken blefve förbättrad» utan äfven godkänt de sex särskilda grundsatser, som skulle vara bestämmande för granskningsarbetet, och »*befallt*» Swedberg »efter dem arbeta». Ja, i detta sitt bref låter Swedberg t. o. m. revisionsarbetets början hafva ägt rum omedelbart under konungens ögon, då han icke blott säger, att verket i det hela är före-

[1] Det kan råda någon tvekan, huruvida i originalet står *Junij* eller *Julij*. Brefvet är emellertid tydligen skrifvet före den 8 juli 1691, då Karl XI tillsatte den bibelkommission, af hvilken äfven Swedberg var en medlem.

taget under konungens auspicier, men också uttryckligen gör gällande, att det är *»begynnt»* *»med Hans Maj:ts nådigste behag, minne och godtfinnande»*.

Af brefvet framgår vidare, att Swedberg *långt tidigare*, än hvad lefvernesbeskrifningen uppgifver, vändt sig till Spegel för att vinna hans medverkan vid psalmboksgranskningen. Enligt lefvernesbeskrifningen skedde detta icke förr än sedan den psalmbokskommitté, som tillsatts den 5 dec. 1691, under år 1692 eller 1693 hunnit ganska långt med sitt arbete. Brefvet ådagalägger, att Swedberg icke af egen drift, såsom man af lefvernesbeskrifningen får anledning att antaga (»Talar jag alltså med Hans Högwyrdighet... Håkan Spegel» o. s. v.), utan på konungens befallning redan i god tid *före* kommitténs tillsättning *skriftligen* konfererat med Spegel, hvilket naturligen dock ej utesluter, att han äfven senare muntligen öfverlagt med honom om den viktiga angelägenheten.

Enligt lefvernesbeskrifningen skulle J. Boëthius och I. Kolmodin hafva deltagit i det förberedande granskningsarbetet. Att så ock varit förhållandet finnes ju f. n. icke skäl att bestrida. I hög grad anmärkningsvärdt synes emellertid vara, att därom icke ett ord nämnes i brefvet, hvaremot man här erhåller den alldeles nya upplysningen, att jämte Urban Hjärne äfven Magister Johannes Laurentii Barchius, som då var förste komminister vid Storkyrkoförsamlingen i Stockholm och dog såsom domprost i Wästerås år 1701, deltagit i det första revisionsarbetet.

Af intresse äro ock brefvets meddelanden om de grundsatser, hvilka Swedberg och hans medarbetare redan från början och med konungens bifall följt vid psalmboksrevisionen. Som första grundsats angifves, att *»det som löper emot analogiam fidei rättas»*, hvilket så mycket mer synes förtjäna beaktande, som hufvudangreppet mot den s. k. Swedbergska psalmboken sedermera just gick ut på att ådagalägga, att denna för öfrigt äfven i kungl. brefvet af den 5 dec. 1691 upptagna princip icke blifvit följd.

Af synnerligen stor betydelse för den svenska psalmbokens historia är den nya upplysningen, att de trenne psalmboksgranskarne, Swedberg, Hjärne och Barchius, vid sitt arbete följt en

af Goldnaw eller rättare Ebert[1] år 1686 »upplagd» Själaskatt, hvadan *en helt annan grundval än den i Upsalapsalmboken gifna* lades *för den* tilltänkta *nya rikspsalmboken*. Hittills hade man uteslutande byggt på den gamla psalmbokstypen. Nu sker en betydelsefull och radikal omkastning, och så fullständigt tillgodogjorde sig Swedberg och hans medarbetare »Själaskattens» innehåll, att af dess 175 psalmer icke mindre än 165 till större delen med oförändrad text upptogos i det Swedbergska psalmboksförslaget[2].

Äfven meddelandet, att man i den nya psalmboken ärnade upptaga psalmer, som från tyska språket blifvit öfversatta af Petrus Brask (om detta icke ett ord i lefvernesbeskrifningen) är af intresse. Denna upplysning har gifvit mig anledning efterforska sångsamlingar, utgifna af P. Brask, och anställa jämförelser mellan där införda och Swedbergska psalmer. Bl. a. har jag därvid funnit, att den psalm, som i Swedbergs psalmbok intager n:o 161: »*Igenom sorg och plågor*...», måste frånkännas honom. Den förekommer nämligen i den af Petrus Brask i Linköping 1690 utgifna »*Ehn Helig och Hjertelig Sång-Lust Utur Tyska Språket förswenskat*...». Beckmans och hans efterföljares uppgift, att Swedberg öfversatt psalmen från tyskan, kan sålunda icke vara riktig, utan är tydligen Brask öfversättaren.

Slutligen kunde nog vara ett och annat att säga äfven om andra hufvudfrågor, som behandlas i Swedbergs nu för första gången offentliggjorda bref. F. n. anser jag mig dock kunna afstå därifrån för att öfvergå till frågan om *Spegels svar* på detta bref. I den värdefulla bref-kopie-bok, som tillhört Spegel och nu förvaras i Wexiö gymnasii- och stiftsbibliotek, förekommer ock (s. 308 ff.) ett bref till Swedberg, som visserligen är odateradt[3] men att döma af innehållet just ut-

[1] J. Helander, a. a. s. 121, not 4.

[2] A. a. s. 122.

[3] Spegels ifrågavarande bref kan emellertid kronologiskt bestämmas så tillvida, som det måste vara författadt under tiden mellan juli 1690 och sommaren 1692. Spegel vidrör nämligen Swedbergs förestående tillträde »till sin ombetrodde församling», hvarmed uppenbarligen menas Vingåker i Strengnäs stift. Till kyrkoherde därstädes utnämndes Swedberg den 14 juli 1690, men ditflyttade först sommaren 1692. H. W. Tottie, a. a. I, 70, 71.

gör svar på ofvan återgifna bref. Spegels svarsskrifvelse har följande lydelse:

Tit.

Thet hugnar mig myket, at Hans Kongl. Maij:t bewisar Eders Ärewördighet en stor nåd, som iag af en och annan förmerker, men än mera, at Eders Ärewördighet teckes göra mig ther af så wida delachtig, at iag både niuter kunskap om thet, som Ed:s Ärewördighet nådeligen warder förtrodt, och jemwel blifwer tillåten at yttra min ringa mening, huru slikt må lyckel. fulgiöras. Som iag therföre med skyldig wördnad erkenner Guds milda försyn, hwilken beweker Kongl. M:t til at wårdas om christendomens förkofring, så bör mig med christelig redelighet betyga min fägnad öfwer Ed:s Är[ewördighets] åtagna beswär, genom hwilket man förmodar then samma mycket kunna främias. Men emedan mit bistånd, som ther wid begäres, är så aldeles oförmöget, wil iag med hierteliga förböner upfylla, hwad i mina kraffter (: thet alt för mycket är :) kan brista. Doch skulle iag til at både förnöja Hans Kongl. M:ts nådigste befalning och någorlunda lisa Ed:s Ä:s berömmeliga möda något försöka, om icke ämbetssyslorna wore så många och enkannerliga nu wid prestemötet mycket trägna. Alt förthenskul wil iag thenna gången allenast korteligen men wälment gifwa tilkenna:

I At iag oförgripel:n tycker thet psalmboken ganska wel behöfwer någon flitig och granlaga emendation, hwar wid E. Ä:s upsåt är mycket mera lofligit, som then sal. Lutherus i sin tid högel:n önskat, at the, som ther til äre beqwämlige, thet iag ej tror hwar och en wara, som kunna skrifwa rjm, wille med psalmer underwisa then gemene hopen, hwilka alra snarast lära Guds ord, när thet[1] offta och tydeliga siunget blifwer. Men, emedan månge hafwa sig ther med befattat, the ther til äfwentyrs intet borde eller kunde, så är Ed:s Ä. intention högnödig och thes framgång ret önskelig. 1 At the psalmer, som innehålla mycket anstöteliga ordasätt och alt för otienliga rjm måge bettras. 2 At the, som äre af gamle hymnis latinis, hwilke Cassander ihopsamlat, och några tyske psalmer verterade, men mest så oqwämlige, at the äre sielfwe prototypis helt olika, måge effter thesse i thet närmaste inrettas. 3 At the, som upwäcka så liten andacht hos andre, som sielfwe theras auctores synes hafft, måge aldeles utlemnas. 4 At inge til supplement igen införas, utan the allena, hwilke så äre både til meningen, rimen och melodien stelte, at ecclesiæ Sveciæ må hafwa både heder och upbyggelse ther af, hwilket alt iag ej behöfwer specificera (: fast iag thet i min psalmbok mig til rettelse någorledes hafwer upteknat :), emedan E. Ä. med sin h:de collegis sådant fast bettre och nogare kan skönia och hafwer twiflsutan reda utarbetat. Doch kan iag ej obemält låta, 5, at

[1] I hdskr.: *the*.

thet til werkets större prydna och säkrare grundfäste synes nödwendigt, om then äldsta eller besta edition af Vpsala psalmbok måtte hållas för en norm, ty nestan alla the senare äre nu på 30 års tid nestan så mycket förwerrade som förökte. Och äfwen så nyttigt håller iag thet wara at, 6, svenska språket får behålla sin richtiga och gamla ortographi, hwilken iag hafwer hördt wara i then H. Bibliens äldste editioner alrabest, så at icke hwars och ens imaginationer i thet målet får, så offta en bok blifwer trykt, förwanska orden och skrifften, kunnandes iag intet annat tänka än, at derivata debeant primitivorum naturam sequi, thet iag therföre thenna scholeungdomen til en liten manuduction med margfallige exempel hafwer uti thet vocabulario penta-glotto, som man her ämnar utferda, låtet uptekna och stadfästa, Men om, 7, notulæ modulatoriæ skola wara nödwendige at afftrycka hos the obekante psalmer kan iag icke weta, emedan så ganska få äre non modo inter laicos vero etiam inter studiosos, q[ui] musicen vel intelligunt vel intelligere cupiunt. Doch kunde thet föga rum taga, om bemälte notulæ blefwe så nätt trykte, som skedt är i then fransöske psalmboken, trykt i Frankfurt sùr le Mein a:o 1674; til hwilket alt så wel som annat mera godt at lyckeligen werkstella, iag skulle hierteligen önska, thet några flere blefwe utwalde, som kunde göra it collegium religiosum och sub tutela auctoritatis regiæ et præsidio virium unitorum öfwerwinna invidiam et obtrecta[tio]nem, hwar til kan henda H. Professor M:r Iacob Arrhenius, M. Johan Vult etc. wore både willige och dugelige. Men iag, som så fierran och ensligt lefwer, ser mig nu ingen annan hielp til it så heeligt werk kunna meddela än, som sagt är, trogna böner, at thet må wel lyktas, hwad andre wälment göra. Ljkwel, om thet intet wore misshageligit, skulle iag gerna bifoga Psalterium Davidis, såsom iag thet a:o 1683 på Gothland afsatte i enfaldige rjm och kunnige melodier, på thet man icke må behöfwa, som nu sker, först trycka hela Davids psalter främst i psalmbökerne och sedan en trediedel ongefer af then samma stelt uti sånger, utan man i thetta riket så wel som i alla andra nestan öfwer hela Europa måtte kunna siunga then ena Davids psalm så wel som then andra, effter alle äre Deo ac fide pleni [1], som Augustinus säger, och månge genom en liten paraphrasin rythmicam sed orthodoxam letteligen kunna förstås, tå then gemene man får them siunga, som elies utan commentat[ore] neppeliga hinner til retta sensum.

II. At iag om then H. Bibliens retta och tilbörliga tryck gör mig och nu så mycket blidare hopp, som iag, thet Gud wet, hafwer några år hafft ther om it christeligit bekymmer, hugnandes mig, at E. Ä. hafwa en afskrifft af thet, som några episcopi til bibliens correction hafwa arbetat A:o 1600, hwilket iag och i lång tid hafft,

[1] I hdskr.: *plenu'*. — Förmodligen är uttrycket hämtadt fr. Augustinus' vidlyftiga *Enarrationes in psalmos (Migne*, Ser. Lat. T. XXXVI, XXXVII), ehuru jag icke lyckats finna stället.

och, om iag rät mins, hos Hans Kgl. M:t ther om giordt en underdånig påminnelse, thet iag tror Secret. Hadorf och åtskillige andre hafwa wid tilfälle giordt[1], men intet widare, twiflandes iag icke heller, med mindre Ed. Ä. haf[er] ther jemte the åtskillige remonstrationer, som begge H. Bischopar, d[octo]res Gezelii wid thet werket så enskild hos Kgl. M:t som offentl. i hela presterskapets försambling ingifwit, enkannerliga the 10 momenta, som under deliberation wore a:o 1686 och specificat[ion] på the locis, hwilkes version föga likhet med textu originali hafwe. Så kan til äfwentyrs icke wara okunnigt, hwad som blef projecterat a:o 1685 til then editions förbettring, som Henric Keyser tå för händer tog, bestående af någre puncter, hwilke sal. H. Grefwen och Kongl. Rådet H. Lindschöld med Archiepiscopo communicerade, men utan widare success, effter medarbetare icke wille sig finna låta. Sedermera hafwer iag wid then H. Schriffts dageliga läsning thetta i synnerhet til min eller andres enfaldigas nytta upteknat, 1[2], the ebræiska orden, hwilka äre i swenska texten lemnade såsom nomina propria och borde likwel uttolkas såsom appellativa, på thet meningen må warda både thes tydeligare och fulkomligare. E. gr.: Camarim 2 Reg. 23. v. 5; Maschet v. 13, Manzzim, Miphletzeth, Sopher, Höfwitsman etc. 2, The ord eller verser, som äre plat förbigångne i wår version. 3, Någre ord, som förmenas ware obrukelige uti lingva moderna, helst i några provincier. 4, Några ordasätt, hwilka för the enfaldigas skull synes behöfwa en liten uttydning, besynnerliga effter then swenske version effter högwist betänkande bör brukas i Schåne, Halland och andre slike landsorter, 5, Collationem version[um] locorum præcipue vexatorum, inprim[is]. Lutheri posterior[is], Vulgat[æ], Osiandri, Belgic[æ], Angl[icæ] Gall[icæ], Dan[icæ] c[um] textu authent[ico], æbr[aico] et gr[æco] jemte en kort utlägning öfwer the samma effter Bibl[ia] Vinariens[i], Marezii, Franzij interp[retatione] S[criptu]ræ, Waltherii S. offici[na] etc.[3] Men med slikt ensidigt arbete, öfwer hwilket iag ej hafer tilfälle til at conferera med lärde män, kan iag intet widare utretta än hugna mig sielfwan.

III. At iag wist förmodar, thet E. Ä. af sin wanliga och försichtiga zele så lagar, at, när the kongl. ordningar, hwilka til presteståndet lenda, warda trykte, then jemwel, som angår lärarenars un-

[1] Jfr noten till sid. 144.

[2] I hdskr. saknas siffran 1, hvilken dock kräfves som motsvarighet till de följande 2, 3 o. s. v.

[3] Stället är ytterst svårläst i hdskr. Med Biblia Vinariensis afses väl någon i *Weimar* = Vinaria (*Graesse*, Orbis Latinus. Dresden 1861) tryckt bibelupplaga. — *Sam. Maresius* (namnet en latinisering af *des Marets* l. *Desmarets)* utgaf en ansedd bibelupplaga »avec les anciennes notes, celles de la Bible Flamande et beaucoup d'autres . . .», som trycktes i Amsterdam 1669. — *Wolfgang Frantzius* (Prof. i Wittenberg † 1628) utgaf bl. a. en *Tractatus de interpretatione Sacræ Scripturæ*. — Det sista af de uppräknade arbetena är väl: *Officina biblica*, Leipzig 1636 och Wittenberg 1668, af generalsuperint. i Celle *Michael Walther* († 1662).

derhåld kan blifwa införd, ty när E. Ä. träder, Gud gifwe, lyckeligen til sin ombetrodde försambling, blifwer twiflsutan kunnigt, hwad swårhet, oreda och olikhet nestan i alla stifft och i åtskillige församblingar i hwart stifft ther wid föreløper. Kunde scholæordningen blifwa publicerat, wore thet it högnödigt werk, såsom och en instruction om soknestemmor, hwad ther bör förhandlas och huru thet samma skal exeqveras, ty therigenom tror iag, at Kongl. Maij:ts domstolar skulle icke litet lisas och många förargelser in herba förqwefias.

Af måhända ännu större intresse rörande psalmboksarbetet är ett annat, tydligen senare författadt bref från Spegel till Swedberg och Kolmodin, hvilket äfvenledes är intaget i den anförda brefkopieboken. Den veterligen hittills icke tryckta skrifvelsen[1] har följande lydelse:

Så mycken hugnad, som Ed:s Hög-ärewördigheters behagelige bref hafwer mig förorsakat, emedan thet samma berettar the högtangelägne syslor, hwilke af Kongl. M:t wore Eders Högärewördigheter förtrodde, nu mera lyckel. Gudi lof wara til enda förde, så stor skyldighet åligger mig til at bewisa then ringa tienst, hwilken af mig begäres, emedan then samma til Guds församblings nytta är ansed, lemnandes iag förthenskul thetta såsom tienstflitig och wälment contestation. 1, At iag med margfallige andre hafwer länge tykt them förtiena it stort beröm, som til psalmbokens förbettring wilia anwenda någon möda och flit, glädiandes mig, at Eders Hög-Ärewördigheter hafwa och thet arbetet genomgåt, hwilket några tilförene meent wara ogörligit. 2, Önskar iag, at the psalmer, som länge warit i Guds försambling brukelige, måge blifwa oförandrade, ther icke uti somlige fins aut rythmi nimis dissoni, aut locutiones obscuræ, insolitæ et suspectæ, af hwilka en god wen effter sit enfaldiga nit hafwer tilförene några upteknat och mig communicerat, menandes han sådant genom en liten och för gemene man neppeliga känbar ändring kunna rettas. 3, Hafwer iag hört månge dels af skyldig wördnad för Guds H. ord och tienst, dels af kärlek til swenska språket och poesin, alwarligen åstunda, thet några psalmer måtte uteslutas, hafwandes iag och fåt af bem[äl]te wen en liten förtekning på them, som han oförgripel[igen] tykt wel kunna umbäras. 4, Hafwer iag för thetta yttrat min mening om the få andeliga wisor, hwilka Henric Keyser utaf mig bekommit, och i thet manual, som han senaste i 8:vo trykte, infördt hafwer, nämlig at iag är lika tilfrids, antingen the samme utelemnas eller behållas i then reviderade psalmboken och at the äre så af sal. H. Grefwe Lindsköld corrigerade, som the nu finnas trykte, emedan han i några

[1] I sin instruktiva afhandling, »Davids Psaltare i svensk kyrkosång» (Lund 1893) har dock prof. E. Wrangel lemnat några utdrag ur densamma.

stycken folgde andre reglor wid dimensionem syllabarum och elegantiam cæsuræ än iag wiste, kunnandes och han mycket bettre observera tam gratiam qvam gravitatem sententiarum; men om iag merker, at the måge behålne blifwa, så wil iag icke allenast på några stellen beflita mig om at göra et sensus et rythmos faciliores, utan och legga någre flere psalmer till, som iag sedermera för min enskilte öfning skull hafwer enfaldigt sammansat, ty the förre skref iag på Gothland, at församblingen, som war ifrå barndomen wand wid danska, måtte genom melodierna, hwilka them bekante wore, lockas til at siunga swenska. 5, Thet är wist, at iag uti min enslighet på bem[äl]te ort afsatte iemwäl K. Davids psalmer uti the liufligste melodier, som mig wore kunnige, dock någre unnantagne, som förr wore sångewis stelte och i församblingen brukelige, hwar til mig beweekte både lusten til at sålunda lära psaltaren utan till, nam cantando svavius res sacræ discuntur, som Hieronymus säger, jemwel och en åstundan, at alle the heelige, tröste-, tacke- och glädielexor måtte så wel kunna siungas på swenska, som the nestan i alla andra europæiska språk siungne warda; men iag hafwer intet hafft tilfälle til at låta trycka them, sedan the af trenne förnäme prester (: förutan högbem:te sal. Grefwe Lindschöld :) wordo censerade, utan lofwat Henric Keyser, at han för någon annan skulle them få afftrycka, när han kan skaffa Kongl. Maij:ts nådigste privilegium. Alt therföre hafwer iag thet lilla arbetet ännu hos mig, men han min revers, at thet honom allena skal uplåtas. Icke thes mindre til at wisa mins hiertans åtrå til at tiena Guds försambling med thet litzla iag förmår, så wil iag til welborne H. Cancelierådet Piper upsenda then psaltaren med första wissa lägenhet, på thet Eders Hög-ärewördigheter måge effter sit goda behag utwälia, om några psalmer ther i blant kunna finnas effter ton och rim wel afsatte samt döma, om icke tienligit wore, at hela psaltaren uti bekante melodier blefwe trykt fram för then ordinarie psalmboken, hwar om iag och tilförene något doch oförgripe[ligen] skrifwit haf:r. I medler tid kunna Ed:s Högärewördigheter, om så teckeligit är, se något litet prof af ofwanbemälte psalmer uti then lilla boken, hwilken sal. H. Grefwe Lindschöld kallade Barnabibell och andra gången lät trycka i Stockholm år 1688, hwarest iag finner igen Ps. 5, 7, 10, 16, 21, 24, 62, 71, 73, 94, 116, 139, 149, som iag hos samme sal. Herre effter befalning lemnat hade, ursäktandes iag tienstl., om något fins vel in compositione scabrum vel in rythmis inconcinnum, fateor enim errorem meum, qvod fieri poeta voluerim, qvamvis non natus sim, kunnandes icke heller förtiga, at thet arbetet hafwer under ens annars hand fåt annat skick än thet hade, tå min egen släpte thet, ty elisiones vocalium et transpositiones vocum hafwer iag altid in vernacula prosodia hållet swåra samt tykt numerum dactylicum behageligare än spondaicum och månge jambos et molossos icke göra någon liuflig cadence uti sången, sed qvamvis de his coloribus

coecus ipse judicem, veniam tamen spero, qvia facilis dare soleo. 6, Wid psalmernas högnödige emendation hoppas iag, at Eders Hög-ärewördigheter hafwa skerskådat åtskillige editioner, emedan uti hwar och en fins nu på 20 års tjd tilbaka månge af allehanda slag införde, besynnerliga uti Jöns Rahms, en boktryckares i Götheborg, utgifwen år 1688, i hwilken han jemte en stor hop, som skola hållas för wanlige, bifogat Hq. Sp. tilökning, men i then samma inblandat margahanda; sedan uti Goldnaws, trykt år 1690 och kallad Helig och hiertelig Sångelust, bestående af nya, utwalde psalmer, som han kallar them, verterade twiflsutan af Brask, men med huru ret ordalag och tienlig stafning blitwer wel af wederbörandom i acht tagit; i andeliga Watukellan, hwilken är nestan så offta tilökt som afftrykt, omsider uti then förswennskade Qvirsfelds book, be:d himmelska Örtegårds Selskap, trykt i Westerås år 1689, ty sal. Gezelij psalmbok, trykt i Åbo 1673 etc., wil iag intet nämna, effter thensammes innehåll är allom bekant. 7, Om Eders Hög-ärewördigheter, thet iag intet twiflar, hafwa set then boken, som är uplagd i Götheborg, kallad Kingos andeligt Sånge Chor, verterad af danskan, så finna the och wisserliga ther thet, som behöfwer rettas. 8, Nyligen hafwer Henric Keyser skickat mig it prof utaf en emenderad Ψalmbok, nämnandes ej genom hwem, doch är thet intet af H. Profess:s Arhenii år 1691 utgifwet arbete, och begärat, at iag skulle låta honom förstå min mening ther om, thet iag hwarken kan eller dierfs göra, tyckandes likwäl, at then hitsende psalmen, som war then förste i Ψalmboken, näml.: Thesse äre the tije bud etc., är i många rjm bettre fattad än then förra. Sed diversos diversa juvant etc. Therföre och en gudfruchtig man[1] uti sin psalmbook, hwilken iag för en tjd sedan fick til läns, hade så inrettat bem:te psalm, som N:o 4 wisar. 9, Eders Hög-ärewördigheter taga och twiflsutan i betänkande, om thet skal wara nyttigt och nödwendigt, at the gamle latinske hymni skola offtare införas i then ordinarie psalmboken, helst effter the intet brukas, antingen publice eller privatim; om icke the samme så wel som the andre herlige gamle cantica, hwilka fins i Luneburgske stora psalmboken, kunde tryckas tilsamman, på thet scholebarnen, när the lära musicam choralem, måtte fatta några af them; och om icke jemte thesse kunde utwälias en god del af the nyligste andelige wisor, författas i en bok för sig sielfwe och lemnas gudfruchtige menniskior til theras andachts öfning i sine hus och på resor etc. och alt så blifwa separerade ifrån the ordentelige kyrkepsalmer; men sådana mina enfaldiga, oförgripeliga tankar gälle intet mer än Eders Hög-ärewördigheter med andre wederbörande teckes them skatta. Doch yttrar iag them uti Christelig uprichtighet och af en retsinnig åstundan til at wara

Eders Hög-ärewördigheters
[etc.]

[1] Randglossa: Sal. Doctor Sparman.

Af innehållet i det för den ädle psalmsångaren betecknande brefvet torde särskild uppmärksamhet böra fästas vid den noggranna uppgiften om de psalmer i grefve Lindschölds Barnabibel, som härröra från Spegel[1].

II.

Om den år 1691 tillsatta bibelkommissionens utlåtande.

Då jag såsom innehafvare af ett inrikes resestipendium sommaren 1894 sysselsatte mig med arkivforskningar i åtskilliga stiftsstäder, påträffade jag i Linköpings stiftsbibliotek en foliovolym om 41 ark, signerad Kh. 36, som innehöll den 1691 tillsatta bibelkommissionens utlåtande. Det synes alltigenom vara skrifvet af Swedbergs hand. Den utförliga öfverskriften har följande lydelse:

Then Swenska Bibliens
förbättrande och noga öfwerseende,
hwilket wärck
I thens H. Trefaldighets nampn
efter
then Stormächtigste Konungens,
konung Karls Then Elloftes,
Sweriges, Giötes och Wendes konungs etc. etc.
allernådigste befallning och instruction
Biskopen i Strengnäs Doct. Eric Bentzelius,
Superint. på Gottland, Mag. Israel Kolmodin,
Profess. Theolog. i Upsala, Mag. Jesper Swedberg,
Adjunctus lingu. sacr. i Upsala, dominus Magnus Rönnow
underdånigst och hörsamligast
i Stockholm åhr 1691 d. 13 Aug. sig företogo;
och thet
igenom thens H. Andes nåd och bistånd
ther sammastädes d. 22 Junii åhr 1692[2]

[1] Jfr E. Wrangel a. a.

[2] I litteraturen har förut uppgifvits, att kommissionen först den 22 Juli slutade sina arbeten. Dagen för utlåtandets öfverlämnande till Kongl. M:t har varit lika obekant som utlåtandet självt.

i Herrans nampn således fullbordadt
som thet ock sedermehra
samma åhr och 31 dag i Decemb. månad[1]
högstbemälte Hans Kongl. M:t i allra diupesta
underdånighet är öfwerlewererat wordet
med troinnerlig önskan,
at Gud Alssmächtig,
som har bögt Hans Kongl. Maij:ts hiärta
at gifwa
til Gudz nampns ähra och thess församblings wälfärd
sin allernådigste befalning
til thetta gudelige wärkets begynnelse,
han wille ock
Hans Kongl. Maij:t
med all andelig wälsignelse i Christo Jesu
rikeligen bekröna
Sampt
med thetta ingående nye åhr
nådeligen förläna
Hans Kongl. Maij:t
nya krafter och ny nåd
til långliga tijder
at uthföra thess swåra regements börda,
och
at hielpa thess Christeliga försambling
til fullbordan
så af thetta som flere sådane Christelige wärck,
Hwilka
til then Store Gudens ähra
och thess dyrt kiöpte församlings önskelige oppbyggelse
och then förfallne Christendomen til märkelig oprättelse
nu och framdeles lända kunde.
Amen!

Efter den anförda titeln följer en af Swedberg gjord afskrift af det kongl. brefvet af den 8 Juli 1691 angående bibelkommissionens tillsättande.

Före själfva granskningen förekommer följande anteckning af Swedberg:

»Är til at märckia, thet man hafwer folgt Hend. Keijsers Bibel in 4:to åhr 1658 tryckt;

Sammalunda, at

S. betyder Strengnensium observationer.
H. Hebraiska texten.
G. Grekiske original texten.
L. Lutheri sista version.
A. Gambla swenska version.
O. Orthographien.
P. Punctation,

men

* betyder, at thet rummet eller then förändring lämnas til andras widare ompröfwande och gottfinnande.»

Därefter följa korta annotationer till bibelns samtliga kanoniska böcker. Vid slutet, efter apokalypsens sista kapitel, har Swedberg åter antecknat:

»*A. 1692 den 22 Junii blef detta gudelige wärcket i Herrans namn till ända fördt.*

Hans namn ware ewinnerligen ährat och prisat. Amen.

N. B. Förutan thet, som utmärckt är, kommer besynnerligen til widare bepröfwande om the rum, hwarest man intet har kunnat bifalla Strengnensium observationer.»

Tvifvelsutan är denna handskrifts innehåll värdt en ingående undersökning, och det synes önskvärdt, att särskildt våra exegetiska forskares uppmärksamhet fästades vid denna för den svenska bibelöfversättningens historia långt ifrån oviktiga volym. En iakttagelse, som jag under den korta tid, jag hade handskriften under mina ögon, hade tillfälle göra, är så pass märklig, att den torde förtjäna anföras. Den gäller Swedbergs förhållande till bibelkommissionsarbetet. Att döma af den framställning af Swedbergs verksamhet inom bibelkommissionen, som på grundvalen af hans egen lefvernesbeskrifning lämnas af hans senaste biograf, har Swedberg äfven med afseende på sitt deltagande i detta arbete väsentligen misstagit sig i sin självbiografi. Vid flertalet af de bibelställen, som af Tottie[1] med stöd af Swedbergs egna uppgifter

[1] A. a. I, 85 ff.

anföras som exempel därpå, att Swedberg icke lyckades göra sin mening gällande inom kommissionen, visar det sig nämligen tvärtom, att den af Swedberg i lefvernesbeskrifningen häfdade öfversättningen eller uppfattningen af bibelstället just utgjort bibelkommissionens förslag eller mening.

I den svenska kyrkobibeln återgafs Rom. 8: 1 på följande sätt: »*Så är nu intet fördömeligit i them, som äro i Christo Jesu.*» Men i öfverensstämmelse med originaltexten önskade Swedberg, att orden »*οὐδὲν κατάκριμα*» skulle återgifvas med »ingen fördömelse». Alldeles samma mening hyste 1691 års bibelkommission, som uttryckligen föreslagit denna öfversättning och till stöd för densamma icke blott åberopat den grekiska originaltexten utan äfven de af Swedberg och som det synes, kommissionens majoritet tydligen öfverskattade *observationes strengnenses.*

Liknande var förhållandet med 1 Tim. 3: 16. Äfven här gick just Swedbergs mening segrande fram i kommissionen, som också till stöd för denna öfversättning anförde Strängnäsobservationerna. I stället för den gamla svenska bibelöfversättningens: ». . . gudachtighetennes hemlighet stor, *hvilken* uppenbar worden är i kiöttet», var kommissionens och Swedbergs samstämmiga förslag: ». . . gudachtighetennes hemlighet stor: *Gud* är uppenbar worden i kiöttet.» Den senare öfversättningen upptogs ju ock i 1703 års svenska kyrkobibel.

Hvad tolkningen af Ordspr. 18: 11 vidkommer, så tyckes kommissionen och Swedberg hafva haft väsentligen samma uppfattning, om ock öfverensstämmelsen här icke är ordagrann. Kyrkobibeln återgaf detta bibelställe sålunda: »Thens rikas godz är honom en fast stadh, och såsom en högh muur alt omkring». Swedbergs förslag enligt lefvernesbeskrifningen: »Thens rikas godz är honom en fast stad, och såsom en hög mur *i hans inbillning.*» Bibelkommissionen hade i enlighet med *observationes strengnenses* föreslagit: »Thens . . . stad, och *synes honom* såsom en hög mur alt omkring.»

Äfven i fråga om Es. 28: 21, där Swedberg ansåg en förändrad öfversättning »högnödig», hade kommissionen föreslagit en förändring, som det förefaller, just i den af Swedberg önskade riktningen. Men låt vara, att sistnämnda punkt läm-

nas därhän, kvarstå dock alltid af fem som exempel anförda bibelställen tre, vid hvilkas återgifvande det var så långt ifrån, att någon skönjbar dissens mellan Swedberg och 1691 års bibelkommission gjorde sig gällande, att just Swedbergs mening upptogs i kommissionens förslag[1]. Men motsatsen uppgifves såsom nyss nämndes af Swedberg i lefvernesbeskrifningen[2]. Så har då ett nytt bevis fogats till redan förut framlagda angående otillförlitligheten af detta memoarverk, som likvisst trots sina brister förtjänar skattas högt såsom en för författaren och tidehvarfvet synnerligen karakteristisk litteraturprodukt.

III.

Swedbergs år 1695 afgifna försvar för sin psalmbok.

För kännedomen om det sätt, hvarpå Swedberg till bemötande upptog de anmärkningar, som biskop Carlsson i Wästerås, superintendenten Lang i Narva och professor Jernfeld i Dorpat riktade mot hans psalmbok, har man hittills så godt som uteslutande varit hänvisad till Swedbergs egna meddelanden i hans själfbiografi, den hufvudsakliga källan för alla senare Swedbergs-biografer. Alldeles oafsedt denna källas större eller mindre grad af tillförlitlighet är med afseende på detaljerna i Swedbergs eget, år 1695 förda försvar för sitt psalmverk ej särdeles mycket att här hemta. Att Swedberg dock vid den tid, då psalmboksstriden pågick som hetast, författat en detaljerad vederläggningsskrift mot det hänsynslösa angreppet, har länge varit kändt. Så mycket hellre har man emellertid kunnat förmoda, att nämnda skrift varit för alltid förlorad, som Swedberg i sin ålders höst, då han

[1] Icke ens med afseende på de tvänne andra fallen kan f. n. en dissens *med bestämdhet* konstateras.

[2] Enligt H. W. Tottie a. a. I, 85 ff. Då den ärade förf:s referat af lefvernesbeskrifningen tvifvelsutan är korrekt, har jag ansett öfverflödigt att i denna punkt gå till en speciell undersökning af densamma.

nedskref sin autobiografi, tydligen icke hade till hands sin gamla vederläggningsskrift, utan uttryckligen förklarar: »*Psalmbokens historia med alla sina originaldocumenter och skrifter, then jag widlöffteliga författat hade, brann också med alla mina egenhändiga skriffter här på Brunsbo up åhr 1712*».

I Skara gymnasiibibliotek påträffade jag emellertid vid mitt besök därstädes år 1894 originalexemplaret af just den vederläggningsskrift, *som Swedberg författade och insände till det biskopsmöte, hvilket på Kongl. Maj:ts kallelse sammanträdde i Stockholm den 1 Oktober 1695* för att företaga slutlig revision af den swedbergska psalmboken. Den i pergamentband inbundna handskriften har följande titel med Swedbergs välkända handstil:

I. N. D.
Kort och Tydelig Förklaring
öfwer
The anmärkningar, som theras Högährewyrdigheter, Biskopen i Westeråhs, Doct. Carl Carlsson, Superint. i Narwen, Doctor Lang och Prof. Theol. Prim. i Dorpt Crispinus Jernfeld åhr 1694 och 1695 hade giort öfwer then vppå Kongl. Maij:tz nådigste befalning öfwersedde och i trycket utgångne Psalmboken,
vpsatt
af
Jespero Swedberg,
S. Th. Prof. och Pastor
i Upsala
åhr 1695 vti Julii månad.

Denna »*korta och tydeliga förklaring*» utgör en ganska aktningsvärd volym om 350 sidor. Större delen upptages af Swedbergs vederläggning af de anmärkningar, som riktats mot själfwa psalmerna. Följer så s. 189 o. f.:

Enfaldig förklaring och grundeligit Swar på the anmärkningar, som af Biskopen i Westerås och Profess. Jernfeldt giorde äro, öfwer Epistlar, Evangelier och Christi Pinos historia.

Att vederläggningsskriften erbjuder mycket af intresse, behöfver väl knappast sägas. I sin helhet utgör den en värde-

full källa till den svenska psalmbokens historia och innehåller många för sin författare i hög grad karakteristiska utsagor. Så godt som hvarje blad afspeglar hans naiva barnafromhet och originela dalakynne.

Vid studiet af föreliggande skrift finner man å ena sidan, att Swedberg någon gång, ehuru jämförelsevis sällan, skjutit öfver målet och i stridens hetta kommit att försvara uttryck i sin psalmbok, mot hvilka anmärkningar med skäl kunnat göras, men å andra sidan — och detta torde böra särskildt betonas — framstår de trenne psalmboksgranskarnes angrepp i det hela och på de flesta punkter såsom vida mer ohemult, än man förut ansett det vara. Sålunda hafva följande ställen i den swedbergska psalmboken, nämligen ps. 22, v. 16; 213 v. 6; 238 v. 7 och 297 v. 5 anförts såsom bevis därpå, att kritiken varit delvis berättigad, enär Swedberg till följd af sin likgiltighet för lärodistinktioner här skulle hafva uttryckt sig »på ett sätt, som af de polemiske målsmännen för tidehvarfvets ortodoxism lätt kunde stämplas såsom en afvikelse från den lutherska bekännelsen»[1]. I en *kort och tydelig förklaring* uppvisar dock Swedberg själf, att angreppet mot *honom* i dessa punkter med undantag af ps. 297 v. 5[2] varit så mycket mer obefogadt, som icke *han*, utan hans föregångare, hvilka författat eller öfversatt dessa psalmer, uttryckt sig på det klandrade sättet. Samtliga kriticerade uttryck i anförda psalmverser återfinnas nämligen just i de förut använda psalmböckerna. Swedbergs egna ord härom och till försvar för öfrigt i sin *förklaring* torde förtjäna anföras.

I uttrycket »*slipper onda lustars krig*» i Ps. 22, v. 16 hade alla tre psalmboksgranskarne funnit en pelagiansk villfarelse. Swedberg försvarar nu uttrycket på följande sätt:

»Thetta borde nu intet vpwäcka onda lustars krig, vtan sökia till at fridsamligen förenas om thess rätta mening, *hälst och emedan psalmen har nu så länge stådt tryckt i swenska*

[1] Jfr H. W. Tottie, a. a. I, 114.

[2] Hvad denna angår, så synes äfven här det kriticerade uttrycket stamma icke från Swedberg utan från psalmens öfversättare, Joh. Petræus. Jfr J. W. Beckman: Försök till en svensk psalmhistoria s. 501 a) not 3. I sin »Förklaring» har emellertid Swedberg icke hänvisat till öfversättaren.

psalmböckren och thet vnder en myckit namnkunnig och förnäm lärares namn; emedan ock psalmen är passerad igenom alla commissionerna och i andra rum rättad. Men thetta hafwa the ment kunna tohla god förklaring, nemligen at en andächtig Herrans Nattwards giäst fägnar sig theråt, at the onda lustarna, som här tils med wåld hafwa krigat vppå honom, the äre nu uti Christi blod dämpade, och the hafwa mist sin kraft. Ty skal jag döda onda lustar och kiötsens begiärelser med Andanom och i Christi blods kraft, så lärer en botfärdig communicant til en tid winna i thenna striden, så at har han seger öfwer them, så slipper han theras krig, nemligen then tiden, tå han segrar öfwer them. Så at, har iag himmelen i mig, har iag frid och frögd, wist slipper iag kriget i then tiden. Ty frid och krig äre opposita och emot hwart annat, som på *en* tid ei kunna wara tilsammans. Men man slipper them intet aldeles; the komma wäl igen, som om diefwulen berättas, som Christum frästade, *at han for ifrå honom til en tid.* Luc. 4: 13. Samma mening är här med ordet »slippa», som i thenne bekante sång Ps. 273 v. 2: *Och säg thet tinom fader huld, at tu betalte mina skuld, så slipper jag all syndsens snara.* Syndsens snara slipper jag intet, så länge jag lefwer. Doch slipper iag henne stundom, at hon ei snärier mig; tå synden genom sann bot och bättring, igenom Nattwardsens wärdiga bruuk warder mig förlåten, och thess wälde, thess brott och straff aldeles och fullkomligen förlåtet, som i förra puncter wist och förklarat är. Then, som har lust at kriga, han kan här taga tilfälle; men then, som christeligen alt wil til thet bästa uttyda, han skal härwid ingen förargelse taga vtan med största nytto samma psalm bruka.»

De klandrade orden i ps. 213 v. 6 återgifvas af Swedberg sålunda:

»Then tig argligt här förjagar,
wil tu aldrig blifwa när.»

»Biskopen, superintendenten och professoren stå i then mening, som skulle thetta löpa emot läran om Guds nåd, som botfärdige syndare hafwa at trösta sig wid.

R[esponditur:] Förjaga argligt then H. A., drifwer ju then H. A. ifrån sig och i then stund förblifwer intet then H. A. hos honom. Sedan ser psalmen icke allenast vppå ett argligt thens H. A:s förjagande vtan och ett framhärdigt: then tig argligt *här* i thenne werlden, i nådenes tid [förjagar], then kan intet then H. A. blifwa hos. Wille man så wäl tyda, som man är benägen att illa alt vttyda, så kunde thetta vtan ringeste swårhet gå för sig. Som ock *vnderligit är, at psalmen i så månge åhr hafwer stådt i wåre swenske psalmböcker och af mångom med stor nytto brukader är, at ingen hafwer märckt sådana stora anstöteligheter och kiätterier.* Men nu efteråt är alt wilfarande. Man förmodar dock det bästa».

Mot ps. 238 v. 7 hade endast tvänne af granskarne, nämligen Carlsson och Lang, gjort anmärkning [1]. Sedan Swedberg anfört åtskilligt till försvar för det kritiserade stället, fortsätter han: »Men om thet ändtel. af wederbörande skulle nödigt finnas, [nämligen att psalmen på denna punkt förändrades], så kunde ändringen vtan wäsende så anställas:

»*fast jag thertil ei hafwer rätt*», doch ser jag thertil ingen nödig orsak. *Och har thenna psalm och thetta ordasätt härtill stådt i psalmboken i fast många åhr, hwarvppå ingen talat har.*»

Detta argument återkommer för öfrigt oupphörligt i Swedbergs självförsvar. Så anför han t. ex., då man opponerat mot ps. 2, v. 6, såsom förment stridande mot protestantismens materialprincip, att versens »ordasätt» brukats i Upsalapsalmboken »utan förargelse» och för öfrigt är grundadt i Guds ord, såsom Ps. 1: 1; Math. 5: 3; Hes. 20: 11, 13.

Några andra exempel må här få plats. I vers 2 af psalmen 136 hade tvänne af granskarne, nämligen Lang och Jernfeld funnit en betänklig kristologisk villfarelse. Det anmärkta uttrycket löd, som följer:

»Then werlden skop aldeles wäl,
Påtog mans hamn och wardt en träl.»

[1] Enligt Swedbergs »*korta och tydeliga förklaring*».

Versen innebure enligt de stränga kritikasternas mening en förnekelse af Kristi sanna mänskliga natur och en förnyelse af den gnostisk-manicheiska doketismen.

I sitt försvar anmärker Swedberg inledningsvis: »*Thenna psalm har så länge stådt i Upsala Psalmboken och är alla julahögtider sungen, utan at någon sig öfwer honom förargat hafwer.*» I realitetsfrågan åberopas Fil. 2: 6, 7, men Swedberg förklarar sig icke vilja motsätta sig en förändring, om han också ej funne en sådan nödvändig.

Mot uttrycket i ps. 176 v. 4: »*Then tu ock födde af tin krafft*» hade Lang och Jernfeld invändt, att det stode i strid mot den heliga skrift, alldenstund denna icke lärde, att Gud Fader födt sin Son af sin kraft utan af sitt väsende.

I sitt svaromål åberopar Swedberg det bibliska uttrycket »thens högstas kraft», Luk. 1: 35, och vidare 1 Kor. 1: 24, samt yttrar slutligen: »Psalmen är för thet öfriga ganska härlig och andächtig, så at thess auctor har förtiänt mycken tack för honom; och *är nu i mång åhr liden i psalmboken, på hwilken ingen talat hafwer.* Är ock igenomsedd nu af wederbörande och i få rum ändrad; men i thetta hafwa the ei sedt någon nödvändighet.»

På Langs och Jernfelds opposition mot ps. 299 v. 13:

»Jag mycket har, fast gräslig mycket brutet,
Om mig på nåd i himlen warder trutet»,

svarade Swedberg:

»Jag för min del kan intet se, at meningen är här orichtig, hwilken är thenna, at en botfärdig syndare har at trösta sig af en nådig Gud, när han sig omvänder, fast han mycket skulle hafwa syndat, hwilket the följande ord nogsamt wisa; så at ingen synd kan wara så stor, then en syndare hafwer begådt, som förmenar honom Guds nåd, tå han sig omwänder, *Thenne psalm har så länge stådt i psalmböckren, och ingen har härtils talt på thesse ord, hwilka wederbörande hafwa låtit passera, fast the i andra stycken honom myckit hafwa ändrat och förbättradt.*»

Äfven med anledning af angreppet mot ps. 291 v. 4 framhåller Swedberg, att psalmen »*hos oss med stor nytto, och*

andacht warit brukader och i Upsala Psalmbok godkiänd at brukas. Ty böra wi — tillägges det — snarare sökia, at then christeligen förklara än som med kietterier beläggia.»

I allmänhet är Swedbergs svaromål i hvarje särskildt punkt ganska vidlyftigt. Någon gång affärdas dock de framställda anmärkningarna helt kort, hvarigenom svaret — såsom vanligt i dylika fall — långt ifrån att förlora synes hafva vunnit i skärpa och kraft. Som exempel må kontroversen angående ps. 254 v. 2 anföras.

Denna vers hade följande lydelse i den Swedbergska psalmboken:

»Gudz lag voro både helig och god,
Doch kunde wi them ei hålla,
Wårt kiötzliga sinne föll theremot,
Ty måste wi i synd falla.»

Lang och Jernfeld sökte göra gällande, att denna vers innehölle det för papismen, kalvinismen och socinianismen gemensamma kätteriet, att redan före syndafallet en strid mellan ande och kött hos människan ägt rum. »Slutorden i strofen innebure för öfrigt en beskyllning mot Gud, som om han varit orsak till synden, då han skapat människan med sådana syndiga egenskaper, att hon icke af egen fri vilja förmådde motstå frestelsen, utan nödvändigt måste falla i synd»[1]. Swedberg afvisar nu dessa beskyllningar på följande sätt: »Orden böra intet förstås om Adam och Eva uti fullkomlighetenes stånd och then första synd, the föllo vthi, utan om *oss* och *wårt* förderfwade tilstånd *efter* syndafallet; och således försvinna the många kietterien, som the wilia thenne härlige psalm tilläggia.»

I sin försvarsskrift har Swedberg noggrannt angifvit, hvilka de anmärkningar voro, som härrörde från alla tre psalmboksgranskarne och hvilka blott den ene eller två af dem framställt[2]. Dessa uppgifter äro af särskildt värde, då man

[1] H. W. Tottie, a. a. I, 118.

[2] Swedberg har lämnat dessa upplysningar bl. a. genom att vid de olika anmärkningarna hafva anbragt en eller två af följande initialer eller samtliga C. L. J. (Carlsson, Lang, Jernfeld). I den kopia af Swedbergs försvarsskrift, som förvaras i Spegelska manuskriptsamlingen, Tom II, i Upsala domkapitels arkiv, saknas dessa hänvisningar.

förut saknat närmare kännedom om biskop Carlssons anmärkningar[1].

Hetsigast i angreppet på samma gång som minst exakt i uppgifterna synes Jernfeld hafva varit. Den animositet, hvarmed denne man angripit Swedberg, har ock tydligen väckt häftig förtrytelse hos den anfallne, som i sin lefvernesbeskrifning betecknar sin antagonist som »en djärf, högfärdig och oförskämd man.» Af det skriftliga svaromålet framgår ock, att Jernfelds anmärkningar kanske i högre grad än de öfrigas bragt Swedbergs sinne i svallning. Som stöd för det sagda, och till ytterligare belysning af Swedbergs sätt att försvara sitt älsklingsverk må ännu några utdrag ur svarsskriften meddelas. I swedbergska psalmboken lästes i ps. 123 v. 8, följande ord:

»[Gud] Älskar then, som lefver from;
Spar then onda til sin dom.»

Jernfeld var nu den ende bland censorerna, som lyckats upptäcka, att den sist anförda radens innehåll utgjorde ett misskännande af Guds godhet och långmodighet. Till bibelbevisning användes 2 Petr. 2: 9, som Jernfeld återgaf på följande, för en teologie professor onekligen en smula komprometterande sätt: »Herren kan frälsa the ogudachtiga uthaf frestelsen; men behålla the orättferdiga til domedag til at pinas.» Swedbergs svar på Jernfelds angrepp i denna punkt lyder så:

»Professoren förer språket (2 Petr. 2: 9) ann i en mening, som löper twert emot thens H. Andes mening, följande en falsk tryckt Bibel, neml. *Herren kan frälsa the ogudachtiga vtaf frästelsen.* Så heter thet rättel[igen]: *Herren kan frälsa the gudachtiga.* εὐσεβεῖς äro »*gudachtige*» och intet »*ogudachtige*». Men the *orätfärdiga,* säger här skriften, kan Gud behålla til domedag til at pinas; τηρεῖν betyder reservare, *förwara,* just såsom här står i thenne psalm. Thet samma står Job. 21: 30 och Jer. 12: 3. Behagade professoren therföre påminna sig sin egen förmaning, then han oftast, hälst wid slutet giör, at wi, Guds ords lärare, intet måge förfalska Guds ord; tänkia ock, hände thetta honom, som så vppenbart och hand-

[1] Jfr H. W. Tottie, a. a. I, 114 not. 1.

gripeligen falskt war, så kan androm något vndfalla. Si, så kunne wi se grandet i wår broders öga, men bielken i wårt egit warde wi intet warse.»

Betecknande för Jernfelds ortodoxistiska nit är, att, då det i ps. 206 v. 4 sades om Kristus, *at Gudz natur i menn-skian bor,* fann han detta uttryck antingen innebära nestoriansk villfarelse och sålunda göra gällande, att i Kristus funnes icke blott två naturer utan rent af två personer, eller också den »hädiska åsikten, att Guds Son aflagt sin egen och antagit en människas person». Swedberg svarar härpå bl. a.: »Professorn är myckit obillig, som arbeter vppå at giöra sådanna fahrliga kietterier af thessa ord. På sådant sätt skulle intet månge psalmer slippa i psalmboken ifrån skadeliga kiätterier. På thet sättet warder ock Paulus en kiättare, som så lärer: *Vti Christo bor all guddomsens fullhet lekamliga. Col. 2: 9. . . .»*

Ännu tydligare än i detta citat afspeglas Swedbergs missbelåtenhet med Jernfelds angrepp i hans svar på anmärkningarna angående den 381:sta psalmen, som framhöll vikten af en rätt kallelse till predikoämbetet och strängt dömde den ännu vid denna tid rätt allmänna och mycket beklagliga oseden, att prästen genom s. k. promotorial och på andra ginvägar af ohederlig art skaffade sig gäll och tjänster.

Mot det i femte versen förekommande uttrycket: *»dy (ty) jag wet, hwad Skriften säger»,* hade Jernfeld riktat ett särskildt klander, som af Swedberg relateras på detta sätt: »Emot thetta ordet *dy* har Professoren också, och wil giöra ther vtaf träck och orenlighet.» På angreppet svarar nu Swedberg bl. a. sålunda:

»Huru hätsker professorn kan wara på psalmen och then, som psalmen giordt hafwer, kan man af thenne anmärkning nogsamt se. Nog märker han, at Swedberg har giordt honom, hwilket jag ock med mitt namn för alla tilstår. Och har jag orsak at tacka Gud för thenna nåd, at jag enligit med Guds ord och wilia kan skrifwa och siunga mig intet hafwa lupit efter eller kiöpt någon lägenhet. Thet är nu then femte, som jag igenom Gudz nåd bekläder och kan för Gud och hela werlden betyga mig wid ingenthera hafwa rört min tunga

fot eller lofwat och budit, mindre gifwit någon halföre. Och såsom professorn thenne psalm så hätsker är, ty kan jag tänkia, att psalmen är honom beswärlig och til plågo. Elliest skulle han med mig tacka Gud, at någon wil och thor skrifwa och framföra sanningen emot then altför beklagelige osed, som nu wankar, med prästernas lopp och kiöpande till kall och ämbeten. Hwar om strax. Sanningen är Guds, och en Guds tienare moste henne vppenbara, fast han therföre försmådd warder. Jag fägnar mig, at ock Apostelen Paulus har måst sådant lida och är *för träck och orenlighet aktader* 1 Cor. 4: 13, ther han säger sig och sina medbröder wara achtade *ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου*, thet är professorns *dy*. Men så må Professorn ther emot weta, som mot en så angelägen och helig Gudz sanning sig sätter och then försmädar, at Gud har honom hans dom låtit upskrifwa och lyder så: *Och nu, I prester* ... Mal. 2: 1 sequ.

Med icke ringa framgång upptog Swedberg till granskning Jernfelds egna ändringsförslag och sökte visa, att de ofta ej tillfredsställde vare sig poësiens eller bekännelsens och teologiens välförstådda kraf. Några exempel följa.

I psalmen 173, v. 11 lästes:

»Doch wil han när oss blifwa
Altid, som han hafwer lärt,
Thet är alt med sin Gudoms krafft.»

Alla tre granskarne funno här ett misstänkt ordasätt, som syntes innebära ett erkännande af den kalvinistiska läran, att Kristus vore till sin mänskliga natur innesluten i himmelen. Jernfeld hade ock framställt ett särskildt ändringsförslag. Swedberg svarar:

»Ingen calvinsk lära får här bifall; utan här läres, hwadan thet kommer, at Christus är hos oss altid nemligen af hans guddoms krafft, som Christo gifwen war i förmågo af then personlige föreningen. Sedan, om här skulle förstås then guddomelige naturens kraft, så sluter then intet vt then menneskelige naturen, som äfwen igenom then noga föreningen är delachtig af Gudz kraft. Act. 1: 8 ... Hwilkenthera mening här

förstås, så lärer then wara enlig med Gudz ord. Men at professoren skrifwer, thet boktryckaren Meurer åhr 1660 intagit then ändring, som finnes nu wedertagen i then nyia psalmboken är intet så; utan prästerskapet på riksdagen åhr 1643 giorde then ändring, som gillad och wedertagen wardt, som titeln wisar af Meurers reviderade psalmbok, af trycket vtgången åhr 1645. Professorns [förslag till] förändring: »*läs ther om i Guds helga ord*», går näpligen ann. Then stöter och felar i poesi; »*ord*» och »*port*» rima sig ock illa.

I fråga om den redan i annat sammanhang anförda strofen ur ps. 136, v. 2 hade Jernfeld föreslagit, att man skulle utbyta orden: »påtog mans hamn» mot »påtog mandom». Swedberg invände: »Men at professoren wil hafwa i stället *påtog mandom och wardt en träl* går intet an; ty jag säger: māndōm, och intet māndōm. Här äro jambiske werser, ther prima syllaba är depressa eller brevis och secunda elevata, hwilket intet observeras af professorn och bör dock i acht tagas. Skal något förändras och å nyo förbättras, så måste intet fehl begås in poësi. Wil man något ändrat, ehuruwel jag ser ingen nödwändighet, så skulle thet så ändras: *Tog māndŏm på och wārdt ĕn träl.* Här är både theologia och poësis richtig.»

Uttrycket i ps. 230 v. 2: »*alt mankiön här förderfwat war*» önskade Jernfeld ändradt så, att »menniskiokiön» utan afseende på meterns kraf insattes i st. f. »mankiön,» »emedan qwinnokiönet bör ock här förstås.» Swedberg svarar bl. a.: »Thet, professorn wil hafwa om ändrat, låter fahrligen illa. Mĕnnĭskĭokiŏn. Ingen talar så, vtan mēnnĭskiokiön. Och borde professorn se, vtaf hwad art wersen är. Här äro jambiske wersar, ther prima syllaba är brevis och secunda longa eller elevata. Så bör thet ändras, om thet ändteligen ändras skal:

Ălt menniskiokiŏn fŏrdērfwädt wār.

Så löper wersen rätt. Här är theologia och poësis richtig.»

Ett genomgående drag i det Swedbergska försvaret är, såsom vi sett, hänvisningen till bibelordet. Själf gifver han på ett ställe i sin svarsskrift denna grundsats för sin apologi följande frimodiga uttryck:

»*Talar och siunger jag med Christo och konung David, så hafver professoren Jernfelds åtalan intet rum.*»

Ej alltid hade dock Swedberg så alldeles lätt att angifva bibelstöd för i psalmboken förekommande uttryck. Svarslös blir han dock ej gärna. Ett ganska lustigt exempel erbjuder kontroversen rörande ps. 248 v. 7:

Ormen han klef sig vp i gren,
Hans falska list, hon war ej sehn
Ewam til sig at kalla;
Tog äplet ned af wisdoms trä:
Blif wis Ewa, ät med allo.

Swedberg utför försvaret på följande sätt: »Professoren ogillar hela wersen efter at intet så just till alla orden finnas i historien om fallet: 1) at ormen hade klifwit i trä; 2) at thet hade warit äple; 3) klifwa sig vp i trä förmenas wara emot swänskan...

R[espondítur:] Man hade intet behof at swara här vppå, emedan thenna psalm har stådt i then auctoriserade Upsala psalmboken och thenna wers med alla the ord och ordaformer, hwarpå professorn talar; sedan hafwa wederbörande, som af Kongl. Maij:t fullmäcktigade hafwa warit, thetta alt gillat. Doch wil man swara härtil: 1) At ormen hade klifwit i trä står intet i skriften, är sant. Men professorn kan intet wisa af Skriften, thet ormen hade intet klifwit i trä. 2) Sammalunda är at tänkia om äple. Icke må man tro, at professorn fördömer alla them, som stå i then tanka, at thet hade warit äpleträ. Så länge skriften egentligen nämner fruckten, så måste the gamble intet så förkastas. Är ej heller trosartikel. 3) Hwad thet angår, at her står *klifwa sig vp i trä,* [så] lyder [thet] intet så illa, helst uti vers. Klifwa sig vp är så mycket som klänga sig upp. Jag säger *få mat,* item: *få sig mat.*»

På ett liknande sätt, småfyndigt och naivt på en gång, men delvis starkare i sak bemötte Swedberg klandret mot ps. 170 v. 7. Han yttrar härom bl. a. följande:

»At *oxan och åsnan märckte här, at sielfwa Gud thet barnet är* har gådt vt, kan professoren intet lida, vtan wil hafwa them inn igen. Men the tre konungar af Saba wil professorn tillika med biskopen hafwa vt.

R[espondilur:] At oxan och åsnan gingo vt, skiedde icke allenast i comissionerne, vtan ock på riksdagen i biskoparnes och cleri samqväm efter samtliges gådtfinnande. Och fastän oxan kiänner sin Herre och åsnan sin Herres krubbo, neml. sin husbonde här på jorden, så lära the orden ej kunne sträckias til Guds kiänslo; än mindre at the kiänna Christum, at barnet skulle wara sielfwer Gud . . .»

Det vore nu verkligen frestande att lemna ytterligare några karakteristiska citat ur denna Swedbergs försvarsskrift, men det begränsade utrymmet nödgar mig att afstå därifrån. Slutorden synas dock äga det särskilda värde för psalmboksstridens historia, att de här må få plats.

»Således har man igenom Guds nåd, efter tidsens lägenhet, swarat vppå the högwyrdige herrars ingifne anmärkningar och af Guds ord klarligen och grundeligen wisat, thet wärket intet är skyldigt til the kiätterier och fehlachtigheter, med hwilka thet swårligen är belagdt wordet. Och såsom hela thetta gudeliga wärket är genom thens Högstes bistånd vppå Kongl. Maij:ts nådigste befalning begynt, fortsatt och fullbordat; altså lärer thet ock hafwa sitt bestånd och förswar. The gode herrar observatores kunde intet wara okunniga therom, at hans Kongl. Maij:t hade alloreda för åhr 1691 förordnat, at wärket skulle igenomses; hwilket ock strax med största flit skiedde. Thet kunde them ei heller wara obekant, at wärket war i Upsala vnder Reverendiss. Archi-Episcopi och Ven. Facultatis Theologicæ skiärskodande. Ja, såsom mehr är, at thet wardt vppå sidsta allmänna rigsdag af samptl. cleri deputatis vppå hans Kongl. Maij:tz nådigste befalning igenomsedt och gillat. Hade the högwyrdige herrar haft något at påminna, hvarföre påminte the icke tå innom then tiden. Boken gick intet vt förn åhr 1694. Men tå war i medlertid alt tyst. Och likwäl hafwa the nu emot the gambla psalmer så myckit kiätteri, at thet är intet måtto med, thet the sedermehra hafwa welat bewisa. Men tå war alt wäl, och intet til at påminna. Ei heller kan, hälst biskopen, doct. Carlson förebära någon owetenhet, ty Hans Kongl. Maij:tz bref kom neder på rigsdagen om werket, at thet skulle igenomses, bringas til richtighet och på trycket befordras. Men tå hördes af intet

ınstöteligit. Och står intet nogsamt til at förvndra, at thet he tå mente vara kiätteri och anstöteligit vti the gamla psalner, the thet icke allenast i en så long tid hade tohlt, vtan ›ck skulle tå thet intet nämna, när doch Kongl. Maij:ts nit ›ch ifwer förspordes dageligen af så många bref och befalıingar för wärkets richtiga förbättrande. Psalmboken war ju ilförena vpfylt med en hop otiänliga psalmer och stora antöteligheter. Si, tå kunde thet tohlas. Men, när wederbörande vppå Kongl. Maij:tz nådigste befalning hafwa wärket örbättrat, thet kan intet tohlas. Huru offta sång man: *Trè n person, Gud Fader, Son, och H. And tilsamman* och ännu iunger. Ther på war intet talat. Vti Keisers stora psalm›ok, som nu myckit brukas på predikestolerna och för altaren, innas allenast vti epistlarna hela meningarna borto, til exem›el p. 536 är en hel mening borto; p. 563 en hel wers borto; ›. 567 en half wers borto; p. 576 [en] half wers borto; p. 600 en] half wers borto; så at församlingen med förargelse har ıördt, at the ord ei äro sungne eller vpläsne, ty the stodo ntet i boken; at nu förtiga, huru oförswarligen bibelen r tryckt tid efter annan, ther många hela och halfwa verserna borto äro; hwilket wisat är vti min berättelse m wår swenske bibels förbättrande, på rigsdagen åhr 1693 Stockholm ingifwen. Men vti thetta wärket må intet ehl tohlas; när doch, Gudj lof, intet ännu bewisat är något vara emot then rena läran, som the högwyrdige herrar obseratores sedermehra hafwa sielfwa måst tilstå och bekiänna. Och skulle ther finnas thet, som förbättras kunde, thet jag ei ıeller kan vndfalla, så swarar Sirach för mig, när han i thetta innet talar: *En menniskia, när hon änn sitt bästa giordt hafwer, å är thet äntå som nogast begynt; och tå hon menar, at hon ıafwer fullkomnat thet, så fattas ther ännu myckit,* c. 18 v. 6. Ty i thenna ofullkomlighet står intet at wänta något fullkomgit, thet icke kan dageligen förbättras. Med hwad flit, beymmer och wako thetta wärket företagit är, wet then alt wet. Doch är thet menneskeligit och således ofullkomligit. War ıke *Upsala Psalmbok* också af auctoriserade män med flit fwersedd och förbättrad? Doch äro thervti likwäl sådana rdaformer, som nu af wederbörande äro med skiäl förbytte

och förbättrade. Vti samma Upsala Psalmbok har alla ti stådt, som ock ännu siunges:

Thet giör Gud Fader och hans Son,
Then Helge And, tre *en person.*

Man har thetta här tils tohlt af christelig wyrdnad wärket, och intet vtropat för kiätteri eller söcht, at hela w ket förklena. Gud förbiude, at så stor wilfarelse skulle w i thenna nyja psalmbok! Vti psalmen, som handlar om dr kenskap, finnas åtskillige otiänlige ordaformer, såsom *poda skabb och watnsot, siukdom i hufwud och bryste, med h och thertil lungosot etc.* Lickwäl har man hela wärket ir illa vtfört, ty the som ther öfwer woro, hade giordt sitt bä och hade myckit godt uträttat; therföre har man hållit th thet til godo, och låtit thet myckna goda hafwa öfwerwig Wil man jemnföra thenna psalm, som then nu är förbätt med then förra, så skal en rättrådig domare finna honom w nödtorfteligen förbättrad; ja, i hela wärket, at thet är modeligen emellan then nyja och gamla psalmboken så åtskilnad, som emellan dag och natt· Så är thet nu en klagan wärdt och är en högelig qwida, at man här etc. etc. Jag är viss om himmel ock jord, at the etc. Vti wår *Swen Bibel* äro många ord, meningar, hela och halfwa werserna vtelå som finnas vti ingen swensk bibel. Skal man beskylla them, therpå arbetat hafwa, för oflit? Eller skal man therföre h wärket förkasta? Bort thet! Hwad wil man säija? Är icke *Ha boken* med flit öfwersedd och af så många högwyrdiga biskc och superintendenter vnderskrifwen? Hon får doch intet w opåtald jämwäl af them, som sielf henne öfwersedt och namn vnderskrifwet hafwer. Så är thet med alt, thet wi ha för händer i thenna werlden. Ehuru flitigt man ock arb och giör sitt högste til, så skal man förnimma, at Sirach s sant, när han sade: *En menniskia, när hon än sitt bästa gi hafwer, så är thet äntå som nogast begynt; och tå hon nar, at hon hafwer fulkomnat thet, så fattas ther ännu my* c. 18, v. 6.

Men jag tänckte: Jag arbetade fåfängdt, jag hafwer fängt och onytteliga förtärt mina kraft här vppå; ändoch

sak är Herrans, och mitt ämbete hörer minom Gud til. Es. 49, v. 4.

Men Herre min Gud!

Allena ästu min krona,
Jag hafwer här ei mehr.
För tig wil jag ei skona,
Hwad godt tu mig beter.
Gods, lif och all wälfärd,
Fast mehra ästu wärd:
Thet wil jag för tig wåga,
Alt tig til lof och pris.

Ände.

Jesperus Swedberg
S. Th. Prof. Regius et Past. Upsal.»

Af en jämförelse mellan psalmboksgranskarnes anmärkningar och Swedbergs svaromål erhåller man det afgjorda slutintrycket, att angreppet mot hans psalmbok varit lika hänsynslöst som hätskt och småaktigt samt, såsom redan inledningsvis framhållits, i de flesta fall obefogadt. Framför allt gäller det sistnämnda i fråga om de allvarsamma beskyllningarna mot Swedberg för irrlärighet på nära nog alla den lutherska bekännelsens områden. Särskildt i detta afseende torde, såsom jag i några särskilda punkter sökt visa, Swedbergs i Skara bevarade försvarsskrift vara egnad att utgöra grundvalen för hans »Ehrenrettung». Till medveten afvikelse från kyrkoläran hade Swedberg i hvarje fall uppenbarligen icke gjort sig skyldig.

Att emellertid brister vidlådde Swedbergs psalmbok, liksom allt människoverk, har han, såsom vi sett, själf öppet tillstått, men det måste erkännas, att hans egna ändringsförslag äro särskildt ur poetisk synpunkt vida att föredraga framför de torftigheter, som en Jernfeld hade panna att komma med. Själf säger ock Swedberg i sin försvarsskrift (s. 85): »Alle the ändringar, professorn hafwer budit til at giöra, hafwa således varit oriktiga, så att man hafwer orsak att frukta, om professoren hade sutit öfwer psalmbokens förbättring. Huru theo-

logia hade blifwit, lämnar man ther hän; men fahrligen illa lydande sång hade thet blifwit. Och må man billigt vndra, at professoren wil tala uppå och giöra thet, han intet förstår!» Någon jämförelse med Swedberg vare sig såsom psalmskald eller betydande personlighet tål för öfrigt icke denne stränge criticus, hvilken tydligen var en stridslysten och typisk representant för den ortodoxi, som urartat till steril ortodoxism.

Hur otillbörligt angreppet i stort sedt än var, medförde det dock den viktiga följden, att hela psalmboksverket underkastades en ytterligare och omsorgsfull granskning. Den slutliga vinsten af detta sofringsarbete liksom af hela striden tillföll svenska kyrkan, som i 1695 års psalmbok erhöll detta med rätta så beundrade mästerverk, hvars troskraftiga och gedigna innehåll utgör kärnan i vår ännu gällande psalmbok.

Herman Lundström.

Om våra regala gäll.

Af gammalt har kyrkomenigheten i vårt land ägt rätt att tillsätta församlingspräst, så både under katolsk och under protestantisk tid, om denna rätt också varit mera eller mindre inskränkt och begränsad. Men vid sidan häraf förekom redan under medeltiden i en del gäll, att valet tillhörde en enskild person, furstlig eller adlig, som af egna medel uppbyggt kyrkan i sin församling eller rikt doterat henne, s. k. patronatsrätt. Detta är också ursprunget till de s. k. konungsgällen, beneficia regalia.

Våra konungar efter reformationen visa sig mycket måna om att taga vara på den makt, de i detta afseende ägde, hvarigenom de kunde göra sitt inflytande öfver kyrkan gällande. Redan under Gustaf Vasas tid förekommer ett icke obetydligt antal sådana regala gäll. Emellertid var det mycket obestämdt, hvilka pastorat som skulle räknas till denna klass. Frågan härom stod så att säga på dagordningen under ett par århundraden efter reformationen. Vår afsikt med denna uppsats är att undersöka, huru denna fråga fick sin slutliga lösning, med andra ord huru det bestämdes, hvilka gäll som skulle betraktas såsom regala[1].

Detta skedde först i början af frihetstiden. Det afgörande, som då träffades, har i det stora hela varit bestämmande för hela den följande tiden. Det kan därför vara af så mycket större intresse att se till, huru man därvid gick till väga.

Frågan om antalet af de pastorat, där öfverheten ägde tillsätta präst, var för kyrkan af största vikt att få besvarad.

[1] Här är sålunda icke fråga om uppkomsten af gäll i allmänhet af regal natur. Den frågan har nyligen ägnats en undersökning af K. A. Appelberg: Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reform medlet af 17:de seklet. Vi hänvisa särskildt t. s. 116 o. ff.

Ty den ovisshet, som härutinnan rådde, använde konungen för att vinna inflytande äfven öfver gäll, som icke stodo under hans disposition. Från konungamaktens sida gjordes — före Karl XI:s envälde visserligen icke i teorien, men så mycket mer i praktiken — allt djärfvare försök i den riktningen. Det låg en stor fara, icke allenast för prästeståndet, utan också för hela församlingslifvet, i det befordringssätt, som nu blef det vanliga. Under det den verkliga förtjänsten ofta tillbakasattes, lyckades det mycket undermåliga ämbetshafvare att genom det för »discretioner» fala kungliga kansliet eller genom adliga inflytelserika förespråkare förskaffa sig kungliga rekommendationer och promotorial, som af vederbörande stiftsstyrelse ej kunde lämnas obeaktade.

I Stockholm särskildt uppehöll sig en stor hop mera eller mindre tvifvelaktiga existenser med kappa och krage, öfverflödiga eller uttjänade krigspräster, oaflönade adelspräster, som visste att förskaffa sig sina patroners förord, färdiga att genom dem söka utverka åt sig k. m:ts promotorial, så snart ett pastorat — sak samma i hvilket stift — blef ledigt. Ej underligt, att dessa »brefuppvisare» med mycket misstänksamma blickar betraktades af stiftscheferna på de orter, dit de blefvo hänvisade. Äfven i prästeståndets riksdagsprotokoll läsas klagomål öfver dem. Med anledning af, att en på grund af sina »grofva begångna fauter» från Åbo relegerad studerande vetat att förskaffa sig olaglig ordination i Sverige, klagas i nämnda protokoll öfver den förargelse och oreda, som förorsakas i Guds församling, »när sådana odogse och ovärdige admitteras till predikoämbetet, hvilket nogsamt låter sig finnas här i Stockholm, ty hit såsom in sentinam malorum församlar sig denna colluvies såväl som mycket annat ondt»[1].

Enskilde biskopar voro icke utan skuld till förekomsten af detta hungrande prästerliga proletariat, som var mindre nogräknadt om medel, när det gällde att komma öfver ett »brödstycke», i det att de ej med tillräcklig urskillning och sparsamhet meddelade ordination. I prästerskapets privilegier 1647 och 1650 hade biskoparne erinrats om att icke ordinera

[1] Pr. st:s prot. d. 21 nov. 1660.

präster till större antal, än församlingstjänsten kräfde, hvilket
yder på, att oordningar i detta afseende förekommit. Vid nyss
iämnda riksdag 1660 väcktes också prästeståndets uppmärk-
amhet på detta förhållande, och anmärkningar framställdes
mycket klandrande ordalag särskildt beträffande Wexiö
tift, där allt för många erhöllo vigning, »hvilka sedan ut-
prida sig öfver andra stift, låta sig till en tid brukas uti
ıerrehof och sedan genom sin herres intercession söka lägen-
ıeter, som falla, och taga alltså ofta brödet ifrån dem, som i
tiften hemfödde äro». Huru olyckligt detta än vore, kunde
et dock ej förekommas af biskoparne, emedan »deras herrar
ch patroner så mäktiga äro och därpå så hårdt arbeta» [1].

Äfven från öfverhetens sida fingo biskoparne understundom
ıottaga skarpa anmärkningar, för att de icke iakttogo, hvad
om härutinnan var stadgadt. En viss grad af sanning ligger
äl i, hvad Karl XI i skrifvelse till Upsala konsistorium d. 3
ec. 1696 förebrår denna myndighet, om vi också måste
krifva de hårda orden på räkningen af hans tillfälliga miss-
umör öfver den anmärkning, konsistorium vågat göra, och
ver att stiftsstyrelserna, då de hade att pröfva konungens
andidater till lediga tjänster, icke alltid godtogo desse. Kon-
storium hade besvärat sig öfver, att en hop ringa och omeri-
rade personer förskaffade sig kungl. remissorial till vakanta
ıstorat, i följd hvaraf äldre prästmän klagade, att de blefvo
rbigångna, och församlingarna, att deras rätt ej iakttogs.
en konsistorium fick ett mycket onådigt svar. Konungen
rklarade, att detta besvär förekom honom »något sällsamt»,
ıär största delen endast finge »en simpel remiss att komma
behörig konsideration, dock väl förstående såvida inga bättre
eriterade finnas». »Men där vi skulle utlåta oss», tillägges
t, »hvaruti största felet består, så härrörer detsamma däraf,
t man allt för rundt umgår med prästernas ordinerande,
ukandes intet därvid den exactitude och sparsamhet, som
derbör, utan låter mången komma att företräda predikoäm-
tet, som ringa kapacitet nog därtill har sig förvärfvat, läg-
ndes en sådan boken under bänken, sedan han fått på sig

[1] Pr. st:s prot. d. 15 nov. 1660.

prästkappan, i stället att om ingen annan till präst blefve ordinerad, än den som genom vackra studier och ett allvarsamt samt ärbart lefverne därtill gjort sig meriterad och välförtjänt, så skulle intet så många släta präster, som nu tyvärr, spörjas, och behöfdes icke heller så många att ratas för deras ringa framsteg i studier och i skickeligt lefverne, som nu sker»[1].

Riksdagsprästerskapet hade sin uppmärksamhet riktad på det inrotade fördärfliga befordringssättet, som måste inbjuda mindre nogräknade personer till lycksökeri och kryperi. De uppträdde också gång på gång i sina besvär med klagomål mot de olagliga promotorialen. Det var i synnerhet under Karl XI:s tid — såväl under förmyndareregeringen som under konungens egen styrelse — som detta promotorialsökande tog en omfattning som aldrig förut. Då blefvo också klagomålen allt tätare. K. m:t lofvade väl lika ofta, som anmärkningar gjordes, att församlingar och stiftsstyrelser skulle lämnas i sin lagliga rätt att tillsätta själasörjare; men intet hjälpte. Oskicket fortfor. År 1664, 1 sept. resolverade regeringen med anledning af prästerskapets riksdagsbesvär, att de prästmän som understå sig att emot kyrkoordningen och prästerskapets privilegier bemöda k. m:t om promotorial för att blifva hulpna till någon lägenhet, skola afvisas till sina biskopar och konsistorier, som bäst kunna pröfva deras lärdom och lefverne för att af dem söka promotion. Ståndet erhöll försäkran, att »hvad promotorialen belangar, skola de härefter alldeles upphöra, när icke desto större orsak h. k. m:t därtill nödgas måtte». Att det oaktadt förmyndareregeringen illa höll, hvad hon lofvat, synes bäst däraf, att då denna sak på besvärsvägen återigen androgs af prästerskapet vid följande 1668 års riksdag, måste regeringen utfästa sig att lämna biskoparne i deras ämbete all möjlig frihet. Men redan 1672, då Karl XI stod färdig att själf öfvertaga styrelsen, måste förmyndareregeringen ännu en gång förnya det så ofta afgifna löftet att icke »besvära biskoparne med några sådana promotorialer», och i sin konungaförsäkran samma år lofvade Karl, att det vid kyrkoherdeval skulle förfaras i enlighet med kyrkoordningen, så a

[1] Sv. eckles. handl. VI: 82. RA.

biskoparne bibehöllos vid sin »tillbörliga och lagliga makt och
myndighet till sitt ämbetes rättmätiga utförande».

Då prästerskapet det oaktadt 1678 förnyade sina besvär
samma punkt, resolverade konungen, att hvad privilegierna
och förra resolutioner innehålla i denna sak skall efterlefvas.
För att liksom skjuta skulden till det rådande oskicket på
tiftsstyrelserna själfva tillägges: »Viljandes h. k. m:t icke något
däremot på dess sida låta ske, så framt h. k. m:t af särdeles
och vissa omständigheter icke blifver af dess kungliga rättvisa
och nåde därtill föranlåten». Liknande försök att rentvå sig
från all skuld återkomma ofta i de kungliga resolutionerna.

På riksdagen 1680 är saken ännu en gång föremål för
ståndets klagomål, och åter gifvas samma försäkringar. De
prästmän, som bemöda k. m:t med promotorialer till sådana
gäll, som icke äro regala, skola remitteras, en hvar till sin
biskop, att antingen få rättmätig befordran eller ställas till
förhör och »tillbörligen plikta och till lydnad hållas». Här
tillfogas en uttrycklig anmaning till biskopar och konsistorier
att å sin sida visa sig betänkta att tillsätta lediga pastorat
med sådana personer, »att k. m:t icke af synnerliga skäl under
tiden måtte få orsak därvid en ändring att göra».

Hädanefter — under konungens enväldstid — tystna väl
de högljudda klagomålen vid riksdagarna. Orsaken härtill
ligger dock ingalunda däri, att stiftsstyrelserna skulle haft
mindre anledning nu än förut att besvära sig öfver ingrepp
från konungamaktens sida i deras rättigheter. Tvärtom. Men
hvad man förut öppet besvärat sig öfver, ansåg man sig nu
nödgad att tåligt fördraga.

Genom talrika enskilda exempel skulle också kunna upp-
visas, att dessa klagomål från prästerskapets sida ej saknade
grund. Saken torde dock vara alltför allmänt bekant för att
behöfva vidlyftigare bevis. Endast ett par belysande fall må
anföras.

Superintendenten Johannes Brodinus i Visby tillställde
kunglig sekreterare — utan tvifvel den redan nu så in-
flytelserike Erik Lindsköld — en besvärsskrifvelse af d. 11
okt. 1673. Han klagar öfver de ständiga promotorialen och
säger, att »nu uti några år äro här alla pastoraten förme-

delst promotorialer beställda med präster», hvilka, ehuru omeriterade, »genom orätt och otidig berättelse» sökt befordran, därigenom det ock nu sker, att så snart här något pastorat blifver vakant, sökes promotorial icke allenast hos h. exc. generalguvernören, utan ock hos k. m:t». Sådant stode i uppenbar strid mot prästerskapets privilegier, som af konungen i hans försäkran blifvit bekräftade. Brodinus hade vid detta tillfälle att särskildt besvära sig öfver ett par fall. Det gällde Ron och Östergarns pastorat. Till det förra hade Staffan Wikegren förskaffat sig generalguvernörens rekommendation, ehuru han hade både församlingen och konsistorium emot sig, hvilka voro eniga om att dit befordra superintendentens kaplan Johan Lindelius. Det oaktadt hade herr Staffan begifvit sig öfver till Stockholm för att äfven utverka åt sig kungligt promotorial. Till Östergarn hade Knut Stockman i Follingbo förskaffat sig förord, ehuru han »hafver icke promotion, utan mer remotion förtjänt», emedan han, själf stadd på ständiga resor på fastlandet, hade försummat vården om sin församling. Äfven han hade såväl församlingen som stiftsstyrelsen emot sig, hvilka likaledes här voro eniga om annan person, herr Holger Castelius. Superintendenten klagar, att om dessa promotorialsökande skulle vinna framgång, skulle ofelbart följa, »att h. k. m:t vid hvart pastorat, som här ledigt och vakant blefve, om promotorial skulle öfverlupen och molesterad blifva, många meriterade och välförtjänte icke utan sin suckan förbigås, mitt ämbetes respekt och konsistorii myndighet alldeles falla och jag samt hela konsistorium å denna orten sidovördas och ringaktas». Ett tillägg, som af superintendenten göres, låter oss ana, hvilka medel det var, som af de promotorialsökande användes för att i det kungliga kansliet tillförsäkra sin sak framgång. Brodinus — sådant måste till och med stiftschefer bekväma sig till — tillförsäkrar den kungliga sekreterare, som vill åtaga sig denna sak, »en discretion för sitt omak» [1].

Emellertid hade Brodinus förekommits af de nämnda prästmännen. Den 30 i samma månad — tydligen innan a

[1] Liknande löften erhöllo de k. sekreterarne ofta, när de af biskopar uppvaktades med skrifvelser rörande pastoratstillsättningar. Cavallin: *Lunds stifts herdaminne.* I, s. 107.

förda skrifvelse kommit vederbörande till handa — utfärdades nämligen tvänne kungliga remisser, den ena för Wikegren till Rone pastorat, den andra för Stockman till Östergarn. Superintendentens skrifvelse blef dock icke utan kraft och verkan. Den rättvisan måste göras Karl XI — och det mycket mer än hans förmyndareregering — att när han sett sig hafva blifvit missledd af dem, som sökte att komma i åtnjutande af hans kungliga nåd, var han icke sen att söka godtgöra, hvad som härigenom kunnat felas. Man finner icke sällan från denna id, att kungliga remisser och promotorial blifvit återkallade, edan konungen blifvit närmare upplyst om rätta förhållandet. å skedde också i detta fall. Endast några dagar senare — . 6 oktober — utfärdades en ny kunglig skrifvelse, kontraignerad af Erik Lindsköld och ställd till superintendenten rodinus, hvari konungen förklarar sig af dennes berättelse afva inhämtat, att det icke med de nämnde prästmännens skicklighet och lärdom eller ock deras förtjänster så alldeles r beskaffadt, som de förebragt hafva», hvarföre k. m:t för att etaga slika präster ett otidigt och otjänligt löpande utan allelse» funnit för godt att gilla den disposition, som konsiorium med församlingarnas bifall gjort. Superintendenten r därjämte en erinran om att tillhålla prästerna att i sådana ll, där församlingarna ägde kallelserätt och konsistorierna sposition öfver gällen, icke falla k. m:t besvärliga med sina llicitationer. Det var nog ingenting stiftsstyrelserna hellre skade[1].

Ett fall från fastlandet må också anföras, som visar, att t ingalunda var blott inom de nyförvärfvade delarna af det, som konungen sökte mot lag och författning göra sitt lytande gällande vid prästtillsättningar. Vid en något senare hade k. m:t gifvit en för Strengnäs stift främmande prästn, Ivarus Lundh, remissorial till ett i stiftet ledigt pastorat. n konsistorium förklarar i skrifvelse af den 3 juli 1678[2], det icke kunnat befordra den af konungen rekommenade, enär den församling, det gällde, ej velat mottaga

[1] Brodini skrifv. d. 11 sept. 1673, bl. Visby kons:ii skrifv. t. k m:t, RA. De kungl. skrifv. d. 30 sept. o. 6 okt. s. å. i Visby kons:ii ark.

[2] Bland Strengnäs kons:ii skrif. t. k. m:t. RA.

honom. Med anledning häraf erinrar konsistorium därom, at det funnes många i stiftet infödde prästmän, såväl krigspräste som skolbetjänte och andra meriterade personer, som sutt antingen alldeles utan lägenhet eller i ringa kall »med högst klagan däröfver, att främmande så taga dem brödet ifrån, oc de, som infödde äro, ställas tillbaka». Konsistorium måste s mycket mer besvära sig i denna sak, »som det uti detta sti tet mer och mer vill tilltaga, att både smäländingar, västgöt och östgötar sig här igenom promotorialer inställa och dä igenom stiftets infödde alldeles utttränga».

Detta är också en klagan, som sedermera gång på gån upprepas från samma håll. Säkerligen var det centralt och hufvudstadens omedelbara grannskap belägna Strengnäs st mer än många andra, utsatt för att öfverhopas af promotori sökande. Hela stiftet androg därför också sina bekymme denna sak på riksdagen 1686, då det i sina suppliker begär att k. m:t vid tillsättande af regala gäll behagade, »ibla andra betjänte utom stiftet, också uti nådig konsideration ha de betjänte inom stiftet, såsom lectores uti gymnasiet, hv hafva ett trälsamt arbete, och där de måste där föråldras, som det sker, följer därpå stor afsaknad och skada för u domen uti information»[1].

Naturligtvis låg grunden till missbruket till icke ri del hos prästerskapet själft. För många präster, som enc tänkte på att själfva komma fram, föll det sig bekvämare på denna väg söka sin befordran än att invänta laglig lelse, i synnerhet som denna kunde blifva sen nog. Biskopa förmana därför sina präster att iakttaga, hvad lag stad Erinringar härom förekomma ofta vid prästmötena. Vid m i Västerås 1679 tillhöllos prästerna att söka sin befordran konsistorium. »Den, som lönligen praktiserar sig till förs lingarnas kallelse eller molesterar öfverheten och andra promotorial, skall anses efter privilegierna»[2].

Den rådande ovissheten, hvilka gäll egentligen vor regal natur, gynnade naturligtvis konungens inflytande prästtillsättningar i pastorat, öfver hvilka han egentligen

[1] RA.

[2] Wallqvist: *Ecklesiastika samlingar*, n:o 90.

ägde någon dispositionsrätt. Under sådana omständigheter, och då konungen föga lyssnade till de förslag, som vid tillsättande af regala gäll inkommo från konsistorierna, måste det kännas så mycket mer af behofvet påkalladt att få den frågan afgjord, hvilka gäll det var, konungen verkligen ägde att förfoga öfver, eller med andra ord, hvilka gäll voro regala. Den frågan upptogs också af prästerskapet vid många tillfällen.

Redan vid 1660 års riksdag bragtes frågan på tal i prästeståndet. Man sökte i kansliet — dock utan resultat — att finna någon förteckning på regala gäll. Då öfverenskoms, att biskoparne skulle, hvar och en för sitt stift, uppsätta en förteckning på de pastorat, som af ålder betraktats som regala. Dessa sammanfördes sedan på en gemensam lista för att öfverlämnas till det kungliga kansliet. Och i sina besvär vid riksdagen anhöll ståndet, »att med regala gäldens utskiftande kunde så aflöpa, som föreskrifvet står i den 18:de punkten (i privilegierna), och att icke flera blifva räknade ibland regala gälder, än de som af ålder därför skattade äro»[1]. Regeringen ursäktade sig med den ovisshet, som rådde angående de regala gällen, enär »man ännu icke hafver haft tid eller tillfälle att öfverse, hvilka egentligen regala gäll äro eller af ålder varit hafva», och förmodade, att »när något visst om numero beneficiorum regalium kan blifva konstitueradt», någon anledning till klagomål icke vidare skulle förekomma.

Det oaktadt vidtogos inga åtgärder för att komma på det klara i saken och därmed få anledningen till prästerskapets besvär undanröjd, ehuru det visserligen icke sparades på löften att så skulle ske. När ståndet icke lät sig nöjas med den gifna förklaringen utan åter androg frågan i sina besvär vid riksdagen 1668, utlofvades nämligen, att man skulle granneligen rannsaka i kapitlen och arkiven angående hvilka gäll, som voro af regal natur, »på det en riktighet däruti med det forderligaste må kunna träffas». Och då prästerskapet 1672 önskade, att den 1660 af ståndet inlämnade listan skulle af k. m:t konfirmeras, svarades, att till den saken behöfdes ännu

[1] Pr. st:s postulat i RA.

någon fullkomligare efterrättelse, hvarför k. m:t ville med det snaraste vidtaga åtgärder att vinna sådan.

I de desiderier, som 1686 inlämnades af de präster, som voro medlemmar af kyrkolagskommittén, berörde de i första punkten denna fråga och begärde uppsättandet af en förteckning på de regala gällen. Emellertid hade den pågående reduktionen ökat ovissheten och förvirringen. En hel del adelsgods, som ägt patronatsrätt, hade indragits. Karl XI hade begagnat sig däraf för att öka antalet af de regala gällen. Den 28 maj 1684 utfärdade han till samtliga konsistorier en skrifvelse, hvari han förklarade, att »såsom nu genom reduktionen alla kungs- och ladugårdar samt åtskilliga andra kronogods här i vårt rike, som hafva förr varit på ett eller annat sätt ridderskapet och adeln förlänta», nu åter kommit under kronan, alltså äga vederbörande adelsmän icke längre den rättighet, de i följd af sina privilegier haft, att med stöd af jus patronatus »välja och kalla» kyrkoherdar i de församlingar, i hvilka sådana återkallade gods äro belägna, »utan sådant allt står nu och allt framgent under vårt nådiga behag och förordning». På grund häraf fingo biskoparne befallning att lämna k. m:t dispositionen vid prästvalen i alla de socknar, hvaruti någon af de reducerade kungs- och ladugårdarna funnes, såväl som ock i de gäll, i hvilka adelsmän förut ägt jus patronatus »i anseende till de gods, de ha ägt i socknen, som nu sedermera äro genom reduktionen oss tillerkända». Den 7 aug. samma år afgick en kunglig skrifvelse i samma ärende till alla landshöfdingar.

Med anledning af det sagda blef k. m:ts d. 8 mars 1686 afgifna svar på prästerskapets ofvannämnda desiderier i anförda punkt, att år 1672 en specifikation väl blifvit utlofvad, »men emedan riket är numera genom reduktionsverket uti ett helt annat stånd, än det den tiden befanns», så att många pastorat och gäll, som då ansågos oberoende af k. m:t, »nu antingen äro befunna eller ock hädanefter lära befinnas vara af den beskaffenheten, att de böra konsidereras för regala», kunde ingenting i den önskade riktningen företagas, förrän reduktionen blifvit bragt till slut, då konungen lofvade resolvera i ärendet, »som k. m:t pröfvar både omständigheterna

fordra, såsom ock bäst och tjänligast samt dess höga rätt likmätigt vara» [1]. I kyrkolagen förbehöll sig konungen också tillsättandet af alla regala gäll, »som antingen af ålder sådana varit eller sedermera genom kungl. bref och förordningar därtill förklarade äro eller ock hädanefter för vissa skäl därtill förklaras kunna». Konungen ställde sålunda i utsikt möjligheten af, att han komme att taga sig en ännu vidsträcktare makt i detta afseende.

En liknande kunglig skrifvelse som den till konsistorierna och landshöfdingarne af 1684 följde äfven några år därefter. Anledningen därtill gaf en konsistorii i Linköping skrifvelse till k. m:t af den 9 maj 1687. K. m:t hade gifvit kommínistern vid Wreta kloster Th. Rydelius remissorial till erhållande af Wallerstads pastorat. Linköpings konsistorium svarade i den nämnda skrifvelsen, att det icke kunnat bifalla den ifrågavarande prästmannens ansökan, enär det i stiftet funnes många skicklige och välförtjänte prästmän, som vore mer meriterade än han, och att pastoratet aldrig varit regalt, utan konsistorium hade ägt dispositionsrätt däröfver. Med anledning af detta fria språk från stiftsstyrelsens sida, hvilket tydligen icke behagade den enväldige konungen, gjorde denne ett försök att dock få rätten på sin sida. Han gaf kungl. rådet och landshöfdingen i länet Axel Stålarm i uppdrag att tillse, huruvida ifrågavarande pastorat icke kunde inregistreras bland de regala, »helst eftersom i fall där är konungsgård, öfverstesäte eller några gods, som äro oss hemfallna, hvilkas ägare haft därsammastädes jus patronatus, så bör vår däruti kompeterande rätt oss vara förbehållen, och det då som ett regale konsidereras». Konungen passade sålunda också på att ytterligare föröka antalet af regala pastorat. I de förra skrifvelserna hade endast talats om församlingar, i hvilka *reducerade* gods af det ena eller det andra slaget funnos. Här däremot förklarar konungen alla församlingar, i hvilka kungsgårdar *i allmänhet* liksom äfven öfverstesäten funnos, för regala. Att någon den minsta lagliga grund här ej kan åbero-

[1] Riksreg.

pas, är uppenbart. Med de förra skrifvelserna stod konungen ännu något så när på laglighetens grund.

Af samma datum som skrifvelsen till Stålarm, afgick också en kunglig skrifvelse till det oppositionella konsistoriet[1], hvilken skrifvelse dock ingalunda är så skarp, som man af Karl XI vid denna tid skulle hafva kunnat vänta. Konungen ger till och med konsistoriet ett visst erkännande, för att det icke velat föredraga en omeriterad man framför välförtjänte personer. Det heter nämligen, att i händelse vid den undersökning, konungen anbefallt, och som han ger konsistorium del af, det skulle befinnas, att pastoratet icke skulle kunna såsom regalt anses, lämnar k. m:t åt konsistorium att förordna den, som kan anses mest meriterad, »kunnandes — heter det — den, som genom hvarjehanda tillfälle förmått sig vår försäkran på första vakantie, intet för den orsaken skulle pretendera någon förmån för andra, som böra komma i närmare konsideration, eftersom vi låta på edert ansvar ankomma att förse denna församling såväl som alla andra med sådana prästmän, som åhörarne äro nöjda med, jämte det de kunna och böra vara kapabla och skicklige både i lärdom, gåfvor och lefverne». — Den anbefallda undersökningen tyckes ej hafva utfallit så, som konungen önskat. Åtminstone blef icke den med det kungliga remissorialet försedde prästmannen kyrkoherde i pastoratet.

Slutligen gick Karl XI till mötes prästerskapets önskan att få frågan om de regala pastoratens antal afgjord. Visserligen hade stiftsstyrelserna icke mycket att vänta af den nu enväldige konungen — hvad som redan åtgjorts från dennes sida tydde därpå. Dock var full klarhet i saken — om afgörandet också komme att gå emot stiftsstyrelsernas billiga önskningar — att föredraga framför den nu rådande ovissheten, då stiftscheferna måste befara, såsom det heter i prästernas ofvannämnda desiderier med afseende på kyrkoordningen, att de kunde »sig i någon måtto ovetande förgripa» vid tillsättande af lediga gäll.

Skrifvelser afgingo d. 6 sept. 1690 till rikets landshöf-

[1] De båda skrifv. i riksreg.

dingar och konsistorier. Konungen önskade, säger han, en »viss efterrättelse, hvad pastorater och gäll i vårt rike böra skattas vara regala efter våra affattade förordningar». För detta ändamål skulle landshöfding och biskop på hvar ort träda tillsammans och med hvarandra öfverlägga i frågan samt därefter insända förteckning på de pastorater, som »komma att considereras och anses för regala» [1]. Det såg sålunda ut, som om afgörandet skulle komma att ligga i nämnde personers hand. Så blef emellertid icke förhållandet.

Sedan vederbörande inkommit med de begärda förteckningarna, följde nämligen en ny kunglig skrifvelse. Antagligen var anledningen därtill den, att Karl XI icke var nöjd med resultatet af den verkställda undersökningen. Enväldig som han var i staten, ville han också vara allenarådande i kyrkan. Men härför måste han också göra sitt inflytande vid prästtillsättningarna gällande. Hvad som ett par 10-tal af år förut skett i Danmark, där genom reskriptet af d. 20 maj 1670 menighetens gamla valrätt och biskoparnes inflytande vid valet alldeles tillintetgjordes [2], var nog Karl XI:s afsikt att genomföra här i Sverige, om han också ville behålla skenet af att stå på lagens grund därigenom, att pastoraten — i så stor utsträckning som möjligt — förklarades för regala.

För detta ändamål utfärdades den senare skrifvelsen, af d. 16 jan. 1692, ställd till landshöfdingarne. Konungen anbefallde dem att inkomma med »en pertinent förteckning på alla gäll» i hvarje län »jämte ännu ett och annat besked». Hvad det var, konungen önskade vidare besked om, framgick af ett medsändt formulär till de s. k. specifikationer, han infordrade. Dessa skulle angifva, i hvilka församlingar städer, slott, kungsgårdar och kungsladugårdar voro belägna, huru många skatte-, krono- och frälsehemman hvarje församling innehöll, huruvida någon af adeln ägde patronatsrätt, på hvad slags ägor kyrkorna voro uppförda samt slutligen, hvilka gäll voro »tillförene hållna för regala pastorat» [3].

---

[1] Riksreg.

[2] Thunberg: *Om patronatet*, s. 73.

[3] Riksreg.

De af landshöfdingeämbetena uppgjorda »specifikationerna» blefvo helt naturligt i mångt och mycket, särskildt med afseende på den sista frågan och i fråga om patronatsrätten i församlingarna, otillförlitliga. De omnämnde ofta icke patronatsrätt, där sådan obestridligt förefanns, och de upptogo en hel del församlingar såsom regala, hvilka aldrig af stiftsstyrelserna ansetts såsom sådana eller såsom sådana behandlats. Något annat var för öfrigt icke heller att vänta, då konungen måste anses hafva vändt sig till oriktigt håll. Åtminstone hade landshöfdingarnas förteckningar behöft kompletteras med de upplysningar, som stodo att finna i domkapitlens arkiv. Landshöfdingeämbetena hade ju aldrig förut haft med prästvalen att skaffa. De hade först 1684 fått sig ålagdt att vaka öfver tillsättningarna i de regala pastoraten. Dessa myndigheter hade sålunda ej heller tillgång till några de besvarade frågorna belysande handlingar och hade ej ens fått sig ålagdt att korrespondera med vederbörande konsistorier, hvilket ej heller tyckes i allmänhet hafva skett.

Några bevis för de mindre tillförlitliga uppgifterna i landshöfdingarnes specifikationer torde böra lämnas. Någon genomförd granskning af alla dessa specifikationer kan naturligtvis här icke komma i fråga, utan vill jag blott taga några exempel ur högen.

Tådene församling i Skara stift hade i den af landshöfding Cronhjelm insända och af honom undertecknade listan på pastoraten i Skaraborgs län betecknats som regalt gäll. Emellertid inkom kort därefter öfverstelöjtnant Gabriel Lilliehöök med anspråk på patronatsrätt. Saken undersöktes af kammarkollegium, som måste gifva klaganden rätt, enär hans »förfäder, possesorerna af Storebergs herrgård, hafva skänkt och gifvit en del jord och ägor till prästgården, hvarigenom dess ägor märkeligen äro blifna förbättrade». Det ville ock af anförda skäl synas framgå, att kyrkan vore uppbyggd på jord, tillhörande nämnda herrgård. Dessutom hade innehafvarne af Storeberg alltid ägt patronatsrättighet. På grund häraf tillerkände också k. m:t genom resolution den 12 sept. 1699 klaganden denna rätt. Inom Kimstads socken i Östergötland voro Norsholm, en gammal kungsgård, till en del, samt

det gamla Munkeboda belägna. Landshöfding Lovisin ansåg på den grund, att pastoratet borde vara af regal natur. Emellertid pretenderade sedermera grefve Axel Johan Lillies änka jus patronatus i församlingen. Med anledning af den undersökning, kammarkollegium verkställde i saken, tillerkändes henne ock af k. m:t i enlighet med K. L. kap. 19 § 12 denna rätt. Fogdö och Helgarö i Strengnäs stift antecknades likaledes såsom regalt, äfven här på den grund, att en kungsgård vore belägen inom pastoratet. Domkapitlet, som inkom med en berättelse angående de pastorat, k. m:t sedermera förklarade som regala, anförde emellertid, att patronatsrätt i församlingen tillhörde innehafvaren af Bergshammar. Så var också förhållandet. Ett kongl. bref förelåg därpå af så sent datum som d. 22 mars 1681, däri k. m:t konfirmerar fru Katarina Elisabeth Kurcks[1], patronatsrätt »i anseende till de stora föräringar och byggnader, som hon och hennes förfäder uppå Fogdö kyrka i Södermanland gjort och användt hafva». Hon hade också några år tidigare, 1677, tillsatt som kyrkoherde en sin huspredikant, Sveno Grip, vid hvilket tillfälle hennes patronatsrätt blifvit af k. m:t erkänd. Socknens allmoge, som icke borde »skattas för får och fä, som svenska kyrkoordningen lyder», önskade nämligen liksom konsistorium till kyrkoherde i församlingen en meriterad man, lektor Lars Hesselius i Strengnäs, förre pastorns måg. Biskopen tog därföre i en klagoskrift sin tillflykt till Karl XI:s »mäktiga kungliga patrocinium» med begäran att blifva bibehållen vid de rättigheter, som tillhörde hans ämbete[2]. Det hjälpte dock icke. Han fick tvärt om ett ampert svar af konungen, dat. d. 11 nov. nämnda år, och anbefalldes att »bemälte prästman efter deras, som jus patronatus äga, begäran till kyrkoherde därsammastädes utan vidare dröjsmål» förordna, »sålunda lagandes, att icke någon må orsak hafva sig utöfver hvarjehanda ingrepp uti dessa privilegier och rättigheter att skäligen besvära». Om denna patronatsrätt har landshöfdingens skrifvelse ingenting att förmäla.

Understundom kunde väl också hända, att ett pastorats regala natur blifvit förbisedd. Trosa stad nämnes ofta i hand-

[1] Änka efter öfversten Axel Posse.

[2] Bisk:s skrifv. af d. 17 juli 1677. RA.

lingar före denna tid som regalt[1]. Af dessa framgår otvetydigt, att vid en hel rad af prästval i församlingen konungen utöfvat den rätt, han i fråga om regala gäll ägde. Landshöfdingen har dock -- att döma af hans specifikation – icke någon kännedom härom. Någon anteckning härom finnes åtminstone icke.

Det saknas icke heller exempel på, att pastorat blifvit helt enkelt bortglömda. Så var förhållandet med Vaxholm. Andra otillförlitligheter få vi tillfälle att påpeka, då vi längre ned komma att granska listan på de gotländska pastoraten. Vi hafva anfört dessa exempel för att visa, att när man, såsom vi skola få se skedde, vid den slutliga regleringen af de regala pastoraten lät sig helt och hållet bestämmas af dessa specifikationer, byggde man på lösan sand[2].

Men ehuru Karl XI fått ett stort antal pastorat, öfver hvilka konungen aldrig ägt att förfoga, såsom regala antecknade, var han ändock ingalunda nöjd. De inkomna listorna granskades af honom personligen. Detta skedde under åren 1692 och 1693. Därvid har han vid det allra största antalet pastorat med egen kunglig hand — mer van att föra kommandostaf än penna — ritat till ett »Regal» för att utmärka, att han ville hafva sig utnämningsrätten förbehållen. Härefter upprättades listor på de sålunda såsom regala förklarade gällen. Sådana listor tillställdes, jämte skrifvelser i ärendet af d. 16 aug. 1693, vederbörande landshöfdingar och konsistorier[3].

Härigenom bestämdes såsom regala gäll »dels de, som af ålder så varit, dels de, i hvilka voro belägna kungsgårdar, öfversteboställen vid regementena eller sådana till kronan hemfallna gods, hvilkas ägare haft patronatsrätt, dels slutligen ett antal pastorater, hvilka konungen fann för godt att för regala anse», säger Anjou. Därtill kunde också hafva lagts alla stads-

[1] Se t. ex. Strengn. kons:ii skrifv. d. 6 febr. 1678. Bisk. Benzelii skrifv. t. k. m:t d. 15 jan. 1692. Däri heter det, att Trosa är regalt, »fastän lägenheten intet svarar emot titeln». Konsistorium antyder också i en skrifv. af d. 17 aug. 1680 t. k. m:t anledningen till kyrkoherdevalets beroende af konungen. Pastor därstädes har sitt uppehälle af kronans medel, »som därtill nådigst förunte äro». RA.

[2] Ang. ofvanstående jämf. »specifikationerna» i RA. samt riksreg.

[3] Riksreg.

församlingar, åtminstone med endast ett eller annat undantag (Trosa?)[1]. Hvad åter de församlingar beträffar, i hvilka öfversteboställen funnos, så blefvo de nu icke särskildt utprickade. Konungen hade visserligen i den ofvan omnämnda skrifvelsen till landshöfding Stålarm 1687 förbehållit sig utnämningsrätten i sådana församlingar. Men i de från länsstyrelserna infordrade specifikationerna hade ingen upplysning begärts om, i hvilka socknar sådana boställen voro belägna. De kunde därför icke heller nu af konungen särskildt utmärkas. Det är först 1722 fråga blir om dessa öfversteboställen. Vi skola längre fram närmare redogöra därför.

De pastorat, som, förutom de nämnda, konungen fann för godt — utan den minsta lagliga grund — att för regala anse, voro en hel hop och naturligtvis de största gällen i de olika stiften. Det var endast de allra svagaste landsförsamlingar, som fingo bibehålla sin konsistoriella natur. Värst utsatta voro de nyförvärfvade landskapen och gränsprovinserna. På somliga orter förklarades alla gällen för regala. Så var förhållandet med Blekinge, Gotland, Ösel, Lifland, Estland, Österbotten och Viborgs län. Af Bohusläns alla pastorat undantogos endast tvenne, nämligen Morlanda, där patronatsrätt 1648 af Fredrik III i Danmark blifvit Daniel Bildt och hans arfvingar tillerkänd och nu innehades af Knut Bildts sterbhus, samt Torslanda, det minsta af pastoraten i landskapet, som tillsammans med annexet Öckerö utgjorde endast 29 1/2 hemman. Af Hallands 45 pastorat skonades endast 5 de allra minsta. Af dessa 5 var ett, Abild, patronellt, där patronatsrättigheten, som af ålder tillkommit innehafvarne af Hjuleberg, »af särdeles gunst och nåd» af Karl XI:s förmyndareregering konfirmerades åt landshöfding Bengt Lilliehöök och nu innehades af dennes arfvingar.

Icke heller uppe i landet ställde sig förhållandet mycket fördelaktigare. I Vexiö stift förklarades 83 pastorat för regala, och endast 12 fingo behålla sin icke-regala natur; i Strengnäs stift blefvo 78 regala, 23 icke-regala förklarade.

---

[1] Stadsförsamlingarna voro på sätt och vis af gammalt ansedda såsom regala. Appelberg, a. a. s. 112, 113.

Dessa exempel gifva oss en föreställning om den omfattning, som pastoratens förklarande för regala fick.

Icke heller de pastorat, som i de från de respektive orterna inkomna listorna antecknats såsom patronella, skonades alltid af konungen, utan äfven sådana gäll försågos ofta med dennes egenhändiga »regal». Så var t. ex. förhållandet med Fulltofta i Lunds stift. Karl XI förklarade dock i de skrifvelser, han tillställde respektive landshöfdingar och konsistorier, och med hvilka listorna på de nu såsom regala och icke-regala förklarade gällen följde, att om något gäll, som gjorts till regalt, befunnes lyda under någon enskild persons jus patronatus, »vilja vi densamma en sådan rättighet härmed intet hafva betagen», för så vidt han kunde enligt K. L. kap. 19 § 12 bevisa sin rätt. Vederbörande ägde då, att inom sex månader till landshöfdingeämbetet inkomma med de skäl och dokumenter, på hvilka han ville stöda sin rättighet, »oss att andragas till vår ändteliga resolution däröfver», skrifver konungen. Sådana ansökningar skärskådades af kammarkollegium och afgjordes af k. m:t i öfverensstämmelse med kollegii yttrande. Krigskammarrådet Niklas Cronacker på Fulltofta i nämnda socken af samma namn inkom också med anspråk på jus patronatus i sin församling »samt krono- och kyrkotionden af bemälta socken med flera härligheter», hvilka förmåner 1649 af konung Fredrik III i Danmark försålts till Ivar Krabbe och sedan förvärfvats af nämnde Cronacker. Med anledning af kammarkollegii tillstyrkande utlåtande utfärdade konungen också d. 6 dec. 1697 konfirmation på denna rättighet.

Krigsrådet grefve Johan Gabriel Stenbock framtedde genom Lagunda häradsrätts attest bevis för, att han på egen bekostnad och på sina ägor uppbyggt Holms kyrka i Upland samt »förärat kyrkan hela dess inventarium, skrud och prydnad», och gjorde på den grund anspråk på patronatsrätten i socknen. Af k. m:t tillerkändes honom också den 5 okt. 1695 denna rätt. Ryttmästaren Kell Kristofer Barnekow framlade bevis, att hans förfäder »icke allenast hafva gifvit jord och grund till Vidtsköfle kyrka (i Skåne), hvarpå såväl själfva kyrkan som prästgården är byggd, utan ock kyrkan en god del utvidgat och förbättrat samt ansenligt påkostat». I enlighet med förut

nämnda lagrum i kyrkoordningen förklarades han på grund däraf berättigad åtnjuta patronatsrätten i församlingen. Friherrinnan Vendla Hammarskjöld hade äfven redan i landshöfdingens specifikation antecknats såsom innehafvande patronatsrätt i Tuna församling i Kalmar län. Det oaktadt utprickade Karl XI detta gäll såsom regalt. Fru Hammarskjöld sökte emellertid hos k. m:t återfå sin patronatsrätt, enär själfva kyrkan vore byggd på hennes sätesgårds ägor och hon »till kyrkans reparation och prydnad har gjort stora bekostningar, i det hon låtit utslå den östra gafveln och af grunden därsammastädes uppbygga ett nytt kor, 31 alnar i circumstans, med tak och torn» m. m. Dessutom hade hon skänkt kyrkan ny altartafla och ny mässhake, hvarjämte det Hammarskjöldska huset visat stor frikostighet mot kyrkan. K. m:t pröfvade på grund häraf d. 22 juli 1699 henne och hennes arfvingar berättigade att åtnjuta jus patronatus[1].

Men icke nog med att Karl i en utsträckning, som säkerligen ingen kunnat ana, förklarade gällen regala, han ville äfven, där honom så för godt syntes, disponera öfver de pastorat, som lämnats åt konsistoriernas omsorg. »Där sig ock tilldraga skulle», yttrar sig konungen i de till de olika orterna med listorna på regala gäll afsända skrifvelserna, »att vi någon meriterad och oss bekänd prästman ville hafva befordrad till någotdera af de gäll eller pastorater», som blifvit ställda under konsistorierna »och vi intet anse för regala, skall sådant icke heller oss vara betaget, utan förbehålla vi oss därtill äfvenväl fri makt, ehuruväl vi eljes och i gemen med desamma vele låta förfara efter kyrkolagens 19 kap. d. 7 och 8 §».

På sådant sätt hade Karl XI tillvällat sig fri dispositionsrätt öfver hvartenda pastorat i riket. Det sakernas skick, som i följd af den enväldige konungens maktspråk inträdt 1693, blef dock icke af särdeles långvarigt bestånd. Bristerna i det nya systemet och de olägenheter, det medförde, voro alltför påtagliga. Konungamaktens intresse sammanföll ej alltid med församlingarnas. Församlingarna behöfde dugliga

[1] Om ofvanstående se riksreg.

själaherdar. Konungens önskan gick ofta, ja oftast ut på att förse sina uttjänta eller på obetald lön pockande krigspräster — under Karl XII:s krig blef detta regel — med ett »brödstycke». Säkerligen afsåg Karl XI äfven att med ett godt pastorat kunna belöna politiska tjänster, särskildt när det gällde dem, som visat sig nitiska att försvara envåldsmakten.

Konungen dolde ej heller denna sin afsikt. Redan i skrifvelsen 1684, angående de gäll, öfver hvilka han på grund af reduktionen ville disponera, förklarar han sig därigenom få tillfälle »då och då att befordra våra krigspräster, sedan de genom trogen tjänst och mycket utståndet besvär åstunda och förtjäna att sättas i ett ärligare och bättre tillstånd». Han vill dock icke betaga biskoparne frihet att därjämte föreslå »andra skickelige och välförtjänte prästmän, när någon af sådana lägenheter blir ledig *och ingen krigspräst finnes, som behöfver och har väl förtjänt därmed i nåder att anses och rekommenderas*». Och i skrifvelserna af d. 16 aug. 1693 förklarar han sig genom den nya ordningen få tillfälle att befordra de präster, »hvilka genom trogen uppvaktning och mycket utståndet besvär uti krig eller vid skolor och gymnasier *eller ock eljes* hafva gjort sig till någon nåd och befordring värdige och välförtjänte».

Men det var en gammal och ofta upprepad klagan från stiftsstyrelsernas sida, att dessa krigspräster, som redan förut öfversvämmat stiften, försedda med kungliga fullmakter och promotorial, vanligen till de största och mest kräfvande pastoraten, voro okunniga och odugliga och ofta i sin enskilda vandel långt ifrån oförvitliga. Klagomålen hade nog delvis sin grund däri, att biskoparne med missnöje sågo, att stiftens egna barn blefvo tillbakasatta för dessa i ordnad församlingsvård oskolade prästmän. Men i mycket voro nog klagomålen berättigade. När krigstrumpeten ljöd och manskapet samlades under fanorna, skulle en hel del krigspräster också anskaffas. Efterfrågan blef stor, en naturlig följd däraf var också, att kritiken icke fick blifva allt för ingående, hvarken med afseende på kandidatens bokliga utbildning eller hans personliga lif. Det kunde hända, att helt och hållet ostude-

rade personer måste antagas till tjänstgöring[1]. Den sålunda ofta på nåder approberade tjänade några år under fanorna, hvarvid han väl sällan hade vare sig lust eller tid och tillfälle att förkofra sig i studier och utbilda sig i sitt kall, särskildt såsom församlingsherde, och i de flesta fall kunde väl fältlifvet föga vara ägnadt att gifva honom en möjligen förut saknad stadga i lifvet. Så tröttnade han på mödorna ute, eller blef han för fälttjänsten oduglig — till församlingherde dugde han alltid — och sökte att komma i nådig åtanka hos konungen, som alltid visade sig redo att tillförsäkra sina uttjänade fältpredikanter en »roligare» tjänst. Konungen såg sig nödsakad härtill för att få behofvet af krigspräster fylldt. Dessa poster voro nog icke i och för sig så eftersträfvansvärda. Därför måste hoppet om snar befordran hägra[2]. Men att sådana med nådig fullmakt försedde församlingsherdar icke alltid voro sina hjordar till båtnad och uppbyggelse, säger sig själf. De visade sig också ofta, vana som de voro vid fältlifvets excesser, alldeles omöjliga för församlingsvården[3].

Karl XI var nog också medveten om, att biskoparnes obenägenhet för dessa krigspräster icke saknade grund. Han hade därför redan förut vidtagit åtgärder för att förhindra allt för omogna personers ordination för att användas till tjänstgöring vid hären. I skrifvelse af d. 21 jan. 1682 hade han för detta ändamål förbjudit öfverstar att antaga krigspräster, innan de undergått pröfning och examen inför biskop och konsistorium. Och i syfte att försäkra sig om deras duglig-

---

[1] Bisk. Joh. Gezelius d. ä. i Åbo omnämner omkr. 1680, i skrifv. t. Åbo akademis kansler, en person, som »hvarken hafver varit academicus eller gymnasista, utan uti den nästförflutna tidens svårhet blef tagen utur barnskolan ifrån Helsingfors till krigspräst». Bl. Åbo kons:ii skrifv. t. k. m:t. RA.

[2] I skrifv. t. Vexiö kons. d. 5 juli 1678 — midt under krigsoroligheterna — skrifver konungen, att det »ondt vill blifva att få någon, som vid arméen tjänst vill göra, när man såg densamme därföre ingen promotion i längden åtnjuta». Riksreg.

[3] Det var icke ovanligt, att de, efter att hafva tjänstgjort några år, på grund af församlingarnas klagomål åter måste frånträda sina befattningar. Så gick det t. ex. med f. d. amiralitetspred. Gustaf Meurk, som 1677 erhållit k. fullmakt till Trosa, men 1680 åter måste taga afsked. Streng. kons:ii skrifv. t. k. m:t d. 17 aug. 1680. RA.

het, då de skulle komma i tjänstgöring inom stiften, hade han beträffande desse krigspräster infört en slags pastoralexamen. Han hade nämligen tillställt konsistorierna en förordning af samma datum som nyssnämnda skrifvelse, hvari han föreskref, att om någon krigspräst sökte pastorat eller därtill kanske redan förvärfvat bref eller fullmakt, skulle han, »eho han ock vara må» — sålunda äfven om han ägde kunglig föreskrift — »i ett kort och med hans person tjänligt examine låta se och höra sin kristendoms rätta grund» och pröfvas, huruvida han vore försigkommen i till ämbetet hörande studier. På samma gång fingo biskoparne en förmaning att icke vara »för hastiga och facila att ordinera präster» [1].

Konungen hade också på annat sätt visat sig behjärta nödvändigheten af att hafva ett genom studier till det viktiga ämbetet väl förberedt prästerskap. Med anledning af det kända fallet i Skara stift, där en f. d. fogde Petrus Assueri blifvit vigd till präst utan att äga den för ämbetet nödiga bokliga bildningen — han hade vid företagen pröfning visat sig alldeles ovärdig och oduglig till prästämbetet och så okunnig, att han ej kunnat »på svenska svara på åtskilliga barnfrågor» och ej heller förstått våra trosartiklar — tillskrifvit samtliga konsistorier och anbefallt dem att icke till präst ordinera någon, »som icke tillförene förmedelst en tillbörlig och rätt examen är funnen dugelig» [2]. Härmed hade sålunda stiftsstyrelserna fått en påminnelse att icke försumma deras noggranna bepröfvande, som till prästämbete skulle invigas.

Men icke nog härmed. Endast några få dagar, innan skrifvelsen af d. 16 aug. afgick — den 1 i samma månad — utfärdade konungen åter en märklig skrifvelse till samtliga biskopar och superintendenter. Skrifvelsen blottar icke blott den bland prästerskapet i många fall rådande okunnigheten, utan också det ofta förekommande lycksökeriet och oseden att på olagliga vägar söka befordran, något hvartill konungamakten själf ingalunda var alldeles utan skuld. Det heter däri, att mången prästman, efter den vid ordinationen genom-

[1] Sv. eckl. handl. IV, 125, 127.

[2] L. A. Anjou: *Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte*, s. 524. — Konungens bref t. kons. d. 15 juni 1685, Visby kons:ii ark.

gångna examen, »lägger boken afsides och alldeles slår sig till goda dagar eller annat världsligt bekymmer och icke ens aktar, huru han sig vidare må förkofra uti lärdom och andra uppbyggliga ämbetsgåfvor». Och om han på grund däraf ej kan hoppas vinna befordran genom »dess förvärfvade lärdom och sediga lefverne», så söker han det »genom hvarjehanda grepp och otillbörliga bivägar». Dessa »otillbörliga bivägar» hade regeringen, som vi sett, haft fördrag med, då de förde genom de kungliga hoftrapporna. Konsistorierna anbefalldes att underkasta dem, som rekommenderades hos k. m:t till något pastorat, innan detta skedde, en ingående examen för att utröna, »huruledes de kunna vara kapabla och vuxna att företräda de ämbeten, hvartill de blifva rekommenderade». Det var ett slags pastoralexamen, nu gällande för alla, som sökte befordran.

I en ny kungl. skrifvelse d. 7 mars följande år förtydligades denna förordning genom den förklaringen, att ifrågavarande examen äfven skulle gälla dem, som, utan att hafva blifvit uppförda på konsistorii förslag, af konungen blifvit omedelbart nämnda till något pastorat. Det är ingen hemlighet för konungen, att det var med blandade känslor desse för stiften vanligen helt okände personer mottogos af vederbörande chefer. Han tillägger därför: »förmodandes vi, att I intet lären visa eder skarpare eller in examine hårdare emot dem, som således immediate af oss kunna blifva befordrade, än som emot dem, hvilka uppå eder rekommendation komma att njuta något framsteg» [1].

Sökte konungen genom denna »pastoralexamen» inför konsistorium befordra prästernas bokliga utbildning och deras aktsamhet på sig själfva i lifvet, så vann han härigenom också något annat — kanske var det till stor del detta han afsåg. Han kände tvifvelsutan ansvaret för den makt, han ämnade taga sig. Han såg därför gärna, att han kunde dela med sig af detta ansvar utan att egentligen förlora något af makten. Det var just detta han vann. Biskopar och konsistorier var det, som fingo dela ansvaret med konungen. Därigenom skulle

[1] Dessa skrifv:er i riksreg.

de också blifva mindre benägna att uppträda med besvär öfver oduglige och ovärdige personers befordran, då de själfva på sätt och vis medverkat därvid. Konungen glömmer icke heller att i sin skrifvelse till konsistorierna erinra dessa om deras nämnda medansvarighet — något som han för öfrigt ofta i sina skrifvelser angående prästtillsättningar vill låta skina igenom. Det ankommer på edert ansvar, säges det, om »några oskicklige och omeriterade till pastoraterna skulle blifva befordrade, emedan vi icke kunna hafva tillfälle eller lägenhet sådana att examinera, utan måste låta bero vid det, som oss af biskoparne och konsistorierna vid handen gifves, hvilkom egentligen tillkommer att vara bekymrade, det de, som till predikoämbetet blifva ordinerade, måge vara af goda gåfvor, skickeligt lefverne och vacker lärdom».

Den nya förordningen torde med allmän tillfredsställelse hafva hälsats i stiften. Biskop Benzelius i Strengnäs förklarar i skrifvelse till k. m:t, att den anbefallda examen »är ganska nyttig och hälsosam, att somliga kunna lära känna sig själfva och blifva sparsammare med sitt förmätna löpande» [1].

Det oaktadt behöfde k. m:t endast efter ett par års förlopp genom en ny skrifvelse af d. 24 dec. 1695 erinra konsistorierna, att förordningen »med tillbörlig exactitude må varda efterlefvad», och att de för den skull hade att anställa examen i samtliga konsistorialernas närvaro, enär man vid en del konsistorier tagit sig den friheten att vid förhörs anställande uppdraga detta åt en eller två af ledamöterna, »hvilket vi dock intet kunna anse för fullkomligt nog att efterkomma och fullgöra en så nyttig, intet mindre än nödig, vår förordning» [2]. Examen tyckes emellertid, där den ej helt och hållet kom ur bruk, snart nog hafva blifvit endast en formsak, så att stiftscheferna fortfarande hade anledning att klaga öfver, att ovärdige personer genom »sina patroner» sökt blifva af k. m:t befordrade, och att förordningarna om »examen doctrinæ et morum» ej blefvo behörigt iakttagna.

En ny anledning till missnöje från biskoparnes och konsistoriernas sida med den nya regimen gaf det betydande

[1] Skrifv. d. 16 mars 1694. RA.

[2] Riksreg.

inflytande, landshöfdingarne fingo vid prästlägenheters tillsättande. Genom den förut omnämnda skrifvelsen till biskopar och superintendenter af d. 28 maj 1684 hade desse anbefallts att, när ledighet inträffade i något regalt gäll, gifva vederbörande landshöfding detta vid handen, på samma gång de hade att till k. m:t inkomma med förslag till den lediga tjänstens återbesättande. Och landshöfdingarne hade genom skrifvelsen i samma ärende den 7 aug. nämnda år fått sig ålagdt att »väl och granneligen tillse», att ingen kyrkoherde finge förordnas i de socknar, hvarom denna skrifvelse handlade, förrän »vår nådiga vilja däröfver inhämtas. Härom hade de ytterligare erinrats i den nya landshöfdingeinstruktionen 1687 [1]. Och i de kungl. skrifvelser, som 1693 åtföljde listorna på de regala gällen, förständigades landshöfdingarne att inkomma med påminnelser vid de af konsistorierna inlämnade förslagen, på samma gång dessa erinrades om sin skyldighet att gifva vederbörande länsstyrelser tillkänna, när någon ledighet i ett regalt pastorat uppstod.

Tydligt är, att härigenom åtskilligt obehag skulle uppkomma, då konungens förtroendemän inom den världsliga styrelsen sattes att mästra de andliga myndigheternas — äfven de ledda af kungliga tromän — åtgärder i rent kyrkliga frågor. Helt naturligt måste biskoparne finna ett sådant mästerskap öfver sig icke så litet obehagligt.

Också tyckas konsistorierna endast ogärna ha ställt sig den kungl. befallningen till efterrättelse. Åtminstone hafva de gång på gång måst erinras om sin skyldighet i detta afseende. Så skedde redan 1694 på grund af klagomål från en del landshöfdingar, att de aldrig undfingo någon notifikation om inträdd ledighet. Nya påminnelser följde från senatens sida under Karl XII:s tid såväl 1710 som 1712 [2].

Ett belysande exempel på de förvecklingar och sammanstötningar mellan den andliga och världsliga myndigheten på de respektive orterna, till hvilka detta landshöfdingeämbetets inblandning i prästtillsättningar kunde leda, må anföras.

[1] Styffe: *Samling af instruktioner.*

[2] Se k. skrifv. t. samtliga konsistorier d. 31 mars 1694, 9 juni 1710, 21 nov. 1712. Riksreg.

Landshöfding Sacken i Visby hade genom skrifvelse af d. 27 febr. 1705, innan superintendenten Kolmodin inkommit med något förslag, med de superlativaste loford hos k. m:t rekommenderat till När och Lau på Gotland, en prästman Johannes Broander såväl för hans »berömliga och välfunderade studier samt sediga lefverne och skicklighet, hvaraf han aflagt goda prof, som för hans uppbyggliga predikningar här på Gotland, hvartill många tillika med mig äro säkra vittnen». Landshöfdingen kunde betyga, att ingen mer kapabel och meriterad person funnes på hela ön. Emellertid blef omdömet om Broander ett annat från superintendentens sida, som redan förut hade haft att beklaga sig hos k. m:t öfver landshöfdingens inblandningar i kyrkliga angelägenheter. Superintendenten inkom nämligen med en skrifvelse af d. 1 aug. 1705, sedan kunglig fullmakt för Broander, dat. Ravitz. d. 15 apr. s. å., ankommit, däri han utmålar B. i de mörkaste färger. Han icke blott saknade meriter, utan hade äfven enligt kyrkolagen gjort sig på anförda grunder prästämbetet förlustig. Han hade nämligen »listeligen praktiserat sig» till ämbetet, brutit sin prästed, föraktat och förbigått superintendenten och konsistorium, icke fört ett sådant lefverne, som en rätt prästman anstår, hvarföre också »många rättsinniga, ja, ock själfva församlingen, som är ibland de förnämsta här i landet, hafva en sky för honom». Det oaktadt hade han förstått att draga landshöfdingen på sin sida och »stiftat herr landshöfdingens vedervilja emot mig». Slutligen gör superintendenten ett tillägg, som bestyrker, hvad vi sagt, att förordningen om prästernas »pastoralexamen» åtminstone i enskilda fall icke blifvit behörigen iakttagen. Det heter: »Skulle Ed. k. m:t nådigst behaga den förordning, som högst salig k. m:t nådigst gjorde om deras examen och approbation i consistorio både till lärdom och lefverne, som hafva fog att söka något pastorat, så skulle Ed. k. m:t uti sitt höga ämbetes besvär märkeligen därigenom blifva lisad ifrån andra oordentliga intercessioner, emedan det är på vårt samvete lämnadt, att vi icke annorledes göra än försvarligen såsom under Guds och Ed. k. m:ts ögon». Superintendenten begär på grund häraf, att gället skall meddelas annan nämnd person. Emellertid fick Kolmodin

ett högst onådigt svar, dat. Blonie d. 20 sept. 1705, hvari ett omdöme af biskop Svedberg om mannen i fråga anföres, att han på dennes tid varit en af de bästa studenter i Upsala, fört ett gudfruktigt och stilla lif och varit af en sådan lärdom, att han väl kunde vara professor, »samt därjämte ogemen och härlig uti predikande, så att den församling skulle blifva lycklig, som finge honom till kyrkoherde». På grund häraf funne k. m:t det betänkligt att stöta honom ifrån pastoratet. Hade han förverkat prästämbetet, »så hafven I», skrifver konungen, »kyrkoordningen för Eder, hvarefter han lagligen kan dömas». Med anledning af att landshöfdingen i sin skrifvelse gjort en antydan om, att Kolmodin under en lång tid i privata angelägenheter vistats i Stockholm, fick superintendenten därjämte en rätt allvarsam skrapa med förständigande att »hädanefter med större flit afvakta edert ämbete, än hittills är skedt, och intet hela åren igenom för edra privata angelägenheters skull förnöta tiden uti Stockholm, då kyrkoordningen samt andra kungl. förordningar, särdeles den som angår prästernas examinerande, bättre lärer kunna efterlefvas, ej heller I medelst eder frånvaro gifva andra tillfälle att föreslå präster till pastoraternas besättande uti superintendentien». Emellertid förnyade superintendenten jämte konsistorium anklagelserna mot Broander, liksom Kolmodin i en samtidig skrifvelse till kungl. sekreteraren Schmedeman besvärade sig öfver landshöfdingen. »All förtret», skrifver han, »som han göra kan, så gör han mig, därföre att jag i vissa mål icke vill efterkomma hans vilja och därmed förbryta min eds och ämbetes plikt». Broander hade fått det bästa pastoratet i stiftet, hvilket k. m:t aldrig bifallit, om ärendet rätt behandlats. »Här gå gråhårige, ärlige svenske män, som ännu kunna vara denne Broandri præceptores och hafva tjänt i Guds församling och i skolan öfver 20 år, de kunna på det sättet intet komma till någon annan lägenhet». De vedervärdigheter, som i denna sak mött honom, komma honom att utropa: »Gud hjälpe mig väl ifrån denna orten, ty här får ingen trifvas, som vill gå rätta vägen» [1].

[1] Härom se: Sackens skrifv. t. k. m:t d. 27 febr. 1705, RA. — k. fullm. f. Broander d. 15 apr. o. k. skrifv. t. Kolmodin d. 20 sept. 1705, riksreg. — Kolmodins skrifv. t. k. m:t dec. 1704, 1 aug. 1705 samt t. sekret. Schmedeman d. 18 okt. s. å., Visby kons. t. k. m:t d. 15 okt. s. å. RA.

Hade det redan förut varit trångt nog för i stiften tjänstgörande prästmän att vinna befordran, blir svårigheten ännu större under Karl XII:s krig. Det var då icke blott den nu så talrika svärmen af krigspräster, som täflade med dem om vakanta pastorat. Äfven en hop prästmän, som flyktat från af fienderna intagna orter, uppvaktade k. m:t med ständiga böneskrifter, klagande sin svåra nöd och begärande befordran på andra håll. Karl XII gaf också senaten, sedan denna af konungen fått uppdraget att bestyra om prästvalen, uttrycklig befallning, att »af fienden ruinerade prästmän skola med märkelig befordran ihågkommas»[1]. Biskoparne blefvo bekymrade, då de icke funno någon utväg att se sina egna präster till godo. Deras klagomål blifva ännu talrikare och högljuddare än förut. Biskop Bilberg i Strengnäs anmodar år 1704 någon medlem af rådet att laga, »det så många främmande präster uti detta stiftet ej må sig intränga». Det funnes meriterade krigspräster i mängd, som tillhörde stiftet, och som väl kunde behöfva ihågkommas. Och några år därefter under hans episkopat förklarar Strengnäs konsistorium i skrifvelse till k. m:t den 18 apr. 1716 på grund af klagomål från en flyktig prästman från Åland, som ej blifvit af konsistorium befordrad, att stiftet redan vore »uppfylldt med personer af främmande stift, att dem infödde, som därigenom ganska mycket lida, snart förgår både lust och förmögenhet att tjäna och träla uti gymnasier och skolor och andra beställningar, när desse främmande af mindre både studier och meriter taga lägenheterna under sig»[2].

Karl XII:s långvariga frånvaro från landet framkallade dessutom en hel del förut okända svårigheter vid de regala pastoratens tillsättande. Till prästbeställningar utnämnde konungen själf, där han låg ute i fält och föga kunde vara förtrogen vare sig med tillgången på prästerliga krafter eller med stiftens och församlingarnas behof af sådana. Den tröga och osäkra postbefordringen mellan Sverige och Karls läger gjorde, att tjänsternas återbesättande betydligt fördröj-

[1] Senatens skrifv. t. kons. i Lund, 20 mars 1711. Riksreg.
[2] Skrifv. bl. Strengnäs kons:ii skrifv. t. k. m:t. RA.

des. Ofta fingo konsistorierna, sedan de länge förgäfves väntat svar på sina afsända förslag, förnya dessa, enär de först afsända skrifvelserna aldrig kommit det kungliga kansliet till handa. Värre var det, att tvänne prästmän understundom erhöllo kungliga fullmakter till ett och samma pastorat. Sådant kunde — huru mycket erkännande det kungliga kansliet torde förtjäna för sitt arbete under rådande svåra förhållanden — icke undvikas[1].

Då konungen låg i Bender, blefvo svårigheterna för honom att förordna om präster hemma i Sverige allt för stora. Genom skrifvelse af d. 21 mars 1710[2], i hvilken skrifvelse han förordnade om åtskilliga angelägenheter i landet, uppdrog konungen därför åt senaten att mottaga konsistoriernas förslag till lediga pastorats återbesättande samt »till vidare vår stadfästelse» förse de personer med fullmakter, som därtill pröfvades vara skickliga och välförtjänta. Det låter som om det varit med en viss tvekan konungen vågat lämna detta ärende ifrån sig, då det tillägges: »förmodandes vi, att biskoparne och konsistorierna vid slika tillfällen lära hafva deras endaste afseende på Guds namns ära och dess församlings uppbyggelse». Man skulle hafva kunnat vänta, att k. m:t på samma gång erinrat särskildt om krigsprästers befordran. Så sker emellertid icke denna gång. Fastmer ömmar konungen för, att gamla, meriterade män, som sitta vid ringa församlingar ej måtte förgätas, utan framför andra blifva befordrade till bättre pastorat, emedan »vi gärna se, att prästerskapet i riket äfvensåväl som andra efter deras förtjänster måge varda ihogkomna», en grundsats som konungen dock ingalunda själf alltid iakttagit.

Men en sådan interimistisk anordning kunde ingalunda vara till församlingsvårdens och prästerskapets fromma, då

---

[1] Bisk. Bilberg i Strengnäs anmälde i skrifv. d. 13 sept. 1703, att sedan »en utgammal och meriterad krigspräst» redan d. 25 juni s. å. erhållit k. fullmakt till Edsberg, hade en regementspräst Anders Giers hemkommit med fullmakt på samma pastorat, dat. först i början af aug. Detta kunde ej hafva skett annat än »per male narrata». Den k. resol. lyder att »den som äldre fullmakt hafver, blifver vid pastoratet», hvaremot G. skulle blifva ackomoderad med ett annat gäll. RA.

[2] Hist. handl. V, s. 24.

en af senaten förordad prästman aldrig kunde vara viss om att få förblifva vid sitt kall, och församlingen ej ägde någon trygghet för, att den kyrkoherde, hon erhållit, ej skulle undanträngas af någon annan — en för henne alldeles obekant krigspräst — som vetat förskaffa sig konungens egen fullmakt. Exempel härpå saknas ingalunda. Något sådant tilldrog sig i Kumla i Nerike. Strängnäs konsistorium föreslog i skrifvelse direkt till konungen i Bender d. 6 sept. 1712 till den folkrika församlingen, som »alltid haft lärde och välförtjänte prästmän af lektorerna och konsistorialerna», lektor Andreas Libetin samt en magister Lars Thuring, som var »af berömliga studier och goda ämbetsgåfvor och därhos utfäster sig att försörja änkan med sina barn», om hvilkas konservation församlingen supplicerade. Emellertid hördes ej af något svar. Konsistorium ingick då med en ny skrifvelse, ställd till senaten, af d. 27 apr. 1713, »emedan vi för den långa postvägen äro så olyckliga, att ingen fullmakt är kommen från hans maj:t konungen från Bender». Konsistoriet förfrågade sig, hvilken af de föreslagne skulle få tillträda pastoratet, »tviflandes konsistorium intet därpå, att den som ed. k. m:t därtill förordnar, af k. m:t från Bender vinner en nådig approbation». Emellertid tyckes konsistorium äfven nu förgäfves hafva väntat svar, hvarför en ny skrifvelse till senaten afsändes d. 8 därpå följande maj med ordagrannt samma innehåll som den föregående. Nu resolverade rådet, att Thuring skulle förordnas att förvalta tjänsten »till vidare k. m:ts nådiga förordning». Men följande år erhöll en annan prästman, Nils Aalgren, förut kyrkoherde i Karlskyrka och Torpa Karl XII:s fullmakt på Kumla. Thuring måste då vika och fick i stället tillträda Aalgrens förra församling[1]. Forts.

[1] Se Strengnäs kons:ii nämnda skrifv. t. k. m:t. RA.

Herman Levin.

Adalbert,

ärkebiskop af Hamburg-Bremen[1].

På borgen Goseck, vid Sachsens gräns mot Thüringen, lefde i början af 1000-talet en högboren adelsfamilj, gref Fredrik och grefvinnan Agnes med sina trenne söner. Modern, en ovanlig kvinna och i besittning af den finaste bildning, satte som sitt mål att låta äfven sina söner få del af den andliga kultur, under hvars inflytande hon växt upp. För detta ändamål sände hon en af dem, Adalbert, till Halberstadt, där han ägnade sig åt det prästerliga kallet.

När præpositus i därvarande stifts kor Hermann 1032 begaf sig som ärkebiskop till Bremen, följde den unge Adalbert honom som subdiakonus och det berättas, att han redan då genom sin utmanande min och hållning och genom sina stora ord väckt ett visst uppseende. Emellertid återvände Adalbert efter Hermanns död 1035 till Halberstadt och där lyckades han till den grad göra sin eminenta begåfning gällande, att, när ärkebiskop Alebrand-Bezelin af Hamburg-Bremen 1043 afled, kejsar Henrik III högtidligen i Aachens dôm under flera furstars och biskopars närvaro lät viga honom till Alebrands efterträdare.

För vår, man kan säga, intima kännedom om Adalbert, en af medeltidens märkligaste personligheter, ha vi att tacka

---

[1] Föreliggande teckning är utarbetad på grundvalen af en uppsats, som ingått i det kyrkohistoriska seminariets vid Upsala universitet öfningar under höstterminen 1899. — Hufvudkällan är naturligtvis den nedan nämnde Adams af Bremen förträffliga arbete. Af nyare bearbetningar har jag förnämligast rådfrågat A. Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands* III, 649 ff. samt G. Dehio, *Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen bis zum Ausgang der Mission* I, 175 ff.

en hans yngre samtida, Adam af Bremen, hvars karakteristik af den berömde ärkebiskopen i tredje boken af hans Gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum betecknar ett jättesteg framåt i den medeltida biografiens historia. Adam fängslar oss här genom en klarhet i analysen, en skärpa i den psykologiska iaktagelsen och en blick för verkligheten, som bjärt sticker af mot den eljes under medeltiden så vanliga, naivt idealiserande biografiens schema. Han ser sin hjältes lif ej som ett konglomerat af enskilda handlingar att uppräkna, utan som ett verkligt problem och sorgfälligt söker han förklara karakterens genesis ur den ständiga vexelverkan af yttre och inre krafter, af naturliga anlag och böjelser och mäktiga tidsomständigheter. En borgen för verkligt och djupt förstående ägde han ock i den medkänsla, hvarmed han omfattade den man, hvilken — såsom han skrifver — »et me dilexit», en medkänsla, som, äfven där karaktärens svagheter och lyten framhäfvas, lyser starkt igenom. Själf gripen af Adalberts personlighet, har han så åt eftervärlden lämnat en ypperlig bild af en genial natur med skarpt utmejslade, individuela drag, där det mattbleka och färglösa, som gör hans företrädare för vårt öga så abstrakta, fått vika för ett starkt och blodfullt lif. Adalbert intresserar oss i denna Adams skildring ej blott därför, att han sällsynt klart i sin person afspeglar flera af tidens egendomliga drag, utan framför allt därför, att han emot många dess strömningar och ideer sätter en ursprunglig naturs hela trotsiga kraft.

Adalbert var motsatsernas man. Ljuset faller starkt öfver honom, men skuggorna synas där ock mörka och täta. Ej under, att hans samtida skyggade tillbaka, förskräckta för det nästan demoniska hos honom, men dock oemotståndligt drogos i beundran till hans person och ej lätt kunde slita sig ur dess magiska trollkrets.

Lyckans fé hade öfver honom strött rika håfvor ur sitt ymnighetshorn. Man berömde hans begåfning, hans gedigna kunskaper, utomordentliga minne, ovanliga vältalighet. Han ägde kroppslig skönhet, ett intagande väsen, förnäm börd, rikedom, ära och makt. Och hvad mera var — han var kysk och ren i sin vandel, han var gifmild och oegennyttig. Tidens

bland klerus så vanliga fel, girighet och lättfärdighet hade icke ens någon frestande makt öfver honom.

Han hade med ett ord härliga gåfvor och egenskaper och han hade väl — säger hans biograf — kunnat kallas lycklig, hade ej ett betänkligt fel stått i vägen, ett fel, hvars vederstygglighet fördunklade all den glans, som eljes omstrålade honom. Det var fåfängan, »cenodoxia, familiaris divitum vernacula». Han var stolt, men stoltheten urartade till högfärd. Vi få hos Adalbert bevittna det sorgliga skådespelet af en rik natur, som genom själfförhäfvelse fördärfvar det bästa den äger, och arbetar på sin egen undergårg, en natur, som utan blick för sin begränsning aldrig ville synas svag och därför förleddes till de dåraktigaste handlingar. Han förskaffade — säger Adam — sin fåfänga en usel namnkunnighet och därpå förlorade han både i timligt och andligt afseende. Och hvilket lumpet uttryck tog sig ej ofta denna fåfänga! Oändligt stolt öfver sin börd, hördes Adalbert ofta framhålla, att hans företrädare alla voro af dunkel härkomst, han allena utmärkt genom börd, rikedom och ära. Hans ödmjukhet var — berättar Adam — af tvifvelaktig beskaffenhet. Han visade den allenast mot Guds tjänare, mot fattiga och främlingar och det till den grad, att han ofta, innan han gick till sängs, knäböjande tvådde tiggares fötter, men för furstar eller gelikar kunde han aldrig förmås vika en tum. Frikostig ända till slöseri, såg han ett särskildt bevis på ridderlighet däri, att man med fulla händer öser ut åt andra af sin egendom. För hvarje den minsta tjänst gaf han det rikligaste vederlag; men han fördrog ej, att kejsare eller furstar belönade eller upphöjde någon af hans folk. Det vore, menade han, för honom en skymf, om de som stodo under honom, befordrades till höga förtroendeposter och äreställen vid hofvet. Var han ej mäktig att belöna än bättre än konungen? Att själf bedja om något eller från annans hand mottaga något betraktade Adalbert såsom något för sig och den höga ställning, han intog, ovärdigt och förnedrande. Stolt och fri, tålde han ej känslan af förpliktelse till någon annan.

Till denna trotsiga själftillräcklighet kom ock hos Adalbert ett starkt utprägladt fantastiskt drag. Han omgaf sig

gärna med spåmän, som för honom skulle tyda framtidens hemligheter, han ville i drömmar, ord, som föllo i det dagliga samtalet, fenomen och tecken i naturen, i allt se hänsyftningar på framtida händelser. Han vande sig — berättar Adam — att, innan han gick till sängs, syssla med sagor och äfventyr, att, när han vaknade, tänka på drömmar, när han företog någon resa, aktgifva på varsler. Med hela sin själ hängde han fast vid begäret att utforska det hemlighetsfulla och gåtlika, räkna ut, glömsk af det närvarande, hvad framtiden skulle bära i sitt sköte och grubbla öfver spådomar och profetior. Den fantastiska drömväfven med sina bedrägliga bilder ref väl verkligheten med skoningslös grymhet itu, men hans tanke väfde den icke desto mindre om och om igen, outtröttligt in i hans lefnads afton. Ofta tillbragte han dagen med sömn och natten med vaka vid tärningsspel och måltider, där han fann förnöjelse ej så mycket i rätterna och vinerna — säger hans biograf -- som i vitsigt skämt, berättelser om konungar och egendomliga filosofiska utsagor. Ensamheten var för en sådan man detsamma som dyster förstämning. Hans oroliga ande, hos hvilken de vildaste och djärfvaste föreställningar och förhoppningar trängdes med hvarandra, behöfde i sitt exalterade tillstånd ständigt se en skara samlad omkring sig. Karakteristisk är uppgiften hos Adam, att ärkebiskopen älskade gudstjänstlig ståt och prakt, njöt af doftande virakskyar, vaxljusens fladdrande lågor och den brusande körens tordönsröster. »Quæ omnia traxit a lectione Veteris Testamenti, ubi maiestas Domini apparuit in monte Synai». Kort sagdt. det gick ett drag af fantastiskt bizarreri genom hela hans person och tydligare än någonsin visade det sig under hans lifs sista, olyckliga period.

Därtill sällade sig ock en osläcklig ärelystnad. Och så eklatant och dominerande framträdde denna, att många hans goda gärningar af samtida skrefvos upp på dess konto och tolkades som idel utslag af hans fikande efter världslig berömmelse. Allt gammalt vrakade han, sina föregångare hånade han, med honom skulle en ny, en gyllene tid taga sin början. Det fans intet stort och intet skönt, som ej han skulle äga. Kölnerdômen var ej stor och härlig nog som modell för den kyrka,

han byggde i Bremen, tyska arbetare och målare ej skickliga nog att smycka den. Där jordmånen i hans biskopsdöme var karg och steril, anlade han vinberg och trädgårdar. Det var — säger Adam — ett ordentligt krig, han förde med naturen för att få den att bringa honom samma rika håfvor, som han funnit annnorstädes. Samtiden studsade ock öfver alla hans vidtsväfvande planer och nymodiga inrättningar. För den tedde sig denna omåttliga traktan efter det ovanliga och detta suveräna förakt för svårigheterna som galenskap. Träffande heter det hos Adam: »arbitrabatur se metropolitanus, sicut bene dicitur de Xerse, aut per mare ambulaturum aut per terram navigaturum, postremo quæ in animo habuit facile omnia perfecturum».

Var det rent personlig ärelystnad, som dref honom? Utan tvifvel var det hans ögonmärke att se sig själf i glimrande prakt på ärans tinnar. Men där fans i hans ärelystnad ock ett oegennyttigt moment. Mycket gjorde han — säger Adam — för världslig ära, men ock mycket för att han fruktade Gud. Hans tankes djärfva flykt och hans djupa grepp i penningskrinet gingo ut på intet mindre än ärkestiftets storhet och glans. Man skulle kunna tro, att denna för honom blott ägde betydelse som vehikel för egen upphöjelse. Men redan en enda liten notis hos Adam, berättelsen, hur Adalbert på dödsbädden kallat Gud till vittne, att all hans håg stod till att upphöja kyrkan, och hur han till sist anbefaller den i kejsarens skydd, låter oss ana, att han var mäktig en glödande ifver och ett nit, som ej var färgadt uteslutande af egoism och personlig äregirighet.

Vi skulle kanske ej vänta, att denne världsstormande, fantastiske idealist också var en handlingens man. Så var dock förhållandet. De stora planerna voro ej blott intellektuela foster af en rastlöst arbetande hjärna, ej blott lekverk för hans fantasi. Med en energi, som var oböjlig och icke visste af något hinder, sökte han mejsla dem ut i verklighet, liksom han ock med en oförliknelig förmåga att bära fram sina tankar, en vältalighet, som ryckte alla med sig, visste att intressera människor för de ideer, som rörde sig hos honom. Trötthet kände han aldrig, till allt hade han tid. Det ligger nära

14

till hands att tro, att en sådan ande, på samma gång begåfvad och törstande efter handling, också mäktat utföra stora ting. Och dock — det fans hos honom själf därför ett hinder. Målet hägrade för hans tanke och spände hans vilja, men han ville flyga fram till det, han tog ständigt miste om vägen och beräknade aldrig afståndet. Och framför allt, han kunde icke klokt använda människor, förstod ej att bedöma dem. Den skarpsynta, förståndiga hushållningen med andras krafter var icke hans sak. Och så inträffade det, att byggnader, han reste, stodo halffärdiga och öde af brist på gedigna och dugliga arbetare, att klerker som lekmän snöpligt bedrogo honom och att det aldrig blef svårt för människors trolöshet och nedrighet att draga ett streck öfver hans planer. Kom något sådant schackdrag för hans öron, blef han väl hänsynslöst vred, ja, han gick stundom till handgripligheter, blod flöt under hans hand och ljungande vredesord drabbade den olycklige. Såg man honom vred — säger Adam — lopp man från honom som från ett lejon, men såg man honom god, kunde man smeka honom som ett lam. Detta var karakteristiskt för honom. I en handvändning gick han öfver från vrede till mild stämning, så snart man blott talade inställsamt med honnm. Strax lyste ett leende mot den talande. Intet visar väl tydligare hans brist på människokännedom än hans svaghet för smicker. Af den begagnade sig ock en skara snyltgäster, som strömmade till hans hof och hvilka han själf sade vara oumbärliga för att gifva furstliga herrar ett anseende i världen. Kunde dessa rosa sig af kejsarens och de stores gunst, blefvo de snart upptagna i hans förtroliga krets. Ett sådant lumpet frieri till hans förtrolighet förledde mången aktningsvärd klerk att bli en föraktlig smickrare. För den, som icke kunde smickra, var dörren stängd. Dem, som foro med idel lögn och bedrägeri, voro de dominerande och högröstade, lånade han villigt sitt öra, de, som förde sanningens talan, vunno ingen tilltro, gingo de än ed på sin sak. Så bestod hans sällskap af idel parasiter, narrar och drömtydare, som pladdrade om änglauppenbarelser, dem de själfva diktade för att förnöja honom, usla smickrare, som spådde, att Hamburgs patriark — så önskade han kallas — snart skulle bli påfve, tränga undan

rivalerna från kejsarhofvet, bli allenaherskande i staten och till sist införa den gyllene åldern. Och åt allt detta log ärkebiskop Adalbert självbelåtet, pratet, som var ämnadt att bli en krok för snödt fiske efter penningar och fördelar, tog han ad notam, ja, i sitt blinda självförtroende och obegripligt naiva tro på menniskor tyckte han sig höra däri liksom röster från himmelen.

Ju längre åren skredo, med dess större tydlighet framträdde de sämre sidorna i karaktären. Gradvis utvecklades och tilltog hos Adalbert, likt en tärande kräftskada, det onda, som skulle förstöra frukterna af allt arbete, alla segrar och ödelägga hela hans lif. Till sist finna vi honom »totus a se alteratus et a pristina virtute pessumdatus». Och till denna »virtutis suæ defectum corruit vir non bene cautus tam sua negligentia, quam ceterorum impellente malicia». Genom deras onda inflytande, hvilka han trodde om godt, försvagades och afväpnades han mot den fiende, han bar i eget bröst. I sanning, tragisk är den långa, växlingsrika historia af stolta drömmar, energiska sträfvanden och bittra missräkningar, af segrar och förödmjukande nederlag, som Adams berättelse upprullar för oss.

Ofta hördes Adalbert yttra, att han ej ärnade skona sig själf, sin eller sina bröders förmögenhet eller ens sin kyrkas egendom, blott han kunde göra Hamburg-Bremen fritt och jämbördigt med öfriga stift. Det är med detta mål för ögonen vi se honom rastlöst syssla med skiftande planer af kyrklig eller politisk art, än upptaga och leda missionsarbetet bland fjärran boende folk, än kämpa för Hamburgs maktställning i de nordiska länderna, än med en lidelsefull och om sin kraft medveten persons hela intensitet kasta sig in i sitt lands politiska strider och vågsamma spel, där risken var oberäknelig. Allt för Hamburg-Bremens ära och makt. I mångfalden af tankar och företag var detta enheten.

Det gälde först af allt för Adalbert att knyta bandet fast och starkt med de nordiska folken. Ännu låg den kristna kulturen där i sitt embryo. Kristianiseringen af Norden, Hamburgs stolta prerogativ, var ännu till stor del en framtidsuppgift. Stora, öde land väntade ännu på sådd och plog, och

där kristendomen predikats, hade den ännu haft blott sporadiska och flyktiga framgångar. Om några bestämda biskopsdiœceser med markerade gränser var det i Sverige och Norge ej tal och i Danmark med dess tvänne stift hade diœcesförfattningen knappast vuxit sig säker och fast på sin nya mark. Det låg nu vikt uppå att genom ett konsekvent genomförande af ett hierarkiskt system föra in de nordiska folken i det stora västerländska kultursamfundet och så under den ena romerska kyrkans hägn fostra dem till humanitet och kristligt lif.

Adalberts första åtgärd som ärkebiskop var ock att aflåta sändebud till Nordens konungar för att anknyta vänskapliga förbindelser med dem, på samma gång han till biskopar i Danmark, Sverige och Norge sände en encyclica med uppfordran att bli trogna i sitt kall och nitiskt arbeta på hedningarnas omvändelse. Skulle det lyckas honom att upprätthålla och befästa Hamburgs öfverhöghetsställning i Norden? Han hade att räkna med ett segt och trotsigt motstånd från folk, som ej voro hågade att böja sig under främmande ok, som vant sig vid att i allt styra sig själfva och betraktade det som helt naturligt, att deras konungar i kyrkliga ting skulle äga samma makt och myndighet som i världsliga.

I Norge stötte Adalbert på häftigt motstånd hos dess konung Harald Hårdråde, hvilken Adam omtalar som en för sin grymhet och våldsamhet hatad, hedniska konster och trolldom hängifven man. För att visa sin ringaktning för Hamburgs metropolitanvärdighet lät denne sina biskopar consecreras i England och Frankrike. Sändebuden, som Adalbert skickade för att göra honom förebråelser härför och förmå honom till erkännande af sin obediensplikt, gaf han det svaret, att han ej visste, hvem som vore ärkebiskop eller hade något att säga i Norge utom han allena. Icke ens en påflig förmaningsskrifvelse hade åsyftad verkan, ty konungen sände nu i stället biskoparne öfver Hamburg till Rom för att där undfå vigningen. Adalberts myndighet öfver Norge blef, så länge Harald lefde blott ett namn.

Föga bättre syntes sakerna gestalta sig för Hamburg i Sverige. Hade i Norge konungen med sitt engelska präster-

skap ledt oppositionen, så uppträdde här efter Anund Jakobs död en viss Osmund, föregifvande sig vara af curian insatt till ärkebiskop öfver Sverige, som ledare af en skismatisk rörelse, hvars lösen var: bort från Hamburg! I sitt sträfvande understöddes han alltför villigt af konung Edmund den gamle. Adalbert lät då viga en klerk från sitt domstift Adalward (d. ä.), till biskop och afsände honom med ett följe af präster till Sverige. Sedan dessa hånfullt afvisats af konungen, tycktes själfva verket förbindelsen mellan Hamburg och Sverige afbruten. Emellertid föll konungen snart därefter till föga och efter hans död blef under Stenkil ställningen än gynnsammare för Adalberts sträfvanden. Trots allt sväfvade dock Hamburgs metropolitanvärdighet liksom i luften. Den knöt sig ännu ej till några fasta kyrkliga former och konungen var faktiskt äfven i kyrkliga frågor den herskande.

Om danska konungen Sven Estridssons vänskap behöfde Adalbert knappast bemöda sig. Sven hyste den djupaste vördnad för Hamburg-Bremens kyrka och han skyndade sig att förvärfva dess ärkebiskops vänskap. Väl orsakade en skilsmessofråga, i hvilken konungen ehuru med harm och grämelse måste böja sig för Adalbert och curian, en slitning af bandet mellan honom och den mäktige Hamburgske metropoliten, men det dröjde ej länge, förrän de räckte hvarandra handen till försoning. En sammankomst anordnades i Sleswig och vid storartade fäster och gästabud lofvade de glömska af allt groll och ömsesidigt bistånd i arbetet för kyrkans sak i Norden. Detta oaktadt se vi i Danmark som i Norge och Sverige ett nationelt kyrkligt sträfvande, riktadt mot Hamburg, göra sig gällande. Som den naturliga följden af Danmarks konsolidering under Knut den store till en ordnad stat syntes den danska kyrkans emancipation från Hamburg och ett nationelt ärkebiskopsdömes upprättande som ett värn för egen, inhemsk kultur. Sven bar fram sitt önskemål för påfven. Curian hänvisade till Adalbert. Skulle han skänka sitt medgifvande eller ej? Skulle han bifalla Hamburgska ärkestiftets styckning eller skulle han utsätta sig för sin grannes oundvikliga fiendskap? Han fattade raskt sitt beslut. Han skulle svara ja till frågan om nytt ärkebiskopsdöme i Danmark, men

endast under det vilkor, att Hamburg lyftes upp till patriarkat. Så finge Sven sin vilja igenom och Hamburg dock sin öfverhöghet räddad. Det djärfva förslag, han så framkastade, stötte väl på oöfvervinneligt hinder i Rom och förföll, Adalbert måste nöja sig med att blifva den apostoliska stolens legat, men patriarkatsidén hade alltför nära införlifvats med hans innersta önskningar och förhoppningar för att någonsin kunna lämna honom. I lifvets sena afton drömde han den drömmen åter.

Medan Adalbert således var sysselsatt med att i de nordliga länderna stödja sin vacklande metropolitställning, hade helt oväntadt i Tyskland ett väldigt område tillfallit ärkestiftet. Hos den abodritiska grenen af wendernas stora folkstam hade Gottschalk blifvit furste. Af inhemsk furstlig ätt, som yngling uppfostrad af munkar i Lüneburg, hade han vistats flera år i England hos konung Knut. Genomträngd af kristendomens sanning, fattade han där det beslutet att kristianisera sitt folk, hos hvilket missionsarbetet ännu burit föga eller ingen frukt. Han nöjde sig då ej med att sända präster och upprätta stift, utan trädde själf med glödande nit upp som evangelii predikare. »In Sclavania citeriori — läsa vi hos Adam — nemo umquam surrexit potentior et tam fervidus christianæ religionis propagator». Kyrkor växte ock snart upp i mängd och missionen gick snabbt framåt; diœcesindelning genomfördes, klostersamfund bildades i flera städer och utsikt öppnades äfven hos andra wendiska stammar för kristen progaganda. Ingen kunde jubla öfver framgången mer än Adalbert. Han skänkte Gottschalk sin lyckönskan och sin välsignelse, sände till hans understöd biskopar och präster och offrade stora summor på byggande af kyrkor och underhåll af clerus. En bresch var skjuten i hedendomens mur, ljusa förhoppningar knötos till det påbegynta verket och ifrigt uppmanade Adalbert den wendiske fursten »ut inceptum pro Christo laborem constanter ad finem perducat».

Upptagen med alla dessa intressen, hade dock Adalbert haft tid för viktiga statssaker. Han var kejsar Henrik III:s vän och trogne rådgifvare. T. o. m. i denna tid — säger Adam — då det fans så många glänsande namn inom kyrkan, öfverglänste Adalbert dem alla genom visdom och duglighet; han

betydde så mycket både hos påfve och kejsare, att i offentliga angelägenheter intet skedde utan hans röst. Det var ej blott personlig sympati som sammanförde kejsar Henrik och Hamburgs ärkebiskop. Båda måste helt naturligt ha samma intressen. Hamburg behöfde för sitt stora verk i Norden ryggstödet af en stark kejsarmakt. Och för kejsarmakten sammanföll å andra sidan framflyttningen af kristendomens råmärken i wendernas land med ett vitalt riksintresse. Kristianisering och germanisering sammanflöto här. Och förhoppningen att genom Hamburgs inflytande knyta Danmark fast vid tyska riket låg ej heller så helt i fjärran. Ej under, att Henrik och Adalbert räckte hvarandra handen.

Hade de icke äfven samma fiende att göra front emot? Den uppväxande sachsiska hertigmakten var en fara för såväl kejsare som ärkebiskop. För kejsaren därför, att den sachsiska stammen visade en alltför tydlig tendens att emancipera sig från rikets intressen och lefva ett lif för sig själf, för ärkebiskopen särskildt därför, att han måste lefva i ständig fruktan att bli utsatt för en hårdnackad och trotsig grannes rofgirighet och lystnad efter stiftets rikedomar. Ärkebiskopen måste a priori betrakta hertigen som sin fiende och denne å sin sida såg, misstänksam och hatfull, i Adalbert en kejsarens spion, instruerad att förråda alla svaga punkter och inrapportera alla ömtåliga operationer. Så länge han och hans söner lefde, svor hertig Bernhard, skulle Adalbert aldrig få en lugn dag i sitt stift. Och samvetsgrannt sökte han hålla sitt ord. Adalberts historia har att uppvisa en ständig kamp med Sachsens hertig, i hvilken han alltmer kom att se sin kyrkas värste fiende. Ärkebiskopen visste väl, att han, om det gälde vapen, måste dra det kortaste strået. Men hans ständiga tillflykt var vädjan till kejsaren, hvilken aldrig underlät att lämna sin vän ett kraftigt stöd.

Ödesdigert måste det därför blifva för Adalbert, när genom Henriks död detta stöd rycktes undan. Väl hade den gamle hertig Bernhard, kort innan han afled, tagit löfte af sina söner, Hermann och Ordulf, att skona Bremens kyrka. Men trohet mot gifvit löfte var för dessa något okändt och hatet mot ärkebiskopen låg dem alltför mycket i blodet. För-

härjande föllo de in i Bremens stift. I skoningslös grymhet släppte de råa lidelser lösa. Hvad hjälpte Adalberts bannstråle? Man skrattade åt den. Hvad hjälpte vädjan till hofvet? Där satt ett barn på tronen. Maktlös stod Adalbert, härjadt och sköfladt låg hans land. Då grep han till ett förtvifladt medel, hvars följder han sedan dyrt skulle få umgälla. Han bortgaf åt röfvaren som län, hvad denne själf med våld roffat åt sig. Han gjorde Hermann till sin vasall för att spränga brödernas sammansvärjning. Det var en sista nödfallsåtgärd, som var både bedräglig och farlig. Hvem borgade Adalbert Hermanns trohet och hvem skulle en gång kunna skydda honom mot hans egen vasall? Dock — det var en kort episod af olycka och förödmjukelse, Adalberts stjärna steg snart åter på den politiska himmelen och skulle snart lysa med oanad glans.

År 1062 inträffade den bekanta sammansvärjningen af riksfurstar, hvarigenom Henrik, ännu ett barn, rycktes från sin moder och styrelsen öfvergick till de kyrkliga furstarnes plenum. I verkligheten kom dock regementet i ärkebiskop Annos af Köln händer och han tog den späde kejsarsonen under sin stränga uppsigt. Innerligt hatad af Henrik för sin hårdhet och sitt dystra, frånstötande väsen, måste han till sist gå in på, att dennes uppfostran anförtroddes åt den store Hamburgske ärkebiskopen. Adalberts älskvärdhet, det glänsande i hans personlighet och hans trohet mot kejsarhuset gjorde det lätt för honom att vinna Henriks tillgifvenhet och det knöts mellan dem båda under årens lopp ett vänskapsband, som var af en innerlig, rent personlig karaktär. Henrik kände instinktmessigt, att Adalbert var den ende af furstarne, han kunde lita på, och tillika den ende, som förstod honom och var honom och hans hus verkligt tillgifven.

Vi ha nyss sett hur Adalbert, drifven af en hård nödvändighet, nödgats släppa fienden in på eget område och där ge honom hemortsrätt, och hur kyrkans frihet och oberoende betänkligt äfventyrats. Ett omslag inträffade nu genom den maktställning, Adalbert åter intog vid hofvet och den unge konungens sida. Adalberts stolta program var: såvidt stiftets gränser gå, skall ärkebiskopen allena vara innehafvaren af den

värdsliga makten, samtliga grefskap måste bringas in under kyrkans domvärjo. Det var ett djärft program, men Adalbert sparade ej krafter att genomföra det. Hvad Bremerdiœcesen angår, blef det ock så godt som fullständigt realiseradt. Genom rika skänker, genom förvärf af områden ej blott inom egen diœces utan äfven från grannstiften se vi det område, öfver hvilket Hamburg-Bremens kyrka herskar, växa ut till ett omfång, som genom sin sammanslutna storhet är en unik företeelse bland tyska ärbiskopsdömen.

Vi äro vid året 1065. Adalbert står på höjdpunkten af makt och ära. De nationela sträfvandena i Norge, Sverige och Danmark ha, om ej kväfts, så dock bragts till tystnad och måst böja sig för Hamburgs ärkebiskop. Efter mödor, strider och tillfälliga nederlag har Adalbert vunnit sitt mål, sin kyrkas frihet från förtryckares ok. Mäktig sträcker sig ock den ärkebiskopliga stafven ut ej blott öfver tyska land, utan långt bort till fjärran boende folk. Ty Adalbert utvecklar som missionsbiskop en verksamhet som ingen före honom. Har han än afstått från sin svärmiska plan att träda i Ansgars, Rimberts och Unnis fotspår och som den fjärde af Hamburgs missionärer själf genomresa sitt väldiga stift för att predika för hedningarne, så leder han dock från sin ärkebiskopsstol ett ingalunda obetydligt arbete bland aflägset boende hedniska folkstammar. Finnmarkerna, Orkney-öarne, Island, ja, Grönland ligga inom hans synvidd och äro därmed ock föremål för hans missionsintresse. Till dessa trakter inviger han biskopar och sänder han predikanter. Rikligt och frikostigt underhåller han dem vid sitt hof. Och hvilken vinst har Adalbert ej att räkna för sin kyrka af wendernas omvändelse, som öppnat utsikter till nya vinningar åt öster! En stolt och härlig tid för Hamburgs kyrka synes invigd med Adalberts verksamhet. Hvem kan undra, att hans äregiriga håg fylles af stolthet, att han drömmer stora och djärfva drömmar. I tyska riket står han som allenaherskaren, som håller trådarne i sin hand, segerdrucken och med entusiastisk tillförsigt till sina politiska ideal. Främmande gesandter samlas till hans hof och vänta ödmjukt på audiens hos den mäktige ärkebiskopen, konungar sända honom lyckönskningsskrifvelser. I

en hofhållning, jämförlig med kungars, utvecklar han den största glans och prakt och den mest storartade gästfrihet. »Ita affabilis, ita largus, ita hospitalis, ita cupidus divinæ pariter et humanæ gloriæ, ut parvula Brema ex illius virtute instar Romæ divulgata ab omnibus terrarum partibus devote peteretur, maxime ab omnibus aquilonis populis». Bremen blef »instar Romæ», en andlig kulturmetropol i Norden, som fick en nimbus af storhet och glans genom sin ärkebiskop.

Och likväl — olyckans dag var nära. I det tysta arbetade redan de förtärande krafter, som undergräfde denna lysande ställning och vid horisonten skockade sig mörka moln. Hade Adalbert pröfvat framgångens njutning, så skulle han ock få känna förödmjukelsernas hela kvalfulla tyngd. Skulle han, som så lidelsefullt hängaf sig åt sin lycka och makt, orka bära kommande dagars bördor?

Hvad som redan länge tärt på grunden till den stolta byggnaden, var finansernas usla skick. Genom sin dyra hofhållning och extravaganta representation, sina oerhördt kostsamma byggnadsföretag, sitt mer ruinerande än inkomstbringande deltagande i det kejserliga hoflifvet, sitt frikostiga underhåll af missionärer, sitt slöseri med skänker till höger och vänster hade Adalbert öfver förmåga ansträngt Bremens ekonomiska krafter. Det måste en gång komma till en kris. Och den blef förödmjukande nog. Nya, stränga pålagor drabbade stiftet och frukten blef en växande, hotfull förbittring. Så småningom sinade inkomstkällorna ut och till sist såg sig Adalbert nödgad till den förnedrande utvägen att råna sitt eget tempel på dess skatter. Gyllne kors, infattade med ädla stenar, altare och kalk, strålande af det röda guldet, lät han sönderbryta och smälta ned. Adam berättar, hur det hviskades om, att guldsmeden under hammaren hört ur metallen ett klagande och jämrande som af ett gråtande barn. Bremerkyrkans skatter ödelades och hvad var vinsten? Knappt halfva värdet fick Adalbert igen. Ädelstenarne på de heliga korsen spriddes bland ovärdiga personer, ja, hamnade i skökors händer.

Och nu måste den stolte Adalbert, han som såg ridderlighet i att med fulla händer gifva, aldrig bedja om något, stå

som en tiggare vid Henriks dörr. Hans bön blef hörd och han fick bland andra förläningar abbotstiften Corbei och Lorsch, men i hans inre gnagde sig en bitter grämelse, en känsla af förödmjukelse fast. Han, som tjänat riket för intet, som haft mera kostnader för dess intressen än lön, han måste nu bli deras medbrottsling, hvilka han så ofta tadlat för penningebegär och lumpen egennytta. Det dröjde ej heller länge, förrän furstar, som eljes med lätt samvete roffat åt sig rika byten, reste sig som Corbeis och Lorschs hycklande försvarare och hindrade Adalbert att sätta sig i besittning af den honom skänkta egendomen. Fåfängt var nu allt motvärn. Handlingens stund var redan kommen för de mot Adalbert sammansvurne furstarne. Drifven till det yttersta, kastade sig Adalbert djärft mot stormen. Den urladdade sig snart med hänsynslös häftighet.

Furstarne församlade sig i Tribur 1066 i januari. Adalbert trädde beslutsam i deras krets. För Henrik framlägga de nu alternativet: offra Adalbert eller kronan! Henrik begär betänketid. Med Adalbert öfverlägger han under natten om flykt med riksinsignierna och skatten. Planen förrådes, vakter ställas ut att hindra deras flykt. Andra dagen utsättes Adalbert för en så skymflig behandling af furstarne, att Henrik själf måste gripa in och skydda honom mot våld. Hans hand — säger Adam — var mot alla och allas hand mot honom.

Allt är slut. Adalbert återvänder bevakad till sitt stift, med hvilka känslor! Bakom sig lämnade han ära och makt, framför honom låg en förnedringens tid, där självförvållad skuld blott än mer förmörkade det dystra öde, som väntade honom.

En olycka kommer sällan ensam. Öfverallt fick Adalbert nu röna motgångar. 1066 blef ett verkligt olycksår. Korset, som ändtligen rests i wendernas land, bröts ned och en hednisk reaktion vällde fram som en allt uppslukande våg. Gottschalk föll offer för raseriet. Präster mördades i massa. Biskop Johannes i Mecklenburg lemlästades, hufvudet stacks på ett spjut som segertecken och han offrades åt wendernas gud Radegast. Det var en fruktansvärd tid. Slaverna ödelade med eld och svärd hela Hamburgs provins. Det kräfdes

långa tider för att godtgöra, hvad under ett enda år gått förloradt för kristen mission och kultur.

Men sorgebudskap kommo ock från Norden. Svenske konungen Stenkil dog och därmed föll ett viktigt stöd för kyrkan. Nu utbröt vilda tronstrider, kännetecknade ej blott af släkters inbördes brottning om makten, utan ock af skarpt utpräglade motsatser mellan uppsvear och göter som målsmän för hedendom och kristen kultur. Under vapenbraket och striderna led missionen helt naturligt betydligt afbräck och för biskoparne blef det svårt att bibehålla sin ställning. Adalward den yngre, invigd af Adalbert till biskop för Birka, måste från Sigtuna, där han förnämligast verkat, draga sig undan till Skara, där hans namne biskop Adalward d. ä. nyligen aflidit. Af Adalbert kallad därifrån till Bremen, träffades äfven han snart af döden. Bådas efterträdare, Acelin och Tadik, hvilka af ärkebiskopen invigts, den ene till Skara, den andre till Sigtuna, stannade lugnt hemma och besökte aldrig de dem tilldelade verksamhetsområdena. »Extra vineam ocioci remanserunt, sua quærentes, non quæ Iesu Christi». I Sverige var nu den ende, som tog vård om kyrkans intressen, biskop Egino i Dalby. Under den förlamning och afmattning, som de oroliga tiderna medförde, gick nära nog allt, hvad som under Adalberts ledning vunnits i Sverige, förloradt.

De ungefär samtidigt inträffade händelserna i wendernas land och Sverige måste kännas som hårda slag för den man, som vid framgångarne i dessa länder knutit än större förhoppningar och som räknat på att i det vunna få en fast basis för fortsatt vidgad missionsverksamhet. Och nu träffade honom dessa slag, då han redan var en politiskt död man utan ett grand af sitt forna, mäktiga inflytande. I känslan häraf måste det gräma honom att, utan att kunna gripa in för att bota refvorna och bygga nytt det grusade, se ej blott kristendomen trampas under fötterna och dess begynnande verk förstöras, utan ock underpanten på Hamburgs makt, den kyrkliga organisationen, som likt ett nät skulle omspänna hans ärkebiskopsdöme, maska för maska rifvas sönder.

Han var, sade vi, en politiskt död man. Vid den glada underrättelsen om, hvad som tilldragit sig i Tribur, samlade

sig hans vedersakare som gamar kring det blifvande rofvet. Maktlös måste Adalbert bli vittne till, hur ej blott hans vasaller lämnade honom i sticket och trolöst sveko sina plikter, utan äfven hur hvarje skänk till Bremens kyrka, hvarje dess besittning gick förlorad, hur fienderna opåtaldt ryckte till sig allt hvad röfvas kunde.

Och hur såg det ut i hans egen stad? Som en mörk natt bröt olyckans tid in öfver Bremen. Ett bedröfligt sorgespel — berättar Adam — var det som uppfördes i Bremen, där olyckan gick ut öfver borgare, krigare och krämare och hvad värre var, öfver klerker, munkar och nunnor. Brott och skändliga dåd hörde till ordningen för dagen. En allmän osäkerhet rådde. På de rika lades outhärdliga förpliktelser. Knotade de, beröfvades de sin förmögenhet eller fängslades. Många såg man bli hudflängda och gisslade, andra jagades ut ur landet. Den som stod illa anskrifven hos någon af de makthafvande, blef utan ärkebiskopens vetande dömd, som om det skedde på hans befallning. Kvinnor beröfvades sina smycken och dyrbarheter. Och hvar fann man rånarne? Jo, säger Adam, bland biskopar och präster, hvilka också i laster och brott täflade med de sämste. Personer, som så rånades på sin egendom, blefvo — berättar Adam vidare — från förståndet af sorg och förtviflan eller måste tigga vid hvars mans dörr. Skatteplundringen drabbade ock köpmännen, hvilka strömmade till Bremen och som nu oftast gingo utblottade från staden. Adalbert sjelf var ej säker inom dess murar. Den unge hertig Magnus, Ordulfs son, planerade i tysthet att röja honom ur vägen och han måste, den stolte mannen, fly till ett litet landtgods, Lochten, där han sedan tillbragte sin tid i frivilligt internat, öfverlämnad åt sina dystra tankar. Adalbert hade aldrig kunnat bära framgången, det visade sig nu ock, att han ej mäktade bära den hårda dagen som en man. Olyckan stålsatte ej, utan krossade honom. Förstörd och upprifven i sitt innersta, hade han ej uttryck starka nog för sin förtviflan, i hvilken ock blandade sig harm öfver den uselhet och det sedeförderf, han fått bevittna både bland klerker och lekmän.

Med skakande åskådlighet ger Adam oss en bild af

Adalbert i olyckans dagar. Hade — säger han — mannens karaktär alltid visat sig annorlunda än de flesta människors, så blef han nu mot slutet rent af omänsklig, odräglig och sig själf olik, isynnerhet från den dag, då han blef förvist och stiftet samtidigt blef utplundradt. Från den dagen var han mera genomträngd af blygsel, harm och grämelse än det anstår någon förståndig man. Då han nämligen ingen utväg såg att tillbakavinna de förlorade kyrkogodsen, blef han af lutter bekymmer och ängslan, om icke vansinnig, så dock liksom utom sig själf. Alltifrån den tiden fick hans deltagande i hvart företag utseende af missgrepp och galenskap. Han bortslösade till sista öret, hvad han ägde kvar, på smickrare och rikt folk. Sedan, när intet återstod, lefde han på rof från de fattige, till hvilka nu ej längre några almosor från hospizet utdelades, och på heliga ordnars lagliga egendom. Lättare än förut blef han vred, tillät sig blodiga handgripligheter och retade många genom skymfande okvädinsord. Förvirrad af sorgen, visste han ej själf, hvad han ville eller icke ville. Och likväl bibehöll han — säger Adam — till det sista sin vältalighet till den grad, att, den som hörde honom, måste få den uppfattningen, att hans handlingssätt var väl öfverlagdt och fullt självständigt.

Adalbert var dömd till overksamhet, men sömnen flydde från hans ögon och i hans sinne var det ingen ro. Natten gjorde han till dag och först, när gryningen bröt in, sjönk den utmattade, själssjuke mannen på hvilans läger. Öfver sitt elände grät han dagligen bittra tårar och vid gudstjänsterna påbjöd han afsjungandet af vissa psalmer, som skulle uttrycka himlens hämnd öfver kyrkans fiender. Sällan visade han sig i det offentliga eller deltog han i gästabud. En episod från ett sådant tillfälle har dock Adam bevarat åt oss, hvilken klart afspeglar den stämning, som nu fylde Adalberts lif.

Det var juldag. Ett stort sällskap var samladt och hertig Magnus var äfven tillstädes. Efter slutad måltid gåfvo de muntra gästerna sitt bifall tillkänna med högljudt sorl. Men ärkebiskopen behagade detta illa. Han gaf de närvarande bröderna en vink, som tillika gälde försångaren. Denne måste stämma upp antifonien: »Hymnun cantate nobis». Alltjämt

stojade de världslige herrarne; då lät han begynna med: »Sustinuimus pacem et non venit». Slutligen, då skrålet och klangen af de fylda bägarne ej ville upphöra, blef han mäkta vred, steg upp från bordet och stämde upp med hög röst: »Converte, Domine, captivitatem nostram», hvartill kören föll in med: »sicut torrens in austro». Därmed drog han sig, följd af prästerna, tillbaka till bönsalen och grät bittert.

I denna förtviflans tid kommo öfver Adalbert tankar och önskningar än att fly undan världen i en klostercell, än att, utstött och förhånad som han kände sig i sitt hemland, gå ut till Nordens aflägsna länder, offra sig för evangelii sak och så till sist kanske vinna martyriets krona. Ja, stundom — säger Adam — var hans sinnesstämning sådan, att han utan betänkande skulle låtit halshugga sig för Kristi skull.

Men så kommo ock stunder, då de forna drömmarne om storhet och glans tände sina fladdrande irrbloss för hans själ. Mer begärligt än någonsin inandades han smickrets rökelse, som till sist blef för honom oumbärlig som retelsemedel. Och ifrigare än någonsin forskade han i stjärnorna och sökte han tyda drömmarnes mystiska språk. Dock — midt i all denna klagan och sorg, dessa hallucinationer och växlande stämningar af depression och af exalterade förhoppningar uraktlät han ej att speja också efter tecknen på den politiska himmelen.

Längtande, otålig spanade han ut i dunklet. Skulle där ej ljusna snart? Jo, där syntes verkligen förebud till en omskiftning. Biskoparne, som i Tribur triumferat öfver Adalbert, hade snart gjort moralisk bankrutt och kallades, anklagade för simoni, inför påfvens domstol. Samtidigt lyckades Henrik vrida tömmarne ur furstarnes händer och 1069 kallades Adalbert åter till hofvet. Alla hans stolta planer lefde nu upp igen. Kyrkans befrielse från oket, återförvärfvandet af dess besittningar blef hans lösen, och Hamburgs patriarkat hägrade åter i all sin glans för hans blick. Intensivare än någonsin, med spännande af alla själens krafter kastade sig Adalbert in i statsangelägenheterna.

Men det var en bruten man, som nu åter stod vid Henriks sida och sökte länka hans planer. Sjukdom, stegrad genom flere års bitter, tärande sorg, gnagde på lifsroten. Han

ville ej märka det, han koncentrerade hela sin själs intresse på att kväfva och tillintetgöra alla begynnande svaghetstecken. I rastlöst, jäktande arbete sökte han sin bot. Därför lät han ock, ehuru sjuk, föra sig i bärstol med Henrik på dennes resor.

I början af mars 1072 kom han till Goslar med konungen. Utmattad och svag, ville han dock icke använda läkemedel och, fastän ytterligt utmerglad, var han för stolt för att vilja visa sig svag genom att stödja sig på någon. Intet klagande ord kom heller öfver hans mun. Dock, denne kämpande ande måste till sist ge efter och han nedkastades på sjukbädden. Icke ens där skulle hans lifs onda genius öfverge honom. Samvetslösa, bedrägliga förespeglingar om tillfrisknande och hälsa tillhviskades honom. In i det sista vacklade han så mellan lifshopp och dödsfruktan. Törstande efter lif, sökte han med krampaktighet värja sig mot dödstanken.

Men döden kom med sitt kallande bud. På tredje dagen efter det han tvungits ned på sjuklägret, vid middagstiden, då allt folket satt till bords, afsomnade ärkebiskop Adalbert, ensam i sin sista stund.

Konung Henrik, hans trofaste vän, åt hvilken han ock på dödsbädden anförtrott sin kyrka och dess gods, tog hvad som fans i hans kvarlåtenskap. Det var en del böcker, helgonreliker och ordensdräkter, annars intet.

Ack, hur gerna — säger Adam — skrefve jag ej något bättre om denne store man, som ock omfattade mig med kärlek! Men jag vågar icke, ty det står skrifvet: »ve dem som kalla ondt godt» och »förderf åt dem som vända svart till hvitt». Det skulle dessutom, tyckes det mig, vara en farlig sak, om vi i tal eller skrift skulle smickra en död man, som i lifvet just blef förderfvad genom smicker. För öfrigt finnas de som försäkra, att, medan han låg allena med sig själf, det fans några få vittnen i närheten, som hörde, huru han på sitt yttersta bittert ångrade allt det anstötliga, som fans i hans verksamhet, ja, grät och jämrade sig öfver, att han hade förspillt sitt lif, i det han nu först förstod, hur ringa, ja, usel den glans är, som omgifver vårt stoft; ty »allt kött är som hö och all dess härlighet som gräsets blomster».

Erik Aurelius.

Biskop Rydelius' omtvistade memorial till 1738 års riksdag.

Om den frejdade Lundabiskopens förment sista skrift, hans *så kallade Andeliga Memorial,* enligt uppgift ärnadt att ingifvas vid 1738 års riksdag, har professor Quensel i en nyligen offentliggjord uppsats (Kyrkl. Tidskr. föregående årg. s. 161 ff.) anställt en undersökning och därvid bl. a. framhållit, att ehuru utgifvaren af det s. k. andeliga memorialet (hvilket först trycktes i Köpenhamn 1744 och andra gången i Stockholm 1777), teol. studeranden Giöran Larsson Brantingh, utan tvekan angaf Rydelius såsom författare till det posthuma arbetet, detsamma likvisst »alltifrån början möttes med en viss misstro». Så t. ex. har ingen af de äldre författare, som yttrat sig i frågan, såsom Sommelius. Samuel Älf, Daniel Boëthius, S. Bring och F. M. Franzén ansett, att det förhållit sig alldeles riktigt med titelbladets uppgifter rörande författarskapet m. m. Af nyare skriftställare hafva däremot P. G. Ahnfelt och M. Weibull tagit uppgifterna för goda, synbarligen dock utan att hafva underkastat spörsmålet någon som hälst undersökning. Professor Quensel afvisar emellertid, såsom mig synes, med rätta föreställningen, att den af Brantingh utgifna, tryckta texten skulle utgöra *det egentliga memorialet, som var afsedt att inlämnas vid 1738 års riksdag.* Däremot anser han sig på vissa anförda grunder hafva funnit detsamma i en med K. U.[1] visserligen till största delen öfverensstämmande men

[1] Så betecknas i det följande den i Köpenhamn år 1744 tryckta första upplagan af det Andl. Mem.

något öfverarbetad och utvidgad text, hvilken innehålles i en handskrift [1], som han funnit i ett af hufvudstadens antikvariat.

Trots detta, i mer än ett hänseende förtjänstfulla bidrag till föreliggande frågas utredning, kan densamma ännu icke anses hafva funnit en fullt öfvertygande lösning. Redan inledningsvis må nämligen anmärkas, att värdet af St. M. torde i den omnämnda tidskriftsartikeln hafva blifvit icke så litet öfverskattadt. Ehuru icke någon omständighet gifver vid handen, att Rydelius ens haft i sin ägo den i Stockholmsantikvariatet påträffade handskriften, som är skrifven af åtminstone tvänne, möjligen flere händer, men — såsom prof. Q. upplyser — icke af Rydelius själf, kommer författaren till det resultat, att denna handskrift skulle utgöra »*Rydelii Andliga Memorial i dess afslutade gestalt, såsom det på hans resa upp till Stockholm legat färdigt i hans kappsäck. Alla såväl inre som yttre tecken*» — säges det vidare (s. 170) — *peka åt detta håll; under det att för dess förhandenvaro, utan denna förutsättning, någon rimlig förklaring svårligen torde kunna gifvas*» [2].

Det är emellertid så långt ifrån, att ifrågavarande handskrift skulle vara tämligen unik, att jag utan egentlig möda i våra offentliga bibliotek påträffat icke mindre än *sex* andra, hittills obeaktade 1700-tals-handskrifter af det s. k. andeliga memorialet [3]. Flere bland dessa erbjuda *en afgjordt bättre text* än den i antikvariatet i Stockholm funna handskriften. Några exempel må anföras, hvarvid till speciellt jämförelsematerial må väljas innehållet af en, Lunds universitetsbibliotek tillhörig handskrift [4].

---

[1] I det följande betecknad med St. M.

[2] Förf. anser bl. a. (s. 169, 170), att titelbladet till nyssnämnda handskrift, hvilket lyder så: »*Biskopens Doctor Andr. Rydelii Andeliga Memorial Til 1738 års Riksdag*», angifver, att afsikten var, »att framlägga just detta exemplar inför riksdagen». För min del har jag dock hvarken på titelbladet eller eljes i handskriften, som professor Quensel benäget ställt till mitt förfogande, varit i stånd att upptäcka någon antydan, att »*just detta exemplar*» varit afsedt för riksdagen.

[3] För dessa handskrifter redogöres i bilagan, hvars innehåll är af vikt för förståendet af den följande framställningen.

[4] Se bilagan.

I St. M. möter följande otympliga uttryck: »thet nya sättet at *vtföra* naturens krafter iginnom experimenter». I stället för »vtföra» bör naturligtvis ordet *utforska* insättas, hvilket också möter såväl i Lunda-ms. som i den tryckta upplagan.

St. M.: »Thetta senare är nästan *fuller ohörd*, at någon *dristar* sig muntel. eller skriftheligen *förklara*» — Lundahandskriften: »... är nästan *ohört*, det någon *dristat* til munteligen ... at *förswara*». Det sist anförda ordet, som ock möter i K. U., gifver otvifvelaktigt den bästa meningen.

St. M.: »De [nämligen »de lärde»] borde i alt sit wäsende wara försichtigare *än alle andra, emedan* de gemenligen hafwa så stora inbilningar om sin egen försichtighet.» Här synes en mellansats hafva utfallit. Lunda-ms. har ock följande, tydligen bättre läsart: »De borde i allt sit wäsende wara försichtigare än *andra, men de äro til större dehlen oförsichtigare än alla andra,* emedan de gemenligen hafwa så stora inbillningar om sin egen försichtighet».

St. M.: »Det lärer wara så gement, som det är ogement och sällan till at finna, at *mången* äger en rätt lärdom». I st. f. »mången» bör uppenbarligen det i flere andra handskrifter och K. U. förekommande ordet *någon* föredragas.

St. M.: »... man will så giärna till höger eller — wänster. Så göra och the lärde mer än gement, *at* Satan, som märker thenna swagheten hos dem, brukar henne med stor framgång ...» — Lundahdskr.:» ... man wil så gerna til höger eller wänster: så göra och de lärde mer än gement. *Och* Satan, som märker ..., brukar henne med stor framgång ...»

St. M.: »... och borde dels med lagen styrckias uti sin *ångest* öfwer synden, dels med evangelio ledas ther ifrån til tron på Christum ...» — I st. f. »ångest» läses i flere andra hdskr. och K. U. det i sammanhanget bättre passande ordet: »*ånger*».

St. M.: »En förståndig siälasörjare är wäl intet emot, at kroppens blifwa genom naturliga medel *uphulpne*». — Enligt såväl meningens kraf som andra handskrifters och K. U:s vittnesbörd är »*afhulpne*» det ord, som här bort stå.

St. M.: »Det wil wisserligen en fast större *Sublimité* fordras, at disputera *med* sina och andras synder och at uptäcka deras förborgada (sic!) Sophismata, som äro upletade *af* diupaste hälfwete ...» — Andra hdskr. och K. U. upplysa, att i st. f. St. M:s »Sublimité»

skall läsas: *subtilitet,* hvilket ock af sammanhanget på det tydligaste bekräftas. Likaså möta i st. f. de öfriga i den anförda punkten kursiverade orden i andra hdskr.: *emot* och *utur.*

St. M.: »... at man skattar den *Theologiska* uplysningen högre än sielfwa praxin och följachteligen påstår, at al vplysning hörer til förståndets blåtta Theoria». — Det antitetiska i uttrycket framhäfves bättre genom de i andra hdskr. och K. U. mötande orden: »den *theoretiska* uplysningen».

St. M.: »En [ödmjuk] dogmaticus ... änglas deröfwer, at han för sina controversiers widlöftighet skul, ej får så flitigt läsa Guds ord och idka andeliga öfningar, som en Practicus, den der ex professo sådant *andeligit* öfwar och drifwer». — I st. f. »andeligit» borde stå: *dageligen.*

St. M.: »man ... förswarat en så grof lögn, neml. at Gud skulle hafwa behag i den utwärtes gudstiensten, äfwen om hiertat hyser *alla andra* begärelser». I st. f. »alla andra» hafva andra hdskr. och K. U. det afgjordt riktiga ordet: *allehanda.*

St. M.: [Omedelbart förut har talats om Satans mästerliga list att »förmera sit rike»] »Förthenskull hafwer han inbillat mången lärd Theologus, at denna synnerliga omsorgen om Christendomens förbättring woro[e] ganska *nödig*». Sammanhanget fordrar här med nödvändighet det ord, som möter i andra hdskr. och K. U., nämligen: *onödig.*

St. M.: »På den klippan stöta icke så många seglare och de som der på stöta, *serdeles* som nu är sagt...». I st. f. »serdeles» borde stå: *således.*

St. M.: »Hwaraf och är kommit, at en del lärare af detta slaget fördt sådana klagmol öfwer de Christnas lefwerne såsom nu ingen rätt christendom wore mer til finnande, *utan beklagande*». I st. f. de kursiverade orden borde stå: *utom hos de klagande.*

I St. M. läses vidare: »åtskilliga och lärde män» i st. f.: *åtskilliga gudelige och lärde män*; »med *en* ifwer» i st. f.: med *all* ifwer; »guds förachtare», i st. f.: *Guds ords föraktare*; »predika» i st. f.: *påyrka*; »wede» i st. f.: *wrede*; »lågt» i st. f.: *långt.* I detta manuskript talas om »den sinrike Doct. Majus», hvarmed menas den bekante pietistmotståndaren Johan Friedrich Mayer o. s. v.

Exemplen skulle kunna mångfaldigas. Lägges nu härtill, att ofta ett eller flere ord, stundom hela satser öfverhoppats och att bibelhänvisningarna lämna åtskilligt öfrigt att önska med afseende på korrekthet, torde man knappast kunna undgå slutsatsen, att St. M. i själfva verket är en tämligen hafsigt gjord afskrift. Den saknar ock hvarje spår af att någonsin hafva ägt officiell giltighet. Antagandet, att exemplaret utgjordt biskop Rydelius' officiella handskrift, afsedd att inlämnas vid 1738 års riksdag, måste alltså uppgifvas. I det följande skall uppvisas, att det s. k. andel. memorialet öfverhufvud icke afsåg 1738 års riksdag. För handskriftens (St. M.) tillvaro kan ju samma enkla förklaring gifvas, som för förekomsten af öfriga kända handskrifter af det s. k. andel. mem. Enskilda personer, som intresserat sig för religiösa spörsmål, ha förskaffat sig afskrifter af denna, i verkligheten anonyma skrift, som likvisst förmenades härröra från den ansedde Lundabiskopen.

Bevisligen har det s. k. andeliga memorialet sålunda varit spridt i många, sins emellan mer eller mindre varierande afskrifter — exemplar af den i Köpenhamn tryckta upplagan synas alltid ha varit sällsynta i Sverige. Textolikheterna i de skilda afskrifterna kunna naturligen, utan att därför tanken på tendentiösa interpolationer och uteslutningar behöfver vara alldeles utesluten, till stor del förklaras genom afskrifvarnes bristande uppmärksamhet eller noggrannhet. En intressant upplysning i förevarande hänseende har en sådan afskrifvare själf meddelat. »*Jag hade* — yttrar under året 1746 renskrifvaren Olof Hellström (f. 1703 † 1780) i sin på Upsala universitetsbibliotek (sign.: W. 963) förvarade, egenhändiga lefvernesbeskrifning[1] — »*på åtskillige ämbetsmäns af det werldzliga ståndet anmodan det* (nämligen just det ifrågavarande Andeliga Memorialet) *så ofta afcopieradt, at jag kunde skrifwa hela sidor och blad helt correct utan at se på det exemplaret, hwaréffter jag skref, men märkte mig nu mera hafwa förglömt ett och annat under 3:ne års tid, som jag hwarken läsit det igenom än mindre giordt någon afskrifft dereffter; sökte det up*

[1] För denna hänvisning har jag att tacka professor H. Schück.

ibland mina papper, läste det igenom och lade det ifrån mig på bordet i tanka at läsa det ännu någon gång under min fastetid». Hur pass »helt correct» en afskrift kunde blifva, medan skrifvaren kopierade »hela sidor och blad» utan att kasta en blick på den föreliggande hufvudskriften, må lämnas därhän. Under sådana förhållanden synas emellertid utförliga textkritiska undersökningar af de skilda afskrifterna knappast löna mödan. Därför har jag ock i det föregående inskränkt mig till att lämna endast några få textparalleler, som dock torde hafva varit nödvändiga för att belysa det verkliga värdet af det, efter mitt förmenande, förut öfverskattade St. M.

Vi öfvergå till en undersökning af frågan, om Brantinghs uppgift på den äldsta tryckta upplagans titelblad, att det andeliga memorialet var »*sammanskrifwit til 1738 åhrs Ricksdag*», är riktig.

Enligt utgifvaren af K. U. var »*Auctorens egen öfwerskrift*» följande: »*Andeligit Memorial, Angående några Satans listige Grep, hwarmed han söker snärja de i sin Inbildning kloka Människor i denna Werldenes Sidsta Tid, Provisionaliter utkastadt til at framwisa på Nästkommande Andeliga Riks-Dag, af en Sannings-Kjär Politicus*»[1]. Onekligen är denna öfverskrift i mer än ett hänseende anmärkningsvärd. Det *andeliga* memorialet säges icke afse en verklig riksdag, utan »nästkommande *andeliga*» sådan. Hvad författaren menat med detta uttryck är ju ej lätt att säga, men han har själf i sitt memorial lämnat en sorts beskrifning

[1] Den ärade förf. i Kyrkl. Tidskr. (s. 166) anser, att vi »måste antaga», att »dessa ord äro Rydelii egna» och att vi i dem äga »*ett Rydelii omedelbara uttalande i frågan*», hvilket blir »i högsta måtto» betydelsefullt o. s. v. Denna mening grundas emellertid i självfva verket på antagandet, att »auctor» är identisk med Rydelius. Men det är just detta, som skulle bevisas och utgör det omtvistade hufvudspörsmålet. Cirkeln i bevisningen undanrödjes näppeligen genom hänvisningen till otänkbarheten däraf, att Brantingh »i spetsen för sin fromma publikation ställt *en medveten osanning* ('Auctorens Egen Öfverskrift')». En dylik anklagelse behöfver naturligtvis för ingen del riktas mot den måhända något naive, men förmodligen allt igenom hederlige teol. studeranden Brantingh, äfven om han skulle hafva misstagit sig i fråga om författarenamnet till en anonym skrift. Uppenbarligen kan B. liksom så många mer eller mindre okritiska afskrifvare af det s. k. andel. mem. hafva handlat i fullkomligt god tro.

på denna andeliga riksdag. »Gifwe Gud!» — säger han — »at de, som äro satte til arbetare i Christi wingård, wille *en gång träda tillsammans med andra kloka och redeliga stånds-personer til at hålla et rätt alfwarsamt Krigs-Råd* emot Satan och hans helfwetes pack och då tåla wälmenta påminnelser samt detta mitt wälmenta Memorial taga i så moget och upriktigt betänkande, som sakens wicktighet fordrar». Så sväfvande torde ej en begåfvad författare[1] till ett verkligt memorial, afsedt att ingifvas vid en bestämd riksdag, hafva uttryckt sig. Tiraden innehåller ju en uppmaning till vederbörande eller en from önskan, att de vid något tillfälle (»en gång», alldeles obestämdt när och hvar) ville »träda tillsammans» etc. och sålunda *bilda* den »andeliga riksdagen» eller »krigsrådet».

Skriftens innehåll är ock sådant, att det synes utesluta tanken på, att memorialet skulle hafva varit en verklig riksdagsmotion. Det utmynnar icke i något som hälst förslag eller yrkande till någon åtgärd från riksdagens sida. Huru en riksdag skulle hafva behandlat en så egendomlig motion som den ifrågavarande, är därför ej heller lätt att säga, för så vidt det icke får antagas, att riksdagen, om anonymiteten öfverhufvud medgifvit, att skriften kommit på riksdagens bord, beslutat att utan vidare »lägga den till handlingarna». Författarens uttryckliga syfte med sin skrift är ju, såsom han själf säger, »*allenast* at uptekna några hans (d. ä. Satans) nyaste mäster-strek, som han i denna yttersta tiden upfunnit såsom til Valét och til at göra sidsta Acten af sin fula Comedia desto artigare».

I stället för »*Sannings-Kjär Politicus*» möter, såsom jag i bilagan uppvisat, i åtskilliga handskrifter uttrycket »*Sanningskiär Lekman*». Är det nu tänkbart, att den bottenärlige *biskopen* år 1738, således många år sedan han i verkligheten upphört att vara lekman, skulle hafva användt en slik pseudonym, och därtill i en för rikets representation afsedd skrift? Med författarens sanningskärlek torde det i så fall ej hafva varit mycket bättre bevändt än med hans lekmannaskap. Men,

[1] Såsom förf. till det s. k. andel. mem. tydligen är.

då det gäller en sådan man som Andreas Rydelius, inneburo ett jakande af frågan en psykologisk orimlighet. Då biskop Rydelius således icke kan tänkas år 1738 hafva i en riksdagsmotion användt den nyssnämnda pseudonymen måste äfven af denna grund riktigheten af Brantinghs ifrågavarande uppgift bestridas.

Ett ytterligare och ensamt för sig afgörande skäl mot det s. k. andeliga memorialets samband med 1738 års riksdag skall nedanför angifvas.

Vida svårare äro frågorna, om Rydelius är författaren till det s. k. andeliga memorialet i dess helhet eller blott gjort ett utkast till detsamma eller, såsom i en monografi uppgifves, icke haft någon som hälst andel i författarskapet.

Det skall ingalunda fördöljas, att läsaren där möter vissa uttryck och tankar, som ganska väl rimma sig med Rydelius' åskådning, sådan den är känd från hans autentiska arbeten. Eljest hade det för öfrigt varit oförklarligt, att grundlige kännare af Rydelius kunnat anse memorialet åtminstone partiellt härröra från honom. Men å andra sidan har Franzén uppenbarligen rätt, då han om föreliggande skrift yttrar: »*I själfva verket synes den på flera ställen oförenlig med hans* (Rydelius') *tänkesätt*». Några sådana ställen skola här nedan särskildt framhållas, men dessförinnan må uppmärksamhet fästas vid de för vårt spörsmål långt ifrån betydelselösa omständigheter, under hvilka det s. k. andeliga memorialet i tryck offentliggjordes.

Det är nämligen anmärkningsvärdt, att memorialet i fråga ursprungligen icke utgafs i Sverige utan i Köpenhamn sex år efter den förmente författarens död af den skäligen obskyre Brantingh. Försök hade dock redan tidigare blifvit gjordt att få skriften tryckt i Sverige. Enligt Benzelstiernas censorsjournal för år 1742 inlämnades nämligen till honom den 28 maj af en hos hofrättsrådet Ehrenstam anställd informator, vid namn Böttiger följande skrift: »*Andeligit Memorial ang:de några Sathans farliga strek, hwarmed han griper etc. provisionaliter utkastaddt til att framwisa på nästkommande Andeliga Riksdag af en Sanningskiär Andrea*

Rydelio, biskop i Lund» [1]. Benzelstierna har härvid antecknat: *»Gaf honom [Böttiger] det tilbaka den 7 Junii med utlåtelse, att, om detta skal utgifwas igenom trycket, måste man dertil hafwa Sal. Hr Auctorens närmaste anhörigs, neml. Prof. Theolog. Doct. Magni Rydelii samtycke, det jag bad Dom. Böttiger af honom förskaffa»*. Att det andeliga memorialet sedermera icke utgafs af Böttiger eller ens i Sverige, ger tydligen skäl för den förmodan, att professor Magnus Rydelius af en eller annan grund vägrat att lämna sitt samtycke till dess utgifvande af trycket. Onekligen utgöra också de nu påpekade omständigheterna ett stöd för deras mening, som ansett det ifrågavarande memorialet vara helt eller delvis understucket.

Trots åtskilliga goda uttalanden framträder i det omtvistade memorialet ej sällan en förvånansvärd brist på reda och klarhet, för att icke säga rent af svamlighet, en brist, hvilken som bekant för ingen del kännetecknar den klartänkte Rydelius' autentiska arbeten. Redan dispositionen är ganska oredig. Det torde vara omöjligt att komma underfund med principen för paragrafindelningen. Det sistnämnda betyder dock mindre, enär denna indelning naturligtvis kan vara gjord af utgifvaren eller i hvarje fall af någon annan än författaren. Viktigare äro några andra förhållanden, på hvilka jag nu vill fästa uppmärksamhet.

Af Rydelius' otvifvelaktigt äkta skrifter veta vi, att han visserligen ej skydde starka ord och vändningar, då han an-

[1] Titeln på det af Böttiger inlämnade manuskriptet (i det följande betecknadt med B. M.) öfverensstämmer sålunda i väsentliga delar med den öfverskrift, som, enligt Brantingh, utgjorde »Auctorens egen». Några skiljaktigheter förefinnas emellertid. Den viktigaste är ju, att B. M. utbytt *Sannings-Kjär Politicus* mot *Sanningskiär Andrea Rydelio, biskop i Lund.* Vidare har B. M. orden *»Sathans farliga strek»* och *»griper»*, medan i K. U. läses: *»Satans listige Grep»* och *»söker snärja»*. På B. M:s sida i detta fall stå icke blott L. M. utan äfven Reut. M., det von Engeströmska manuskriptet, Lunda-handskriften samt Nord. 1774 (jfr bilagan). Vi kunna alltså göra den iakttagelsen, att, så vidt man kan döma af öfverskrifterna, såväl det, ursprungligen S. Älf tillhöriga L. M. som de fyra andra nämnda handskrifterna stå närmare den äldsta till titeln kända handskriften af det Andeliga Memorialet, nämligen B. M., än hvad den Brantinghska upplagan gör. Men äfven denna omständighet är ägnad att rubba förtroendet icke blott till K. U. utan äfven till det K. U. nära stående St. M.

såg sådana behöfliga, men frågan är, om det kan uppvisas, att han någonsin i sitt autentiska författarskap användt till den grad drastiska uttryck, som verkligen möta i det s. k. andel. memorialet. Så förefaller det myckna talet om »Satan», »den illa bemälte Helfwetes Intrigueuren», »den grufweliga helwetes stämplaren» och »hans helwetes pack», hur Satan får tillfälle »at taga många lärda i näsan» o. s. v. åtminstone egendomligt i *hans* mun, som eljes gerna använde en försynt omskrifning för beteckningen af den onda andevärldens furste. »Låtom oss vaka» — säger han sålunda vid ett tillfälle till sitt prästerskap — »låtom oss vaka, I bröder, emedan *han* icke sofver, som är lik det rytande lejonet, han som från världens begynnelse gripit så månget byte och nu desto girigare traktar efter våra själar, som han vet, att han icke har lång tid» [1].

Man kan vidare jämföra t. ex. hvad föreliggande memorialet (2:dra uppl. s. 7 och 8) yttrar om behandlingen af en »på själenes wägnar blödig och bedröfwad människa» med biskop Rydelius' verkliga behandlingssätt af sådana olyckliga. På anförda ställe framhålles, huru »somliga oförsiktiga theologi denna tiden handtera en på själenes wägnar blödig och bedröfvad människa nästan på samma sätt och wis som de fleste medici», mena att »saken bör remitteras til kroppens läkare», »agera ock sjelfwa medicos med sina råd, i det de förmana dem att resa til surbrunnar» o. s. v. Men här synes författaren af memorialet i fråga polemisera mot en af Rydelius använd hufvudsynpunkt vid behandlingen af »svärmare», sådana som studenterna Leopold och Stendal. Vid ransakningen af dessa försummade han icke att undersöka, om fader eller förfäder varit bekajade med någon sjukdom, huru deras föregående helsotillstånd varit, om de »någonsin haft starkt näseblod eller hemorrhoider» o. s. v. [2].

Såsom ett starkt indicium mot Rydelius' författarskap af det s. k. andeliga memorialet måste vidare den däri framträdande genomgående tendensen af å ena sidan försvar för pie-

[1] Eklund, a. a. s. 33.

[2] Jfr a. a. s. 185 och Brings monografi öfver Rydelius s. 147.

tisterna och å den andra angrepp af ortodoxerna anses vara. Memorialförfattarens ståndpunkt härutinnan är dock näppeligen identisk med Rydelius', som i verkligheten uppträdde polemiskt mot J. C. Dippel samt andra fanatici och »novatores» samt till försvar för den rena läran[1]. I det herdabref, som Rydelius utfärdade vid tillträdet af biskopsstolen i Lund, uppmanar han sina ämbetsaröder »att bekänna och försvara den himmelska sanningen, som efter Guds ords aldratydligaste anledning ganska väl är författad uti vår *församlings symboliska böcker, hvaruti* — tillägger han — *jag alltid med Jesu hjälp och i Hans kraft skall vara främst i spetsen, om det än gäller lifvet*»[2]. Af den i dessa ord omisskännliga värmen för de symboliska böckerna märkes i det s. k. andel. memorialet ej ett spår. Tvärtom gifvas här oupphörliga sidohugg åt renlärighetens försvarare. Den församlingens »prydnad, som en florerande ren lära är» förklaras hafva af Satan blifvit »artigt» förvänd till »*dess största skamfläck*» o. s. v. Det måste medgifvas, att denna genomgående polemik mot »ortodoxos» liksom exempelvis talet om ortodoxernas villfarelse »*alla articulos fidei igenom*», är svårförklarlig för att icke säga oförklarlig i Rydelius' mun, för så vidt hans senaste biograf (s. 169) har rätt — och det har han otvifvelaktigt — då han framhåller, att Rydelius såsom dogmatiker var bunden icke blott vid ortodoxien utan till och med — såsom han säger — »af sextonhundratalets ortodoxism». »Och — tillägges det — denna bundenhet var för Rydelius ej en yttre: han var öfvertygad om det kyrkliga lärosystemets riktighet i alla väsentliga punkter», det vill väl ungefär säga så mycket som »*alla articulos fidei igenom*».

Rydelius' egen samtid väntade ej af honom, att han vid 1738 års riksdag skulle slå ett slag till förmån för pietismen.

[1] I det äkta memorialet (se nedan) varnar Rydelius för »novatores», och i denna, biskopens bevisligen sista skrift inskärper han bl. a. vikten af kyrkotukts utöfvande äfven, på det att den mer och mer »sig i Kristi församling inträngande *fanatiske och halsstarrige villfarelsen i läran* må i vår luterska församling blifva hållen och räknad för det den är, nämligen förgiftig och mycket skadelig».

[2] Wallquist, Eccl. Saml. II, 385.

Tvärtom trodde man, att han vid denna riksdag skulle komma att uppträda mot Tolstadius. »Vår Herre förkortade också hans dagar på vägen dit — hette det på deras språk och manér, ett manér — tillägger Eklund (s. 232) —, som är väl bekant från äldre och nyare representanter af 'religionen utan moral'.»

Ännu tydligare framstår dels orimligheten af att Rydelius skulle *till 1738 års riksdag* hafva författat det s. k. andeliga memorialet, dels det berättigade i tviflet på Rydelius' författarskap öfverhufvud till detsamma, åtminstone sådant det föreligger i K. U. och de hittills uppdagade manuskripttexterna, då man vunnit kännedom om *Rydelius' verkliga memorial till 1738 års riksdag.* Detta otvifvelaktigt *äkta* memorial företer en genomgående olikhet med det s. k. andeliga memorialet. Intressant och värderikt, som det i mer än ett hänseende är, meddelas det här fullständigt efter ett manuskript i nordinska samlingen i Upsala universitets bibliotek, jämfördt med det exemplar af memorialet, som cirkulerade mellan stånden vid 1738 års riksdag. Tvänne andra afskrifter från 1700-talet af det äkta memorialet har jag dessutom påträffat, dels i rålambska samlingen på kongl. biblioteket i Stockholm dels i riksarkivet[1]. I hufvudsak öfverensstämma handskrifterna med hvarandra. Vid afvikelser dem emellan har i fråga om enskilda ord och ordens ordningsföljd manuskriptet i riksarkivet i allmänhet tillerkänts afgörande vitsord. Undantag härifrån har endast i sådana fall ägt rum, att handskriften i nord. samlingen uppenbarligen erbjudit en bättre läsart.

[1] *Nord. Saml.* Sign. n:o 1921. *Allegater till Plenı protokoller för 1738—39 års riksdag*, n:o 252 med originalpåskrifter om cirkulationen mellan stånden. *Skoklostersaml.* Miscellanea. Foliovol. Tom XVI, handl. n:o 1.

Then saliga Biskoppens Doct: Andreæ Rydelij Memorial, thet han under sin siukdomb i Ousby prästegård, icke äntå wetandes, huru Gud thenna hans, under resan til riksdagen i Stockholm honom påkomne swaghet äntel[ige]n sluta täcktes, låtit författa, lyder efter hans ord och giorda project (sålunda), som följer.

Skulle den allsmächtige guden, som låter menniskiorna döö och säger til dem: kommen igen i menniskiors barn, Psalm 90, v. 3, så täckas, at på denna min resa til riksdagen ända min wäg och genom min dyra Frälsares Jesu Christi död kalla mig, sin ringe tienare, såsom jag i trona til honom hoppas, til de uthkorades sälla sambling uti det ewiga, så at jag eij til mins Guds ähra och hans förtryckta församlings af mig påsyfftade nytta får på riksdagen i egen person andraga thet, som jag i mins hiertans enfaldighet mig föresatt, så wil jag härmed hafwa åthminstone de deputerade ifrån detta stifftet wälment förmanade och wänligen ombudne, att de å mina och sina egna wägnar med all nijt och sorgfällighet bewaka det, som i synnerhet länder Guds försambling til nytta, så och låta sig angelägit wara det, som af samtel. Clero Scanensi uti ett specialt Memorial [1] är proponeradt om thet, som länder til deras embetes rätta, ordenteliga och genom Guds nåd frucktsamma förwaltande, nämbl[ige]n

1:o, At Kyrckio-Disciplinen må effter Guds ord så blifwa inrättad, at nijtiska och öfwer ondskan rätt sörjande siälasörjare måge emot de hårda och halsstarriga få äga och bruka then embets frihet, drifft, macht och myndighet, som them effter Guds ord i Skrifften och christeligit bruk i thess försambling med rätta tilkommer; så at den långt för detta nästan öfwerhanden tagande ogudachtigheten i lefwernet, så ock den nu mera (och mera) sig i Christi försambling inträngande fanatiske och halsstarrige willfarelsen i lähran må i wår lutherska försambling blifwa hållen och räknad för det den är, nembl[ige]n förgifftig och mycket skadelig. Blifwer eij sådant med en nijtisk och alfwarsam disciplin inskränckt och hämmat, är att befara, at wår synliga försambling blifwer, i stället för helga

[1] Äfven detta, det skånska prästerskapets speciella memorial finnes bland 1738 års riksdagshandlingar i riksarkivet.

manna, falska christnas och arga skalkars samfund. Jag hade wäl wid denna riksdag och uti denna materien tänckt at låta af trycket uthgå något, der med at tiena Guds försambling och at wisa, med hwad ofog en dehl sättja sig emót thenna kyrkio-disciplin, hwars nödwändighet och oskylluga art och beskaffenhet de antingen intet kunna eller wilja begripa, och det för werldzliga och kiöttzliga afsickter skull. Men så torde den nådiga Guden med mig i denna min siukdomb ställa [1], att detta med mera blifwer uti sitt första och orediga ämbne qwarliggiande.

2:do, At wid prästers wahl och tilsättiande den anstalt och lag giöras måtte, at eij owärdige och otienlige personer måge hädaneffter, som hitintils offta beklagl[ige]n skiedt, genom hwarjehanda olagliga och skadeliga wägar få lof att tränga sig in uti Guds försambling. Til ärhållande af det, som samtel. Clerus Scanensis til min stora glädie och fägnad uti sitt Memorial önskar och förnufftel[ige]n påstår, nembl[ige]n at saken måtte sättias på den fot, at altzintet, ehwad namn det och hafwa måtte, någon til detta heliga och dyra embetet framdraga måtte, utan allenast Guds sanna fruchtan, lärdom och andre prästerlige egenskaper, ser jag icke för min del i desse underlige och förwärrade tider någon bättre och genare wäg än att, sedan tre wärdige och wälförtiente och skickelige personer äro blefne församblingen förestälte och ther giordt sine prof, the då, effter föregången allmän bön til Gud, kasta lott, och hans Kongl. Maij:zt, som på Guds wägnar äger öfwerstyret, tå gifwer honom therpå i Herrans namn sin fullmacht, på hwilken lotten fallit.

Jag kan för min dehl intet see, at Hans Kongl. Maij:zts myndighet härwid lider någon förminskning i någor måtto, såsom somblige utan grund häremot föregifwa, utan fast mer härigenom på det krafftigaste bestyrckes. Ty är icke thetta hans aldrahögste och ädlaste regale wid församblingens uthwärtes *styrelse*, at med kongl. auctoritet inrätta och wid macht hålla then ordning, som aldramäst befrämjar Guds ähra och församblingens nytta samt fogeligast afböijer, hwad theremot strider? När nu wid prästers tilsättjande sådant ändamåhl medelst tidsens wrånghet eij annorlunda än genom låttkastning winnas kan och Hans Kongl. Maij:zt af nijt för Guds ähra brukar sin auctoritet til en sådan ordnings inrättning, giör [2] han

[1] Öfver detta ord har i Nord. ms. skrifvits: *så laga*.

[2] Riksarkivets ms.: *går*.

icke då til församblingens gagn thet, som mäst ägnar, ja och styrcker hans kongl. myndighet samt fredar hans samvete? Han är ju af then himmelska konungen förordnad til en skaffare öfwer Guds försambling, Esai. 49 v. 23. Hans höga embete hafwer då sin högsta ähra och macht, då han så skaffar, at alt uti ett så högwichtigt och *granlaga* måhl må uti församblingen gå rätt och ordentel[ige]n til.

Huru äfwenwähl alt missbruk må i möijeligaste måtto förekommit blifwa wid de trennes wahl eller förslag och således de förnämste inkast förläggas, som häremot kunna giöras, det tillåter mig intet nu min siukdomb och swaga kraffter at widlöfftigt och så tydeligen andraga, som jag det gierna önskade. Men mening är i korthet thenna.

1:mo, De af studerande ungdomen, som wilja blifwa candidati ministerij, böra i Consistorio Synodali förhöras och ther framte testimonia tam vitæ qvam eruditionis. 2:do, Examen bör på ett sätt förrättas, som hindrar all misstancka om föruthgången conferance, hwilket skie kunde, om antingen ordinarij examinatores skrefwo sina qvæstioner på små sedlar och lade dem samman i ett käril, af hwilket någon them uttog och i ordning proponerade för examinandis, hwilkas swar noga til protocoll fördes, eller och om det äfwenwäl tilläts en och annan af clero, som sig in loco tilbödd, at framställa några qvæstioner.

3:tio, Effter slutad examen, som eij giärna på en dag accurat förrättas kan, upläses protocollet, och då blifwer en hwar, communi judicio totius cleri, effter sitt aflagde prof gillad eller ännu någon tid ogillad, til dess han sig förkofrar.

4:to, Effter ett så allmänt prof uprättes på alla candidati ministerij en lista, på hwilken en hwar får sitt rum, effter som hans studier, moral och ålder det förtiena. Huru med dem handlas skulle, som redan äro gambla i ministerio, hwilkas embets nijt, christeliga lefwerne och andre prästerlige egenskaper kunna ärsättia hwad som uti en prolix erudition fattas, det kan på annat sätt så passas, at hufwud-ändamåhlet dock winnas må och en så meriterad och skickelig person eij hafwa att klaga öfwer någon för swår börda.

5:to, Tre af de främste på denna lista sända då Biskoppen och Consistorium i Herrans namn til hwart af de ledige pastorat i stifftet. Sedan de hållit sin profpredikan procederas med dem, som

förr är sagdt. Förslaget på thessa tre tillika med berättelsen, huru lotten fallit, ställes Hans Kongl. Maij:zt til handa. Då nu genom Hans Kgl. Maij:zts authoritet det med nådig fullmacht bekräfftes, som så rent och innocent är, under bön och åkallan til Gud, i församlingen afhandladt; äro då icke i möijeligaste måtto alla otilbörliga wägar them oförskiämdom och i otid löpandom förebygda? O! at igitur den fördömmeliga Simonia med sin Simone måtte således genom Andans krafft blifwa i wår försambling dödad och i ewig glömsko begrafwen!

Jag bekiänner wähl, att denna inrättning kunde hafwa en och annan swårighet, hwilket öde alt timmeligit är underkastadt; men så kunna och dessa effter handen med en god anstalt alt mehr och mehr afhielpas. Thes utan provocerar jag hwar och en rättsinnig och samwetz mann, at han, såsom inför Gud, sig uthlåter, om alla de swårigheter, som häremot andragas, kunna något i ringaste upwäga den nytto, som häraf til Guds församling skulle flyta, eller om the kunna swara emot det grufwel[ig]a onda, som sålunda ur wägen rödjes. Alla rättsinniga och wählmenande Biskoppar och Consistorier[1] kunde således från sig läggia och befrias ifrån de misstanckar och beskyllningar, hwilka alt för många, men i synnerhet Novatores dem pålägga, nämbl[ige]n at de mehr påsyffta en påfwelig myndighet och sin egen fördehl än Guds ähra och församblingens bästa. Wee then, som i slikt är skyldig! Oklok then, som eij på alt möijeligit sätt undwiker och afböijer tilfället til så grofwa beskyldningar.

3:tio, Huru genom en nogare och mehr granlaga ungdomens education, både wid lägre och högre scholar, än nu brukeligit är, et tilräckeligit förråd må med tiden ärhållas så wähl til det dyra embetet som andre i riket nödiga, det behöfde widlöfftigare deduction än mina kraffter nu tåhla; det förnämsta är:

1:mo, Att med långt större flit uthsökes dugel[ige] docentes och hafwes afseende så wähl på theras moral och sinnelag som erudition, at the icke med onda exempel mehr förarga än upbygga ungdomen.

2:do, At eij sådane ingenia, som i anseende till sit[2] förstånd pröfwas til studier obeqwäma, högre få i scholarna upstiga än til

---

[1] I RA. ms.: *Consistorier och Biskopar.*

[2] I st. f. de fyra sista orden varierande läsart i båda ms.: *med.*

nedersta classen utan därifrån hänwises till något annat vitæ genus; Eij heller någon från lägre til högre scholar dimitteras, förän han til studier lagdt en god grund.

3:tio, Medan en Biskop eij hafwer tid, at öfwer scholarne hålla ett så noga upseende, som sakens wicht och nödwändighet fordrar; ty wore nödigt, att någon klok och förståndig man därtil uthwaldes, som i hwarje stifft under Biskopens och Consistorij direction eij hade annat at beställa än detta enda, som wisserligen fordrade en hel och fullkomblig man.

4:to, Ingen ungdomb bör från scholarne til academien dimitteras utan wid en wiss tid om åhret, då dee eij förr än effter publice öfwerstånden examen böra inskrifwas, och de omogna åter til scholan hänwisas. Sådan ungdom bör då straxt til docentes wid academien utdelas, effter hwar(s och) ens behof och dem en wiss cursus uti hwar disciplin föreskrifwas, den de absolvera måste, innan de uti Theologiska Faculteten antagas. Alla examina böra wara publica i hela societetens närwaro. En noga och sorgfällig upsicht bör hafwas på samtel[ige] ungdomens både lefwerne så och erudition, så at de icke temere och utan ordning sine studier idka och fortsättia.

5:to, Den enfallige almogen på landet bör eij heller så fritt få råda (och disponera) med sine barns underwisning i sin christendomb, utan saken sättias på den foth, at wid hwar kyrkioby ett tienligit scholæhuus uprättas och en i sin christendomb wäl förfaren scholæ-mästare förordnas, så och att rättsinnige präster härpå måge hafwa en trogen och idkelig tillsyn, att i slika scholæ-huus på landet med barns education må ordentel[ige]n tilgå.

6:to, Jnga i Skåne och Bleking, i synnerhet i de större och folkrikare församblingar borde til klåckare antagas; utan sådane, som wid scholar äro wäl educerade eller och studenter wid academien, som eij hinna för fattigdom sina studier fullfölja widare, så och de, som äre i vocal-musiquen och skrifwande wähl öfwade samt därhos äga om sitt lefwerne och sinnelag wackra wittnesbörder och kunna giöra förswarliga prof uti det, som de således warda förordnade till. Skulle thet behaga högsta öfwerheten så förordna, at klåckerijen wid de widlöfftigare och tillika folckrikare, hälst i skogsbygden belägne församblingar blefwo til capellanier, såsom uppe i Swerige, anslagne, så wet Gud, at det wore för många ordsaker skull ganska nödigt

och nyttigt; kunnandes likafullt tienlige substituter i klåckarens ställe på thessa orter mycket wähl förordnas och hafwa sitt underhåld. til dess de, sedan the wähl tient på thessa ställen, til smärre klåckerijer på landet kunde blifwa transporterade. Skolemästare för hwar sochn kunna och böra likafullt, såsom föruth sagdt är, wara och drifwa smärre ungdomb af begynnelsen och sedan alt fort med godt förstånd och anledning i deras christendombs stycken samt lära them, som det åstunda, jämte läsandet jämbwäl at skrifwa. Öfwer alt detta bör kyrkioherden i församblingen en flitig inspection hafwa och noga förhöra, at alt ordenteligen och tilbörligen häruti[nnan] tillgår.

Detta är i bland de förnämbsta stycken, som jag wälment hade tänckt för Hans Kongl. Maij:zt, min aldranådigste konung samt Riksens ständer andraga och bewaka, så framt' min Gud, hwars heliga namns ähra jag jämbwähl härmed welat tiena, mig därtil krafter och lifstid förunna wille. Honom lärer kan hända effter sitt hembliga och nådiga råd täckas annorlunda med mig ställa. I sådan händelse will jag detta effter min död til hans ähra tahla och för allom dem offentel[ige]n betyga, som täncka på den stora, annalkande Herrans dag med frimodighet bestå, at de wid denna sin sambling hålla det för sitt ädlaste och förnämbsta ögnamärcke uti alt, hwad de föredraga, påstå och besluta, som länder och lända kan til Guds ähra och hans betryckte församblings beständiga nytta och wählfärd. Låter man wid sådane allmänne och (nog) kostsamme sammankombster idel politiske afsickter och private ändamåhl hindra detta, som wärckeligen är thet förnämbsta och bästa, så lärer uthgången säkert wisa, hwad wälsignelse sådanne rådslag och besluth effterhanden med sig föra.

Jag, som til Biskop och upsyningsman i detta stifftet warit af min Gud och höga öfwerheten förordnad, hafwer med stor sorg och grämelse märckt, huru wår onda tid hafwer merendels alting fördärfwat, äfwen i Guds helgedomb, hwilken besynnerl[ige]n och fram för alt annat, såsom närmast inför Guds åsyn satt, borde wara, så wida möijeligit är, reen och obesmittad för honom. Sielfswåld til at synda fritt och utan försyn, allting med swatz och nya manér öfwerdraga, försmädeligen både emot Gud sielf, så och emot hans heliga ord och ordning handla och tahla är merendels kommit i all-

mänt bruk; egen kiärlek, som borde grundeligen[1] och christel[ige]n inskränckas och hållas i twång, har nu ju så tagit öfwerhanden, att han platt kränckt och bortskiämt den rena Gudsfruchtan samt all christelig, borgerlig och broderlig kiärlek, så at wårt samfund synes nu stå i lika stånd, som Israels ell:r Guds folcks, hwarom den nijtälskande Micha (propheterar) Cap. 7:mo, v. 1 et sequ. usque ad 8:um. Jag bekiänner ock med wemodighet, att jag i dessa förderfwade tider eij förmått uthrätta det til min öfwerherdes tienst, som min samwets och embetsplicht af mig fordrat. Herren Gud upwäcke någon, om jag effter hans willja bortgår, i mitt rum effter mig, som af honom, uplyst och styrckt, bättre kunde giöra det än jag, af mycket arbete i många åhr nu uthmattad, hint och förmått, fast willjan, then Gud bäst kiänner, hoos mig aldrig, jämbwähl nu på min ålderdomb, felat. Wid denna riksdag hade jag tänckt för min ringa och swaga dehl biuda til genom Guds wälsignelse uhr wägen rödja några af the många och stora hinder, som hos oss tilbaka hålla mycket godt och giöra all wår inrättning til Guds åhra offta aldeles frucktlös, Men måste nu devolvera alt detta först och främst uppå min öfwerherde och dyra Frälsare. Han see i nåde til sitt jämmerfulla och förtryckta Zion. Han låte sig täckjas min hiertans upsåth och uprichtiga willja! Han uppfylle med sin fullkomliga förtienst, hwad som hos mig, sin ringa och swaga tienare brustit och fehlat! Sedan och på alla Guds rätta christna, så wähl them, hwilkom thet dyra herde-embetet är ombetrodt, som och allom androm, hwilkom åligger at wid thenna theras samling hafwa christelig omsorg om Christi hiord och hela rikets wählfärd. Herren gifwe eder allom, högre och lägre både förstånd och nijt, både hog och kraffter at så wähl nu wid thenna eder sambling, gifwe Gud, med sämja och enighet, som och sedan hemma, hwar och en wid sin förrättning, hafwa sådan acht på eder sielfwa och allan hiorden, arbeta i Herrans wingård så flitigt och trogit, at nådelöhnen eder allom i sin tid af Guds hand rikeligen tildelas må; och altså sidst, alle tilhopa, I med mig och jag med eder, på det stora prästemötet och allmänna alt kiöttz sambling för Herrans domstohl mötas må med glädie.

De många, som nu på yttersta tiden eij låta Guds Anda straffa

[1] Annan läsart: *gudeligen.*

sig utan idkeligen söka mera sin än Guds ähra, mera sitt egit än det allmänna bästa, som och förachta all ting, tala illa derom, ja tala och lasta högmodeliga, Psalm 73, v. 8. 9., som oskiära tins namns boning i grund, Psalm 74, v. 7, ware, tå jag i min mull och stofft sofwer, jämwähl genom detta warnade och påminte: Herren hafwer en skåhl i handena med starckt wijn fullt inskiänckt och skiänker therutaf, men the ogudachtige skola dricka och uthsupa dräggena.

Wårs Herres Jesu Christi nåd och frid ware öfwer eder allom. Ammen.

At ofwanstående warit wår, i lifstiden kiära och nu hos Gud sahl. Biskops mening och wälmente project, wittne wij, som här i Ousby prästegård hos honom under hans siukdomb worom närwarande, så och med wåra namns underskrifft betygom det samma.

Ousby den 12 Maij 1738.

Jacob Palm. Pastor i Eneryd.

Olaus Tranæus. Past. et præp. in Ousby.

Att ofwanstående Memorial är öfwerensstämmande med hwad jag offta hördt min sahl. broder i sin lifstid tala och raisonnera om samma materia, fast jag mångastädes saknar [åthskilliga][1] krafftiga skiähl, med hwilka han sin mening i sitt samtahl med mig bestyrckt, betygar

Magnus Rydelius.

De båda män, som förutom biskop Rydelius' broder intygat memorialets äkthet, voro kyrkoherden i Efweröd och Sönnarslöf Jakob Palm (f. 1700 † 1772) och prosten Olof Tranæus (f. 1682 † 1751), pastor i Ousby och Loushult. Båda voro, så vidt vi veta, i allo aktningsvärde män, som med nit och allvar egnade sig åt sitt kall. Om Palm berättas bl. a., att han hyst så stor aktning för biskop Rydelius, »att han aldrig utan att buga sig nämnde hans namn» o. s. v.[2]

[1] Ordet inom klammer saknas i RA:s manuskript.

[2] S. Cavallin: Lunds stifts herdaminne. V, 121.

Det nyss meddelade intyget af Magnus Rydelius rörande broderns *äkta* memorial utgör tydligen den yttersta, af traditionen sedermera grumlade källan till uppgiften, att Magnus skulle hafva intygat, att det s. k. *andeliga* memorialet »innehåller Andreas' tankar och åsikter, ehuru svagare framställda än han brukade»[1].

Det nu återgifna memorialet af Anders Rydelius, som aflidit den 1 Maj 1738, framlämnades vid riksdagen af dåvarande domprosten i Lund, Carl Papke, som redan samma år utnämndes till Rydelius' efterträdare på biskopsstolen. I prästeståndet företeddes memorialet den 26 juli 1738[2], medan de öfriga stånden först i april följande år fingo officiell del af detsamma[3].

Tydligen möttes icke memorialet med odelade sympatier inom prästeståndet. Till att börja med uppsköts, på biskop Eric Benzelius' förslag, behandlingen af detsamma, och, då man i september vid handläggningen af sekreta deputationens förslag angående prästtjänsters tillsättande åter bragte memorialet på tal, yttrades inom ståndet betänkligheter däremot, »att afskrifter af samma Rydelii memorial skola vara kringspridde i staden». Väl »försäkrade» häremot domprosten Papke, att han visserligen i enlighet med stiftets anmodan företett memorialet i prästeståndet, men hvarken själf till någon lämnat kopia däraf eller låtit andra taga afskrifter af detsamma. Prosten Lenæus intygade dock, att landshöfdingen, grefve Carl G. Bjelke visat honom en i sin ägo befintlig afskrift. Med hänsyn till å ena sidan Papkes förklaring och å den andra Lenæus' upplysning därom, att han läst grefve Bjelkes af-

[1] Jfr E. Wrangel, Frihetstidens Odlingshistoria, ur litteraturens häfder 1718—1733, Lund 1895, s. 149.

[2] Det heter härom i prästeståndets prot. § 7 för nämnda dag bl. a.: »Företedde Domprobsten H. Doctor Papke ett, framl. Biskopens i Lund Andr. Rydelii memorial, det han under sin siukdom i Osby prestegård och under resan till riksdagen låtit författa, med begäran, at det samma nu i ståndet måtte, i följe af det stiftets åstundan så wähl som af Sal. Biskopens begäran för des död, blifva föredragit». Man märke likheten med Brantinghs ordalag på K. U:s titelblad.

[3] Det föredrogs hos ridderskapet och adeln den 5 april, i borgare- och bondestånden den 12 april 1739. Se de olika ståndens protokoll i RA.

skrift — hvilket tyckes gifva vid handen, att han icke i prästeståndet hämtat kännedom om Rydelius' äkta memorial — synes det långt ifrån omöjligt, att den Bjelkeska afskriften just innehöll det s. k. andeliga memorialet. Förhöll det sig verkligen på detta sätt, så skulle förvexlingen mellan det verkliga och det s. k. andeliga memorialet hafva förekommit mycket tidigt eller redan 1738.

Af de härmed lämnade nya upplysningarna är det i hvarje fall klart, att det var ett helt annat än det s. k. andeliga memorialet, som Rydelius önskade ingifva vid 1738 års riksdag och som verkligen där inlämnades. Då emellertid det verkliga memorialet, med dess allvarliga och för prästerskapet i det hela ingalunda odeladt fördelaktiga innehåll, med dess för många misshagliga förslag om lottkastning vid prästerliga tjänsters tillsättande o. s. v., icke rönte allmänt bifall inom prästeståndet, där man däremot fann det betänkligt eller, såsom det i protokollet heter, »eftertänkligt», att det spreds i afskrifter, ligger den förmodan nära till hands, att ryktet om prästernas missbelåtenhet med biskop Rydelius' äkta memorial från de prästerliga riksdagskretsarne småningom sipprade ut äfven till personer utom prästeståndet och riksdagen. Bona eller — mala fide har så någon gjort gällande, att det s. k. andeliga memorialet af en »Sannings-Kjär Politicus» eller »lekman» just var Rydelius' äkta, i Ousby prästgård affattade memorial, »Af wælbemelte Herre — såsom Brantingh skrifver på titelbladet till 1744 års upplaga — sammanskrifwit til 1738 åhrs Ricks-Dag, då Han såsom Herredags Man för Lunds stift ornade sig til Stockholm, men blef på resan död uti Osby Preste-gård.» Någon skugga behöfver härvid naturligtvis icke falla på Brantingh. Såväl han som före honom Böttiger kunna så mycket hellre hafva handlat i god tro, som äfven andra bevis, såsom utsagor i O. Hellströms anförda autografi, finnas därför, att man åtminstone vid tiden efter 1742 i vissa kretsar höll före, att det s. k. andeliga memorialet härrörde från Rydelius och var afsedt att ingifvas vid nämnda riksdag. De män, som väl närmast varit i stånd att upplysa om sakens rätta sammanhang, nämligen biskop Rydelius' broder Magnus

och biskop Papke hade emellertid vid tiden för det andel. memorialets offentliggörande i Danmark redan gått ur tiden.

Sammanfatta vi hufvudresultatet af vår undersökning, måste det alltså anses såsom fastslaget, att det s. k. andeliga memorialet *icke* varit af Rydelius »sammanskrifvet till 1738 års riksdag». Att Brantingh och åtskilliga afskrifter uppgifva motsatsen, kan på grund af det förut anförda lätt förklaras såsom beroende på en förvexling af det s. k. andeliga memorialet med Rydelius' äkta och till 1738 års riksdag verkligen inlämnade memorial[1].

Såväl yttre grunder (Sommelius', Älfs m. fl:s vittnesbörd, tillvaron af det äkta memorialet m. m.), som inre sådana göra i hög grad osannolikt, att det s. k. andel. memorialet, vare sig i den gestalt, som det utgifvits i Köpenhamn, eller i den utvidgade och förändrade form, hvari det förekommer i hittills uppdagade handskrifter, i sin helhet härrör från *biskop* Rydelius, som omöjligen år 1738 kunnat uppträda under pseudonymen »*Sannings-kiär Lekman*».

Fortfarande måste emellertid den frågan lämnas öppen, huruvida den omtvistade skriften är utarbetad på grundvalen af ett tidigare utkast af Rydelius, i öfverensstämmelse med hvad några författare[2] uppgifva, eller om, såsom i professor E. S. Brings prisbelönta och i själfva verket ypperliga, på omfattande och grundliga källstudier hvilande biografi göres gällande, »*Rydelius ej haft minsta del däri*».

---

[1] Det torde näppeligen vara behöfligt att till särskildt skärskådande upptaga den i sig själf osannolika och föröfrigt icke hittills af någon, vare sig äldre eller nyare författare uttalade föreställningen, att Rydelius skulle på sitt dödsläger i Ousby prästgård hafva affattat *tvänne* så allt igenom olika memorial, båda afsedda för riksdagen. — I sitt äkta memorial omtalar emellertid R., att han tänkt att »vid denna riksdag» (1738) låta något utgå af trycket för att därmed tjäna Guds församling, men detta »något» skulle, som vi sett, röra kyrkotukten och hafva till syfta »at wisa med hwad ofog en dehl sättja sig emot thenna Kyrckio-Disciplin, hwars nödwändighet och oskylluga art och beskaffenhet, de antingen intet kunna eller wilja begripa...» Men om denna, af pietisterna med oblida ögon sedda »Kyrckio-Disciplin» finnes ej ett ord i det s. k. andel. memorialet. Rydelius säger ju för öfrigt själf, att hvad han sålunda ämnade meddela, icke var utarbetadt utan qvarliggande »i sitt första och orediga ämbne».

[2] Deras uttalanden äro anförda i den ofvannämnda uppsatsen i Kyrkl. Tidskr.

Hvad till sist innehållet af Rydelius' *äkta memorial till 1738 års riksdag* vidkommer, så synes särskildt förtjäna framhållas det märkliga och kraftigt motiverade förslaget om prästerliga befattningars tillsättning medels lottkastning, vidare biskopens förslag om »klockeriers» i Lunds stift förvandling till sacellanier, om skolinspektörers anställande o. s. v. samt, sist men icke minst, förslaget om en *verkligt ordnad och kontrollerad folkskoleundervisning*. Vi kunna alltså icke blott instämma med den senaste skildraren af Rydelius, då han säger (s. 191), att hos honom »folkskolans idé är icke långt borta», utan tillägga: idén är där redan. Och ehuru dessa Andreas Rydelius' förslag icke ledde till någon omedelbar följd (man jämföre 1739 års prästvalsförordning o. s. v.), utgör memorialet i sin helhet ett delvis rent af gripande vittnesbörd om de tankar, hvilka vid aftonen af hans lefnadsdag rörde sig hos den nitälskande och rikt begåfvade man, som den svenska kyrkan städse måste räkna såsom en af sina ypperste.

Herman Lundström.

Bilaga.

Trenne 1700-tals handskrifter af det s. k. andeliga memorialet förvaras i *Kongl. biblioteket* i Stockholm. Den, ena som påträffades i *Rålambska* samlingen, foliovol. n:o 22, sid. 209—241, är försedd med följande titel, som är samtidig med handskriften själf: »*Sahlig Doctorens och Biskopens uthi Lunds stifft Herr Anders Rydelij Testamente eller Betänckiande att bijlägga Dhe uthi wår Religion upwuxne twistigheter, som han åhrnat att framgifwa widh Rijkzdagen 1738, men Förmedelst dhesz Dödzfall cij kommit dhertill*». (Handskriften betecknas i det följande med Rål. M.). Det andra ifrågavarande manuskriptet återfanns i en volym, som tillhört det *Reuterholmska* biblioteket, med ryggtiteln: *Theologica et Eccles.* (Handskr. Teologi. Allmän). Öfverskriften har följande lydelse: »*Andeligit Memorial an-*

gående några Satans farliga streck, hwarmed han griper the i sin inbilning kloka menniskior i thenna werldenes sista tid, at framwisa på nästa andeliga riksdag af Andrea Rydelio». (Hdskr. i det följande betecknad med Reut. M.).

I trots af öfverskrifternas olikhet, stå texterna i båda dessa handskrifter hvarandra mycket nära och enligt de tillgängliga upplysningarna angående St. M. och L. M.[1], närmare det sistnämnda.

Till belysning af detta påstående och med tillhjälp af det af prof. Q. lämnade materialet må en kort jämförelse mellan de olika texterna anställas.

Vi upptaga då först exempel på sådana afvikelser från K. U., hvilka ådagalägga likheter mellan L. M., St. M., Rål. M. och Reut. M.

K. U.: »then *Theologiska* Sanningen». Samtliga manuskripten: »dhen (then, den) *Himmelska* Sanningen». K. U.: »nogsamt *synes*». Samtliga mss.: »*finnes*». K. U.: »*uptænker* sina Försåt». Samtliga mss.: »*upställer* sina försåt». K. U.: »och *Physici* ware allena». I stället för »Physici» läses i alla fyra handskrifterna: »*Philosophi*». Ett likadant sluttillägg, som saknas i K. U., finnes i Rål. M. och Reut. M. Äfven detta sluttillägg synes åtminstone i hufvudsak öfverensstämmande med St. M. och L. M.

Vidare må några exempel anföras på sådana, i de nyupptäckta manuskripten förekommande afvikelser från K. U. och St. M., som gifva vid handen, att Rål. M. och Reut. M. stå närmare Linköpingstexten än K. U. och St. M.

penhamns- och ckholmstexten:	*Linköpingstexten.*	*Reut. M.*	*Rål. M.*
y det är hans ns) ordning at la up och ned på rdning.»	Det är hans (Satans) ära at befordra Guds wahnära.	thet är hans (Satans) ähra att befordra Guds wanähra.	thet är hans *högsta* ähra att befordra Gudz wahnähra.
hålla honom (Sa- för Bönås i sin it.	at hålla honom (Satan) för enfaldig i sin konst.	att hålla honom tör enfaldig uti sin konst.	ordsak hålla honom för enfalldig i sin konst.

[1] Så må betecknas den i Linköpings stifts bibliotek förvarade handskrift af det s. k. andel. mem., hvilken tillhört Rydelius' frände, Sam. Älf och som artikelförf. i Kyrkl. Tidskr. anser utgöra en *senare* bearbetning än St. M.

Köpenhamns- och Stockholmstexten:	*Linköpingstexten.*	*Reut. M.*	*Rål. M.*
Han ser thet går inthet längre an, at giöra sig till *en* Gud, emedan then gambla widskieppelsen alt mer och mer aftager.	han ser at det ej går så wäl an til at giöra sig til *en* Gud, som i hedendomen.	Han ser *ock*, at thet eij går så wäl an till at giöra sig till *en* Gud, som i hedendomen.	han seer, att dh går *nu* så wähl a giöra sig till Gudh, i Hedendommen.
(Saknas i K. U. och St. M.)	hvilka och i dessa sidsta Christendomstider så wäl hafwa *honom* lyckats, att i det stället hos wåra förfäder en Atheist war et sällsamt djur; och mycket sällan någon christen fants, som med de gamla Saducæer twiflade om andarnes warelse, nu altförgodt förråd är uppå sådant folck, i synnerhet ibland dem, som vilja hetas wara naturkunnige.	hwilka och i thessa christendoms sista tider så wäl hafwa lyckats, at i thet stället hos wåra förfäder en atheist war et sälsamt diur; och mycket sällan någon christen fans, som med the gamla Saducæer twiflade om andarnas warelse, nu alt för godt förråd är på sådant folk, i synnerhet ibland them, som willa hetas wara naturkunnige.	*hwilcket* och i d sidsta Christendom der så wähl hafwe *hom* lyckatz, att i stället hoos wåra fäder en Atheist w sällsamt diur och ket sällan någon Chr fantz, *såsom* medh gambla Saduceer om andarnas vah men nu är dhet förråd på sådant F i synnerhet ibland d som willia hetas naturkunnige.
Men then som med förnuft betracktar the många twister, som alla tider swäfwat uti Guds församling, finner prof af samma swaghet uti Theologien, alla Articulos fidei igenom.	men hvem ser icke, at denna sjukan går widare och wågar sig innom det andel. Ståndets gräntser.	men hwem ser icke, att thenna siukan går widare och wågar sig innom thet andeliga ståndets gräntzor.	men hwem seer att dhenna *Siukdom* går wijdare och w sig innom dhet and Ståndetz gräntzor.

Det tredje af de ofvan nämnda manuskripten påträffades i *von Engeströmska* samlingen (Sign.: B. x, 1, 81). Det har följande, anmärkningsvärda öfverskrift: *Andeligit memorial angående några satans farliga strek, hwar med han griper de t sin inbildning kloka menniskior i denna sista wärldennes tid, provisionalites utkastade (sic!) till at framwijsa på nästkommande andeliga Rikzdag af En Sanningskiär lekman.* Denna handskrifts text är vida kortare än K. U. och de förut omnämnda manuskripttexterna. Frågan, huruvida densamma utgör ett utkast till den vidlyftigare texten eller blott ett sammandrag af

eller utdrag ur densamma, synes vid första påseende icke så lätt att afgöra. Antagligast torde vara, att vi här hafva att göra med ett utdrag och icke ett utkast. Endast genom ett sådant antagande synas nämligen de i detta manuskript förekommande randsiffrorna kunna erhålla en tillfredsställande förklaring. Dessa randsiffror skulle då hänvisa till sidor i den handskrift, ur hvilken utdraget är verkstäldt. Siffrorna kunna nämligen icke åsyfta sidor eller paragrafer i de tryckta upplagorna af det andl. memorialet. Innehållet i det v. Engeströmska ms. återfinnes i de öfriga, utförligare handskrifterna.

I *Lunds universitetsbibliotek* finnes också en afskrift af det s. k. andeliga memorialet, hvilken genom Universitetsbibliotekarien D:r C. af Petersens' godhetsfulla försorg blifvit ställd till mitt förfogande. Handskriften finnes i en kvartvolym med ryggtitel »*Rydelii Andl. Memorial oh Anmerk, t. n. Test.*» Enligt benäget meddelande af D:r C. af Petersens är denna afskrift »helt visst gjord af prof. L. Laurels hand». Den sistnämnde, som i den lärda världen varit föremål för en mindre smickrande uppmärksamhet — det sades om honom: »vir fuit, qui scriptis suis non tam inclaruit, quam innotuit» — blef först 1747 professor i filosofi i Lund och afgick från detta ämbete 1782[1]. Till åskådning och anläggning kan han ingalunda sägas hafva varit befryndad med sin store lärare Rydelius, hvilkens föreläsningar han emellertid såsom ung student bevistade. Tillvaron af en afskrift af »memorialet» med Laurels hand äger emellertid näppeligen någon betydelse för frågan om *originalets* äkthet. Lundahandskriften har genomgående en ganska god text. Sluttillägget saknas.

Äfven bland *Upsala universitets biblioteks* samlingar har jag funnit tvänne, hittills obeaktade handskrifter af det andeliga memorialet. De påträffades båda i den *nordinska* samlingen. Ingendera uppgifver, att det andeliga memorialet varit afsedt att inlämnas till 1738 års riksdag.

Den ena handskriften (N. 1906 N:o 16) börjar sålunda: »*Andeligit Memorial angående några Satans farliga grep,*

---

[1] M. L. Ståhl, Biographiske underrättelser om professorer vid kongl. universitetet i Lund, Christianstad, 1835 s. 195.

hwarmed han griper de i sin inbillning kloka menniskior i thenna werldennes sidsta tid provisionaliter utkastat til att framvisa på nästkommande andeliga Riksdag af en Sannings-kär Lekman. Af annan hand är därefter tillfogadt: »*Auctor perhibetur Prof. Lund. Andr. Rydelius, Doct.*» Hela handskriften röjer 1700-talets piktur. Sluttillägget saknas, och afslutningen öfverensstämmer med Lundamanuskriptet.

Den andra Upsalahandskriften (N. 1774) har följande, i och för sig motsägande öfverskrift: »*Andeligit Memorial angående någre Satans farlige strek, hwarmed han griper the i sin inbillning kloke menniskior i denne werldennes sidsta tid provisionaliter utkastade till att framwisa på nästkommande andeliga Riksdag*[1]*; af en sanningskär Lekman, Andreæ Rydelio, Biskop i Lund.*» I denna handskrift, äfven den härrörande 1700-talet, har man sålunda utan ringaste eftertanke gjort biskopen till »sanningskär *lekman!* I denna kvartvolym om 192 sidor möter ock det i några af de förut omnämnda handskrifterna förekommande sluttillägget.

Ingen enda af de hittills funna handskrifterna är skrifven af Rydelius själf. Såväl manuskripten som de tryckta texterna sakna ock den för Rydelius egendomliga stafningen af vissa ord, t. ex. »dänna, dätta». (Jfr hans originalbref i *Kongl. bibl.* samt i *universitetsbiblioteket i Upsala.*)

[1] Härefter senare tillfogadt i ms.: »1738».

Ldm.

Meddelanden och aktstycken.

Domkapitelsskrifvelser

med anledning af ärkebiskopen m. m. d:r A. N. Sundbergs frånfälle.

Några af de skrifvelser, som rikets domkapitel aflåtit med anledning af ärkebiskop Sundbergs bortgång må så mycket hellre här meddelas, som betydelsen af den förlust, hvilken icke blott ärkestiftet och svenska kyrkan men hela vårt fosterland genom detta dödsfal lidit, i dessa skrifvelser — såsom ju var att vänta — erhållit lika vackra som värdiga uttryck. Ett särskildt skäl att hugfästa den hädangångnes minne äger för öfrigt den Kyrkohistoriska Föreningen, då hon har förmånen att räkna honom bland sina stiftare och förste gynnare. Af utrymmesskäl kunna emellertid endast trenne af skrifvelserna i fråga upptagas, som förut veterligen ej varit återgifna i dagspressen eller tidskriftslitteraturen.

Upsala domkapitels meddelande till stiftets prästerskap och lärare vid de allmänna läroverken hade, med uteslutning af en del uppräknade titlar och ordnar, följande lydelse:

Till ärkestiftets vördiga prästerskap och lärarne vid stiftets elementarläroverk får Domkapitlet härmed framföra den smärtsamma underrättelsen, att Gud, den allrahögste, efter sitt outransakliga, men allvisa och kärleksfulla råd behagat hädankalla Ärkebiskopen, Prokansleren för Kongl. Universitetet i Upsala, En af de aderton i Svenska Akademien . . ., Teologie och Juris Doktorn samt Filosofie Jubeldoktorn, Högvördigste Herr Anton Niklas Sundberg, hvilken den 2 innevarande månad kl. 4,40 e. m. härstädes stilla afsomnade i en ålder af 81 år, 8 månader och 5 dagar.

Lyktad är därmed en ovanligt solbelyst och lyckosam lefnad, ägnad åt maktpåliggande och höga uppgifter, hvilka blifvit lösta med den klarsynte, insiktsfulle, erfarne, i kritiska lägen alltid rådige mannens vishet. Ärkebiskop Sundbergs storslagna personlighet, buren som den var af de för svenskmannadygd af ålder kännetecknande egenskaper, ingaf vördnad och förtroende. Kort och träffande skildras denna hans imponerande personlighet i de ord, hvarmed en af den svenska statens främste män helsade honom vid hans inträde i Svenska Akademien: »I rikets angelägenheter har eder manliga stämma höjt sig lika frimodigt inför konung och folkombud; och edra ord hafva aldrig förfelat den verkan, som upplysning och vältalighet förenade förmå åstadkomma. Obekymrad om människogunst, har Ni vunnit den och aftvungit olika tänkande icke blott aktning utan tillgifvenhet. Och om man någon gång under striden sett er harm hota att sjuda öfver bräddarna, så har man ock sett dess rena källa i en lågande kärlek för det rätta och ädla».

Denna kärlek präglade hans förvaltning af de viktiga värf, som varit honom anförtrodda i vetenskapens, kyrkans och statens tjänst, och då han nu lämnat ärkebiskopsstolen, som han innehaft under längre tid än någon af sina företrädare efter Laurentius Petri, må förvisso det tacksamma erkännande gifvas honom, att han på denna höga och ansvarsfulla post i rikt mått förverkligat den i sitt till ärkestiftets prästerskap stälda herdabref uttalade föresatsen att söka »förena Reuterdahls plikttrohet med Wingårds kraft». Så ägde vi alla i vår nu hädangångne, vördade och älskade stiftschef icke blott ett ädelt föredöme, utan äfven ett starkt stöd under en för fosterlandets kyrka allvarlig pröfningstid, och sent skola vi glömma hans kärnfasta karaktär, lika fri från hyckleri och människofruktan som från väld och småsinne.

Af sin samtid har ärkebiskop Sundberg varit aktad och ärad såsom få, men att hos honom själf i grunden bodde mycken verklig anspråkslöshet, därom vittna hans varma afskedsord till Eder vid sista prästmötet i Upsala: »Jag känner djupt hvad i närvarande stund ett farväl innebär, då min framskridna ålder knappt tillåter mig att hoppas på ett återseende vid stiftets nästa prästmöte. Huru hälst emellertid Han, som råder öfver lif och död, må därom besluta, så begagnar jag det nu erbjudna tillfället att hembära Eder min förnyade hjärtliga tacksägelse för allt det förtroende, all den godhet och

allt det öfverseende, jag under min långvariga tjänstetid åtnjutit. Glömmen hädanefter liksom hittills hvad jag felat, men bevaren fortfarande i vänligt minne hvad jag velat. Ty att i sist nämnda afseende något finnes, som kan vara värdt eder hågkomst, vågar jag antaga, oaktadt ingen kan strängare bedöma gärningarnas brister, än jag själf det gör. Kanske skola de bristerna blifva mindre hos en efterträdare på ärkebiskopsstolen; säkert är, att hans lycka af att tillhöra eder krets icke skall blifva större än min har varit.»

När en sådan man kallas hädan, har fäderneslandet sorg. Till hela det folk, som fått kalla honom sin, sträcker sig denna, men framför allt kännes den djupt hos dem, som haft lyckan att stå honom nära eller under hans ledning. För dem kännes förlusten såsom hardt när oersättlig. Dock är det icke blott sorg och saknad, som nu uppfyller våra hjärtan, utan äfven känslan af tacksamhet till Gud för allt, hvad han genom denne sin tjänare verkat, för de rika gåfvor — tankens, viljans och det yttre framträdandets — Gud förlänat honom och för det mäktiga inflytande, den hädangångne utöfvat genom sina ädla personliga egenskaper, bland hvilka vi djupast i vårt hjärta vilja bevara dem, som framlysa i hans sista ord till Eder: »Dock — hvad betyder väl den ena eller den andra personen och hans ställning? Intet är han som plantar och intet han som vattnar; allt beror af Gud allena, som växten gifver. Hvile hans välsignelse rikligen öfver hela vår svenska kyrka och särskildt öfver det älskade stift, hvars tjänare I närmast ären! Ja, Hans nåd och frid vare med Eder i ämbetet, i hemmen och på alla edra vägar! Amen».

Upsala Domkapitel den 3 februari 1900.

(Underskrifter.)

Westerås domkapitel till domkapitlet i Upsala.

Den sorg, hvarmed Högvördiga Domkapitlet i Upsala delgifvit oss underrättelsen, att Ärkebiskopen och Prokansleren m. m., Doktor Anton Niklas Sundberg den 2 innevarande februari hädankallats, har fullt gensvar i våra hjärtan. Vi dela den djupa saknaden af den bortgångne, såsom vi delat vördnaden och tillgifvenheten för honom under hans lefnad. Lifligt och tacksamt erkänna vi, att ärkebiskop Sundberg med sin insikt och vishet, nitälskan och kraft har

i ett mått, som knappt kan öfverskattas, gagnat vår älskade svenska kyrka. Af synnerlig vikt har det varit, att han, den skarpt tänkande och allvarligt pröfvande mannen, som uppriktigt uttalade sin öfvertygelse, varmt och fast omfattade vår kyrkas dyrbara tro. Snart märkte han i sin vaksamhet och klokt och kraftigt mötte han kyrkan hotande faror. Vis var hans ledning. Den vördnad han vunnit äfven hos många, som mot vår kyrka haft afvogt sinnelag, har jämte de mått och steg, han tagit, lugnat eller åtminstone förmildrat mången strid. Till synnerlig båtnad har ärkebiskop Sundbergs deltagande i statsvärf ländt vårt folk, så väl i allmänhet till följd af hans säkra syn på det rätta, hans varma fosterlandskärlek och den mäktiga vältalighet, hvari på en gång mannens kraft och sakens vikt framträdde, som ock särskildt genom den ledning, han från början med stark hand utöfvade i den nya folkrepresentationen.

Skall domkapitlet något yttra sig om ärkebiskop Sundbergs person, så sker det blott för att tacksamt omnämna det oförgätliga intryck, hans erkändt och i sanning storslagna personlighet gifvit. Hans träffande omdöme om hvad godt eller ondt var hos personer och i tidsföreteelser, hans harm, som framkallades af all vanvördnad för det heliga, af all orättrådighet och orenhet, under det han i grunden fällde mild dom öfver människor, hans öppenhjärtighet, hans varma välvilja, hans redobogenhet att råda och hjälpa samt den ödmjukhet, hvari han böjde sitt hufvud för den Allsvåldige och prisade Guds oförskylda godhet, — allt sådant har lärt oss att se upp till den hädankallade, gifvit dyrbar lärdom för lifvet och ämbetsutöfningen samt knutit våra hjärtan vid honom.

I flera tiotal af år har ljuset af ärkebiskop Sundbergs lif och gärning glänst i vårt land. Om mänskliga lefnads- och verksamhetsår, så många de ock må vara, gäller — såsom ärkebiskop Sundberg på sin åttioårsdag erinrade om — att de likna en flyktad dröm till slut. Men — såsom han tillade — det ligger ett mäktigt allvar i den drömmen. Därom har hos den bortgångne själf enligt hans ord samvetet lifligt påmint. Därom påminnas vi, då vi tänka på hans fullbordade lifsgärning. I hågkomsten af denna må vi med Högvördiga Domkapitlet i Upsala, som i arbetet för kyrkans väl stod honom närmast, upphöja Guds ära, erkännande, att allt hvad stort och ädelt den hädankallade var, det var han af Guds nåd. Hvad åter äfven hos honom var svaghet, tro ock vi i likhet med Eder

vara öfverskyldt af Guds rika barmhertighet; och för mänsklig blick bör det vara öfverstråladt af det klara ljus, Gud i nåd förunnat honom att sprida.

Herren Gud hägne allt fort nåderikt sin kyrka och förläne henne herdar efter sitt hjärta!

Westerås domkapitel den 14 februari 1900.

(Underskrifter.)

Skara domkapitel till domkapitlet i Upsala.

Ehuru vi väl visste, att den hädankallade ärkebiskopens krafter på grund af den höga åldern voro så förminskade, att han ej mer kunde verka med samma spänstighet och i samma omfattning, som i sin krafts dagar, hade vi dock hoppats, att han ännu en tid skulle fått utöfva ett välsignelserikt inflytande på vår kyrkas angelägenheter genom sin klarsynta, fasta och mognade personlighets visa och på rik erfarenhet grundade råd i brydsamma frågor i en brydsam tid. Men det har behagat kyrkans Herre att, oss till djupaste sorg och saknad, kalla honom bort ifrån arbetet i vår svenska kyrkas tjänst. Vi unna honom hvilan och friden; men vi sörja djupt vid tanken, att vi ej längre äga honom ibland oss.

Svenska kyrkan skall länge med djupaste tacksamhet erinra sig, hvad han genom Guds nåd och sin egen trohet varit för henne, särskildt under den tid, han varit hennes främste tjänare och vårdare i det prästerliga ämbetet. Redan nu känner hon djupt sin tacksamhetsskuld till honom för allt hvad han varit för henne och för allt hvad han uträttat till hennes fromma; måtte hon ej genom bittra pröfningar i kommande tider få känna det ännu djupare!

Anton Niklas Sundberg har i raden af 1800-talets ärkebiskopar genom oförskräckt mod och manlig fasthet, genom osviklig trohet mot kyrkans bekännelse och mot den svenska kyrkoförfattningens principer värdigt intagit sin plats vid sidan af Carl Fredr. af Wingård, som en gång lärer hafva ledt honom in på den prästerliga banan. Men han står denne icke efter, ty i en tid af starkare utveckling och vida mer skiftande växlingar har Sundberg gifvit oss det sällsynta och sköna föredömet af en man, som på en gång bevarat sin öfvertygelse och sitt inflytande. Historien skall vittna därom, att han bevarade det senare genom fasthållandet af den

förra. Sin öfvertygelse om det sanna, rätta och för kyrkan välsignelsebringande har han aldrig offrat för dagens meningar eller pris. Hans ödmjuka trohet mot sin plikt, karaktärens renhet och fasthet, pröfningens och urskiljningens skarpblick i förening vägledde honom på en bana, som huru lysande den än varit i det yttre, var ännu större till sin inre art. Tidens lyten, icke minst på det andliga området, genomskådade han och bekämpade han, men hvarje ädel sträfvan i sanningens tjänst ägde en bundsförvandt i hans klara tanke och i hans varma hjärta. När han kämpade och arbetade för en ljus framtid, såg han denna alltid gemensam för kyrkan och staten, och ännu ljuder starkt i mångas öron och hjärtan hans sista offentliga ord på svenskt kyrkomöte om det innerliga föreningsbandet mellan den svenska staten och den svenska kyrkan: »Hvad framtiden skall medföra, vet Gud allena, men det tro vi likväl för visso själfva, att inga tillfälliga andliga rörelser, huru högljudda deras anspråk än må vara eller blifva, någonsin skola sönderslita det gamla bepröfvade bandet.» Med framfarna tiders lärdomar var han djupt förtrogen. Han trodde, att Herren i nåd ledt vår svenska kyrkas öden i ljusa och mörka tider; därföre vakade han så troget öfver vår kyrkas dyrbara arf från större tider, själf i storslagenhet befryndad med dessa tiders store andar.

Fosterlandet sörjer med svenska kyrkan förlusten af en man, som sent skall finna sin like.

I den allmänna sorgens sällsynt enstämmiga klagan vill äfven den personliga tillgifvenheten och tacksamheten blanda sin röst.

Skara domkapitel uttalar till Upsala domkapitel sitt varma deltagande i Eder förlust, som är allas vår gemensamma.

Skara domkapitel den 14 februari 1900.

(Underskrifter.)

Relatio Florentii Feyt.

Efterföljande relation afskref jag under ett besök i Rom för några år tillbaka efter det i det vatikanska arkivet befintliga originalet. En föregående afskrift hade redan en hundra år förut tagits af Fredenheim, och denna har begagnats af Anjou, men har icke af mig kunnat i Upsala bibliotek återfinnas och är i hvarje fall ej utgifven. Då emellertid relationen, som numera äfven finnes i afskrift i Riksarkivet, innehåller åtskilliga viktiga bidrag till de religiösa stridigheternas historia under Johan III, har det synts lämpligt att här meddela den.

H. S.

Narratio eorum quæ gesta sunt in suetia ab anno 1576 usquæ ad Martium anni 1577.

Quo rectius intelligatur quem progressum res catholicorum hoc anno habuerint in suetia pauca quædam de Rege ipso, de episcoporum concilijs et cleri, de noua Liturgiæ institutione, denique de publice habitis disputationibus præmittemus.

Rex suetiæ præteritis temporibus catholicam religionem metu quodam non promouit, fratrem suum Regno deiectum in custodia detinebat, maxime hæreticum, quem multi Regiæ dignitati restituere tentabant, exspectantes avide occasionem id perficiendi, quam æquam satisfuissent arbitrati mutationem religionis. Metuebat etiam sibi multum a suo fratre Duce Carolo, cuius auxilium ministri, quod eorum partium sit studiosus, contra religionis innouationem implorassent. Accedebat non exiguus timor a Regnis et populis vicinis. A Rege Daniæ Catholicis inimico iam bellum paratum fuisset, quod graue futurum putabat Rex Suecus, tum ob bellum continuum cum Moscho, tum quia regiones Germaniæ transmarinæ omnes in causa religionis fauissent Dano, præter enim Holsatiam, quæ Dano paret, Pomerania tota, Melkielburga, Prusciæ ciuitates primariæ, Lubbeca et Hamburghum atque Lituania Lutheri doctrinam sequuntur. Hæc de Rege Suetiæ.

Annis ante aduentum nostrum duobus aut amplius coactum fuit episcoporum et totius cleri concilium in quo præter alia multa, festa corporis Christi ac B. Virginis restituta fuere. Decretum etiam fuit, ut missæ, cuius apud eos tunc erat usus, plures precationes piæ, ab antiquis receptæ insererentur. Statuit idem concilium præcationem ad Deum Patrem quæ paulo ante consecrationem dicitur bonam esse ac piam.

Post aduentum nostrum edidit Rex nouam quandam liturgiam quo sibi subiectos paulatim ad religionis mutationem præpararet, quæ quidem Liturgia præcipuis Ministrorum capitibus perniciem attulisse videtur. Multum enim huius occasione eorum existimationi detractum fuit, ut postea manifestum erit. Hinc ortæe sunt disputationes multæ, quarum auctores fuere M. Abrahamus [scholæ stockholmensis Rector et Olaus pastor stockholmensis] qui de Rege, quod eos suis officiis priuasset, vindicare se cupientes acriter Liturgiæ Regiæ sese opponebant. His etiam adiunxerunt se postea Professores duo Vpsalienses cum Regis concionatore. In primis Liturgiam superstitionis arguebant, quod preces haberet, quas sacrificaturus recitet, ad stolam, ad albam, ad casulam etc. Improbabant etiam quodam loco verbum (offerimus) quod ea uox Missam significaret, esse sacrificium iuxta Papistarum doctrinam. Denique impugnabant ea verba quæ ante consecrationem ponuntur (vt fiat corpus et sanguis Domini) censebant enim his verbis aliam consecrationis formam introduci, quam quæ apud euangelistas reperiatur. His accedebant quidam de vulgo Ministrorum, qui manus in Missa lauari ægre ferrent.

Anno 1576 mense februario indixit Rex Comitia, partim ob negotia sæcularia, partim ut congregatis omnibus episcopis quæstiones quædam de fide agitarentur. In his Comitijs Rex populum in hæc fere verba allocutus est. Audistis (o subditi) quæ a me pro pace et tranquillitate publica conseruanda gesta fuerunt, quid aduersus Moschi impetum et furorem fuerit statutum; nunc pauca de ijs quæ ad animarum salutem pertineant proferam. Non vos latet Ministros vestros parum religiosos templa collabi sinere, vestes sacras destrui atque adeo irreuerenter sua munia exequi, domi argenteis uti sciphis, in altari calicibus terreis, et loco patenæ orbe ligneo, ad hæc non

ubique seruare eandem in suis officijs faciendis rationem, sed quemque pro arbitrio sequi quod placet. Ad hæc vitia singula Ministrorum acclamante populo ita esse; sic vere agi, ut Rex pronunciarat, prosequitur rex. Cum itaque mihi decretum esset non meo duntaxat, sed et Archiepiscopi et episcopi arosiensis aliorumque doctorum virorum iudicio clerum reformare, religionem puram sequi, augere pietatem aliaque quæ ad Dei optimi maximi cultum pertineant, in Regnum hoc inducere, Ministri vestri, quæ eorum est impietas, nos hæresim, falsamque doctrinam in ditionem hanc inuehere, Papistarum errores reuocare, nolle nos nisi latinas conciones populo proponi, velle nos ab uxoribus suis Ministros omnes separare in vulgus spargunt, atque adeo iam aiunt centum millia Monachorum aduentare huc a nobis accersita. Nolite, nolite o viri probi huius modi maleuolis ac obtrectatoribus fidem habere, nolite aures vestras huius modi mendacijs dare, quibus inuidi isti animos vestros a Rege student abalienare. His auditis Plebs uno ore, contentaque voce Regem affatur. Rex serenissime nulla ijs vnquam apud nos erit fides. Te Deus, quoniam nostra tibi salus curæ cordique est, fortunet. Postquam his verbis populus suum in Regem animum beneuolentiamque testatus esset, Rex populum percunctatur: Vultisne (inquit), quotquot hic adestis, quæ S. Liturgia nuperrime edita continet, una mecum alijsque spectata probitate viris vel inuitis Ministris vestris approbare? si ea sententia estis, manus vestras erigite. Confestim populus magno applausu in cælum manus sustulit placere sibi quæ Liturgia complecteretur contestans. Rursus ad illud Rex redijt, ne blandis Ministrorum verbis se paterentur deludi, qui sua scelera religione tueri conantur. Nam simul (inquit) ut ob flagitia ad supplicium trahuntur se ob fidem luere, ob Dei gloriam poenas pendere, multitudini persuadere conantur. Cuius rei testis est Minister ille nequam ante paucos dies supplicio affectus. Statuerat enim is cum socijs suis meipsum, Reginam, liberos meos, omnemque progeniem regiam e medio tollere atque his verbis sceleris affines alloquebatur. O socij, nobis teneræ formosissimæque puellæ, ut ne vitam sibi eripiamus supplicabunt, infantes in c[unis ua]gientes[1] ad misericordiam nostra pectora moue-

[1] Papperet är här sönder.

bunt, obdurate animos, neminem cuiusquam misereat si saluus esse cupiat atque adeo si ipsum me misericordia commoueri videbitis, in pectus hoc ferrum omnes quam primum conuertite. O inauditam atrocitatiem, o plusquam ferinum pectus, o cor adamanto durius. Hunc tum hominem tam ferum, tam truculentum, tam immanem cum digna sceleribus præmia ferret, ore impudenti, pertinacique clamore dicentem vestris auribus omnes audiuistis, sibi a Rege propter Dei verbum supplicia inferri.

In eisdem item Comitijs statuit Regia Maiestas ut antiquo ritu dies Quadragesimæ carnium abstinentia obseruaretur, quod Regis Decretum sibi probari populus significauit, sed Ministros, nec a carnibus abstinere, neque permittere cuiquam ut ab usu carnium se abstineat. Hactenus ea quæ præponenda putabam.

Sub finem Aprilis in Suetiam venimus, fit rumor Jesuitas adesse, quo rumore ductus D. Herbestus ad Hospitium nostrum properat, salutat, gratulatur de aduentu. Ex hac porro congressione D. Herbesti, crescit fama de Jesuitarum aduentu. Postera vero die Regina per D. Herbestum de nostra presentia fit certior, renuntiat illa, ut P. Laurentius quoquo pacto celet professionem, cum paucis inde diebus audit Rex a Regina nos esse Stocholmiæ, gaudet, iubet tum ne Pater Laurentius qua esset Religione profiteretur, nedum professionem suam patefaceret, optare se ut sibi tum a natione Germanica, quæ in ea ciuitate frequens admodum est, tum a Ministris commendaretur, sic futurum, et ut liberior sit P. Laurentio ad regem accessus, et ne Ministrorum opera statim in ipsis initijs veniat in odium populi. Metus enim cuius supra causas adduxi, aperte Regem quicquam in hac re moliri non permittebat. Quamobrem etiam superiori anno P. Varsouicium, sacerdotem Polonum Societatis Jesu e suo Regno dimiserat. Prospere tota res adiuuante Deo euenit. Insinuat se P. Laurentius in amicitiam Germanorum; hi enim faciles sunt. Commendant eum Regi. Pergit Pater ad Ministros, sermonem miscet varijs de rebus permultos se iam annos exteris in regionibus operam litteris dedisse, fuisse se Louanij, Duaci, Coloniæ, audisse se Regiæ Maiestati in animo esse nouum instituere Collegium, venisse itaque se paratum Regi, si qua in re eius opera vellet uti, malle se patriæ suæ aut confini regioni pro-

desse quam exteris terris, se eorum auxilium implorare, ut qua sunt auctoritate et gratia apud Regem eum commendent. Ceterum Ministri homines illiterati promptitudinem latini sermonis et elegantiam mirantur, operam omnem promittunt, miseri laqueum sibi, quo suspendantur postea, sibi contexunt. Adeunt Regem, commendant virum. Rex gratam sibi esse commendationem eorum significat, gaudet in sinu rem dextre confectam.

Hanc opportunitatem nactus, Rex P. Laurentium in Theologiæ professorem cooptauit statuens, ut quotquot Stocholmiæ Ministri essent (erant autem plus minus 30) et inter scholasticos primæ classis auditores totidem pene numero Patris lectionibus interessent. Sed quonium Rex pro consuetudine sua, eo anni tempore ad arcem quandam amœno loco sitam animi recreandi causa proficisceretur commissa fuit cura Primario cuidam viro, ea præparandi quæ ad hanc lectionem pertinerent, ut scholam nouam, habitationem, vestes professori accomodas etc. Verum cum sueci (ut uulgo fertur) tardi sint, factum est ut P. Laurentius non nisi Julio paulo ante quam Rex rediret Stocholmiam lectiones suas auspicaretur.

Porro cum salutis nostræ inimicus omnem animarum fructum semper impedire contendat, excitauit æmulum quendam P. Laurentio Abrahamum scholæ Rectorem, is metuens ne per lectiones Patris de sua auctoritate et existimatione non parum detraheretur, animos auditorum subuertit atque alienos a Patre fecit. Progreditur tunc Pater quotquot auditores veniant, insinuat se in familiaritatem aliquorum, nunc hunc, nunc illum dante Deo ad fidem occulte reducit, plures lucraturus, si aperte licuisset rem proponere. Abrahamus autem aperto marte cum Patre congredi timebat sed latenter apud suos doctrinam eius carpebat. Quæ sane obtrectatio tanto perniciosior erat, quanto erat homo iste apud omnium hominum ordines gratiosior, fauebant enim aulici, fauebant ciues, quod eius concionibus eorum vitia non insectaretur, sed potius ad quælibet flagitia laxaret habenas. Carum habebant eum scholastici, quod remissior esset, eos ad studia non cogeret, quod potare, concursare ac pro libidine sua quemque dissolute viuere sineret.

Rex Julio iam exeunte Stocholmiam reuersus Patrem ad se vocat, familiariter vltro citroque verba habentur. Adest

Augustus. Aliquoties ad Regem vocatur Pater, omnis fere sermo a Rege instituitur de abusu sequacium Romanæ ecclesiæ, De vitijs Pontificum, Cardinalium, episcoporum et aliorum similium; Quæ rex afferebat pleraque mendacia erant, ab hæreticis ex Italia, Francia alijsque locis in Sueciam profugis in odium Papistarum excogitata ac Regiæ Maiestati relata. Adiungebat tunc Rex fere semper questiones aliquot theologicas. Pater autem frequenti obtrectationum fessus id unum præ cæteris sategit, ut Regem ab huiusmodi reprehensionibus abduceret, quod Dei auxilio ita perfectum est, ut deinceps de Pontificibus alijs id genus hominibus Rex honorifice loqueretur atque adeo ipsum summun Pontificem Romanum Principem totius orbis Præsulem agnosceret omnisque ecclesiæ caput confiteretur.

Interea vero in grauibus varijsque quæstionibus consulebat eum, qui ei a secretis erat, quod eum Patrum monumenta sedulo reuoluere sciret, verum cum is ipse in fide fluctuaret, certi nihil aut solidi regem edocere potuit.

Mense septembri cum festum Beatissimæ Virginis Mariæ adesset, noluerunt illud celebrare Abrahamus Rector et Olaus Pastor ciuitatis, quare Rex iusta ira commotus vtrique suum abstulit officium, interdixitque ne ibidem posthac ad populum conciones haberent neue suis egrederentur ædibus, habere se eos pro seditiosis hominibus, tum quod hoc Beatissimæ Virginis festum agere detrectarent, tum quod mense Junio festum Corporis Christi celebrare recusassent, contra quam ij ipsi biennio ante nostrum aduentum, publico concilio una cum toto clero statuissent et suis manibus signisque confirmassent. Hoc regis factum reliqui stocholmiæ aliorumque locorum Ministri ægerrime tulerunt. Habebantur enim hi duo totius Regni columnæ, a quorum iudicio cæteri fere in ijs quæ religionis sunt dependerent, unde fiebat ut quo audacius sese Regi opponerent, reliqui magis in erroribus confirmarentur. Concitant itaque Abrahamus et Olaus tum sermone tum scriptis varios Ministros, populum, scholasticos aduersus Regem et Patrem Laurentium. Rex illum ad oppidulum quoddam a Stocholmia longe dissitum relegauit, hunc ad Præposituram Vpsaliensem abire iussit, quod eum sciret nihil illic attentaturum propter episcopum Olao maxime infestum. Noluit eos Rex in vincula conijcere, maiora metuens mala. Solent enim vel cum iuste puni-

untur se ob Dei verbum affligi clamitare. Sperabat etiam sua clementia eos lucrifacere. In locum Pastoris Olai supposuit concionatorem suum existimans eum non fore molestum aut contrarium. Scholæ moderator idoneus nullus potuit reperiri. Ad tempus fuit suffectus Minister quidam indoctus, cui cum per occupationes alias ac ætatem ingrauescentem facere lectiones quattuor (quod onus Rectori incumbit) non liceret, una illi relicta Pater vnam, et ego reliquas duas assumpsimus quas pro summæ classis discipulis in Collegio nostro non in eorum scholis faciebamus.

Noluit autem Pater Laurentius tunc temporis oblatam sibi a Rege scholæ moderationem suscipere propter ea quæ ad Rectoris officium pertinebant. Eius iussu discipuli in funus, quoties primarius aliquis vir obijsset, prodibant, eius erat cantum docere quo in templis utebantur, eius munus alia multa postulabat quæ graui cum periculo erant coniuncta. Præparamus nos aliquanto tempore ad lectiones. Auspicamur eas octobri, quo mense multis egit Pater cum Rege de totius regni seminario instituendo.

In Nouembri secretarius cuius paulo ante memini legatus ad Pontificem a Rege mittitur. Perit is naufragio, nullus tum erat Regi cui animum suum maxime de rebus fidei crederet. Vocat proinde ad se Patrem solito frequentius, omnem suum animum familiariter detegit. Vltro etiam Regem frequenter adit Pater.

Circa hæc tempore Rex cum prædicto secretario nouam fabricauerat Liturgiam, quam duobus episcopis consentientibus in lucem ediderat, statuens, ut ea suscipiatur ab omnibus ministris, donec melior proferatur. Multi suasu Abrahami et Olai reluctantur, spargunt Regem Papisticos inuehere errores, quod pleraque illius Liturgiæ conformia essent romanæ. Ducenti pene Ministri conspirant, populum ad seditionem et Regem dignitate pellendum commouent. Ministri Vpsalienses acerrime de Liturgia ista digladiantur. Die Christo nascenti sacro, eam populo commendat Archiepiscopus. Postridie Minister quidam Vpsaliensis pio suggestu eam reprehendit. Rursum die qui D. Johanni sacer est, alius eam multis laudibus coram populo est prosecutus. Denique ipso ss. Innocentium Olaus in eam acerrime inuehitur. Rex his auditis euocauit ad se Vpsaliam pro-

fessores duos, quibuscum voluit Patrem disputare. Suasit Pater regi satius esse ut huiusmodi cum ijs institueretur disputatio, qua non solum argumenta eorum quibus capita quædam Liturgiæ catholicæ impugnabant, sed in vniuersum errores eorum omnes confutarentur, quod publico hominum conuentu factum est. Ter quaterue summa cum ignominia recesserunt, quin etiam a Rege ipso frequenter conuicti obmutuerunt. Subsequuti sunt Abrahamus et Olaus, cæteris opinione doctrinæ illustriores, sed hi etiam iuuante eo qui propria veritas est summum ex hac congressione dedecus tulere. Rursum ab integro inita est disputatio ijsdem 4 simul vires coniungentibus cumque se deuictos fateri nollent, quod tamen omnibus satis patebat, dixit Abrahamus se in hac re concedere nihil posse, nisi de sententia episcoporum omnium ac totius cleri, subiungente Olao, ne sine populi quidem totius consensione quicquam esse permittendum. Omnibus sane ineptiam suam admirandam atque adeo deridendam proposuerunt.

Porro Rex quoniam iam ante ex uniuerso Regno episcopos præcipuosque Ministros ac e vicis singulis rusticos duos paulo post Epiphaniæ festum affuturos conuocarat, rem omnem in illud tempus reiecit. Appetente igitur die, quo comitia haberentur, Rex quattuor istos aduersarios una cum suo concionatore quod ad eos defecisset, ad diuersas villas procul a ciuitate regia amandauit, ne præsentes suo veneno alios inficerent.

Adest dies comitijs præfixa Rex populi gratia (ut supra commemoraui) collecta, ministros omnes ad aulam accersit, antequam disputationem ingrediantur, iussit Liturgiæ hostibus ad sinistrum latus secedere, reliquis ad dextrum manere iussis, aderat librarius qui cuncta describeret, aderat et Pater pro Rege si quando opus esset responsurus; sinistram petunt episcopi duo, alter ut sese ostentet, alter ne odium fratris Regis in cuius ducatu diæcesin habebat sibi conciliaret. Dextram tenent Archiepiscopus cum alijs episcopis duobus ac prope 200 ministris, prima congressione quæ ad horas 5 durabat superantur Regis aduersarij una cum 286 clericis, sed quoniam die postera rursum a Rege desciuerant iterum Rege absente coram Comite Petro, viro ad catholicam religionem ualde propenso, et reliqua nobilitate acriter disputatum est. Rursum sub

vesperam conuicti liturgiam probant ac proxima die manu sua consignant.

Dimissis itaque ministris reuocantur quinque illi, quos ciuitate amandatos diximus, agunt cum ijs episcopi ac clerici qui remanserant, ut Liturgiam approbent, nihil proficiunt, pertinaciter illi suam sententiam tenentibus. Vnde Rex grauiter offensus illos se Regno suo eiecturum minatur.

Absolutis his disceptationibus in februario anno 1577 apud Regem conqueritur senatus de scholæ rectore negant eum parem esse tanto oneri, nec docerc recte nec moderari posse scholasticos. Statuit itaque Rex suasore consule iam catholico, ut moderatio scholæ ad Patrem deferretur, inita ratione aliqua qua pericula omnia cauerentur. Tunc Pater cæpit agere cum Rege ut se plane abduceret a communione hæreticorum neue eorum interesset sacrilegiis. Ministros vero sacerdotes non esse.

Scriptum M. Florentij Feyt reuersi ex Suecia breuiter explicans statum illius Regni quoad Religionis negotium.

Questiones episcopis a sua Regia Maiestate propositæ et ad easdem responsiones ultimo ab Archiepiscopo confirmatæ tamquam communi episcoporum responsioni ad easdem.

Questio prima.

Utrum verum christianæ doctrinæ fundamentum sit verbum Dei quod spiritus sanctus in sacra scriptura intelligi uoluit?

Respondetur: Indubitanter credimus et confitemur verbum Dei esse fundamentum immotum christianæ doctrinæ, quod spiritus sanctus scriptum per prophetas et Apostolos solum perfectum clarum et intelligibile ecclesiæ Dei reliquit.

Questio 2:a.

Vtrum ex catholica ecclesia intelligere oporteat, quæ sit sacra scriptura?

R. Catholica ecclesia, quæ fuit et est cætus christianorum hominum, ubicunque locorum primum voce Apostolorum vocatus, deinde scriptis eorum viuæ voci per omnia congruentibus collectus eandem doctrinam summa fide conseruauit, ad posteritatem transmisit et canonem condidit ex scriptis propheticis et apostolicis eminentissimæ auctoritatis, ut Augustinus testa-

tur lib. 11 de ciuitate Dei. Amplectimur igitur eam scripturam, ut sacram, sacrosanctam et inuiolabilem, quam nobis ecclesia catholica fideliter beneficio et gratia spiritus sancti conseruauit et commendauit.

Questio 3:a.

Vtrum ex priuati alicuius iudicio aut ex ecclesiæ catholicæ sententia de sensu sacræ scripturæ et quæ doctrina eidem consentiat constituere debeamus?

R. Sensum sacræ scripturæ genuinum ac proprium ex fontibus Israel (ut psalmista loquitur) hauriendum recte statuimus. Expendendæ siquidem sunt proprietates verborum ac phrasium secundum linguæ proprietatem qua primo tradita est scriptura. Deinde inter se diligenter conferendæ sunt scripturarum sententiæ. Quibus demum si accesserit catholicæ ecclesiæ sententia seu quod idem est sanctorum Patrum firmus consensus, verus scripturæ sensus haud dubie emergit. Nam eodem spiritu interpretanda est sacra scriptura, quo scripta est, quem cum sanctam et catholicam ecclesiam semper habere constat, pro varietate tamen donorum, eiusdem iudicio dextre intellecto in scripturarum intelligentia tutissime niti possumus.

Questio 4:a.

Vtrum catholica ecclesia in his omnibus talis testis sit, ut ei certo fidere possimus?

R. Esse, nam ecclesia catholica numquam a Christo deseritur, promissionesque a Christo Proprio habet non præualituras contra eam portas inferorum, sed semper fore columnam et firmamentum veritatis, veræ doctrinæ testem.

Questio 5:a.

Vtrum Patrum ecclesiæ consensus sufficienter catholicæ ecclesiæ sententium doceat, ut illud catholicum credere possimus, quod illi vnamiter et magno consensu constanter tradunt?

R. Ingens a Deo beneficium esse ecclesiæ, quod sancti et orthodoxi Patres diuinitus exitati, non solum scripta prophetica et apostolica integra conseruauerint, sed etiam contra tot hæreticorum corruptelas defenderint suisque lucubrationibus ea copiose explicauerint. Catholicæ itque ecclesiæ sententiam in illorum scriptis agnoscimus, et eos testes veritatis a Deo donatos grati recepimus eorumque consensui certo fidimus, nam

articulos fidei ac totius christianæ doctrinæ ad salutem necessariæ, ut consentienter et constanter patres orthodoxi tradunt, ita et copiose perpetuam catholicæ ecclesiæ sententiam in singulis partibus seu articulis ostendunt. Catholica itaque veritas et uerbo Dei et scripturæ consentanea ea est quam omnes orthodoxi semper et ubique complexi sunt, si quidem horum consensus recte intellectus et non deprauatus a sacra scriptura sensuque ecclesiæ numquam dissidet. Singulis autem sanctis patribus tantum tribuendum est, quantum ipsi alijs uel sibi tribuendum censuerunt. Ostendunt enim primas partes deferendas sacræ scripturæ, sibi autem tantum tribuendum, quantum scripturis et firmis rationibus probare possint. Manebit igitur sacræ et canonicæ scripturæ integra sui auctoritas, cui spiritus sanctus, de cuius præsentia nec a nobis dubitandum est, præsidet.

Verba archiepiscopi in litteris posita.

Si ista responsiones dextre intelligantur quæstionibus propositis satisfactum esse non dubito et meam hanc esse sententiam affirmo.

Till frågan om den s. k. successio apostolica inom svenska kyrkan.

I den för ett antal år sedan förda striden om Petrus Magni's biskopsvigning i Rom, häfdade professor H. Hjärne gent emot sin katolske motståndare framgångsrikt denna vignings verklighet.

Den s. k. *successio apostolica* inom svenska kyrkan skulle väl därmed anses vara vindicerad. Men nu befinnes det, att framlidne biskop C. A. Cornelius i sitt arbete *Svenska kyrkans historia efter reformationen* I, s. 130 uttryckt tvifvel om ärkebiskop Olaus Martini någonsin blifvit invigd i sitt höga ämbete. »*Väl uttalar Messenius* — säger han bl. a. — *en förmodan att så skett. Men någon säker underrättelse därom saknas, och starka skäl tala för den meningen, att Olaus aldrig blifvit ordinerad*» (nämligen till ärkebiskop). Här skulle

alltså en lucka i vigningsföljden sannolikt vara förhanden. Det anförda yttrandet har vållat bekymmer och oro inom svenskvänliga, anglikanska kretsar i utlandet[1], då man ej rätt vetat huru man hädanefter skulle förhålla sig till den svenska kyrkans biskops- och prästvigning, om man från sin ståndpunkt kunde betrakta af svenska präster utförda rent prästerliga förrättningar såsom giltiga eller icke o. s. v. Den oerhörda vikt, den engelska högkyrkan lägger på successio apostolica, gör ju detta förklarligt.

Emellertid är här ej ringaste skäl till oro. Redan i min afhandling om L. Paulinus Gothus[2] har jag fäst uppmärksamhet vid, att Upsala domkapitels protokoll för den 11 juli 1601 innehåller bl. a. följande utsago: »*Och wans tå alles betеenkande, att Inauguratio* (näml. ärkebiskopens) *skulle hollen bliffua Tempore S. Laurentii*», samt att J. Raumannus i sin likpredikan öfver Olaus Martini uttryckligen betygat, att han invigdes den 16 augusti 1601.

Raumannus' vittnesbörd om själfva faktum torde så mycket mindre kunna jäfvas, som han var samtida med händelsen och såsom professor vid universitetet i Upsala väl underrättad om förhållandena. Troligen var han själf närvarande vid ärkebiskopsvigningen, enär han först i oktober 1601 lämnade Upsala för att anträda en studiefärd till utlandet. (Annerstedt: Ups. univ. hist. I, 103). Möjligt kunde ju likvisst vara, att Raumannus' minne svikit honom i fråga om dagen för vigningen, då han uppgifver den såsom sex dagar senare än domkapitlets anförda beslut gifver vid handen. Men äfven denna möjlighet är helt och hållet utesluten. Ty det visar sig, att en annan, icke mindre vittnesgill samtida, nämligen Johannes Thomæ Bureus i sina dagboksanteckningar för år 1601 bekräftat icke blott faktum, utan ock själfva dagen för det-

[1] Enligt enskilda skrifvelser till mig bl. a. från Amerika rörande saken. Man synes här hafva förbisett, att Cornelius i denna såsom i så många andra punkter endast följt sina föregångare, ehuru han måhända gifvit ett något starkare uttryck åt sitt tvifvelsmål. Jfr L. A. Anjou, Sv. kyrkans hist. ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde årh. s. 73 not 2 samt Th. Norlin, Sv. kyrkans hist. efter reformationen I, 1 »Rättelser och tillägg» till s. 173.

[2] Del I s. 83 not 4.

samma, då han vid den 16 augusti har nedskrifvit: »*Ärkebisp wigning*»[1].

Det kan således ej längre råda det ringaste tvifvel därom, att Olaus Martini verkligen blifvit invigd till sitt höga ämbete. På denna punkt förefinnes alltså icke heller någon lucka i svenska kyrkans s. k. *successio apostolica.*

Herman Lundström.

En politisk predikan från 1698, oriktigt tillskrifven Jakob Boëthius.

Långt tillbaka i tiden sträcker sig seden att från predikstolen göra inlägg i dagens frågor och särskildt tadla öfverhetens tillvägagående. Prästen som demagog är en företeelse, hvilken träder oss till mötes, så fort som prästerna börja bilda ett från lekmännen skildt stånd eller en klass. Deras egenskap af folktalare framträder ej minst under reformationstiden, då prästerna i många fall uppträdde som verkliga folktribuner. Vi behöfva endast erinra om Olaus Petri, som från sin »korg» i Stockholms storkyrka så oförfäradt vågade angripa den världsliga öfverheten. Ja, till och med 1571 års kyrkoordning, hvilken som bekant allmänt tillämpades till 1686, befaller predikanterna »att ofta förmana folket, att de betänka», huru undersåtarne skola förhålla sig mot öfverheten och öfverheten mot undersåtarne. Ej heller skulle de *vara blödiga* till att straffa, hvad straff är värdt och i synnerhet de grofva laster, som nu så godt som allmänt hafva fått öfverhanden i världen, nämligen hor, mord, dryckenskap, dobbel, eder och banskap, girighet, flärd och falskhet, vantro, vidskepelse o. s. v. Dock fick detta ej ske af hat eller på ett personligt sätt, ej heller fick man smädligt tala om någon främmande nation eller land, ty slikt är hvarken kristligt eller till någon för-

[1] Se Bureus', anteckningar utgifna af G. E. Klemming. Samlaren, årg. 1883 s. 19.

bättring[1]. Detta stadgande upprepas äfven i följande kyrkolagsförslag, hvaribland i Gustaf Adolfs af 1619(?)[2].

1686 års kyrkolag medgifver äfven i kap. 2 § 2, att prästerna skulle få behandla världsliga saker i predikan, ehuru man anser nödvändigt att stadga, det sådant måtte ske »med beskedelighet och varsamhet, utan obetänksamhet och förmätenhet uti tal eller omdöme om the saker, som en del intet förstå och som läroembetet egentligen intet angå; skolandes the, som sig härutinnan förgripa, och med någon otidighet och otjenlighet på predikstolen framkomma, första gången med näpst och hårdt tilltal anses, och om the oftare ther med beträdas sättjas från sitt ämbete, thet the således missbrukat och vanvårdat hafva». Äfven inskärpes såsom i 1571 års kyrkoordning, att främmande nationer ej finge smädas, ej enskilda personer angripas, däremot fingo laster tadlas, men varsamt[3].

Att 1686 års kyrkoordning ej heller på minsta sätt satte en gräns för politiska föredrag från predikstolen, finner man bl. a. af Ananders predikningar mot lånebanken och de 1693 hållna predikningar, som prisa enväldet. Sistnämnda år förekommer äfven en vid tiden för dr. Ulrika Eleonoras begrafning hållen predikan, som tadlar det smicker till öfverhetens fromma, man gjort sig skyldig till i egoistiskt syfte, och uppträder emot uppmaningen att vara öfverhetens trälar samt opponerar sig mot påståendet, att öfverheten ej skulle taga skatt, utan endast fordra igen hvad som är dess tillhörigheter[4].

Oppositionen bland prästerskapet fick fritt spelrum genom Karl XI:s död. Redan den 13 maj 1697 måste förmyndarregeringen aflåta bref till Upsala domkapitel, däri den säger, att den ogärna försport, att vid konungens död en del präster »så under predikandet som eljest till några obetänkta tal och expressioner sig under tiden utlåta, hvilket så väl emot deras prästerliga ämbete som en rätt undersåtlig plikt och skyldighet sträfvar, kunnandes sådana obesinnade tal någon eftertänklig konsekvens eller farlighet, särdeles hos den en-

[1] K. O. af 1521. v. Feilitzen, K. O. och förslag därtill före 1686, I, s. 27 ff.
[2] A. a. I. s. 369 f.
[3] Jfr Anjou, Sv. kyrkans hist. efter 1593, s. 513.
[4] Anjou, a. a. s. 513 ff.

faldige allmogen med sig draga». Därför uppmanas domkapitlet, att »påminna och åtvarna» sitt stifts präster, att de noga i akt taga, »huru de vid detta beklagliga tillfälle och alltid eljest sina ord och diskurser föra och intet till något otjänligt sig utlåta, som hos församlingen och deras enfaldige åhörare kan någon förargelse, irring eller sällsamt eftertänkande gifva», hvaröfver de skulle hålla en noga uppsikt[1]. Den 2 juni föredrogs brefvet i domkapitlet, hvarvid beslöts, att brefvet ofördröjligen skulle delgifvas prostarna till prästerskapets efterrättelse[2].

Ärkebiskop Olof Swebilius skref också samma dag till prostarna, att prästerna hvarken i predikan eller under diskurser skulle utlåta sig »öfver närvarande högst sorgeliga tillstånd annorledes än Guds ord och deras ed dem föreskrifva». Han förmodar vidare, att ingen »lärer vara så förläten af sin undersåtliga plikt och skyldiga lydnad samt egen välfärd», att han ej rättade sig härefter. Den brottslige kunde i annat fall ej »undvika det straff, som honom, i fall han detta utur akt låter, efter dess förtjänst öfvergå lärer»[3].

1697 var också ett olycksår för Sverige i flera afseenden. Under vintern 1696—1697 rasade nämligen en förskräcklig hungersnöd i landet, som bortryckte 100,000-tals människor, hvartill i Stockholm kom slottsbranden, vid hvilket tillfälle konungens lik med knapp nöd kunde räddas. På sommaren 1697 utbröto febrar som en följd af hungersnöden o. s. v. Att i dessa och andra vid denna tid inträffade olyckor se ett Guds straff för folkets synder, var naturligt. Att under sådana omständigheter ej heller öfverheten var fri från skuld, kan man lätt förstå. En 15-årig prins på tronen var nog också ett straff. Kom så riksdagen, som begynte i mars 1697, vid hvilket tillfälle alla stånd, *utom* prästeståndet, yrkade på, att konungen själf skulle taga styrelsen om händer. Prästerskapet uppträdde på det bestämdaste häremot[4]. De öfriga stånden

[1] *Kungl. bref H. 8*, s. 171 ff. U. D. A.

[2] *U. D:s protokoll 1697*, s. 555 ff. U. D. A.

[3] *U. D:s koncept-bok 1697* 2/6. U. D. A.

[4] Danska ministerns berättelser f. 1697. Fryxell, Handl. rör. Sveriges hist. IV, s. 125, 129, 140.

lära dock äfven de ha blifvit betänksamma, då konungen vid kröningen ($^{14}/_{12}$) själf satte kronan på hufvudet och lät ärkebiskopen endast smörja sig samt uraktlät att aflägga den sedvanliga kröningseden[1].

Det första mer ostentativa uppträdandet från prästernas sida skedde dock genom Mora-prosten Jakob Boëthii skrifvelse till landtmarskalken Gripenhjelm, i hvilken han företrädesvis framhöll, att det var för tidigt för den 15-årige konungen att själf taga regeringen om händer. Den 17 dec. fängslades han och sattes i förvar i Stockholm[2]. Samtidigt härmed fann man en dag en s. k. paskvill uppslagen på riddarhuset. Häraf kan man se, säger danske sändebudet i bref till sin regering af den 25 dec. 1697, att det ej fattades onda »gemytter»[3]. Denna paskvill, kallad »Pasqvinus Veridicus», angriper på det häftigaste regeringen och i synnerhet konungens rådgifvare, bl. a. Piper, hvilka kallas Machiavellister, samt utöser tillika sin vredes skålar öfver prästerskapet. Detta stånd säges vara orsaken till missbruken i staten; men måste nu röna, »hvad efffterfolgd derass Råd och Ja qväde hafva velat». Prästerna redde sig dock bäst, ty de ha lärt att nära sig af lefvande och döda människor, dem de ej unna jorden, förr än de »af dem hafva et faseligt mångleri». Härifrån undantages likväl välmenande präster. Skriften uttrycker äfven sitt beklagande öfver, att dessa Machiavellister förmått ständerna i »tvädräkt och blind ifver» att förklara konungen myndig, då han i stället borde ha fått lära ännu mer[4]. Härpå kom som svar »Marforius Pasquino Veridico», hvilken är hållen i en mer satirisk ton[5]. Den instämmer i den förre paskvillens klagomål. Att missförhållandena ej skulle bli afhjälpta, var att vänta, säger dess författare.

Konungens öfverdådiga upptåg och försummelse att vid sina regeringshandlingar inhemta förfarne mäns råd väckte naturligen allmän ovilja, företrädesvis bland prästerna, som inga-

[1] A. a. IV, s. 140.
[2] A. a. IV, s. 141. Jfr Anjou, a. a. s. 468.
[3] Fryxell, a. a. IV, s. 150.
[4] Tryckt hos Fryxell, a. a. IV, s. 178 ff.
[5] A. a. IV, s. 185 ff.

lunda ansågo sig böra se genom fingrarna med obetänksamma handlingar, om det också var en konung, som gjorde sig skyldig till sådana. Ett gynnsamt tillfälle att sjunga ut, med hvad som låg på hjärtat, yppade sig också vid firandet af tredje allmänna böndagen, den 15 juli 1698, då man predikade öfver den af kungl. maj:t i januari gifna böndagstexten, som för högmessan och aftonsången var hemtad från profeten Jeremias. Högmessans text löd (Jeremias 2, v. 19): "**Thet är tine ondskas skull / at tu så plågat warder / och tine olydnos at tu så näpst warder. Altså måste tu få weta och förfara / hwad Jemmer och Sorg thet med sig hafwer / at tu öfwergifwer Herran tin Gud / och icke frucktar honom / säger Herren Herren Zebaoth**". Aftonsångens text var äfven hemtad från Jeremias och löd (k. 14, v. 7): "**Ach Herre / wåra Missgärningar hafwa thet ju förtient: Men hielp doch för tin Nampn skul. Ty wår ohöruheet är stor / ther wij emot tig med syndat hafwe**"[1].

Dessa texter gåfvo, såsom danske ministern berättar i skrifvelse till sin regering, »alla» präster anledning att »tage meget ilde af sted paa prædichestoelene» och häckla det lif, som nu föres, i det de vidlyftigt explicerat texten: »*Vee det land, hvis Konge er et barn*». I forna tider hade hjältar styrt folket, men nu oerfarna barn och främlingar. De förklarade sig vara skyldiga att säga ifrån detta, och man kunde ej därför beröfva dem mer än lifvet. Man trodde att prästerna hade bildat en komplott och att »Herrarne» voro invecklade däri[2]. Den 20 juli visste samme minister berätta, att en af de nyssnämnda prästerna, som varit utförlig i sin predikan, har måst lämna extrakt af densamma. Ministern tillägger också för sin del, att konungen ej har samma affektion för prästerna som hans fader, ej heller dessa sådan till honom. Den 23 hade advokatsfiskalen affordrat prästen konceptet till predikan[3].

Huru förhöll sig med saken och hvem som höll den celebra predikan, upplyses af följande bref af d. 30/7 1698 från Karl XII till ärkebiskopen och domkapitlet i Upsala, hvilket

[1] Kungl. maj:ts böndagsplakat 1698. 4:o Sthlm 1698 (Årstrycket f. 1698).
[2] Fryxell, anf. a. IV, s. 229.
[3] A. a. IV, 229.

äfven är märkligt för det lugn, med hvilket den unge kungen behandlar detta angrepp mot majestätet: »wij blijfwe i Nåder föranlåtne Eder här innelyckt att tillsenda Advocat Fiscalens klagan jempte en afskrifft af Conceptet till den Högmesse Predikan, som Predikanten under wårt Guardie M:r Brovallius har hållet utj Riddarhuus och S:t Claræ kyrkior sidste stoore böndag. J läre fördenskull af densamme befinna utj hurudane swåre och mycket anstötelige expressioner och ordesätt han vnderstådt sigh att utbrista, utj sådanna saker, som medh större waarsamheet på Predikstohlar hade boort handteras och uthalas; och som wår Kyrkiolag nogsampt underrättar Predikanterne medh hwadh beskedligheet dhe böra umgås, när någon text gifwer dhem anledning att thala om werdzlige saker och beställningar att dhe affhålla sigh från obetänksamheet och förmätenheet utj thal eller omdöme om dhe Saker, dhe intet förstå, och dhem enfalligom ey kan lända till förkoffring och upbyggelsse i lära och lefwerne; dy hafwa wij och medh så myckit större misshagh förnummit och låtet oss föreläsa denne Brovallii förbe:te förgrijpelige omdömme och lastwärde expressioner, som dhe eij annat, änn en serdeles förargelsse och widrige efftertankar hoos hans största deelen eenfaldige åhörare har förorsakat kunnat; Hwarföre så tillbörligt och kiärt, som det är oss, att Predikanterna äre alfwarsamme i sine Predikningar utj det som tienar till alles vppbyggelse och tillwäxt utj all gudachtigheet, så straffwärdigt och misshageligt böre wij och hålla, när dhe på Predikstolarne och för gemene Man inblanda sådane påminnelsser och ärender, som beröra det höga Kongl. wäldet, tillijka medh det werdzlige Regementet, sampt hwad der wed kan finnas nödigt att blifwa disponerat, till gudz nampns ähra som altijdh det förnämste wårt ögnemåhl, dess församblingz upbyggelsse, wårt och wårt Rijkes wällstånd, och alle wåre trogne vndersåthares vpkomst och wällträffnadt; och oansedt wij effter wårt anträde till Regementz Styrelssen ey hafwe låtit oss falla tröttsampt, att hafwa alt beswär, omsårg och efftertänkande ospart på det högsta att befordra och handhafwa alt det som tillbörligt och rättwijst waret, så kan det lijkwäll ey annars än förorsaka hoos oss en mycken stoor olust och missnöye, att wåre egne vndersåthare, och i synnerheet dhe af Prediko-Embetet, af

sijdo sättiandes dheras undersåthelige wördnat och Embetes rätte Zele, sökia wed allmänne tillfällen att tadla och mästra det, som dheras okunnigheet och nedrige omdömmen ey bör eller kan wara underkastat, mindre förswarligt, att blijfwa gemene man förestält och intryckt, som den förre andre underwijsningar böre lembna, och de senare andre lärdomar hafwa att förwänta, änn att det således bör ankomma och stanna uppå sådane saker, hwarest, jempte förorsakat förargelse, fattas alt det, som till en rätt uppbyggeligheet kan tiena och erfordras; wij hafwa altderföre, och förr änn wij wijdare hafwa welat läggia handen widh denne, Saken, funnet för rättwijst, hermedh i nåder att anbefalla Eder, det I utj Consistorio förekallen denne Brovallius och öfuer hwart och ett tingh, som anstötligt finnes, inhämpta hans förklaringh, och sedan inkomma hoos oss jempte dessa nu Eder tillsende skriffter, medh Edert underdånige betänkiande, till hurudan correction och straff han har giordt sigh brotzlig, då wij wele deruthinnan wijdare förordna det som rättwijst är, och derjempte wara betänkte på dhe Medell, som kan förekomma och hämma een och annans sielfzwåld och kitzligheet på Predikstolarne, twert emoth dheras Eedz plicht, och den förmaning Prediko Embetet i Gudz H. ord och den allmenligen uthgångne Kyrkiolagen, lemnat och anbefalt är»[1].

Brefvet upplästes i domkapitlet d. 8 aug. 1698, då man för ändamålet höll e. o. kapitel i närvaro af ärkeb. Swebilius, professorerna J. Svedberg, L. Norrmannus och Djurberg, hvarvid ärkebiskopen angaf orsaken till sammanträdet. Man beslöt, att Brovallius skulle citeras till kapitlet till d. 25 aug[2]. Härom underrättades kungl. maj:t.

D. 25 hölls åter e. o. domkapitel, hvarvid gardes predikanten mag. Petrus Brovallius hade inställt sig. Man uppläste för honom kungl. brefvet och advokatfiskalen Kroks »klagomål» öfver B:s predikan. Ärkebiskopen beklagade, att »någon af ståndet skulle vara så obetänkt, att uti så ovarsamma utlåtelser sig yttra», och gaf B. tillåtelse att antingen afgifva muntlig eller skriftlig förklaring, hvilket han hälst ville. B.

[1] Orig. i U. D. A. »*Kongl. bref 1696—1700. H. S*», s. 307 ff.
[2] *U. D:s prot. 1698*, s. 117. U. D. A.

begärde att få afge skriftlig förklaring, som skulle vara färdig d. 29 aug.[1].

Dock var B. redan den 26 aug. färdig med sin förklaring, hvarför e. o. domkapitel åter hölls nämnda dag i närvaro af ärkebiskopen, prof. Svedberg, Ljung och Laur. Norrmannus. B. uppläste själf punkt för punkt sin förklaring. Ärkebiskopen frågade, sedan han uppläst förklaringen, om han hade något att muntligen påminna, innan konsistorium företog saken till behandling. Han förklarade då, att han i brådskan ej haft nog tid, att »i alla stycker sin mening förklara», bedjande, det kapitlet ville tyda hans förklaring till det bästa. Därpå tog han afträde.

Sedan jämförde kapitlet förklaringen med advokatfiskalens »klagomål» samt självfva predikan. Härvid gjorde man den anmärkningen, att B., ehuru han sökt ursäkta sig, dock icke kunde »undgå sig mycket ovarsamt hafva utlåtit sig», för det *första* emot kungl. maj:ts höga person, förklarande, att kungen ej hade »prudentiam regnativam», för det *andra* emot dess höga ämbetsmän »utaf militärpersoner». Härför ställdes han till åtal.

Man fömanade honom att taga sig tillvara för sådant och »circumspecte et caute tahla om S. Regia Majestate, effersom officium concionatoris bör wara inskränckt inom sina limites; warandes icke enligit med hwar och en, at taxera vitia imperantium, mycket mindre in loco publico thär om tahla och ingenerera de enfaldiga någon skadelig tanke om Öfverheten. Så komma civilsaker icke eller egendtel:n dem til at tahla på, som Prediko Embetet förwalta». Han erkände sitt fel och bad kapitlet, att det täcktes »interponera sig för Honom, at Han i Nåder måtte blif:a förskont för swårare correction, och i vnderdånighet förtyda hans sak til thet bästa, then han icke bättre tillförene hade förstådt; Yterst betackade Han för Faderl. förmaningar och att han så sachmodigt blifwit handterad». Därpå afträdde han åter.

Sedan diskuterade man i kapitlet om »den plikt», som B. skulle vara hemfallen till. Man öfverlade om, huruvida han ej genast borde »priveras officio», hvarvid domkapitelsledamö-

[1] *U. D:s prot. 1698*, s. 122.

terna stannade i olika meningar. Därför uppsköts sammanträdet till eftermiddagen. Då beslöt man, att Brovallius »så länge» kunde behålla prästämbetet, emedan kungl. maj:t i nåder förbehållit sig rätt, »att förordna om straffet, hvad som rättvist pröfvas, sedan konsistorium först med sitt betänkande i saken är inkommet». Detta beslut meddelades B. Han begärde också skriftligen hos domkapitlet, att det »täcktes för honom om nåd hos kungl. maj:t intercedera» [1].

Först d. 21 sept. 1698 uppläste notarien i kapitlet utkastet till skrifvelsen, som skulle afgå till kungl. maj:t. Dagen därpå diskuterade man dess innehåll, då äfven prof. Djurbergs utkast upplästes. Han frågade »om man icke sist må definiera causam och alligera rationes sententiæ?» Då svarades, att brefvet måste först adjusteras, »som angående consistorii betänkande blifver loco protocolli [2]. Den 28 sept. kom man dock öfverens om innehållet i skrifvelsen, som skulle afgå till kungl. maj:t [3].

I den d. 28 sept. daterade skrifvelsen till kungl. maj:t säger kapitlet bl. a.: »Konsistorium har låtit sig angeläget vara» att inkalla B. inför sig. Af hans försvar framgick, att hans »uppsåt och mening aldrig varit sådan, som han var anklagad för, alldenstund han utaf den anledning, som den förordnade texten honom gaf samt dem disposition, han uti förklaringen hade sig föresatt att följa, beskrifver de plågor, som Judalandet uti profeten Jeremias tid öfvergingo och tryckte, och dem lämpar till vårt lands närvarande tillstånd, därmed att komma närmare till att föreställa orsaken till sådant straff och plågor, som är människornas ondska och obotfärdighet, och därbredvid haft afseende uppå högst salig hans kungl. maj:t, eders kungl. maj:ts högst älskelige herr faders, prisvärdast i åminnelse, berömliga gärningar och kristmildhet emot de fattige, utan den ringaste tanke att tala på eders kungl. maj:ts höga kungl. dispositioner, tagandes däraf anledning att visa, hvad svårighet regementsbördan med sig hafver, och tillika, efter sitt ämbetes och undersåtliga plikt, lära och för-

[1] *U. D:s prot. 1698*, s. 124 f. U. D. A.
[2] *U. D:s prot. 1698*, s. 139, 141. U. D. A.
[3] A. prot. s. 149.

mana åhörarne att hafva trogna förböner för eders kungl. maj:t med annat mera, som hans skriftliga förklaring vidlyftigare innehåller och in originali härjämte underdånigst bifogas. Och ehuruväl han uti samma förklaring söker sig att ursäkta och sin sak förtyda, så har dock konsistorium intet funnit densamma så fullkomlig och nöjaktig, att hon kan befria berörde Brovallius ifrån felaktighet och obetänksamhet, emedan han ju uti predikan har anfört främmande ovarsamme och anstötliga ordasätt, hvilka icke allenast synas vilja gifva en annan mening, än han påstår sig haft hafva och intrycka hos åhörarne eftertänkliga omdömen, utan äro ej heller med den H. Skrift likmätiga, såsom då han säger, att åhörarne utan glasögon kunna se och själfva göra adplication... Ej heller har han så talt om krigshjältar, som skriften lärer, att man intet skall på dem sig förlåta såsom en köttslig arm, utan i allting gifva Gudi ärona, ehuru det är stort ett straff, när Gud bortrycker sådana stridbare hjältar (Esaias 3, v. 2), så är dock Gud lätt att uppväcka en David emot Goliat och en Gideon emot de medianiter samt gifva konungarna uti deras unga år prudentiam regnandi, som han gjorde med de tvänne unge konungar, konung Salomon och Josias, när han ett land och rike välsigna vill. Fördenskull har konsistorium honom dessa och flera hans ovarsamma, förgripliga och otjänliga utlåtelser allvarligen under ögonen ställt, görandes det äfven oss af allt hjärta ont, att de som skola vara Herrans tjänare och präster icke blifva inom de gränsor, som Guds ord och kyrkoordningen dem föreskrifva, utan med en obekant zele snarare skada och förarga än uppbygga och förbättra. Dock emedan han inför Gud betygar, det han aldrig härvid hafft någon perversam animam eller vrångt uppsåt och mening att röra Herrans smorde, fast mindre att gifva sina åhörare några vidriga eftertankar emot sin höga öfverhet, man tycker illa vara, att han härutinnan så ovarsam och obetänkt varit, underdånigast bedjandes, att eders kungl. maj:t i nåder täcktes detta hans fel och förseende förlåta och tillgifva, försäkrandes han, att med Guds hjälp hos honom intet skall fela af den underdåniga vördnad, som han är skyldig sin allernådigste öfverhet, som han ock aldrig skall underlåta att hos sina åhörare intrycka det, som deras under-

såtliga plikt dem påminna kan. Ty är konsistorium bevekt att för honom tillika fälla en underdånig förbön, att eders kungl. maj:t utaf kunglig nåd och mildhet behagade mer se uppå andans ämbete han förer, än dess brottslighet, och honom i så måtto förskona, att han med den näpst och tilltal måtte ansedd blifva, som eders kungl. maj:ts kyrkolag kap. 2 § 2 förmäler. Som vi ock därhos lefva uti det underdånigste hopp och fasta förtröstan, att eders kungl. maj:t med kunglig nåd allt framgänt täcktes omfatta predikoämbetet och Guds ords rättsinniga lärare, hvilka inför Gud ett svårt ansvar hafva och kristliga öfverhetens hägn och beskydd i dessa sista farliga tider behöfva». Domkapitlet slutar sin skrifvelse med följande önskan: »Den Högsta Gud wille nådigst uppehålla och till Långliga tijder bewara E. K. M:tt sampt styrkia till E. Kl. M:z höga och swåre Regementes lyckelige uthförande med all wälsignad framgång till Gudz Nampns ähras befrämjande, Försambl:s upbyggellse, Ed. Kongl. M:z odödel. förnöyelse och hela Fädernes-Landetz förkofring och wälståndh»[1].

Af denna domkapitlets högst intressanta skrifvelse framgår gifvetvis, att Brovallius mening nog varit att ge majestätet några snärtar; men att han vid ransakningen fann sig föranlåten att falla till föga och fullkomligt förneka allt sådant. Han visste naturligen, hvad han hade att befara, om han stod fast vid sina uttalade åsikter. Det gällde, om också ej lifvet, så dock med säkerhet fängelse och förlust af ämbetet. Att domkapitlet dessutom behandlade mannen synnerligen välvilligt och med öfverseende, framgår af hela ransakningen.

Konungens slutliga dom är mig obekant[2]. Visserligen säger danske ministern redan d. 27 juli i bref till sin regering, att den präst, som nyligen predikat så skarpt, blifvit »pardonerad»[3]; men som vi sett, är konungens skrifvelse till domkapitlet med befallning om undersökning i saken daterad d. 30 juli, således 3 dagar därefter. Att han blifvit fullständigt benådad är säkert, ty intet förekommer i protokollen eller bland kungl. brefven, som säger att han blifvit dömd till nå-

[1] *U. D:s koncept-bok f. 1698*, s. 133 ff. U. D. A.

[2] *I riksregistraturet* (R. A.) finnes åtminstone ingen kungl. resolution i saken.

[3] Fryxell, a. a. IV, s. 230.

got som helst straff eller suspension. Hvad vi känna om mannens senare öden bestyrker äfven detta.

Rörande mannens lefnadsöden meddelar Munktell[1] åtskilligt. Petrus Brovallius föddes i Falun den 27 febr. 1664, där fadern var komminister, sedan kyrkoherde i Gagnef. B. blef student 1680, magister 1691, prästvigd 27 april 1692, e. o. predikant vid lifgardet 1693, ordinarie pastor därstädes 1696. Rörande sistnämnda utnämning kunna vi ur domkapitlets arkiv meddela, att Karl XI d. 5 nov. 1696 befallde domkapitlet att anställa examen med de tre sökandena till ordinarie predikantbeställningen vid kungl. lifgardet, nämligen mag. Samuel Törling, mag. P. Brovallius och mag. Daniel Nordling, »på det man dereffter må kunna antaga den som capablast är och sig in Examen bäst består»[2]. D. 14 anställdes examen, då alla 3 lika bra bestodo profvet, hvarför kungl. maj:t enligt domkapitlets utlåtande själf finge afgöra, hvilkens meriter voro störst.[3]

1700 och följande år var Brovallius konung Karl följaktlig i fält såsom hans lifpredikant. Blef 1702 kyrkoherde i Köping. 1710--1711 låg han i tvist med kyrkoherden Christernin i Björkeby om kontraktsprostebefattningen. B:s skrifvelser i saken lära utmärkt sig för synnerlig skärpa i orden. 1738, d. 20 juli, dog han. Munktell anför, att: »En berättelse är, att han för något oförsigtigt yttrande om kungen en tid suspenderad», hvilket ju kan vara riktigt. Orsaken härtill känna vi. 1705 höll B. prästmötespredikan i Västerås, som blef tryckt i Stockholm 1720. 1710 ingaf han till konsistoriet i Västerås en berättelse om en sällsam naturföreteelse i Köping, som finnes tryckt hos Hallman, Beskrifning öfver Köping (1728, s. 128 ff.).

Slutligen förtjänar undersökas, hvem som först kommit upp med, att Jakob Boëthius skulle ha hållit den här åsyftade predikan. I *Nordische Samlungen*, som kom ut 1755 och innehåller en samling aktstycken rörande Boëthius[4], nämnes

[1] Västerås stifts herdeminne, I, s. 336 f.
[2] *Kungl. bref H. 8*, s. 109. U. D. A.
[3] *U. D:s prot. 1696*, s. 467. U. D. A.
[4] II, 1, s. 1—208.

intet därom. Lika litet förekommer något dylikt nämndt i Lönboms *Anecdoter om Namnkunnige och Märkwärdige Swenske män*, som kom ut 1770 och där en längre biografi finnes öfver Boëthius[1]. Ej heller nämnes det i Gezelius' *Biografiskt Lexikon*. 1811 fördes polemik mellan *Nya Posten*, utg. af B. J. Törneblad, och *Journal för Litteratur och Theater*, utg. af P. A. Wallmark, bl. a. rörande Boëthius, men där nämnes lika litet något rörande någon af honom hållen predikan. Först 1812 i den af Erik Mikaël Fant författade »*Vita Mag. Jacobi Boëthii*», som kom ut som dissertation, yttras, att Boëthius *säges* (»dicitur») äfven ha hållit en predikan, hvars början löd: »*Ve det Land, hvars Konung ett Barn är;*» men ingen källa anföres.

Sedan har detta utan vidare upprepats af Palmblad 1836 i *Biografiskt Lexikon*[2] och därifrån kommit in i den öfriga litteraturen. Nyligen har också i tidningspressen[3] cirkulerat påståendet, att Boëthius hållit sagda predikan samt därför blifvit fängslad, hvilket ju är bevisligen oriktigt. Redan Anjou har ock i sin *Svenska kyrkans historia efter 1593*[4] uttryckt tvifvelsmål beträffande predikan i fråga. E. L. Petersson yttrar i sin 1878 utkomna bok: *Prosten i Mora Jacob Boëthius*:[5] »Att han (B.) skulle hållit en predikan öfver ämnet: ve det land, hvilkets konung ett barn är, såsom man ofta uppgifvit, är alldeles icke styrkt, förekommer icke alls under hela rättegången omnämndt, hvilket man dock hade kunnat vänta, och finnes ej anfördt i någon af de samtida källor, vi haft att tillgå».

Hvem som hållit den celebra predikan, torde nu vara klargjordt, och har vår historia därigenom blifvit fattigare på en legend.

---

[1] St. IV, s. 1—62.
[2] II, s. 356.
[3] Se t. ex. »*Vårt Land*» n. 245 för 1900 19/10.
[4] S. 514 not.
[5] S. 39, not. 1.

Carl M. Kjellberg.

Prästeståndets den 23 September 1723 ingifna underdåniga memorial angående religionsvården.

Då nedanstående memorial kan anses såsom en ögonblicksfotografi af ställningen inom den svenska kyrkan vid ifrågavarande tid torde det förtjäna offentliggöras.

»Underdånigst Memorial.

Såsom hvar ock en rättsinnig ock om Gudz församblingz frid ock wälstånd ömhiertad christen wisserligen har orsak sig at bedröfwa öfwer then i wår försambling alt mer och mer sig nu inritande beklagelige irring, splijt ock oreda, altså måste det i synnerhet gå oss utaf präste-ståndet till sinnes, hwilka hafwa oss then wården af Gudi anförtrodd at waka öfwer Zions murar ock med all sorgfällighet söka thess refwor at bota.

Gudz trogne ock innerlige åkallande om hielp ock wällsignelse, at kunna härtill efter handen något godt skaffa ock uträtta, giöre wij oss äfwen i underdånighet försäkrade, at hoos Eders Kongl. Maij:t eij sakna thet nådiga bijträde, som sakens wicht och höga angelägenhet fordrar.

I sådant afseende kommer nu hoos Eders Kongl. Maij:t consistorium regni följande måhl underdånigst at andraga:

I. Är för en tijd sedan skiedt, at i the så kallade Ståckholmiske Påsttijdningar under n:o 21 är wordet offentel:n kungiort, thet probstens i Uhmeå, Herr Nils Grubbs åhr 1721 här i Stockholm in 8:vo tryckte berättelse om kyrkiodisciplin finnes til kiöps hoos bokbindaren Klem på wästerlånggatan. Thenna tractat är then samme, om hwilken til Eders Kongl. Maij:t consistorium regni d. 15 Maij sidstl:e underdånigst skrifwit ock nu äfwen har orsak at beklaga, thet han så dristel:n giöres allmän, ehuru han först utkommit, utan något consistorii censur, ock sedan warit, såsom anstötelig, alt framgent påtalad. Ock är thet icke nog, utan thet förehafwer ock bem:te probst, som han sielf genom skrifwelse til consistorium holmense af d. 27 Maj sidstledne låtit förstå, at låta af trycket utgå the 2:ne skriffter, om hwilka consistorium regni i bemälte sin underdånigste skrifwelse äfwen förmält; nembl:n (1) magister Thelins anmärckningar öfwer berörde probstens Grubbs tractat ock (2) hvad han, probsten Grubb,

åter till mag:r Thelins förläggande har sammanskrifwit; hwilket, såsom consistorium regni lätteligen ser, til intet annat tiänar, än til et bedröfweligit utwidgande af then allaredan omkring sig frätande beklagelige splijt ock twedrägt. Altså, til möijeligaste förekommande af et sådant owäsende, finner hos Eders Kongl. Maj:t consistorium regni sig nödsakat än ytterligare underdånigst at anhålla:

(1) thet Eders Kongl. Maj:t wille nådigst ställa til wederbörande upsyningsmän öfwer boktryckerierne alfwarsamma ordres, at hwarken thesse nu sidstbenämde eller andre dylike skriffter, som torde försökas, måtte uppå något sätt i dagzliuset blifwa befordrade;

(2) at then i underdånighet sökte commissionen uti Uhmeå måtte med thet aldra första til en så önskelig, som högstnödig wärckställighet blifwa befordrad; hwarwid åter 2:ne omständigheter sig yppat, hwilka böra Eders Kongl. Maij:t i lika underdånighet föredragas:

(a) Hafwer theologiæ professoren i Upsala, doctor Daniel Lundius, hwilken tilförenne warit förordnad thenna commissionen at biwista, genom skrifwelse af den 27 Juni sidstl:ne gifwit wid handen sit siukliga tilstånd, som honom nödsakar sig aldeles therifrån at ursächta. Såsom förthenskull i hans ställe en annan god man wille erfordras;

(b) altså hemställes Eders Kongl. Maij:ts nådigste wälbehag, om icke jämte biskoppen ifrån Åbo, doctor Herman Witte, hwilken äfwen ifrån archi-episcopo ock consistorio upsaliensi blifwit anmodad thenna förrättning sig at påtaga, the tilförene af consistorio regni i underdånighet föreslagne wackre ock skickelige prästmän, probsten i Tierp, magister Nicolaus Wallerius ock Eders Kongl. M:ts håf-predikant, magister Magnus Sahlstedt kunde komma thenna commissionen att bestrida.

(c) Är af consistorio regni förnummit, thet Eders Kongl. Maij:t i nåder behagat genom skrifwelse af d. 13 Martz sidstl:ne förordna lagman Grönhagen, at såsom præses the til thenna commissionen hörande måhl ock ärender med the flere förordnade bisittiare til ransakning upptaga. Eders Kongl. Maij:t lärer icke onådigt anse, thet consistorium regni sig understår härwid i underdånighet at gifwa wid handen, huru thet vill gå prästeståndet under ögonen, om emot alla tijders *l*åfliga bruk ock plägsed uti wår försambling en politicus skall komma att præsidera ock föra ordet uti en sådan commission, som idel religionsmål ock ecclesiastique ärender hafwer at uptaga, under-

söka och skiärskåda; at förtiga then olikheten, som eij synes willia medgifwa, at en biskop kan wara assessor, ther en lagman skall wara præses.

Förthenskul, såsom underdånigst förmodas, lärer Eders Kongl. Maij:t i anseende til sakens hägn, wigt ock angelägenhet nådigst finna godt, at ock honom direktionen eller ordets förande wid bemälte commission warder anförtrodt.

II. Til Eders Kongl. Maij:ts nådigste ock högrättvijse främjande hafwer präste-ståndet wid riksdagen åhr 1720 genom skrifwelse af d. 11 Julj, som härjämte copialiter medfölijer, i underdånighet hemställt så wäl i gemeen, hvad the tijd effter annan utgångne hälsosamme religions stadgars ock förordningars oföränderlige wid macht hållande kan angå, som i synnerhet 2:ne följande måhl, nembl:n

(1) at ingen, af hwad stånd han wara må, måtte äga frihet at resa til utrikes orter, förr än han blifwit wederbörligen förhörd och befunnen fast ock wähl grundad uti christendomens kundskap, samt at the, som ifrån resorna hemkomma, måtte äfwen ställas til förhör, uppå hwilka orther the sig uppehållit hafwa etc.;

(2) at inga skriffter, i synnerhet theologiska, måtte tillåtas uti dagzliuset at framkomma, utan at auctorens eller translatorens namn uttryckeligen tilsättes eller hoos censorem angifwes. Uppå prästeståndets wägnar hafwer ock effter anmodan præses consistorii holmensis, doctor Swen Caméen sökt til at efterhöra, hwad til thessa måhl kunde blifwa giort, men hafwer ännu eij fått ämne at gifwa therom något särdeles wid handen. Imedlertijd, såsom förfarenheten nogsamt wisar, at häremot både i en ock annan måtto löpande bedröfwelige exempel mera til- än aftaga, kan för denna gången prästeståndet eij eller underlåta at giöra om bemälte måhl så i gemen en underdånig påminnelse, som ock i synnerhet än ytterligare thertill foga: (1) Hwad angår them, som ämna sig til utrikes orter, at, til så mycket större trygghet om förordningens effterlefwande, ingen måtte få literas salvi passus, förrän han, til förwahr i thet rum, ther passet undfås, ingifwit tilliteligit beskied, at han är wederbörligen examinerad ock i christendomens kundskap god ärkiänd, samt at the ifrån utrikes orter hemkommande, hwilka genom affall giort förargelse, måtte på något sätt sig med församblingen igen försona. (2) Anbelangande anonymiske böcker ock skriffter, at the, som på någons förklening ock smädande utgå, icke allenast måge förbiudas här i

riket at tryckas, utan ock at utifrån införas ock distraheras; och at i thet fallet Kongl. Placatet angående pasquiller ock smädeskriffter, daterat d. 21 Aprilis a:o 1665, måtte alfwarsamligen handhafwas; at således the obetänktes sielfswåld och vanart måtte effter möijeligheten styras ock hemmas, men then oskyldige med beskydd och fredande hugnas. Härtill kommer (3), at ock finnas under tiden sådanne, som wähl gå med sina skriffter, them the tänkia uti dagzliuset befordra, then ordenteliga wägen, så at the låta themsamma behörigen censurera, men taga sig dock sedermera thet sielfswåld at under aftryckandet ett ock annat förändra ock tilsättia, hwarigenom irring ock oreda kan upwäckas. Ock wore förthenskull nödigt, til en sådan egenwillighets hämmande, at om någon, effter ågången censur ock undfångit tilstånd til en tractats publicerande af trycket, skulle sig fördrista af egen godtyckio något at inflicka, thet samma tå måtte alfwarsamligen beifras ock alle exemplaren confisceras ock indragas.

III. Emedan man utaf the i nästförflutne åhren utkomne theologorum evangelicorum skriffter förnimmer at wid riksdagen i Regensburg arbetas på den evangeliska ock reformerta religionernas förening ock man nogsamt är öfwertygad, at en sådan religionernas blandning är emot Gudz heliga ord ock hans församblingz rätta frijd ock välstånd; förthenskull anhålles i underdånighet, thet Eders Kongl. Maij:t täcktes i nåder beordra sine ministrer i romerska riket, at i all giörlig måtto sådanne syncretistiska rådslag afböija, och i synnerhet, thet Eders Kongl. Maij:t ville i nåder hindra, at sådan mixtura religionum eij måtte införas i then ännu Sweriges Crona tillhöriga provincien Pommern ock hennes Kongl. Maij:ts allodial amt Catrineborg.

IV. Är högeligen till beklagandes thet stora missbruk, som här i staden måste förspörjas, at både en ock annan af fremmande religion och lära, tvärt emot Kongl. förordningarnes tydeliga förmående ock oacktat hvad theruppå utaf prästerskapet talas eller i wederbörande foro angifwas, taga sig det sielfswåld at upföda sina barn uti samma sin fremmande lära ock låta them fremmande gudztiänst biwista. Om hwilken egenwillighets hämmande förthenskull funnits oumgiängeligit, Eders Kongl. Maij:t i underdånighet härigenom att söka, så att the, hwilka kunna i så måtto namngifwas, måtte ther-

före lagligen tiltalas, ock hwad härtils emot förordningarne är skiedt owägerligen ändras ock rättas.

V. Eij mindre måste beklagas then oreda, som alt mer ock mer will sig utbreda, i thet att the så strängeligen förbudne hemlige sammankomster, genom hwilka eij ringa willfarelser till den offenteliga Gudztiänstens samt the dyra nådemedlens förackt i mången enfaldig inplantas, hafwa dock icke kunnat med et åstundat effter-tryck härtill hämmas ock afstyras. Eders Kongl. Maij:t har consistorium regni all orsak underdånigst at tacka, som til thetta hälsosamme ändamåhls befrämijande nådigst förordnat, at Högst Sahl. Konung Carl den Tålfftes häremot affärdade Placat skall å wisse tider af prädikestolarne upläsas. Wore thet så wähl, at ock alle wederbörande til samme påbudz handhafwande sit embete alfwarligen fullfölgde, wisserligen skulle therigenom til wår anfächtade församblingz rolighet något godt kunna skaffas ock uträttas; ther twertom, när sådant lemnas handlöst, then oförswarliga egenwilligheten än mera styrkes. Beder altså consistorium regni underdånigst, thet Eders Kongl. Maij:t af lika nådig försårg för Gudz församblings wälfärd täcktes högwijsligen föranstalta, att icke allenast (1) med bemälte Placats upläsande å wisse tijder måtte stadigt continueras, utan ock (2) särdeles personer tilsättjas att noga efterse, hwarest slike conventicula pietistica eller hemlige sammankomster anställas, på thet placatet med efftertryck må handhafwas, emädan prästerskapet hwarken har thertil tijd eij eller sådant anstå will; såsom ock (3) enär någon warder angifwen ock öfwertygad at hafwa häremot egenwilligt förfarit, at then samme tå måtte anses såsom then ther Eders Kongl. M:ts höga förbod upsåtligen brutit; ock (4) tå något consistorium här eller ther med klagemåhl emot slikt förfarande inkommer, at sådant måtte med giörligaste skyndsamhet afhielpas ock ingalunda blifwa nederlagt eller på tiden utdragit, såsom thet ther uti slika saker mera än i andra till ondskans styrkande tiänar; ock at i synnerhet med them, som äro präster eller tänkia sig til thet heliga prediko embetet, måtte, när the förnimmas föra anstöteliga lärostycken ock eij willia genom förmaning låta sig rätta, then alfwarsamheten brukas, at the effter omständigheterna antingen med förlust af sine embeten straffas eller ifrån all befordring uteslutas, så länge the sina anstöteligheter behålla. Dragandes (5) i öfrigit til Eders Kongl. Maij:t consistorium regni then underdåniga tilförsikt, at Eders Kongl. Maj:t will hafwa allernådigst

reflexion uppå the berättelser, som warda ifrån consistorierne uti sådanne måhl giorde, emedan the på sin aflagde dyra ed effter Gudz ord slika saker skiärskåda ock, såsom af Guds ord upplyste, billigt kunna hållas före at genom Herrans nåd rätt finna sig i thet, som om läran dömas skall, såsom äfwen Kongl. Maij:ts nådigste bref, dat. d. 11 Augusti a:o 1708, consistorierne tilbiuder at utan widlyfftig process stella them, som giort sig misstänkte, til förhör ock afdömande ock sedan med berättelse theröfwer til Kongl. Maij:t inkomma.

Thetta med hwad mera förmodar consistorium regni kunna genom Gudz nåd thertil tiena, at then i wår försambling yppade beklagelige split ock oreda skall kunna effterhanden dämpas ock undanrödias; besynnerl:n om ock Eders Kongl. Maij:t i nåder täcktes beordra iustitiæ cancellern at hafwa en noga ock alfwarsam upsickt, at the tijd effter annan utgångne, hälsosamme religions stadgar ock förordningar eij måge utan laga tiltahl ock näpst af någon förkränkas; hwarom förthenskull consistorium regni (6) underdånigst beder. Ock såsom under thenna ännu påstående riksdag här i staden eij utan bedröfwelse måst förmärkas, at jämwähl innom wårt stånd befinnas sådanne personer, som giort sig nog misstänkte at hos sig hysa then pietistiska surdegen, i thet the genom mörka ock twetydiga ordalag samt elliest hårda ock obetänksamma predikningar til andras förkastande ock försmädande Gudz wärda försambling oroa ock sine åhörare i confusion ock ovisshet bringa, ja ock genom offenteliga skriffter sin böijelse för thet pietistiska swärmeriet icke fördöllia; hwilket otilbörliga ock mycket straffbara sielfswåld utaf sådanne personer, som skulle långt bättre förstå ock weta andra på rätta wägen at anleda, eij kan utan aldraskadeligaste påfölgd lemnas opåtalt eller släppas handlöst. Altså finner consistorium regni sin skyldighet fordra, at nu äfwen (7) i underdånighet anhålla, thet Eders Kongl. Maij:t täcktes i nåder förordna, at archibiskoppen måtte ju förr ju heldre sig hijt förfoga ock taga sig til biträde begge här warande consistoriorum præsides ock assessores ock, om så nödigt pröfwas, flera gudfrucktige, lärde ock försökte prästmän, at så wähl thessa prästmäns förhållande, såsom ock alt öfrigit, som til religionens renhållande, missbruks afskaffande ock en sann christendoms i lära ock lefwerne uphielpande kan pröfwas oumgiängeligit, med hwarannan uptaga, undersöka ock, så wida them tilkommer, afgiöra. Til Eders Kongl. Maij:t drager consistorium regni then underdåniga

tilförsickt, at Eders Kongl. Maij:t lärer högwijsligen finna thet wara then renaste ock ordenteligaste, så wähl som i alla församblingens tider then bepröfdaste wägen, at religionsmåhl warda uppå theras undersökande ock afgiörande, hwilkom församblingens närmaste wård är anförtrodd, förnemligast lemnade; lefwer ock sålunda i then tilförlåteliga förtröstan, at Eders Kongl. Maij:t täcktes thenna oförgripeliga mening allernådigst gilla ock til en önskelig wärckställighet bringa låta.

Hwarigenom Eders Kongl. Maij:t warder wisserligen giörandes thet, som länder Gudi til ähro ock Hans dyrtköpte försambling til förmån ock fromma; hwilken wällsignelse wij troligen tilönske ock med diupaste wördnad in til döden förblifwe,

Stormäcktigste Allernådigste Konung,

Eders Kongl. Maij:ts aldraunderdånigste och troplicktigste undersåtare,

På samtel:e prästeståndets wägnar

Torst. Rudéen.

Stockholm d. 23 Sept. 1723.

Originalet till nu meddelade memorial förvaras i riksarkivet. Tyvärr är jag f. n. icke i stånd att uppgifva dess signum. Men då den ofvan aftryckta afskriften ombesörjts af framlidne arkivarien E. W. Bergman, innebär ju detta en god borgen för tillförlitligheten.

E. Wermcrantz.

Bref från Andreas Rydelius.

Ehuru Rydelius intager ett lysande rum i det sydsvenska universitetets annaler och tvifvelsutan är en bland svenska kyrkans och kulturens mest betydande personligheter under 1700-talet, torde kännedomen om hans djupt anlagda personlighet och lifsåskådning äfven inom kyrkliga kretsar i vårt land vara ganska ringa. I akademisk examen kan man t. o. m. hafva erhållit ett rätt vackert betyg i kyrkohistoria utan att egentligen ega någon kunskap härom. Åtminstone får man af den vid de teologiska examina i Upsala länge an-

vända handboken i svenska kyrkans historia icke veta mera än, att »den ej mindre gudfruktige än lärde filosofen och teologen» uppträdt mot villoläraren J. C. Dippel. I den paragraf, där man enligt öfverskriften skulle få reda på »*framstående lärare inom den svenska kyrkan*» vid ifrågavarande tid (1693—1793), äro hvarken Rydelius eller hans lysande samtida Eric Benzelius d. y. ens nämnda. Och dock stå — såsom en litteraturhistorisk forskare nyligen yttrat — dessa båda personligheter »såsom väldiga portalfigurer vid inträdet till den bildningens byggnad, som utgör frihetstidens ära.» Af de två tilldrager sig från kyrkohistorisk synpunkt onekligen Rydelius största intresset; och ingen vän af vår kyrka och hennes häfder skall ångra en närmare bekantskap med denne ädle tänkare och teolog af äkta svenskt kynne.

Bland Rydelius' hittillsvarande biografer synes ingen hafva för sin skildring tillgodogjort sig de förträffliga källor för en djupare och allsidigare kännedom om hans intresseväckande personlighet och religiösa uppfattning, hvilka hans bref bilda. Åtskilliga, delvis högst karaktäristiska sådana finnas dock ännu i behåll, och måhända komma några af dem att efterhand offentliggöras i denna tidskrift. Början må ske med *ett bref från Rydelius till regeringsrådet Olof Sandberg.*

Brefemottagaren, som tillhörde den sedan 1815 utdöda adliga ätten Sandberg n:o 1486, väl att skilja från den ännu fortlefvande ätten af Sandeberg n:o 2094, var född 26/11 1697 och afled 23/1 1750. I politiskt afseende tillhörde han enligt Anrep det holsteinska partiet. Mellan honom och Rydelius har tydligen en rätt liflig brefvexling särskildt i religiösa frågor egt rum, och ett djupt band af inbördes förtroende synes hafva förenat de båda männen. I ett bref, dateradt Lund den 25 jan. 1736 (Bl. *kongl. bibliotekets* autografer), uttalar biskopen följande önskan: »däns högstas nåd, som alt hittills har bewijst sig så krafftig till ömnig uplysning uti her regeringsrådets hierta, föröke sig!» Och samma bref undertecknar han sålunda: »Med uprichtig kärlek förblifver iag intill min död wälb. her regeringsrådets hörsammeste tienare Anders Rydelius». I ett annat, något tidigare (dat. Lund d. 21 sept. 1735) bref från densamme till densamme *(ibidem)* rekommenderas

en »ung magister wid nampn Sommar». På ett särdeles vackert sätt framlyser här den gamle f. d. akademiske lärarens varma intresse för den unge mannen. »Jag kan försäkra på min ärlighet, — heter det sålunda bl. a. — att jag aldrig hos någon yngling har förmärkt mindre ungdoms svagheter än hos dänna. Han har icke allena ständigt sträfwat sig fram i studierna, som han ock där till warit upmuntrad af sitt mycket qwicka och speculativa ingenio, utan ock framgijnt låtit hos sig lysa dygd, Guds fruchtan och benägenhet till alt gott, dessutan from och städze liuflig, så att jag offta har undrat, uti hwilken wrå dän gambla Adam hos honom sig monde förborga, effter dän så lijtet synts till...»

Det bref, som här nedan meddelas, aftryckes efter det i Gjörwellska brefsamlingen på kongl. biblioteket i Stockholm förvarade originalet. Brefvet är tyvärr odateradt, men måste vara författadt senare än Rydelius' prästvigning år 1725, eftersom af detsamma framgår, att han vid tiden för dess författande var präst. Vi våga tro, att läsaren med lifligt intresse skall taga kännedom om detta, en hel liten afhandling bildande bref, i hvilket Rydelius med omisskänlig personlig värme gent emot den pietistiska ensidigheten utvecklar sin ståndpunkt i vår lutherska bekännelses kardinalpunkt. Brefvet meddelas troget efter förf:s originalmanuskript. Endast med afseende på interpunktionen och bruket af stora bokstäfver hafva nu gällande grundsatser blifvit följda.

Wälborne her Regeringsråd.

Dän högwichtiga saken, om hwilken wälborne her Regeringsrådet främst behagat yttra sig i sitt sidste [bref], gifwer mig ock första anledningen till att yttra mina tankar om samma sak såsom hörande till allas wårt aldradyraste ändamål. Jag betingar mig samma frijhet, som her Regeringsrådet oss emellan brukat och som jag intet twiflar, att iu dess utlåtelse flutit af kärlek och nijt om christendomens förbättring, så skall ock dän allwetande Guden wara mitt witne, att hwart och ett mitt ord skall flyta af samma springekälla.

Sedan wår evangeliska tro och i synnerhet läran om rättfärdiggiörelsen i de nyare tider begynt på alla sidor så hårt att bestridas

och anfächtas, icke allena nu af de påfwiska, utan ock af många andra nyare wederparter, har iag med största bekymber samt bön och åkallan och Guds ords flitiga ransakande sökt att få här om en fullkomblig andans öfwertygelse i mitt eget samwett. Jag är ock genom Guds nåd emot alla widriga apparencer blefwen där om förwissad.

Jag säger: *emot alla widriga apparencer;* ty jag nekar intet, att här äro stora lijknelser på andra sidan. I synnerhet är till beklaga, att intet alle predikanter äro nog förståndige och försichtige uti sina predikningar, och andans mening antingen intet siälfve grundel[igen] förstå heller intet så utföra, att hwar och en, lärd och olärd kan där af finna sig[1], huru tron bör wara beskaffad, och huru hon bör pröfvas af andans fruchter, hwilka de äro och af hwad kännetecken de skola kännas åtskilda ifrån de döda gärningar och äfven ifrån de skenfagra, som krafften hafva förlorat. Jag bekänner, att dätta felet kan wara en orsak, hwarför så många af dän enfaldiga hopen, de där lefwa i gångbara synder, ändå trösta sig wid sin tro och intet lättel[igen] kunna hielpas utur dänna willfarelsen, som de kanske från barndom[en] fått i hufvudet. De som äro af större förstånd och kunde bättre weta, om de aldrig så litet skickade sitt hiärta till att betrachta dänna saken, taga sig lijkwäl här af skäl till att bemantla sitt skrymterie och se gärna, att de hafwa något att förebära. Här till komma ock de wrånga uttydningar, hwarmed dän i sig själf sannfärdige och helt oskyldiga läran i dänna yttersta tiden är worden förklenad och giord förhatelig, icke allenast hos fromma och wälmenande utan ock hos alt för många wärdenes barn, de där äliest om sanningen äro intet bekymbrade[2] men se dock gärna, att de få några religionsidéer af nytt mode att spela med och hafwa sin lust däraf att de kunna rifva om kull något af dät gambla och därmed reta och bry prästerna.

Min tid tillåter nu intet att härutinnan wara så widlyfftig, som sakens wicht och skälens ömnighet på wår sida kunde fordra. Jag will ock tro, att dät wid dätta tillfället är onödigt, emedan jag håller för, att her Regeringsrådet allenast har andragit dänna sin satz såsom ett twifwelsmål och icke som en sin mening, om hwilkens sanning

[1] De två sista orden hafva skrifvits öfver det öfverstrukna ordet *förstå*.

[2] De båda sista orden äro skrifna öfver raden i st. f. de ursprungliga, men öfverstrukna: *aldeles indifferanta*.

han utur Guds h. ord menar sig wara alldeles öfwertygad. Därför will jag allenast gifwa honom några puncter att betänka, för än han om en sak af så högt wärde något wist hos sig sluter. Jag hafwer et prof, hwar med jag plägar hos mig pröfwa, om en lära, som rörer grunden af dän christeliga tron, är sann heller falsk.

1. Är hon falsk, om hon intet kan förswaras utan att rifwa om kull åtskilliga andra trosstycken, som oför[n]ekel[igen] höra till trones grund, och föliachtel[igen] tala twärtemot Guds ord äfven i dät, som aldratydeligast är oss i skrifften upenbarat.

2. Är en lära grundfalsk, om hon icke gifwer Gud hela äran för wår salighet, utan delar henne emellan Gud och oss.

3. Äfven om anfächtade och öfwer sin synd öfwermåttan bedröfwade siälar uti dätta sitt anfächtningstillstånd eij finna uti henne någon fullkomblig tröst och uprättelse.

4. Om en lära icke af missförstånd utan af sin egen innerliga natur och beskaffenhet gifwer anledning till säkerhet och gudlöshet, och icke tvärt om, då hon rätt förklaras och rätt förstås, gifwer bästa och säkraste anledningen till Guds sanna fruchtan, så är hon icke allena odugelig utan ock högst skadelig och följgachteligen falsk.

Dätta sista profvet allena har her Regeringsrådet hafft sitt afseende uppå. Men jag will fölia ordningen effter och i Herrans nampn pröfva läran om rättfärdiggiörelsen med alla 4 dässa upptecknade profven. Saken skall därigenom blifva tydeligare och sanningen mer öfvertygande.

1. Hwad nu dät första angår, så kan wår församblings lära om rättfärdiggiörelsen genom tron allena på Jesu Christi förtiänst intet förkastas, utan att nödvändigt draga med sig öfwerända större delen heller rättare sagt alla de tros-artiklar, som höra till kärnan af wår christendomb. Aldraförst måste dän diupaste grundstenen till wår evangeliska tro upvisas, nämbl. läran om återlösningen heller Christi fullkombliga fullgiörelse och betalning för all werdenes synder. Hwaraf följer, att Christi pinas historia intet annat är än en artig comœdia, hwaruti en wiss person föreställes oss att imitera, som med sin ödmiukhet, lydna och tolamod har omsider triumpherat öfver werldenes högmod, olydna och otolighet. Dät kunde alt sammans uträttas af en annan, blott menniska, dän Gud tächtes med anda och nåd, styrka och krafft där till begåfwa. Dät behöfdes då intet, att Messias skulle iämte sin mandomb wara en Gud. Faller altså Christi gudomb

bort och drager effter sig treenighetenes hemblighet. Ja, här af fölier ock, att Christus, såsom en annan menniska är aflad och född i synd, fast han i proportion till sina nådegåfwor har kämpat mot sina medfödda begärelse[r] med långt större macht och däm öfverwunnit. Således blifver oek synden ringare i wåra ögon, och arfsynden måste då räknas för intet, alldenstund siälfwa frälsaren har warit dän undergifwen. Om ock Christus war allenast som ett dygdeexempel oss gifwen, så hade då Gambla Testamentets fäder intet gagn af hans upförande, emedan de dänna comœdian aldrig fingo se ageras; och lijkwäl wete wij, att de ock genom tron på samma Christum äro wordne salige, Act. 15; och jag kan effter dän satzen intet begripa, att dät war till saligheten så högnödigt, att antingen för däm heller oss att hafwa någon kunskap om Messias, hwilken kunskap dock Christus siälf fordrar till saligheten. Joh. 17, coll. Act. 4. Gud kunde lijka lätt äliest genom sin anda beweka meniskan till kärlek; och hwad behöfdes mer, om tron intet annat är än kärlek, och om wij genom wår kärlek till Gud och nästan warda helgade och genom helgelsen rättfärdigade? Ändtel. fölier här af, att Gambla Testamentsens levitiska ceremonier, med alt sitt twång, hafwa warit idel fåfänga. Sannerligen, om de intet hafwa hafft sin betydelse inpå Christi lidande och betalning med sin blod för all werldenes synder (som de dock wisserligen hafwa hafft), så synes tusen gånger lijkare, att de hafwa hafft sin uprinnelse af menniskodicht än dän aldra wijsaste Gudens befallning. Dät hade icke heller äliest giorts behof, eij heller warit rimmeligit, att Christus skulle blifwa inför Gud siälf en förbannelse, som han lijkwäl effter Guds egen domb war. Deut. 21—23.

Att alle dässe tros-puncter så tätt med hwarannan sammanhänga, att dän första af däm eij kan nekas utan att neka alla de andra och än fler, dät se wij klart där af, att merendels de wederparter, som hafwa anfächtat läran om rättfärdiggiörelsen genom allena tron, de hafwa måst påtaga sig att neka alt dät andra, som nu är upräknat, och än mycket mer. Ja, dät är märkeligit, att nöden har ock twungit däm till att tala förachteligen om Guds skrifna ord. Ingen kan neka, att iu dässa känneteckner äro fula; och fölia dock alla med dän ena lärans förach[t]else, om rättfärdig[g]iörelsen, såsom hon skulle bestå i helgelsen och intet från henne i någor måtto wara åtskild.

2. Här näst kommer mig till att bewisa, att Gud intet får behålla hela äran för wår salighet, om wår rättfärdiggiörelse intet annat är än helgelse. Tron blifver då intet annat än kärlek; ty all helgelse består i kärlek, såsom dän där uppfyller lagen effter Pauli egen utlåtelse. Altså hafwe wij då uti oss siälfwa alt, hwad wij böre trösta och tro uppå. Wij tröste då på wår kärlek, när wij tycke, att dän finnes uti wårt samwett; och dät är intet att trösta på Gud och hans barmhertighet, fast mindre på wår frälsares betalning för oss. Monne icke äran, åtminstone half, tages då ifrån Gud, effter wij intet kunne sägas trösta på honom allena, så länge som wij hafwa något wårt eget att trösta uppå. Men hwad kan i Guds ord wara tydeligare, än att Gud will allena hafwa äran för altsammans och att wij på honom allena måste sättia alt wårt hopp. Kärleken ärar fuller, om han är uprichtig. Men som han här i lifwet aldrig kan fullkombligen hållas ren ifrån all mixtur af egen kärlek, hwaraf för orsakas många swaghets-synder, så blifwer Gud och därmed intet rätt ärad. Wij måste försaka oss siälfva och alt wårt och fölgachteligen all wår ära, och wij kunne aldrig mer försaka oss siälfva och wår ära, än då wij sättie all wår förtröstan på Gud allena och på honom, som för oss har gått i döden. När wij uti wår salighetssak dät giöre, så få wij smaka hans barmhertighet i wårt hierta och så kunne wij intet annat än wara tacksamme och innerl. älska honom, som har så nådel. tagit oss utur dödsens och fördömelsens käfftar. Uti dät förra består tron och rättfärdiggiörelsen, och uti dät senare helgelsen. Dän förra är Guds wärk in totum et tantum, men i dän senare har menniskans bemödande och arbete, kamp och strid sitt rum.

3. När frågan är, huru en hårt anfächtad siäl, som twiflar om nåd hos Gud, aldra krafftigast kan tröstas, så swarar jag med försäkran om sanningen därpå, att en fullkomblig tröst ligger uti wår lära om rättfärdiggörelsen af tron på Christi fullgörelse, men uti dän däremot stridande läran slätt ingen. Dät wet jag ock af förfarenheten; ty, ehuru jag sent är blefwen präst, så har iag dock i fölie af min wida bekantskap fått till göra med många hårt anfächtade siälar, som en långan tid warit outsäijel[igen] plågade af twiflagtighet om G[uds] nåd. Thetta enda läkplostret har omsider botat deras förkrossade hiärtan, att de låtit sig intala, att deras ängslan och bekymber war ett wisst tecken, att en uprichtig tro war där, fast hon

såsom en rykande weka tycktes wilia slockna; emedan omögeligit är, att af hiertat sörja öfver sin synd, utan att drifwas af Guds anda; och hwar Guds ända är, där är tron och Christus genom tron boende. Hwar tron är, där är syndaren rättfärdigad inför Guds dombstol. Hade jag welat inbilla däm, att de intet woro så stora syndare och att the redan woro helige, så hade de wisserl[igen] antingen hållit mig för en skrymtare, heller siälfve blifvit giorde till skrymtare. Men där emot wijste jag däm, huru farligit dät skulle wara, om de effter undfången tröst och försäkran om Guds nåd slogo sig till säkerhet och huru högnödigt, med fruchtan och bäfwan arbeta på sin dageliga förkofring i alt thet, som en rätt christen tillhörer och till dän ändan alltid bedia Gud om nåd till att kunna gifva grann acht på alla sina innersta sinnes rörelser så wäl som på sina ord och gärningar. Dätta alt har jag ock, Gud ske låf, siälf förfarit i mitt eget hierta och tror, att jag skulle mången gång hafwa fallit i fullkomblig förtwiflan, om jag intet annat skäl hafft till wissheten om mina synders förlåtelse (hwaruti rättfärdiggiörelsen ursprungel[igen] består) än min egen helighet heller en siälftagen wisshet om mitt eget upsåts uprichtighet och beständighet, att hädan effter föra ett heligare lefverne än tillförende. Jag förtror mig i alt till min Gud och säger i hiertans enfaldighet: *Ransaka mig, tu Herre, och få weta mitt ♡; se till om jag på en ond wäg är etc.* Dät woro wisserl[igen] för hwar och en, som wäl betänker dänna saken, en conditio impossibilis, att blifwa genom tron försäkrad om Guds nåd, om han intet hade därtill fog och rättighet, för än han ögonskenl[igen] sågo sig an, såsom inför Guds ögon helig. Sedan wete wij, att helgelsen har ganska många grader och lijksom trappsteg, hwarpå wij genom dagelig förhofring i alla wåra lifsdagar kunne genom Guds nåd uti försakelse och kärleken komma alt högre och högre, fast aldrig till någon fullkomblighet, så länge som wij dänna jordiska siälahyddan omföre. Hwem wille säga mig, på hwilket trappsteg jag borde stå, när jag hos Gud skulle wara rättfärdigad, heller huru wida jag woro kommen med min förkofring. Och utan att weta dät, kunde man intet ännu tro sig wara hos Gud i nåd. Skulle man då icke i alla sina lifsdagar wara utan tro och utan försäkran om sin salighet! Hwar af är klart, att dät första steget, som är tron (jag menar en hiertans tro), måste strax hafva rättfärdiggiörelsen med sig, och icke dependera af dän långa och widlyfftiga process, som

är uti helgelsen, hwilket ock är upenbart, när wij se på Christi egen praxis, när han siälf agerade präst här på jorden, Där finnes uti dän evangeliska historien intet dät minsta spår effter dän läran, att menniskan skulle först genom en stigande och wäxande helgelse tro sig wara i nåde-stånd hos Gud. Han begynte sin process där med, att han förklarade henne genom tron rättfärdig: *min son, heller dotter, war wid gott mod; dina synder äro dig förlåtna.* Wisserl[igen] såg han förut såsom en allwetande Gud: ånger öfwer synden i syndarens hierta; såg ock en liten senapstro och halp henne med dässa sina trösteliga ord till sin wäxt och mogna. Men helgelsen såg han wist intet ännu utan lade grunden till henne genom trons upwäckande i hans hiärta. Och i förstone lärer dän hafva warit i sin spädaste barndomb och sedan alt mer och mer tilltaget och på dänna roten upwäxt. Ty hwem wet icke, huru lång tid och huru mycken Guds tolamod med oss behöfwes, för än wij så småningom alt mer och mer komma under grunden med wårt, af naturen genomfalska, arga och illistiga hierta och dät myckna onda, som där uti sig förborgar, och således kunne alt fler och fler swagheter utrödia. En nychristen, som Paulus kallar, 1 Tim. 3: 6, är ock en christen. Är han christen, så har han tron och står i nåd hos Gud, fast han är i Christi schola en incipient, ännu intet bepröfvad och försökt och altså intet nog försichtig till att taga sig till wahra för alt dät, hwar igenom han kan *falla i lastarens domb.* Han är rättfärdigad; men helgelsen ligger ännu i lindan.

4. Kommer jag nu till den puncten, som wälb. Her Regeringsrådet i synnerhet fäst sin tanka uppå, nembl[igen] att han menar dät wara en orsak till dän öfverhanden tagande ogudachtigheten, att man distingverar rättfärdiggiörelsen ifrån helgelsen. Hwar af, om det woro så, wisserligen skulle fölia, att läran i dy måtto eij woro god, utan skadelig och falsk, och, som her Regeringsrådet säger, af kött och blod upspunnen. Hwaremot jag är öfwertygad i mitt samwett, att dänna läran i sig siälf är sann och oskyldig och grundad i Guds ord; fast iag intet nekar, utan högel[igen] beklagar, att hon till många tusende siälars förderf warder missbrukad; då dät sker — som Petrus beklagar[1] —, att Pauli lärdomar till en del warda af mången förwärrade till deras egen förtappelse. Samma Paulus

---

[1] Randglossa: *2 Pet. 3; 15, 16.*

har fram för andra med mycken nijt drifvit dän läran om rättfärdiggiörelsen genom tron och dess åthskilnad från helgelsen och satt henne i liuset, så att wij omöijel[igen] kunne henne förkasta utan att giöra honom till en liugare[1]. Härwid täcktes her Regeringsrådet ock märka föliande.

1. Utom dät, att dänna läran grundar sig på Guds ofelbara ord, så är hon ock ifrån apostlarnas tid intill dänna dag worden trodd, hållen och förswarad i Christi försambling; hwilket iag kan utur alla fädernas skriffter bewisa; ändock iag intet nekar, att ordesätten hwar med dänna distinctionen förklaras woro friare och mindre bundne intill reformationstiden än sedan. Skulle nu en lära, som rörer wår tros och salighets grundwal och i alla christendomens tider warit hållen för en gudomelig sanning, wara falsk och skadelig, så kan jag intet begripa, huru wij skole kunna tro, att Christus har hafft dän försorg och omwårdna om sin försambling, som han har lofvat, sedan han för henne gått i döden. Men dess missbruk kommer på menniskornas och icke Guds räkning. Och hwem wet icke, att satan har funnit medel till att komma alt hwad heligt är i missbruk och dät i alla wärldenes tider. Därför kan af missbruket intet skäl tagas till en sådan lärans natur, att hon skulle föda af sig säkerhet och ogudachtighet.

2. Om man wille supponera, att de christne i alla werldenes tider hade trodt, att rättfärdiggiörelsen är ett med helgelsen, monne då mindre ogudachtighet hade warit i christenheten? Lätt wara, att en sådan lära i sig siälf intet woro skadelig (som hon dock wisserl[igen] är), monne hon skulle wara friare för missbruk än dän andra? Ach neij! Ty sij, de påviske påstå, att ingen fullkomblig rättfärdiggiörelse sker utan genom helgelsen. Hwem wet dock icke, att springekällan till alla styggelser är hos däm, och att de evangeliskes förderf är, att de hafwa låtit sig alt för mycket, hwad lefvernet angår, besmittas af dess horeseder. Socinianerne, arminianerna och fanatiqverne, som i dänna puncten giöra ett med de påfwiska, hafwa iu intet att berömma sina församblingar af framför oss, utan allena däruti, att de uti andelig högfärd, föracht af sina christendombs bröder[2] och bittert hat emot alla evangeliska synes alla andra öfwer-

[1] I margen tillagdt: *hwaremot iämföres Gal. 1: 8.*

[2] I hdskr.: *broder.*

träffa [1]. Om theras församblingar hade så stor frihet som andra och om the hade konungar oeh potentater med theras macht på sin sida, så skulle man få se än upenbarare prof af skrymterie. Jag bekänner och beklagar, att alt för mänge af wåra tros-förwanter prata mycket om tron och lefwa dock, som de trodde icke ett ord af alt, hwad Gud har oss sagt. Men de andra, som sättia sin salighet i nogen förtiänst, prata äfven om kärlek och lefwa dock gemenligen utan kärlek. Hwem wet icke, att här i Swerige, sedan wåra fria rixdagar kommo i gång, ett stort mode är blefvet att moralizera. Att wara moralist är nu en profession, som mäst alle påtaga sig, onde och gode. Är någon förbättring därmed erhållen? Neij! Gud bättre! Synden blifwer år ifrån år starkare. Ingen må förundra sig där öfver, som känner det menniskliga, naturliga hiärtats fåfängelighet. Förfarenheten har lärt oss, att tro och kärlek aldrig har warit de flästas del, utan allenast på dän tiden, då de christne warit under de aldra grufweligaste förföljelser och dagelig fara för kors, stegel och jul, eld och brand. I medgången hafva theoria och praxis alltid nödigt följts åt. Hwad är hufwudorsaken? Dän gifver Salomon tillkänna: *Gud,* säger han, *hafver giort menniskona rätta; men the söka många konster* [2]. Underorsakerna äro snart oräkneliga, ibland hwilka dock en fördömelig education är den förnämsta. Därnäst att ämbetsmän och i synnerhet lärare i gemen intet kunna, för så många hinder skull, blifwa walde effter hwar och ens in- och utwärtes egenskaper, utan alt för offta effter sådana afsichter, som löpa twärtemot dät rätta ändamålet. Wåra tiders omständer äro ock till många delar sådana, att ingen stor förbättring in praxi är att wänta, så länge som de äro sig lijka, ehuru skön wår theorie är.

Hwad i synnerhet läran om rättfärdiggiörelsens åtskilnad från helgelsen angår, så är hon af Luthero siälf och alla wåra bästa theologis så förklarad, att ingen, utan att wränga och motwillel[igen] misstyda henne, kan där af taga sig dän minsta anledning till säkerhet i synden. Ty ingen af däm alla har någonsin sagt heller tänkt, att rättfärdiggiörelsen skall heller kan i siälfwa wärket separeras ifrån helgelsen, heller att någon är rättfärdig genom tron, som i sitt lefwerne är orättfärdig. Tron kan omöijel[igen] wara uprichtig utan

[1] Ett stort bewijs, att hwad, som intet kommer af tron, thet är synd! *Not i orig.*

[2] Randglossa: *Pred. 7; 30.*

att föda af sig ett oskrymtat upsåt till att älska Gud öfwer alt och sin nästa som sig siälf; och i dätta upsåtet består helgelsens frö, som skall alt mer och mer tillwäxa och bära frucht till bewijs af trons uprichtighet. De åtskilias allenast så wida, som iag intet kan giöra min helgelse till min salighets-grund, utan att taga äran ifrån Gud, såsom pharisæen giorde, hwilken tackade Gud och förachtade sin broder. Dät war iu andelig högfärd. Om jag ock giör min döda tro till min salighetsgrund, så inbillar jag mig och will inbilla andra, att iag tröstar på Gud allena och på Christi förtiänst och tröstar dock på en fåfäng chimere i mitt hufwud. De gambla pharisæers blindwärk nödgade Paulus till att drifwa dän läran om rättfärdiggiörrelsen genom tron allena med sådan ifwer och accuratesse, som han har giort. Så hafva ock de nyare pharisæer, nembl[igen] de påfwiska med sitt skrymterie nödgat Lutherum till att med samma nijt drifwa samma lära. Bägge sågo förut, att hela christendomen skulle äliest stanna i opere operato och höga jubileringar om egen förtiänst, med Christi lidandes yttersta försmädelse och föracht.

Hwad mig angår, så will jag i Guds krafft och med Jesu hielp arbeta på min helgelse, så länge jag lefver. Men jag will dock wara inför Gud och in i döden förblifwa en arm publican och kasta mig hel och hållen under Guds barmhertighet, så att jag på then yttersta dagen kan framkomma klädd i Christi och icke min egen rättfärdighet. Jag wet och tror säkerl[igen], att wälb. her Regeringsrådet i bottnen har samma sinne, fast dess theorie synes något annorlunda.

Jag framhärdar att af hiertat och in till min död wara
wälb:na her Regeringsrådets
trognaste t[ienar]e
A. R.

Ldm.

Ett bref från Zinzendorf till »vänner» i Malmö.

Jämnt 200 år hafva i år förflutit sedan Zinzendorf föddes, och man har med anledning däraf i Tyskland flerestädes högtidligen återupplifvat minnet af denne märklige man, hvars kyrkohistoriska betydelse ingalunda är inskränkt till den egentliga brödraförsamlingens lilla krets. Ett bidrag till Zinzendorfs och den af honom framkallade rörelsens historia utgör nedan meddelade bref, som återgifves efter det i Wexiö gymnasie- och stiftsbibliotek, under märket foliovol. n:r 12, förvarade originalet. Ehuru ur mer än en synpunkt värderikt och intressant, har det veterligen icke hittills varit tryckt.

I icke oväsentlig mån kompletteras genom detsamma de förut synnerligen torftiga underrättelserna om Zinzendorfs besök i vårt land. Sålunda uttalas af Cornelius[1] blott en förmodan, att Z. vid sitt besök i Skåne »bland andra skall hafva uppsökt biskop Rydelius i Lund», och A. Neander har i sin skrift *Bidrag till den svenska brödraförsamlingens historia intill år 1750* (Upsala 1883 s. 38) ej heller mycket att meddela om nämnda besök. Minst lika värderikt som de notiser, brefvet meddelar om Z:s besök i Sverige och hans personliga beröring med åtkilliga af våra landsmän, torde delvis äfven brefvets öfriga innehåll vara, då hans egendomligt färgade teologiska åskådning här fått ett ganska karaktäristiskt uttryck. Ur brefvets gulnade blad framskymtar för öfrigt rätt tydligt den vidtbekante grefvens känslosamma och icke så litet bizarra personlighet.

Ystadt am 22:te Maji 1735.

Meine wehrteste Freunde im Herrn!

Ich habe nichts mit meiner eijl gewonnen, als dass ich Ihnen vielleicht ein freundes leijden erspahret habe, wenn die Seelen mit mir wären bekannter und der bis dato noch schlafende verfolgungs-

[1] Sv. kyrkans hist. efter reformationen. Upsala 1886—1887, II, 74.

geist zugleich rege worden; hätte ich wissen können, dass ich so viel tage um sie sein könnte, so hätte es der Mühe verlohnet, dass wir uns im Herrn gefreuet und noch etwas in dem Herrn gelitten hätten. Ich bedaure insonderheit, dass ich meine stunden, die mir übrigens nicht zu kurtz worden (denn, wenn ich von meinen agendis zu hause dispensiert bin, so habe ich desto mehr zu schreiben) nicht manchmahl mit Ihnen abwechseln und sonderlich den Discurs, welchen ich mit dem l. herrn W. angefangen, weiter ausführen können. Ich will hernach meine gedanken noch ein wenig ausdrucken. Der herr bischoff Rudelius [1] zu Lund wollte mich erst declinieren; ich gieng aber zu Ihn. Da war er überaus gerade und artig. Er communicierte die unschuldige Nachrichten mit mir, und ich gab ihm meine tübingische Declaration, weil mirs vorkam, dass er sie gern gehabt hätte. Ich liebe die leuthe sehr, wenn sie gerade und ordentlich sind. Dass andre ist gnade und gottes werck allein. Der Studiosus, den mir p:r Marbeck [2] recommendieret, ist ein feiner Mensch und hat gnaden bewegungen. Sonst hab ich in Lund niemand gesprochen als den secretarium, ni fallor, Dioceseos, und etliche Professores hab ich gesehen.

Hier hab ich inzwischen die halbe Offenbahrung Joh., die beijde Episteln an die Corinthier und die Apostelgeschicht durchgemacht und conferieret. Wir haben in unserer gemeine *fer. Pasch.* die 4 Evangelisten durchgeredet, durchgebetet und durchgesungen. Lässt mich der l. Heyland *ferr. Pentec.* zu Herrnhuth halten, so möchte mit den Episteln dergl. geschehen und etwan *Fest. Joh.* die apostelgeschichte und *festo Visitat. Mar.* die heyl. Offenbahrung. Doch das steht in dess herrn hand.

Nun habe ich noch ein Wörtgen von der theorie und praxi in unsrer heyl. lehre auszuführen. Meine geliebte freunde werden es mir einfältig erlauben. Ich habe zu dem l. J. W. gesagt: Man mache den process mit dem l. heyland gemeiniglich zu lang. Die vergebung der sünden sey ein gratuitum, dessen Ausspender (denn die handschrifft ist *vor alle* zerrissen, es liegt an nichts als an der particular-anzeige, die man glaubt) sey sehr willig, sie einer wahrhaff-

---

[1] Biskop Andreas Rydelius.

[2] Tydligen afses den bekante väckelsepredikanten Peter Murbeck, som visserligen en tid ansågs för herrnhutismens »supremus apostolus» i Sverige, men sedan anslöt sig till den pietistiska kristendomsuppfattningen.

tig elenden-einer seele, der, so zu reden, nur das leben genommen werden soll, die nichts mehr vor sich sieht als ihren untergang, augenblicklich zu geben. Ich habe es mit allen exempeln des gantzen N. Testaments bewiesen und thue noch hinzu, das Jesus sagt: *Wer das himmelreich nicht nimmt wie die kinder, der kan nicht hineinkommen.* Was thut ein kind? Es hört: das sollst'tu haben; damit fährt's zu und greifft darnach und weint drum und nimmt's und freuet sich. Das ist der process nach dem vollkommenen willen gottes, der heyland zeigt eine jede seele dem vater an, dass er für sie hat genug gethan. Da wird sie frey der sünden last, so bald sie siehet, dass sie eine last hat, so bald sie gern los wäre und nach der gnade schnappt. Weil aber der Mensch wie Naëman gesinnet ist, das waschen im Jordan ist ihm zu wenig und weil auch so gar die taufhandlung *nobis insciis* vorbeygegangen und davon das äusserliche in die Augen fallende nicht mehr da ist, so hätte der Mensch gern was grosses, das ihm geheissen wurde und dahero haben sich die h. Apostel und alle Seelenverständige Ärtzte in thesi et praxi so viel mühe gegeben den Seelen auch dadurch zu helffen. Es ist aber nicht zu läugnen, dass, was mit so viel Umständen geschieht, viel leichter angienge, wenn wir kinder seyn wollten und dass die kräffte (da wir noch keine rechte krafft haben) übel gebräucht werden. Der gute wille aber und das hellige bemühen sehr füglich auf den *ἀγῶνα τῆς πίστεως* zu spahren wäre, welchen die streiter führen zur bewährung *πρὸς δόκιμα* ihres glaubens mit dargereichten gottes kräfften. Mir deucht gewis: wir mengen zu viel studia, verstand und eigne projecte in dess heilands werck, da wir doch nichts thun sollten als weinen und sehnen; vid[e] die gebissene Israëliten, das vorbild aller die durch Iesu blut und kreutz seelig werden, v[ide] Iacob, das bild aller gläubigen kämpffer, concludendo a majori (wo es anderst noch kampfs gilt, bey der geistl. ohnmacht aber kämpffet sichs nicht gut) ad minus (wo nichts zu kämpffen, sondern kraft zum kampff und gnade und billets de banque: kraft einzukauffen, zu nehmen sind). Ich bitte dieses alles in liebe und einfalt zu betrachten, so werden sie finden, dass die gnade nichts als ein kindliches bitten von gantzem hertzen, ja ich möchte wohl sagen, dass die erste spuren der gnade nichts als ein knechtisches, furchtsames, halb-hoffendes arm-seyn und betteln erfordern. So hat man das grosse gut, die vergebung der Sünde in seinem blut. Ower die Wahrheit, dass

Jesus für uns gestorben ist mit offenen ohren höret, ich glaube es ist unmöglich, dass er nicht bekehrt und begnadiget von dannen gehen sollte. Darum ists was rechts inn die Predigt dess Evangelij, und ich achte es vor eine kostbare sache ein vierdtel Jahr Seelen zu predigen, die noch nichts rechts gehört haben, die noch nicht satt, ja die noch nie recht hungrig gewesen sind; d[ann(?)] [1] lassen sich progressen machen, unglaublich. Der heyland mache mich so glücklich, so soll er Seelen kriegen, wie er ihrer dann hat in Herrenhuth. Sein nahme, sein kreutz, sein verdienst sey gelobet in Zeit und Ewigkeit. Amen! Vor künstliche leuthe macht Paulus eine admirable Deduction Rom. VII, die ist summarisch diese: »Ich war ein »braver natürlicher mann; ich dachte, was ist dann das vor ein »ding: Sünde! Pfui, wer wird sich mit solchen Sachen zu thun »machen, das ist vor gemein volck, ich wusste aber nicht, dass ich »eine heimliche Sclavin, eine angetraute frau der sünde war, da kam »mir das gesetz zu hülffe; es gieng mir, wie dem Löwen; so lange »er höltzerne gitter hat, so liegt er stille, macht man eiserne bänder »dran, so reisst er durch; es hatte mir niemand nichts geboten oder »verboten, da hatte ich an nichts gedacht. Nun kam Gebot oder »Verbot, da fuhr mein grämlicher alter Mann herauss und fieng an »zu zancken, ich ward übermannet. Böse Sachen, die ich mein »tage nicht gewollt und nicht gewusst hatte, dazu ward ich gereitzt »und konnte nicht widerstehen. Gute Sachen, die mir vordem eine »halbe Natur gewesen, darinnen ich meine gantze Lebenszeit zuge»bracht hatte, die wollten nicht mehr von statten gehen. Ich wachte, »aber mein Mann, die Sünde, war herr; ich mühte mich, aber ich »konnte nichts. Da muste ich sehen, wer ich war, ein elender »mensch, ein feind Gottes, ein Sclave der Sünden. O, einer Heiland »her! O, wer hilfft? Wer erlösst mich? (Gott sey gelobet durch »Jesum Christ). Nun weis ich, wo das ding sitzt. Ich habs erfahren. »*αὐτὸς ἐγώ, ich selber* kan nichts bereiten, alss dass ich endlich mit »meinen gedancken in dem guten stüche und in dem gesetz gottes »studiere, und sie gefallen mir in thesi gut. Wenns aber zum thun »kommt, da ist mein fleisch, das lässt mich nicht aufkommen. Ich mus »böses thun. Wer ist dann nun übrig, der etwas gutes kan, wann »ichs nicht kan, der ich ja von lauter gutem zusamengesetzt wäre [2]. Die

[1] Ett litet stycke af hdskr. är här bortslitet.

[2] I originalet: *ware*.

»sind es, die sind ohne *κατάκριμα, ἀκατάκριτοι,* die in Christo Jesu »(: an einem andern Ort heisst, die nicht leben *ἑαυτοῖς·*[1] *ζῶ δὲ οὐκέτι* »*ἐγώ,* sondern Christus lebt in ihnen, die, was sie im fleisch leben, »im glauben leben, dess Sohns Gottes, der sie geliebet hat und sich »selbst vor sie dargegeben:); denn das in Christo seyn gehet durchs »gantze leben und währet in Ewigkeit und siehe da! Das hab ich »selber erfahren, das gesetz dess geistes hat mich lebendig gemacht »und was dem gesetz unmöglich war, das that gott. So weit Paulus. Wer nun die Probe dess Apostels nachmachen will, dem stehts frey. Wer aber fein bettlermässig kommen und weinen und um gnade bitten will, der kans auch thun. Man tringt durch auf diesem tiefen Weege und auf dem offenen glaubens Weeg. Tantum. So viel nun in die praxin bey dem Amte meiner theuren freunde laufft, so dispensieren sie mich ohne zweifel von ihrem kirchenamt viel zu sagen, denn das ist ihre sache[2], darunter stehen und fallen sie ihrem Herrn. Ein jeglicher seye in seiner sache gewis. Die machts alles übersehen und ohne die kan man kein lutherischer Pfarrer seyn, oder man ist ein elender mensch. Denn ein bekehrter Lutheraner ist überhaupt ein artiges gnaden gefäss, das der Heyland und seine kinder recht lieb haben können und kan alles auss ihnen gemacht werden. Ein unbekehrter Lutheraner aber ist ein eckelhafft ding, das einem Laodicæer einem aussgespieenen oder ausszuspeyendem leerenwasser so ähnlich siehet als ein tropff dem andern. Ratio: in den andern religionen ist noch was, in der Päbstlichen Werckheiligkeit, in der reformierten Vernunft, beij uns aber, wenn wir nichts wahres haben, nichts lebendiges, ist ein toder glaube und weiter nichts. Was nun der vor Gott und allen seinen heiligen vor eine figur machen mus, das ist leicht zu erachten. Ja, wer ihn nicht im hertzen hat, der ist gewis lebendig tod. Amen! Wenn sich nun, meine liebe freunde, Seelen bekehren und durch ihr wort glaubig werden, so machts der Heiland, wie Pharao tochter, Ihn jammern die kindlein und da macht Ihrs dann wie Mosis Schwester und sucht ihnen eine Mutter, zu der der heiland sagen könne: Nimm hin diss kindlein und sauge mirs, ich will dir lohnen. Geschieht dass nicht, so gehen sehr viel Seelen wieder drauff. Denn ein zeuge Jesu, der die gabe dess auffweckens

[1] I originalet: *αὐτοὶ.* Zinzendorf synes här syfta dels på 2 Kor. 5, 15, dels på Gal. 2, 20.

[2] I hdskr. öfverskrifvet: *u:*

hat, hat nicht allemahl die gabe dess Säugens und aufferziehens; zu jener wird muth und krafft und Lebhafftigkeit, zu dieser wird gedult und verstand und grosse mühe erfordert. Dahero mus man den heyland sehr hertzlich bitten: Er soll einem bald Erstlinge schencken unter männern und weibern und wittwen und Jünglingen und Jungfrauen, ja ists möglich auch unter den kindern. Denn diese Erstlinge haben gemeiniglich ein besonderes Maas der gnaden und werden so wohl ausserlich (welches gewöhnlich aber wo möglich zu verhüten ist) als vielmehr innerlich *χαρακθῆρες τῆς ὑποστάσεως πατρῴης*, abdrucke dess väterlichen Wesens. Sie sehen ihrem geistlichen Ackersmann gleich und dienen ihnen zu gehülffen, als wären sie ihm dazu von dem herrn geschaffen, wie es auch in der that ist. Eine kleine gemeine von 6 biss 7 Persohnen mit ihrem lehrer kan einen Acker bestreiten von vielen 100, ja 1000 pflantzen. Und das geschieht, ohne die aussere Ordnungen im geringsten zu unterbrechen, in aller stille; dazu gehört aber, dass man erstlich gar stille ist, grund fasset, principia im kopff und hertzen zugleich bekommt und sich so dann vor dem herrn demüthiget und Eins wird, das werck zu treiben in solcher statt, dorff oder hofe. Wie es die weise Regierung dess Herrn ohne eigenes gemache veranlassen wird. Dabey wird die confusio sexus verhütet, die grosse versammlungen, die ungeschickliche stunden, die Species cultus publici und zu dem ende mus man gewis diejenige einfältig zu rathe ziehen, die länger dabey gewesen, dann ist gleich nicht alles zu applicieren, so gehets doch in den meisten dingen an, und die grundlagen der gemeinen sind einerley, ob es sich gleich enger oder weiter, höher oder tiefer ziehet nach der beschaffenheit der Umstände. Jesus der grosse, Jesus sengne sein werck in Malmoe und lasse meine l. freunde bewahret werden in ihrer gemeine vor geistl[iche]n hochmuth, vor luft streichen, vor affectierten anfechtungen, verstellten versuchungen, subtilen verbildungen, ja verliebung und anhänglichkeiten, selbstgefälligem wesen, verachtung anderer, zorn über die bösen, unnöthigen und das werck des herrn per indirectum in eine knechtschafft führenden anstalten, eitelem Ruhm, entbehrlich[en] Wohlthaten, ungegründeter menge, aüsserlich[en] Sonderlichkeiten, unschicklicher Separation und vernünftelndem Systematisieren, da man die geistliche alten im kopf aussstudieret und in der Vernunft erreichet, in der that aber zurücke und in die krumme wächsst, vor geistl[iche]r Eitelkeit, vor phantasien und Mei-

nungs Cram. Das præservativ vor diss alles ist das kindliche, glaubige hangen an der gnade und dem blutigen verdienst Jesu, Das antidotum aber das Wort dess Herrn, wie es da liegt im gantzen, an alle der krancken ihr hertz geleget und ihren gedancken und machen entgegen gesetzs. Der Herr wird Euch in allen dingen verstand geben. Jch bin mit liebvollem andencken

Meiner in dem Herrn wehrtesten freunde
treuergebener diener

Zinzendorff.

Mein l. Nitschmann und christian grüssen hertzl., und ich bitte den teutschen Prediger frdl. zu grüssen und dem Herrn Major von Strahlenberg zu sagen, dass es mir leyd sey, dass ich Ihn nicht gekannt hätte, sein bruder wäre mein guter freund, den hätte mein Secretarius friderici in Stockholm kennen lernen.

[1] Peter Sigfrid Tabbert, Nobil. Stralenberg, f. 1680 i Stralsund en af Karl XII:s tappre, svårt sårad i slaget vid Frauenstadt 1706, major vid Södermanlands reg:te 1716 och tillika stadsmajor i Malmö, † 1742. Hans äldre broder var den äfvenledes såsom tapper krigare och dessutom som kartograf berömde kaptenen Filip Johan S., som, sedan han efter slaget vid Pultava blifvit tillfångatagen, uthärdade en trettonårig fångenskap, hvarunder han ståndaktigt afvisade anbud om lysande anställning i rysk tjänst. Med den stadsmajorens broder, som Zinzendorf säger vara sin gode vän, åsyftar han emellertid möjligen den tredje af bröderna, nämligen Martin, som redan 1693 efterträdt fadren såsom landträntmästare i Pommern.

Herman Lundström.

Underrättelser.

— På ordinarie stat har innevarande års riksdag beviljat ett årligt anslag af 1,500 kronor till ett för läroämnet *kyrkohistoria* afsedt *fast docentstipendium* inom den teologiska fakulteten vid Upsala universitet. Med glädje hälsas denna ärendets utgång af alla kyrkohistoriens och prästbildningens vänner i vårt land. Särskild tacksamhet torde härvid böra egnas Herr Statsrådet och Chefen för kongl. ecklesiastikdepartementet, som insett och behjärtat att här ett verkligt akademiskt och kyrkligt behof förefanns samt i så väsentlig mån medverkat vid dess tillgodoseende.

— Den 26 febr. innevarande år afled bibliotekarien vid Lunds universitet Elof Tegnér. Han var född den 30 juni 1844 och egnade sig åt biblioteksverksamhet, sedan han redan vid 21 års ålder promoverats till filosofie doktor. »Elof Tegnér var — yttrar bl. a. red. af Hist. Tidskrift — en rikt begåfvad personlighet, förnäm och aristokratisk i sitt uppträdande, spirituell i umgänget, utrustad med framstående chefsegenskaper och stora författareegenskaper samt en intressant brefskrifvare. Sonson till Esaias Tegnér omfattade han farfadrens minne och verksamhet med stor pietet samt utgaf, utom nya upplagor, af den äldre samlingen Skrifter, 'Tegnérs efterlemnade skrifter, ny samling', innehållande bland annat ett urval af skaldens ryktbara bref, samt under titeln 'Ur Esaias Tegnérs papper' en samling af bref till honom.» Efter en redogörelse för bibliotekarien Tegnérs förnämsta författarskap för öfrigt framhålles, att genom hans bortgång »en stor lucka uppstått i de svenska historiska forskarnes led». Äfven Kyrkohistoriska Föreningen har i honom förlorat en ädel och inflytelserik gynnare.

— Den 13 sistlidne juni afled den intresserade samlaren och flitige kultur- och skolhistoriske författaren, prosten, fil. d:r Karl Fredrik Karlson, kyrkoherde i Nyköpings Östra och Allhelgona församlingar. Han var född 1831 och verkade under många år såsom lektor i Örebro, hvarest han redan 1871 offentliggjorde sina första *Blad ur Örebro skolas historia*, en publikation, som först i år afslutats och kommer framdeles att utgöra föremål för en särskild anmälan i vår tidskrift.

— *Akademiska afhandlingar*. För vinnande af kompetens till lektorat har fil. och teol. kand. E. Herlenius den 5 maj 1900 inför teologiska fakulteten i *Upsala* ventilerat en afhandling, benämnd *Erik-Jansismens historia* och fil. d:r C. Öhlander den 28 maj *Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland, ett bidrag till svenska kyrkans historia åren 1617—1704*. — För filosofiska graden har licentiaten K. A. Fryxell den 28 april offentligen försvarat sin afhandling *Om svenska biskopsval under medeltiden*. — I *Lund* ventilerade lic. S. Hansson den 26 maj för vinnande af filosofisk doktorsgrad en afhandling om *Den svenska kyrkomötesinstitutionen*. I. *Kyrkomötesinstitutionens genesis*. II. *Kyrkomötesinstitutionen enligt gällande rätt*. — Samma dag försvarade teol. kandidaten Jaakko Gummerus inför teologiska fakulteten vid Helsingfors universitet sin afhandling *Die homöusianische Partei bis zum Tode Konstantius. Ein Beitrag zur Geschichte des arianischen Streites in den Jahren 356—361*. Ännu en akademisk afhandling har samme författare nyligen offentliggjort, nämligen *Beiträge zur Geschichte des Buss- und Beichtwesens in der schwedischen Kirche des Mittelalters*. I. Till dessa tvänne arbeten hoppas vi framdeles återkomma. — En med vackra illustrationer prydd afhandling, som den 7 maj försvarades inför filos. fakulteten vid sist nämnda universitet, är Hj. Öhmans om *Medeltidens korstolar i Tyskland, Skandinavien och Finland*. — Ännu en kyrkohistorisk afhandling har innevarande år ventilerats i Finland nämligen J. H. Forsmans 413 sidor dryga arbete öfver vår svenske ärkebiskop Karl Fredrik Mennander. Tyvärr är arbetet såsom affattadt på finska språket helt och hållet otillgängligt för svenska kyrkohistorici.

Från svensk synpunkt är det svårfattligt, att en forskare icke ens i ett fall sådant som detta, då dessutom de egentliga källorna äro svenska, kunnat förmå sig att använda vårt modersmål. Och om han af missledd patriotism ändtligen icke velat använda vårt språk, hade ju alltid den utvägen stått öppen att i likhet med hr Gummerus välja ett af de s. k. »stora kulturländernas» språk. »En svensk forskare — yttrade för några år sedan red. af Hist. Tidskr. i frågan om »finsk-finsk historieskrifning» — tvekar ej att skrifva på tyska, franska eller engelska, om han söker sin vetenskapliga publik äfven utom Sverige, ty för denna facklitteraturs lif är den offentliga diskussionen ett oundgängligt villkor. Möjligheten till en sådan afskär den finskspråkiga historiska litteraturen sig själf — det är obestridligt, att den borde ha sin vetenskapliga publik i Sverige lika mycket som i Finland, om ej mera, -- men torde ock få erfara de svåraste följderna däraf. Vi kunna jämförelsevis lätt reda oss utan densamma, ty vi ha under våra händer samma arkiv, ur hvilka våra finska fränder vanligen öst. Huru gärna vi än samverka med dem på svenska, ha vi ett mycket bekvämare sätt att göra oss resultaten af deras arbeten till godo än att lära oss finska. Vi göra om deras forskningar på svenska — därhän kommer det utan tvifvel att gå».

— *Läroverksprogrammen för år 1899* innehålla följande afhandlingar af mer eller mindre kyrkohistorisk art: Strengnäs, *Två skrifter från den s. k. likvoristiska striden,* utg. af O. Norberg; Örebro, *Blad ur Örebro skolas historia* h. 4 af K. Fr. Karlson; Gefle, *Bidrag till kännedomen om cisterciensërorden i Sverige. 1. Munkklostren* af Fr. Hall; Kristianstad, *Den lutherska kyrkans prädestinationslära. Historisk redogörelse* af N. Hannerz; Göteborg, *Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia* af R. Röding; Helsingborg, *Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden* af S. Wägner.

— D:r Bernhard Lundstedt har vid den internationella kongressen för bibliografi i Paris under augusti månad 1900 lämnat en i tryck föreliggande *Aperçu de la principale littéra-*

ture bibliographique de la Suède, som, ehuru närmast afsedd för utlandet, utgör ett värderikt orienteringsmedel äfven för oss svenskar. Sid. 14 ff. lämnas en öfversikt af vår viktigaste bibliografiskt teologiska, namneligen kyrkohistoriska litteratur.

— *Upsala universitets matrikel* har börjat utgifvas i rektorsprogram vid Upsala universitet af bibliotekarien d:r Aksel Andersson. Den hittills utgifna delen I omfattar åren 1595—1632. Härmed göres omsider af en fullt kompetent man en värderik källa för biografisk och kulturhistorisk forskning allmänt tillgänglig.

— *På de kyrkohistoriska studiernas område* har man under de tvänne senaste decennierna utvecklat en ifrig verksamhet i konungariket Sachsen. Ett nytt uppsving erhöllo de kyrkohistoriska studierna i detta land genom det påbörjade utgifvandet af *Codex diplomaticus,* en stor urkundssamling, hvars afslutning kommer att dröja ännu många år. Ungefär vid tiden för Lutherjubileet (1883) grundades »*die Gesellschaft für sächsische Kirchengeschichte*». I spetsen för det nya sällskapet stod, förutom prof. Lechler och efter hans död prof. Brieger i Leipzig, äfven öfverkonsistorialrådet Dibelius. Sällskapet har redan utgifvit en mängd förtjänstfulla publikationer — redan 14 band (1900 febr.). Skolrådet D. Müller i Zittau har inlagt stor förtjänst på ifrågavarande forskningsområde. Särskildt framstår genom hans forskningar den sachsiska kyrkoförfattnings- och förvaltningshistorien i vida klarare dager än förut. Förlidet år utgaf pastor Blanckmeister i Dresden på uppdrag af sällskapet en populärt skrifven bok, i hvilken lämnades en öfversiktlig framställning af Sachsens hela kyrkliga utveckling. En ny bearbetning af det gamla »*Die neue sächsische Kirchengallerie*» har sällskapet också satt i gång. Den nya upplagan redigeras af D. Buchwald i Leipzig.

— En bildstod af den genialiske kyrkohistorikern Karl von Hase aftäcktes den 11 juli 1900 i Jena. Vid aftäckningsfesten hölls högtidstalet af Hases efterträdare prof. Nippold, som på ett ingående sätt utvecklade sin företrädares mångsi-

diga betydelse. Statyn, som är ett verk af bildhuggaren Seffner i Leipzig, framställer Hase sådan, han såg ut vid ungefär 70 års ålder, och berömmes såsom synnerligen lyckad.

— Den 13 juli 1900 afled i Sèvres vid Paris kyrkohistorikern, prof. Samuel Berger i sitt 58:de lefnadsår. Uppriktigt hängifven den lutherska kyrkan, i hvars tjänst han utförde sin prästerliga gärning, hade han såsom forskare företrädesvis egnat sin uppmärksamhet åt den kristliga arkeologien och medeltidens litteraturhistoria. Bergers hufvudverk *La Bible française au moyen âge* (1884) och *Histoire de la Vulgate pendant les premiers siècles du moyen âge* (1893) åtnjuta stort anseende och hafva föranledt icke mindre än fyra utländska universitet att kalla författaren till hedersdoktor.

— Gustaf Anrich hittillsvarande privatdocent i kyrkohistoria vid universitetet i Strassburg har befordrats till e. o. professor vid samma universitet.

— Ånyo söker man bibringa de tyska katolikerna meningen, att vår store reformator skulle hafva ändat sitt lif genom självmord. Den gamla taktiken inom den tendentiösa romerska historieskrifningen, nämligen att låta alla kättare sluta olyckligt, användes sålunda fortfarande. En antisemitisk prest från Wien vid namn Deckert har senast sökt utbreda tron på »*Selbstmord Luthers*», en historisk lögn, hvars egentlige målsman i senare tider varit d:r Majunke, den förre redaktören för det ultramontana organet »Germania». Om den sistnämnde möjligen handlat i god tro, så kan detta knappast vara förhållandet med Deckert, som icke bort vara okunnig om, att den allra viktigaste källan rörande Luthers död härrör, enligt hvad just en katolsk forskare oemotsägligt uppvisat, från katolskt håll och på det mest eklatanta sätt vederlägger den orimliga lögnen. I den senast utkomna (18:de) upplagan af Janssens beryktade »*Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters*», hvars glödande Lutherhat torde vara allbekant, har man också funnit nödvändigt att stryka det gemena påståendet om Luthers dödssätt och uttryckligen

förklara detsamma vara en ren fabel (»reine Geschichtsfabel»), som äfven af de katolska källorna vederlägges.

— Den märkliga »*Bort-från-Rom-rörelsen*» (Los-von-Rom-Bewegung) i Österrike fortgår oafbrutet och, ehuru närmast föranledd af politiska (tysk-nationala) bevekelsegrunder, synes den växa äfven i religiöst djup. Om rörelsens omfattning kan man bilda sig en föreställning, då man får höra, att inom kejsardömet under år 1898 1,598 personer anmält sitt utträde ur den romersk-katolska kyrkan samt att under tiden 1 januari 1899—1 september 1900 officiellt mer än 10,000 personer (fullt exakta siffror för månaderna juli och augusti äro ännu ej tillgängliga) utträdt, af hvilka öfver hälften i Böhmen. Största antalet af de utträdda synes hafva omfattat evangelisk-luthersk bekännelse. Jämförelsevis få ansluta sig till gammalkatolicismen. Då behofvet af goda prästerliga krafter är mycket stort och icke kan fullt tillgodoses från Tyskland, har den evangeliska fakulteten i Wien nyligen utfärdat ett varmt skrifvet upprop till studium af evangelisk teologi. Ett synnerligen märkligt tidens tecken är, att äfven bland tscheckerna uppstått en antipapistisk rörelse. Man sträfvar här att bilda en romfri, gammalkatolsk tscheckisk nationalkyrka. Det synes som om rester af den en gång så blomstrande protestantismen i de gamla österrikiska kronländerna, hvilken som bekant på det mest hänsynslösa sätt undertrycktes af den katolska motreformationen, trots allt fortlefvat och nu utgöra viktiga stödjepunkter för den nya rörelsen.

Det är tydligen ett stort ögonblick i världshistorien, då de gränser för de skilda konfessionerna börja rubbas, som sattes genom det stora religionskrigets afslutning i och med Westphaliska freden och hittills under snart tvänne århundraden förblifvit väsentligen oförändrade. Inom det katolska lägret betraktar man ock saken med stor oro. Den katolske kyrkohistorikern, professor Krauss i Freiburg lärer nyligen hafva uttalat farhågan, att den romerska kyrkan omkring år 1950 skall komma att lida ett liknande nederlag, som de, hvilka betecknas af åren 1517 och 1789.

— Äfven den *evangeliska rörelsen bland det katolska prästerskapet i Frankrike* synes fortgå med oförminskad kraft. Antalet af till protestantismen öfvergångna f. d. katolska präster lär nu vara ganska betydligt, om vi också ej kunna uppgifva någon exakt siffra öfver »*les évadés*», som från att vara ett smädenamn förvandlats till en de utträddes hederstitel. En bland rörelsens mera betydande personligheter är den strängt katolskt uppfostrade pastor Bourrier, som vid det Evangeliska Förbundets generalförsamling i Halberstadt den 3 oktober innevarande år höll ett föredrag öfver rörelsen i fråga, hvilket beskrifves såsom utomordentligt gripande. Den af Bourrier grundade tidskriften *Le Chrétien Français* utgör evangelisationsrörelsens hufvudorgan.

— *Det engelska parlamentet* har afslagit ett framställdt förslag att vid nästa folkräkning äfven upptaga uppgifter om hvarje engelsk medborgares konfession. Förslaget bekämpades af liberaler och dissenters under förmenande, att staten skulle sakna rätt att framställa en sådan fråga. Inom den engelska högkyrkan äro däremot sympatierna för detsamma ganska lifliga och allmänna, då man hoppas, att därigenom kunna ådagalägga statskyrkans numeriska öfverlägsenhet gent emot sekterna. Säkerligen skulle icke heller denna förhoppning hafva svikits, då ju det stora antalet religiöst indifferenta personer officiellt tillhöra kyrkan. Ur kyrkohistorisk-statistisk synpunkt är emellertid den utgång saken fått att beklaga, enär man nu endast äger mycket otillförlitliga och sväfvande uppgifter om de enskilda denominationernas storlek.

— *Qväkarnes antal* i Storbrittanien utgjorde enligt deras egen officiella uppgift år 1899 17,153 personer, eller 121 flere än året förut. Församlingarnas antal var 376, antalet födde 145, döde 256.

— *Den gammalkatolska kyrkan i Holland* eller den »Jansenistiska kyrkan af Utrecht», hvilken som bekant framgått ur sjuttonde och adertonde århundradenas jansenistiska stridigheter, räknar enligt »Oud Kathalek», de holländska gammal-

katolikernas organ, f. n. 28 församlingar, bland hvilka »Egmond van Zee» är den största med 1,680 medlemmar. Hela kyrkan omfattar 8,300 själar mot blott 5,287 år 1875. Den inom denna kyrka rådande endräkten, det religiösa allvar, hvarmed hon ledes, och den lifaktighet, som utmärker henne, borga enligt »*Le Chrétien Français*» därför, att de faror, som hotade denna ärevördiga martyrkyrka, äro öfvervunna och att hon under det 20:de århundradet skall hafva mera framgång, än hon hade i det 19:de, då hon flere gånger sväfvade mellan lif och död, och i det 18:de, då hon öfvergifven af hela världen hade att kämpa mot en jesuitisk, och därför grym och skoningslös politik. Det var denna holländska kyrkas biskop Heykamp af Deventer, som den 11 augusti 1873 invigde de tyska gammalkatolikernas förste biskop, Reinkens.

— *Den påfliga statskalendern* (La Gerarchia Cattolica) för innevarande år har utkommit och upptager den romerska hierarkien, sådan den befanns januari 1900. I spetsen står naturligtvis Leo XIII, vald den 20 febr. 1878 och krönt den 3 Mars s. å., enligt romersk beräkning den 263:dje påfven. Förutom denna benämning eger Leo XIII äfven följande officiella titlar: »Jesu Kristi ställföreträdare, apostlafurstens (Petrus') efterföljare, den allmänna kyrkans pontifex maximus, Vesterlandets patriark, Italiens primas, den romerska kyrkoprovinsens ärkebiskop och metropolit, suverän öfver den romerska kyrkans världsliga besittningar.» Kardinalkollegiet bestod vid årsskiftet af 59 medlemmar. Vakanta voro elfva kardinalsstolar. År 1899 afledo icke mindre än sju kardinaler, bland hvilka voro ärkebiskopen af Köln d:r Krementz och furstärkebiskopen af Prag, grefve Schönborn. Af de femtionio kardinaler, som bilda kardinalkollegiet, äro 6 kardinalbiskopar (alla italienare), 38 kardinalprester och 5 kardinaldiakoner, bland hvilka sistnämnda den tyske jesuiten Steinhuber. Vid själfva kurian i Rom residera 24 kardinaler, af hvilka icke mindre än 22 äro italienare, ett ögonskenligt vittnesbörd om det italienska inflytandets öfvervikt inom den romerska kyrkostyrelsen. Inalles äro 33 kardinaler italienare, sju fransmän, fem österrikare, fem spaniorer, två tyskar. Polen, Portugal,

Australien, Nordamerika, England, Irland och Belgien hafva hvardera en kardinal. Den romanska nationaliteten är sålunda ojämförligt starkast representerad. Tio kardinaler tillhöra katolska ordenssamfund. Tvänne äro nämligen jesuiter, två benediktiner, två oratorianer, en franciskan, en dominikan, en kapucin och en barfota karmelit. I det hela uppgår antalet af till den romerska kyrkans egentliga hierarki hörande personer, titularbiskopar och prelati nullius diœceseos inberäknade, till 1322.

— Mellan *Vatikanen* och den *katolska världen i Amerika* hafva ofta slitningar ägt rum. Den s. k. amerikanismen, som erbjuder en osökt parallel till den tidigare gallikanismen i franska kyrkans historia, har många inflytelserika förkämpar. Påfven har för någon tid sedan rörande denna ömtåliga sak skrifvit ett bref till kardinal Gibbons, den romerska kyrkans högste funktionär i Amerika. Denne har nyligen svarat, men vatikanen vägrar att offentliggöra brefvet. *La Vérité Française* anser, att yrkandet på brefvets publicerande vore »en stor oförsiktighet och ett bevis på otacksamhet emot påfven, som gent emot kardinal Gibbons visat mycken storsinthet och tålamod. En oförsiktighet, emedan brefvet icke kunde offentliggöras, utan att frambesvärja tilldragelser, som skulle åstadkomma varaktig oro inom kyrkan.» Kardinalen är tydligen motspänstig. *The Christian World* menar med anledning häraf, att den amerikanska katolicismen synes vara på väg att utveckla sig till en gren af protestantismen, men detta är väl ändå en allt för optimistisk uppfattning.

— Vid det *Evangeliska Förbundets* (Evang. Bund) nyss hållna generalförsamling i Halberstadt höll prof. Sell föredrag öfver *Verlust und Gewinn des Protestantismus um die Jahrhundertwende* och lämnade därvid bl. a. åtskilliga intressanta uppgifter om protestantismens numeriska förhållande till katolicismen under de senaste 25 åren. Utan hänsyn till de senaste antipapistiska emancipationsrörelserna i Österrike och Frankrike har under den angifna tidrymden, enligt Sell, protestanternas antal i hela Europa tillväxt med två procent star-

kare progression än de romerska katolikernas. Inom det tyska riket ställer sig förhållandet ännu gynnsammare för protestantismen. I Preussen är f. n. 63,46 % af befolkningen protestanter, 33,66 katoliker. Af de s. k. blandade äktenskapen skördar enligt statistiken protestantismen största vinsten. Antalet öfvergångar till den evangeliska kyrkan är ungefär 10 gånger så stort som det uppgifna antalet af till katolska kyrkan utträdda. Trots tillväxten af katolska kyrkor och präster i England har antalet romerska katoliker sedan midten af 1800-talet därstädes gått tillbaka. I Nordamerika räknas 7,362,000 katoliker mot 49,630,000 protestanter. — Om skolväsendets olika ståndpunkt i de katolska och protestantiska länderna gifva följande af Sell anförda siffror öfver rekryter, som totalt saknat kunskap i innanläsningskonsten, en viss föreställning. I Italien voro af år 1890 års rekryter icke mindre än 47 % analphabeter, i Österrike 38 %, Frankrike 14 %, Tyskland 1 %, Sverige 0,39 % och Danmark 0,36 %.

— Med anledning däraf, att den 21 sistlidne januari 100 år förflutit sedan diakonissanstaltens i Kaiserswerth grundläggare Theodor Fliedner föddes, utfärdade det evangeliska öfverkyrkorådet i Preussen ett cirkulär till sitt underlydande prästerskap, där Fliedner kallas »*förnyaren af den apostoliska diakonien*». — »Då minnesdagen inträffar på en söndag — yttrades vidare i cirkuläret — erbjuder sig för prästerskapet tillfälle att i predikan erinra om Fliedners lifsverk och diakonissakens höga betydelse för våra församlingar, uppmana dem till förnyadt offervilligt deltagande i verket och särskildt att på passande sätt verka för evangeliska jungfrurs inträde i diakonisskallelsen».

Granskningar och anmälningar.

Hauck, Albert, Dr. Professor · in Leipzig, *Kirchengeschichte Deutschlands,* I, (2:dra upplagan) Leipzig 1898; II, (2:dra upplagan) Leipzig 1900; III, (1:sta upplagan) Leipzig 1896.

Om den höga ståndpunkt, som den kyrkohistoriska forskningen likaväl som själfva framställningen af den kyrkliga häfden för närvarande intager i reformationens moderland, bär föreliggande verk ett lysande vittnesbörd. Med sällspord enstämmighet har också den eljes så stridslystna och slagfärdiga kritiken inför detta arbete aktningsfullt sänkt sina vapen. Icke nog därmed, att representanter för vidt skilda teologiska riktningar villigt gifvit det sitt erkännande. Inom så godt som hela den lärda världen i Tyskland har man — det kan sägas utan öfverdrift — täflat i att öfverhölja detsamma med loford. Redan då första upplagans första band af Kirchengeschichte Deutschlands för elfva år sedan utkom, helsades det med lifligt bifall af alla sakförståndige, och hvarje senare band har endast ytterligare befästat och utbredt sin författares vetenskapliga anseende. I själfva verket anses ock numera Haucks namn såsom ett af de mest frejdade bland Tysklands häfdatecknare. Ett eklatant bevis därpå är, att professor Hauck för detta sitt författarskap erhållit en mycket sällsynt utmärkelse, så sällsynt till och med, att den hittills aldrig kommit någon teolog till del, nämligen det s. k. *Verdunpriset.* Med flere års mellanrum utdelas detta pris af Tysklands

kejsare för det yppersta arbete, som under tidsskedet i fråga framträdt på den tyska historieskrifningens område.

Är då icke allt detta beröm öfverdrifvet? För min del tror jag det knappast. Intet nyare kyrkohistoriskt arbete torde öfverträffa Haucks ifrågavarande. Dess läsning riktar icke blott vårt kyrkohistoriska vetande utan bereder läsaren rik vederkvickelse och ädel njutning. Nya synpunkter och rika impulser till menniskolifvets högsta sträfvanden kan ock här vinnas af den, som verkligen vill erhålla sådana.

Redan samlandet och sofrandet af det rika material, som ligger till grund för verket, måste hafva kräft en järnflit. Visserligen saknar Hauck ingalunda utmärkte föregångare, som undangjort mycket af det egentliga — hvad vi skulle kunna kalla — grofarbetet. Men vår förf. stöder sig aldrig på dessa föregångare, utan att underkasta dem en noggrann kontroll. Hvad han meddelar, grundar sig på självständig iakttagelse och pröfning. Öfverallt synes han själf ha gått tillbaka till primärkällorna, arkivaliska lika väl som tryckta, hvilka han vet att använda med en sund och skarpsinnig kritik. Man följer också framställningen med en angenäm känsla af trygghet, då man finner, huru förf:s påståenden och utsagor hvila ständigt så att säga på autopsi. Trots den med alla den moderna vetenskapens hjälpmedel utförda undersökningen af källorna, är texten fri från hvarje onödig apparat och äfven de utredande noterna äro främmande för allt lärdomsprål och skrymmande öfverflödsgods.

I den enkla, okonstlade, självva saksammanhanget motsvarande dispositionen af det mångskiftande materialet röjer sig den öfverlägsne mästaren. Hauck är frigjord från denna skematism, som icke minst kyrkohistorici hafva haft så svårt att frigöra sig från. De skilda perioderna karaktäriseras redan i öfverskrifterna genom pregnanta uttryck för de väsentligaste ideer och faktorer, som behärska det ifrågavarande skedet. Redan genom sin periodindelning och sina korta karaktäristiska öfverskrifter har Hauck sålunda ofta låtit ett förut saknadt ljus falla öfver viktiga moment och skeden af den kyrkliga utvecklingen.

Det är klart, att ett arbete af den art, som det nu i fråga varande, skall innehålla en rikedom på detaljer, vunna genom den omfattande och noggranna källforskning, hvarom förut talats. Men detaljernas mängd får aldrig skymma blicken för det hela. Läsaren bibehåller ständigt känsel för, att det enskilda här blott har värde såsom led af eller moment i det hela. Denna helhetsverkan har förf. lyckats åstadkomma bl. a. genom sin kapitelindelning och de sammanfattande öfver- och återblickar, som han plägar meddela vid början eller slutet af hvarje afdelning.

Haucks verk utmärkes vidare af en mönstergill objektivitet. Hans historiska uppfattning kan måhända t. o. m. förefalla såsom understundom nästan allt för torr och nykter. Söker man idel ljusa fantasimålningar, finner man sig också grundligt besviken. Skuggorna i de upprullade verklighetstaflorna äro tvärtom ofta vida starkare än dagrarne. Den världsliga och kyrkliga politikens irrgångar och intrigspel, de mänskliga lidelsernas inflytande på den kyrkliga utvecklingen o. s. v. fördöljas ingalunda. Men på samma gång visas, hurusom det dock är himmelska skatter, som i svaga, jordiska käril från släkte till släkte bäras fram genom tiderna. Tydligt låter förf. läsaren skönja, huru midt under all mänsklig skröplighet och förvillelse Jesu Kristi sanna kyrka växer fram. I sammanhang härmed må särskildt framhållas förf:s sträfvan att uppspåra och i ljuset framdraga sköna yttringar af medeltidens äkta fromhetslif. Äfven i detta afseende är hans arbete synnerligen rikhaltigt, och man måste så mycket mer beundra Haucks framgång i detta hänseende, som hvar och en, hvilken på ett något så när ingående sätt sysselsatt sig med medeltidens kyrkohistoria, väl känner svårigheten i att riktigt få fatt i själfva det religiösa lifvets art under denna tid.

Till dessa förtjänster kommer ett synnerligen lyckligt framställningssätt i rent stilistiskt afseende. Af det gamla tyskeriets invecklade periodbyggnader möter man här ej ett spår. I korta, innehållsrika satser uttrycker förf., hvad han vill hafva sagdt, och hela framställningen utmärkes af en rent af klassisk enkelhet, genomskinlighet och klarhet. Prof. Haucks

rika estetiska begåfning och omfattande, icke blott teologiska utan ock humanistiska bildning har satt honom i stånd att med enkla uttrycksmedel åstadkomma både liffulla och sanna historiska målningar.

Det äkta material, som slutligen återstår efter det omsorgsfulla kritiska sofringsarbetet, är ej sällan skenbart ganska magert. Men på ett beundransvärdt sätt förstår Hauck att använda detsamma och afläsa, hvad det verkligen har att meddela. En liten, synbarligen torr och obetydlig notis får sålunda ofta under hans händer ett förut oanadt lif och verklig betydelse. Han eger — såsom man anmärkt — till sitt förfogande det fantasiens trollspö, som ensamt rätt förmår att till lif och åskådlighet framkalla flydda tiders drag och personligheter. Men på samma gång hålles denna fantasi i strängaste tukt af det nyktra, kritiska sinnet och den exakta forskningens resultat. Hauck är en verklig historisk konstnär. Ett litet exempel på hans sätt att använda en skenbart obetydlig källuppgift må här få plats. Vår kännedom om den anglosachsiske missionären Bonifatius eller Winfrid, »Tysklands apostel», grundar sig företrädesvis på hvad hans äldste biograf, Willibald, har att meddela om honom. Denne omtalar nu, att Bonifatius' sista ord i lifvet uttalades »*patria voce*». Hauck låter denna lilla notis ingalunda vara oanvänd, utan framhåller saken (I, 577) såsom ett vackert vittnesbörd om den trohet in i det sista, med hvilken Winfrid hängde fast vid sina fäders land.

Framför allt är Hauck berömd för sina personkarakteristiker, och knappast torde hans historiska konstnärsskap någonstädes göra sig bättre gällande än just på detta område. Vi må komma ihåg, att försöket att karakterisera en medeltidspersonlighet i de flesta fall erbjuder mycket stora svårigheter. Medeltiden saknade ju i allmänhet blick för individualiteten och dess betydelse. De medeltida krönikeskrifvarne teckna ock oftast sina figurer i vissa allmänna drag efter en på förhand gifven schablon. Endast i ytterst sällsynta fall lämna källorna någon direkt hjälp vid ett verkligt karakteriseringsförsök. Desto mer beundransvärdt är, att Hauck af sitt spröda material lyckats framkalla icke bleka skuggbilder, utan per-

sonligheter med lifvets friskhet och kraft i sig. Och i dessa medeltidsmänniskor, som han så väl förstår att teckna, inlägger han icke sina egna eller främmande ideer utan låter dem lefva deras eget, självständiga lif. Haucks karakteristiker af Karl den store, Ludvig den fromme, Otto den store m. fl. furstar äro sålunda icke mindre förtjänstfulla, än hans skildring af sådana kyrkliga personligheter som en Bonifatius, en Alkuin eller en Adalbert. Den mästerligaste tolkning, Hauck låtit framträda, torde dock vara hans bild af Gregorius VII.

Saknar då detta verk hvarje brist? Det vågar jag naturligtvis icke påstå, men bristerna äro uppenbarligen i allmänhet af jämförelsevis oväsentlig art. I fråga om detaljer, särskildt med afseende på Hamburg-Bremiska stiftets historia kan man naturligtvis hysa en annan mening än förf. Ett visst fog torde också en anmärkning hafva, som jag sett framställas någonstädes i den utländska tidskriftslitteraturen. Anmärkningen gick ut därpå, att arbetet icke verkar uppmuntrande eller eggande för nybörjaren på det kyrkohistoriska forskningsområdet, enär läsaren erhåller det bestämda intrycket, att här allt vore färdigt,att inga som hälst problem återstode att lösa, ett intryck som måste verka återhållande på forskningsifvern. Men denna svaghet, om man ens kan kalla det så, står i närmaste samband med just det, som utgör arbetets styrka, dess — vi kunna gärna säga — klassiska jämnmått och fulländning.

Sedan K. v. Hases dagar torde emellertid Tyskland näppeligen ägt en sådan kyrklig häfdatecknare som Hauck. Och då den sistnämnde ingalunda delar den förres rationaliserande ståndpunkt samt tydligen tillerkänner det personliga en vida större betydelse för utvecklingen, än hvad tyska historici ofta göra, behärskade, som de ej sällan äro af panteistiska eller deistiska åskådningssätt, är att förmoda, att Haucks ypperliga arbete skall förvärfva vänner och läsare bland våra präster och lärare.

Ldm.

K. A. Fryxell. Om svenska biskopsval under medeltiden. VIII + 138 sid. Akad. Afh. Upsala 1900.

För den svenska medeltidens kyrkohistoria har Reuterdahls stora arbete lagt en bred och bestående grundval. Det har därjämte visat, hvilket rikt intresse som äfven ur profanhistorisk synpunkt anknyter sig till kyrkans häfder under denna period, då kyrkan i själfva verket var ett statssamfund vid sidan af och utöfver de världsliga, hvilket självt i viss mån lefde ett statligt lif och på det mest betydelsefulla sätt ingrep i deras, och då källorna till dess historia, om äfven i och för sig knappa nog, flyta jämförelsevis rikligare än för det öfriga samhällslifvet — naturligt nog, eftersom kyrkan var banbrytande för skrifkonstens praktiska användning till bref och urkunder och för flera former af historiska anteckningar (klosterannaler, biskopskrönikor o. s. v.). Reuterdahls framställning sväller ut öfver viktiga delar af den världsliga kulturens områden, och snart sagdt hvarje arbete i den medeltida kyrkohistorien bör på samma sätt gifva ett bidrag också till den öfriga samhällshistorien.

Tre årtionden hafva nu gått, sedan den gamle ärkebiskopen nedlade pennan, och de hafva bragt i dagen ett ej obetydligt material, hvartill han ej hade tillgång. Arkivskatternas ordnande har gjort stora framsteg, och deras åtkomlighet underlättas numera i helt annan omfattning än på hans tid genom tryckta publikationer af akter eller regester. I andra kulturländer äro mångsidiga forskningar utförda, som spridt nytt ljus öfver den stora medeltidskyrkan, af hvilken den svenska blott var en lem, och därmed äfven öppnat nya utsikter för vår kyrkohistoria. Det kan då endast hälsas med obetingad tillfredsställelse, att under senare år yngre forskare börjat åter rikta sin uppmärksamhet på denna period af den svenska kyrkans utveckling, och ej minst att äfven historiker inom den filosofiska fakulteten gripa sig an med hithörande frågor och behandla dem ur en mera allmänt historisk synpunkt än den enbart kyrkliga.

Doktor Fryxell, som för filosofiska graden utgifvit föreliggande afhandling *Om svenska biskopsval under medeltiden,*

har därmed upptagit ett ämne, som i ovanlig grad förenar ett stort kyrkohistoriskt intresse med ett icke mycket mindre politiskt-historiskt. Liksom biskopsvalen äro af central betydelse för medeltidskyrkans hela organisation, så sträcka de också, genom biskoparnas viktiga roll inom det politiska samhället och dess strider, sina verkningar djupt in på detta politiska område.

Å andra sidan har ämnet sina betydande svårigheter. Det omfattar en väldig tidrymd och kräfver följaktligen studium af ett stort material, så väl aktstycken som gamla historiska anteckningar och modern litteratur.

Det kan icke sägas, att förf. i allo lyckligt öfvervunnit dessa svårigheter. Själf har han i sitt företal förutskickat den reservationen, att han icke gör anspråk på att framlägga en uttömmande framställning, men denna reservation kan näppeligen afväpna åtskilliga anmärkningar, som en granskare måste göra så väl mot ofullständighet i det använda materialet som mot bristfälligheter i sättet för dess tillgodogörande.

Afhandlingen åtföljes efter numera — dess bättre — vanlig koutym af en öfversikt öfver källorna, tyvärr dock endast öfver »anförda» källor. Det skulle för ett sådant ämne som detta varit önskvärdt att få en diskussion af alla de källor, som därmed stå i samband, oberoende af om de äro direkt citerade eller icke. Nu lämnas läsaren i ovisshet om åtskilliga samlingar och arbeten, som han saknar i förteckningen, blifvit alldeles förbigångna eller om förf. undersökt dem men icke funnit något att hämta därur.

I flera fall är det emellertid tydligt, att det förra varit förhållandet. Så har förf. icke bland de otryckta samlingarna uppsökt K. H. Karlssons afskrifter af handlingar rörande Sveriges medeltidshistoria i det vatikanska arkivet, hvilka afskrifter äro deponerade i svenska riksarkivet och naturligtvis innehålla afsevärda bidrag till detta ämnes belysning, ej heller P. A. Munchs afskriftsamling från samma håll, också den i riksarkivet. Det svenska diplomatariet borde lämpligen hafva kompletterats med de stora regester af det påfliga kansliets handlingar, som finnas utgifna af Jaffé och Potthast, och med de likaledes publicerade utförligare utdragen eller aftrycken

ur påfvarnes registratur. Af tryckta svenska aktsamlingar är ett så viktigt och välbekant arbete som Styffes *Bidrag till Skandinaviens historia* synbarligen icke användt, hvilket föranledt ofullständigheter och misstag, som lätteligen hade kunnat undvikas. Så är den af förf. (sid. 85) berörda striden om Linköpings biskopsstol på 1360—1370-talen mellan biskop Nils och den af påfven utnämnde Gotschalk utredd af Styffe, som bl. a. visar, att den biskop Gotschalk, hvilken efterträder Nils, just är hans gamle medtäflare. Styffe har också visat, att Hemming Gad verkligen var vald till biskop, innan påfven utnämnde spanjoren Jakob Arborensis till administrator (ej biskop, såsom förf. säger s. 88) af Linköpings stift, hvilket förf. anser osäkert. Han har likaså närmare fixerat tidpunkten för Hans Brasks val 1513, om hvilket förf. endast har att meddela Vadstenadiariets anteckning (s. 88), samt publicerat Vincentius' af Skara bref om sitt val till riksföreståndaren Svante Nilsson af 30 april 1505 (förf. har om detta val endast den uppgiften, s. 92, att Vincentius 1506 kallar sig electus). Ändtligen framgår af Styffes utredning, att Jakob Ulfssons utnämning till ärkebiskop år 1469 genom påflig provision i stället för den af domkapitlet valde dekanen Thord i Linköping i Sverige icke mötte den opposition, som förf. antyder (s. 106 f., 133)[1]. — En annan urkundspublikation af samme forskare, den i *Historiska Handlingar*, 8, införda samlingen af *Bidrag till den katolska hierarkiens historia i Sverige 1463—1515*, som innehåller flera urkunder af betydelse för detta ämne, bl. a. valkapitulationer vid biskopsval, har förf. ej heller tagit kännedom om. En och annan notis skulle slutligen varit att hämta ur v. Troils *Skrifter och handlingar til uplysning i svenska kyrko- och reformationshistorien;* så t. ex. de intyg, som domkapitlet i Upsala vid striden med konung Erik om ärkebiskopsvalet 1432 lät dels riksråd och adelsmän, dels borgmästare och råd uppsätta om kapitlets rätt[2].

Bland den litteratur, som berör ifrågavarande ämne, intaga de talrika biskopskrönikorna allt ifrån medeltidens mer eller mindre kortfattade anteckningar till Rhyzelii *Episcopo-*

[1] Styffe, *Bidrag*, I, s. LVIII, IV, s. XVII, CCLVII, V, s. 39, 525 anm.
[2] Troil, II, s. 364 ff.

scopia Sviogothica en särskild plats. Man anmärker, att de förra äro använda i Benzelii upplaga (af 1709—1713), ej i den moderna edition, som finnes bland *Scriptores rerum Svecicarum*, hvilket bland annat föranledt, att förf. gått miste om de härstädes af utgifvaren, Annerstedt, bifogade värdefulla noterna. Flera upplysningar skulle af dem stått att vinna. I hög grad lyckligt hade också varit, om förf. underkastat dessa olika krönikor ett verkligt källkritiskt studium — med hjälp af samme utgifvares kommentarier — till närmare karaktäriserande af deras beskaffenhet och trovärdighet och till utrönande af de medeltida biskopslängdernas förhållande till den krönika, som — sannolikt falskeligen — tillskrifvits Peder Svart, samt till Spegels och Rhyzelii arbeten och dessas ställning inbördes. När förf. en gång (sid. 42) utan vidare förklarar, att några uppgifter, som finnas hos de tre sistnämnda författarne, kunna »genast lämnas ur räkningen, då författarne i intet af fallen nämna de källor, från hvilka de hämtat sina uppgifter, och dessas tillförlitlighet sålunda är omöjlig att kontrollera», så är detta en alldeles för rigorös förkastelsedom öfver krönikorna, hvilken förf. ej heller senare följer: han meddelar längre fram många sådana uppgifter, om äfven med reservation för deras osäkerhet. Den moderna kritiken saknar ju ingalunda alla medel att kontrollera sanningen eller sannolikheten hos dylika gamla berättelser blott därför, att dessa ej nämna sina källor. Men väl måste ett sådant källkritiskt kontrollarbete först göras, innan deras innehåll kan med någon trygghet användas. Man känner oupphörligt vid genomläsningen af föreliggande arbete bristen af en sådan undersökning; förf. har nu nödgats ställa sig rent skeptisk mot krönikornas uppgifter. — Medgifvas må dock gärna, att en källkritisk studie öfver biskopskrönikorna måste blifva ett drygt företag, som det kanske är obilligt att begära såsom blott och bart förarbete till en gradualafhandling. Det återstår då att hoppas, att den snart kommer till utförande såsom en själfständig undersökning, ty innan det skett, kan ingen slutgiltig historia om Sveriges medeltidsbiskopar skrifvas.

Om de svenska krönikornas uppgifter f. n. ofta äro osäkra, så kunde i ej så få fall bättre verificerade underrättelser ha

varit att få ur moderna biskopslängder, grundade på det påfliga kansliets handlingar. Någon sådan är dock icke använd, hvarken Gams' *Series episcoporum* eller Eubel's nyss (1898) utgifna *Hierarchia catholica medii ævi.*

I allmänhet synes utlandets kyrkohistoriska litteratur icke vara tillräckligt beaktad. Förf. har själf klart definierat sitt ämne så, att han vill undersöka dels hvilka lagar och regler, som gällt för biskopsvalen, dels huru dessa lagar och regler tillämpats, och därmed gifva ett bidrag till kännedomen om den kanoniska rättens inträngande och tillämpning i vårt land. Det är tydligt, att en sådan undersökning måste i hvarje punkt utgå från en noggrann fixering af hvad gällande kanonisk rätt var. En af de intressantaste sidorna i vår medeltida kyrkohistoria är just denna nödvändighet att oaflåtligt taga hänsyn till den katolska kyrkans allmänna ordning, att betrakta den svenska som en lem i denna. Förf. har naturligtvis icke förbisett det krafvet, men ej heller fyllt det så, som önskligt varit. Att bygga utredningarna om den allmänna kanoniska rätten så godt som uteslutande på Sohm's och Hinschius' kyrkorättsliga handböcker förefaller något lättvindigt, då det gäller en specialfråga, för hvilken i flera punkter speciallitteratur finnes att tillgå. Om Sohms teorier råder ju för öfrigt — med allt erkännande af deras genialitet — mycken strid, och för den senare medeltiden, som förf:s ämne behandlar, är han ytterst kortfattad. Det kan således sättas i fråga, huruvida redogörelsen för episkopatets äldre utveckling bort hämtas från honom ensam (s. 17 ff.), och det blir ett missgrepp att göra hans framställning af kompetensvillkoren för episkopat under kyrkans äldsta tid till utgångspunkt för skildringen af samma kompetensvillkor i Sverige under 12:te och 13:de årh. (s. 55). Den kanoniska rätten hade vid den tiden preciserat dessa kraf vida noggrannare; här borde åtminstone Hinschius hafva rådfrågats. På andra punkter saknas hänsynen till den allmänna katolska kyrkoförfattningen mer eller mindre fullständigt, och framställningen af de svenska förhållandena kommer därföre att sväfva i luften.

Förf. börjar med en inledning om »biskopstillsättning före det lundensiska ärkebiskopsdömets inrättande» och upp-

delar sedan sin egentliga afhandling i två afdelningar, biskopsval från nämnda tid till 1250 och från 1250 till medeltidens slut. Gränsåret 1250 betecknar den ungefärliga tidpunkten för den kanoniska rättens definitiva införande i Sverige och är således väl motiveradt. Mera tviflande ställer sig anm. till lämpligheten af den gräns, förf. satt mellan inledningen och första perioden. I formerna för de svenska biskoparnas tillsättning medförde Lundaprimatets tillkomst icke någon principiell nyhet; det ställde dem endast under Lund i st. f. under Bremen. Naturligare hade varit att begränsa inledningen till missionsepiskopatet, biskoparnas tillsättning under missionstiden, och börja afhandlingen med tiden för kyrkans stadfästande i Sverige. Därmed inträder i det svenska episkopatets ställning en förändring, som bör markeras: öfvergången till normala kyrkliga förhållanden. Nu har förf. icke kommit att skilja missionsbiskoparna från deras efterföljare så starkt, som möjligt varit, eller öfver hufvud taget ägnat deras egendomliga ställning den uppmärksamhet, som den förtjänar. Episkopatet inom missionsområden hade ju öfverallt under kyrkans utbredning antagit en karaktär, som afvek från hierarkiens vanliga ordning, och det kunde ha varit en tacksam uppgift att klargöra den allmänna typen för dessa kyrkliga pionierer och därmed jämföra Sveriges missionsbiskopar. Både Hinschius och Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands* — som förf. icke alls användt — hafva åtskilligt att meddela i denna fråga; man erinre sig de under Tysklands missionsperiod så vanliga »Wanderbischöfe». Äfven uppgifterna i *Vita Anskarii* kunde förf. bättre ha tillgodogjort sig. Jørgenssens *Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling* innehåller mera att taga vara på än hvad som nu kommit till användning, bl. a. åtskilligt, som måste modifiera förf:s omdöme, att Adalbert af Bremen synes hafva i Sverige motståndslöst utöfvat sin öfverhöghet, medan han i Danmark stötte på motstånd från konungamakten. Biskop Åsmund i Skara, som skall hafva blifvit i Polen vigd till biskop, erkände icke denna öfverhöghet, åtminstone icke under hela sin ämbetstid, den af Adalbert ordinerade Adalvard d. ä. blef till en början afvisad, andra biskopar, som Adalbert invigde, återvände

inom kort från Sverige (Hiltinus) eller tillträdde aldrig sin post (Tadico af Ramsola)[1]. Hauck (III, s. 663) finner också betydelsen af Adalberts ordinationer tvifvelaktig och beroende på folkets godkännande. Detsamma framgår för öfrigt af de ord hos Adam af Bremen, som förf. i annat sammanhang anfört: »(inter Nortmannos et Sueones) unusquisque episcoporum a rege vel populo assumptus communiter ædificant ecclesiam», »alla biskopar, som antagits af konung och folk, uppbygga gemensamt kyrkan»[2] (bland norrmän och svenskar — utan fasta gränser mellan stiften, såsom annorstädes). Att dessa ord dock icke behöfva åsyfta något biskops*val* af konung och folk, såsom Jørgenssen anser, har förf. med skäl framhållit (s. 7).

Första hufvudafdelningen, för tiden 1103—1250, börjar efter en inledande exposé af kyrkans befästande i Sverige med den ofvannämnda framställningen af biskopsvalens tidigare historia, som för äldre tider följer Sohm och därefter Hinschius, med en och annan detalj från Schneider, *Die bischöflichen Domkapitel.* Intet af den nya speciallitteraturen om investiturstriden och Wormserkonkordatet är användt, ehuru Hinschius nog kunde behöft i dessa frågor kompletteras; konkordatets innebörd är ju omstridd nog så väl hvad angår tiden för dess giltighet — för Henrik V ensam eller äfven för hans efterträdare — som i fråga om de enskilda punkternas betydelse: kejsarens »närvaro» vid valen, »sanior pars», som vid tvistiga biskopsval skulle få hans stöd, investiturhandlingens karaktär o. s. v.

För undersökningen af periodens svenska biskopstillsättningar lämna källorna endast ett högst knapphändigt material. Det inskränker sig till ett tiotal påfvebref rörande enstaka sådana ärenden, i allmänhet helt kortfattade, samt den berömda bestämmelsen i den äldre Västgötalagens rättlösabalk, flock 2: Æn biskup skal taka, þa skal konongær alla landæ at spyriæ, hvarn þer viliæ hava. Han skal bondæsun

---

[1] Jørgenssen, s. 657 ff., efter Adam af Bremen.

[2] Förf. har genom ett förbiseende af ordet communiter öfversatt: »hvarje biskop, som af konung och folk blifvit mottagen, byggde *sin* kyrka». Här är icke fråga om kyrkobyggnad i yttre bemärkelse, utan om »uppbyggande», d. ä. utbredande af den allmänneliga kristna kyrkan.

væræ. Þa skal konongær hanum staf i hand sæliæ ok gulfingrini. Siþan skal han i kirkiu leþæ ok i biskupsstol sættiæ. Þa ær fulkomen til valds utæn vigsl.

Förf. söker göra det mesta möjliga af dessa begränsade underrättelser genom att systematiskt betrakta dem från olika synpunkter: först befogenheten att utse biskop, med särskiljande af prästerskapets deltagande i valet, folkets deltagande och konungens inflytande, vidare valsättet och slutligen stadfästelse och invigning. Ej mindre än ett fyrtiotal sidor är anslaget härtill. Till en sådan utförlighet förslår dock icke det faktiska stoffet; en ej ringa del af sidantalet är uppfylld genom upprepningar och omskrifningar.

Författaren utgår från den förutsättningen, att stadgandet i Västgötalagen är att betrakta som gällande lag vid den tidpunkt, från hvilken lagen i sin föreliggande »redaktion» härleder sig (början af 1200-talet), och att det haft sin motsvarighet »i rättsuppfattning eller skrifven lag» äfven utom Västgötalagens område, m. a. o. uttrycker den folkliga rättens allmänna ståndpunkt vid denna tid. Enligt denna då gällande svenska rätt skulle således folket, alla landæ, välja biskop och klerus icke därvid hafva något särskildt inflytande. I ett par påfvebref från slutet af 1100-talet heter det visserligen, att »clerus et populus» valt biskop, men sammanställas dessa med Västgötalagen, så bör uttrycket icke anses innebära någon särskild rätt för klerus, utan de andliga hafva endast deltagit såsom medlemmar af det borgerliga samhället, »alla landæ». Däremot fastslår ett påfvebref af 1220 kapitlens valrätt såsom kyrklig princip, och trettio år senare, 1250 stadfäster påfven Wilhelms af Sabina statut om kanoniska biskopsval samt underkänner på det bestämdaste hvarje inflytande vare sig af folket eller af konungen. Dessa årtionden beteckna sålunda kapitelvalens framträngande till seger. Redan 1207 nämner ett påfvebref, att i Upsala en person blifvit »kallad», vocatus (termen användes i st. f. electus om den, som ej uppfyllde den kanoniska lagens kvalifikationer för episkopat, i detta fall äkta börd) »cleri eleccione, regis consensu et populi petitione». Här säges klerus hafva förrättat själfva valet, folket endast hafva framställt en önskan. Det är redan detta en första framgång.

för de kyrkliga sträfvanden, som 1220 fingo sitt fullt oförtydbara uttryck.

Härvid borde då först hafva klargjorts, hvad det egentligen innebär, att Västgötalagens »redaktion» synes härröra från början af 1200-talet. Om en sammanfattning af de — muntligt eller skriftligt — på olika håll bevarade lagsagostyckena då skedde, behöfver det innebära, att de alla då ännu voro gällande? Och vidare: den äldsta nu föreliggande *handskriften* är från slutet af 1200-talet; är det säkert, att den motsvarar den ursprungliga »redaktionen», särskildt i den här ifrågavarande punkten?[1] Med ett ord: att denna bestämmelse blifvit upptecknad i en handskrift från 1200-talets slut och där står införd i en redaktion, som tillhör 1200-talets början, bevisar i och för sig icke, att den praktiskt tillämpats vid denna tidpunkt. Om så är fallet, kan endast utrönas genom jämförelse med underrättelser om de faktiska förhållandena från den tiden, det är i detta fall de nämnda påfvebrefvens underrättelser. Dessa måste tolkas själfständigt, icke efter Västgötalagen. Gifva de uttryck för ett faktiskt valsätt, som öfverensstämmer med laguppteckningens stadgande, då får man däri skäl att anse stadgandet giltigt vid den tiden, annars icke. Skälen blifva i alla händelser svaga nog, ty beklagligen rör intet af brefven Skara stift, Västgötalagens område, och om de faktiska förhållandena just där har man således alls ingen underrättelse. Att som förf. utan vidare generalisera hvad som berättas om ett landskap (stift) till att gälla hela landet är betydligt vågadt.

Undersökningen borde alltså enligt anm:s förmenande hafva anlagts väsentligt annorlunda[2]. Resultatet hade väl i alla händelser blifvit klent nog, hufvudsakligen på grund däraf att man, såsom författaren framhåller, måste förutsätta möjlighe-

[1] Förf. antager själf, att ifrågavarande bestämmelse bör hafva tillkommit minst 100 år tidigare och funnits i början af 1100-talet (s. 44).

[2] Förf. följer själf i fråga om den s. k. *yngre* Västgötalagen, som också upptar samma bestämmelse, just den af anm. föreslagna tankegången, då han rörande bestämmelsens giltighet vid tiden för denna redaktion kort och godt anmärker, att intet tyder på att ett sådant valförfarande vid den tiden förekommit, hvadan lagbudet i denna redaktion torde stå endast som en genom förbiseende intagen kvarlefva från den äldre (s. 47).

ten af att påfvebrefvens terminologi icke återgifver valens faktiska förlopp utan omskrifver det så, som kurian ville hafva det betraktadt. Åtskilligt tyder härpå. Bl. a. får det nog lämnas därhän, om uttrycket »cleri electio» i brefvet af 1207 bör tillmätas någon större betydelse. De skäl, som förf. anför för brefvets trovärdighet, hålla åtminstone icke streck [1].

Om man får fästa sig vid ordandet om clerus och populus såsom väljande i påfvebrefven från slutet af 1100-talet, så bör detta angifva, att i de förevarande fallen prästerskapet uppträdt såsom korporation jämte eller i spetsen för folket. Detta är något annat än Västgötalagens rena folkval af alla landæ; alltså, skulle slutsatsen blifva, är detta lagbud — åtminstone i de stift, som af brefven beröras, nämligen Linköping och Strengnäs — vid 1100-talets slut ej längre gällande utan undanträngdt af en blandad valform. År 1207 låter Innocentius III principen af klerus' uteslutande valrätt skymta fram, men ovisst är, om den ännu praktiskt tillämpats. Brefven af 1220 och 1250 visa, att konungen och stormännen ännu öfvat öfvervägande inflytande på valen, men också, att kyrkan numera känner sig nog stark att bestämdt fordra kapitelval.

För perioden 1250 — medeltidens slut hafva källorna varit vida mera gifvande. Här ligger också tyngdpunkten af förf:s arbete, och här kommer dispositionen bättre till sin rätt. Den är den samma som för förra afdelningen med den för-

---

[1] Påfvebrefvet är svar på underrättelsen från Sverige om valet, och påfven refererar sig med uttrycken »cleri eleccione» etc. till denna. Nu kan påfven, menar förf., ej gärna hafva tendentiöst förändrat denna underrättelse, ej heller brefvet från Sverige hafva gifvit någon till förmån för kyrkliga intressen vilseledande framställning af valet, emedan det är utgånget ej blott från kyrkligt håll, utan ock från kungen och måhända andra lekmän. Men påfven, som skrifver till ärkebiskopen i Lund, åberopar de meddelanden, som han mottagit »tam per litteras tuas quam ... Suethie regis illustris et venerabilium fratrum nostrorum suffraganeorum et dil. fil. capituli ecclesiæ upsallensis et aliorum multorum». Motsättningen »tam—quam» tyder afgjordt på åtminstone *två* olika bref, och det är tydligt, att påfven just åberopar ärkebiskopens särskilda skrifvelse, bl. a. därföre att han refererar sig till de skäl, hvarmed denne motiverar sitt förord för den »kallade», nämligen de förmåner, kyrkan skulle vinna genom hans stadfästande. Hela påfvens skrifvelse är ställd uteslutande till ärkebiskopen i Lund och öfverlämnar afgörandet åt denne.

ändring, att första kapitlet, befogenheten att utse biskop, underindelats sålunda: domkapitlen i ostörd utöfning af sin valrätt, inskränkning i denna valrätt genom påflig provision och inskränkning genom konungamakten.

I enskildheter är en och annan lapsus att anmärka. Redogörelsen för Nils Allesons val och utnämning till ärkebiskop år 1295 (s. 73 f.) är ofullständig och ej fullt korrekt. Frågan om hans valbarhet och om valets giltighet sammanhängde med en tvist, som uppkommit mellan Upsalakapitlet och Lunds ärkebebiskop, och som föranledt denne att suspendera kapitlet; det var närmast *den* saken, undersökningen i Rom gällde, ej det först sedermera inträffade valet. Ett brefutdrag »Olavo canonico in upsalensem archiepiscopum electo» af år 1315 är återgifvet med att Olof blifvit »kanoniskt vald» (s. 76), i st. f. att kaniken Olof blifvet vald. På s. 78 säger förf., att Clemens VI år 1342, ehuru hans företrädare ämnat besätta den lediga ärkestolen genom provision, när kapitlet valde domprosten Hemming Niklisson i Västerås utnämnde denne och därmed erkände lagligheten af valet. I själfva verket kallar påfven valet »irritum et inane» såsom sådant, men providerar den man, kapitlet önskat[1]. Uppgiften att enligt ett bref från kyrkomötet i Basel en Johannes Tyrgilson år 1447 — tryckfel för 1437 — var electus till Vexjö (s. 99) beror på ett missförstånd; Nils Ragvaldsson var intill 1438 biskop i Vexjö, och först efter denne skulle Johannes Tyrgilsson hafva blifvit vald. På sid. 107 har genom en felskrifning domprosten Andreas' i Upsala utnämning till biskop i Strengnäs 1408 blifvit sammanförd med Jakob Ulfssons 1469 i st. f. med Johannes Gerechinis 1408.

Af hufvudresultaten kan antecknas, att tidpunkten för kapitelvalens seger naturligtvis ej låtit sig på året fixeras. Den nya ordningen arbetade sig fram under 1200-talets senare hälft. Sedan utöfvade kapitlen i det hela ostördt sin rätt fram till början af 1400-talet. Någon gång ingriper påfven med provision, och detta oftare i suffraganstiften än i ärkestiftet. Mera sällan synes den världsliga makten hafva påverkat eller

[1] Sv. Dipl. 3666. — Förf. har förbisett, att äfven själfva valprotokollet finnes i Sv. Dipl. 3600.

bestämt valet. Exemplen härpå tillhöra egentligen 1300-talets senare del: i Linköping voro båda de omnämnda täflande biskoparna Nils och Gottschalk tillsatta under kungligt inflytande, och en biskop Rudolf påtvangs Skara af konung Albrekt[1].

Med öfvergången till femtonde årh. börjar kapitlens valrätt att allt starkare inkräktas både från påfvens och den världsliga maktens sida. Beklagligtvis har förf. nöjt sig med att påpeka denna företeelse och relatera åtskilliga enstaka fakta, hvari den framträder, men hvarken sökt förklara orsakerna därtill eller sammanfattat den utveckling, som det följande århundradet medförde, till en totalbild. Intet är sålunda nämndt om de allmänna förhållanden inom kyrkan, som under 1300-talet föranleda kurian att alltmera söka slå under sig biskopstillsättningarna, hvarken dess finansbetryck i Avignon eller de under schismen täflande påfvarnas sträfvanden att hvar för sig göra sig till herrar öfver kyrkoprovinserna. Äfven saknas en antydan om det viktiga sambandet mellan påfvens och den världsliga maktens ingripande, att den senare använde kurians svaghet till att påtvinga den *sina* skyddslingar att utnämnas genom påflig provision. Af stort intresse borde också varit att fastslå, att i Sverige liksom annorstädes detta regeringens inflytande synbarligen stadgas mot medeltidens slut, ej minst under riksföreståndaretiden. Hemming Gads val i Linköping 1501, Vincentius' af Skara i ganska ödmjuk ton hållna notifikationsskrifvelse till Svante Nilsson 1505 och ej minst Sten Sture d. y:s roll vid förberedelserna till Gustaf Trolles val[2] peka uppenbarligen framåt mot den konungamaktens öfverhöghet, som först Kristiern II och sedan, redan före reformationen, Gustaf I gjorde gällande.

Såsom bakgrund för kapitlet om valsätten saknar man en redogörelse för de allmänna kanoniska reglerna på detta

[1] Att så verkligen var förhållandet, hvilket förf. endast anger som möjligt göres högst sannolikt genom den af Annerstedt (*Script rer. suec.*, III: 2, s. 119, not v.) meddelade upplysningen, att Rudolf var konung Albrekts kusin.

[2] Detta är helt knapphändigt behandladt. Ahlenius' uppsats *Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517* (Hist. Tidskr. 1897) är ej använd.

område. — Förf. exemplifierar de tre valformerna via spiritus sancti, via compromissi och via scrutinii men upptager ej någon forma mixta, den blandningsform mellan de två sistnämda, som stundom anföres; det enda fall, då den i Sverige omtalas, låter subsumera sig under via scrutinii.

I kapitlet om stadfästelse och invigning är frågan om Baselkonciliets ingripande vid Nikolaus Ragvaldi's och Jöns Bengtssons konfirmation icke utredd. De allmänna kanoniska reglerna för konfirmation och dess förhållande till meddelandet af pallium hade också kunnat bättre preciseras; nu framstår det lundensiska primatets innebörd icke fullt klar.

Anmälaren har härmed följt Fryxells undersökning till slut — med en utförlighet, som kanske ställt allt för stora anspråk på läsarens tålamod. Den må finna sitt försvar i ämnets sällsynta intresse för både kyrklig och politisk historia och i de många viktiga metodiska och källkritiska frågor, som anknyta sig till dess behandling. Förf. har icke framlagt hela de medeltida biskopsvalens historia, och den skulle måhända icke få rum inom ramen af en gradualafhandling, men han har gifvit uppslaget och gjort en begynnelse till densamma. Om de sålunda påbegynta forskningarna rörande den viktiga frågan fullföljas och fördjupas, äro säkerligen ytterligare bidrag att vänta till kunskapen om Sveriges medeltid.

Nils Edén.

C. Öhlander. Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland. Ett bidrag till svenska kyrkans historia åren 1617—1704. Akad. afh. Upsala 1900.

Det svenska väldet har, såsom vi alla veta, fordom omfattat åtskilliga områden, som numera äro från detsamma skilda. Till dessa områden hör äfven Ingermanland, som under åren 1617—1704 var en svensk besittning. Under denna tiderymd saknades ingalunda allvarliga försök att höja den ingermanländska befolkningens andliga kultur, och gifvet är, att dessa bemödanden äga befogade anspråk på vårt intresse, då de

utgingo från vårt eget fädernesland. Den kännedom, man om dem haft, har emellertid hittills varit ganska ofullkomlig, och man är doktor Öhlander tack skyldig, därför att han genom sin afhandling sökt afhjälpa detta ledsamma förhållande.

Att den uppgift, som förelegat författaren, icke varit den lättaste, därom är han själf medveten. Han yttrar i förordet till sitt arbete, att fältet för hans forskningar varit nästan alldeles obrutet, och att han i allmänhet måst hämta sina uppgifter från de otryckta urkunderna i vårt riksarkiv. Vi tro likväl, att han något öfverskattar sin möda, ty väl är det sannt, att han ej haft många utgifna böcker att rådfråga, men bland dessa finnes åtminstone en, af hvilken han dragit den största nytta. Vi mena den afhandling, som han själf 1898 offentliggjort under titel *Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning 1617—1645*. Hela det kapitel i denna skrift, som handlar om det kyrkliga tillståndet i provinsen, har han nämligen upptagit i det senare arbetet i en något ändrad form, och många nya upplysningar, som äro af värde, har han för nyssnämnda år just icke att tillägga. Då så är förhållandet, kan det ej annat än uppväcka förvåning, att författaren behandlar sitt tidigare verk nästan som om det icke existerade. Det finnes icke omnämndt i den förteckning på tryckta källor, som upptagits vid afhandlingens slut, och i noterna framskymtar det endast tre eller fyra gånger. I stället för att hänvisa till detsamma omtrycker författaren hellre noterna däri. Ja, han går till och med så långt, att han såsom bilaga upptager ett aktstycke (arkimandritens från Nassaret skrifvelse), hvilket han förut in extenso återgifvit i sina Bidrag. Hvarför han förfarit på detta ovanliga sätt, är icke lätt att förstå, men säkert är, att om man icke jämför författarens båda afhandlingar med hvarandra, så anar man icke, att den förra i väsentlig mån underlättat författandet af den senare. Tillvägagåendet är missledande för läsarens omdöme.

Ehuru författaren sålunda ej haft så mycket besvär att samla material till här ifrågavarande afhandling, som han synes vilja framhålla, är det dock tydligt, att han för densamma idkat ganska flitiga arkivstudier. Mycket af värde har af honom blifvit framdraget i ljuset. Vi äro likväl benägna att antaga,

det han i riksarkivet kunnat inhösta en rikare skörd, än den han visar sig hafva bekommit. Åtskilligt har han här förbisett, som hade varit förtjänt af en noggrann undersökning. Så synes han i Livonicasamlingen icke hafva genomgått de skrifvelser, som aflåtits till regeringen af Johan Skytte under den tid, då denne var generalguvernör i Ingermanland. Ej heller kan man se, att han begagnat de stora Oxenstjernska och De la Gardieska samlingarna, ehuru båda innehålla handlingar rörande den kyrkliga ställningen i den provins, med hvars angelägenheter han sysselsätter sig. Än värre är likväl, att han allt för litet öst ur riksregistraturets ymniga källa, särskildt i fråga om Karl XI:s regeringstid. Ett mera djupgående studium af registraturet skulle utan tvifvel hafva medfört, att förf. kunnat fylla åtskilliga luckor, som nu förekomma i hans framställning.

Att uttala sig om pålitligheten af författarens skildring i allmänhet, är omöjligt, då man till sitt förfogande endast har en ringa del af de källor, han användt. Men äfven om man befinner sig i en så ofördelaktig situation, kan man ej undgå att konstatera, det något brister i den noggrannhet, som man alltid önskar i ett vetenskapligt arbete. Slår man upp förteckningen i afhandlingens slut på de tryckta verk, förf. citerat, så iakttager man genast, att flere titlar äro stympade eller förvridna, och går man sedan tillbaka till de aktstycken, som ansetts förtjänta af att upptagas såsom bilagor, så märker man, att förf. icke alltid meddelat, hvarifrån de äro hämtade. På liknande sätt har förf. rätt ofta förfarit äfven med de urkunder, hvilka han i noterna anför såsom stöd för sina meningar. Ja, icke ens självfva texten saknar spår af ett visst slarf.

Att sistnämda påstående äger sin riktighet, är icke synnerligen svårt att visa upp. Därom öfvertygas man redan af de anmärkningar mot lemnade uppgifter, som vi i det följande ämna framställa, och till hvilka vi nu öfvergå.

Å sid. 3 heter det, att åtskilliga af landets superintendenter voro tyskar, men oss veterligt tillhörde endast tvänne denna nation, nämligen Stahell och Salomon Matthiæ. På sid. 4 skrifver förf.: »Under hela denna tid, med hvilken vi här sysselsätta oss, bemödade svenska regeringen sig ständigt och

jämt därom att dels genom våld, dels på den frivilliga öfvertygelsens väg förmå [de finska stammarne] Ingrikot och Watialaiset att öfvergå till den protestantiska kyrkan, och detta är just det mest karakteristiska draget, som utmärker Ingermanlands kyrkohistoria under den svenska tiden.» Härmed öfverensstämmer just icke yttrandet å sid 124, att man före 1680-talet *företrädesvis* haft *ryssarnes* öfvergång till den luterska kyrkan som mål för sin missionerande verksamhet. Med afseende på hvad som säges å sid. 4, att Ingrikot och Watialaiset envist höllo fast vid den grekisk-katolska kyrkans gudstjänst, ehuru de voro okunniga i det ryska språket, torde böra erinras därom, att kyrkospråket i Ryssland var och är *fornslaviska*, som sällan fullt förstods ens af tjänsteförrättarne själfva. Å sid. 8 talas om krigets härjningar 1656—1700, ehuru landet åtnjöt fred mellan åren 1661 och 1700. Å sid. 11 kallas den ene af de svenska hofpredikanter, som på Gustaf II Adolfs befallning höllo ett religionssamtal med ryssarne i Ivangorod, för J. Palmer i st. f. J. Palma. Å sid. 15 nämner förf., att regeringen 1627 förnyade befallningen om sockendelningen, under det att i Bidragen till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning, s. 175 upplyses, att det skedde 1626. Å sid. 17 låter förf. biskop Rudbeck skrifva till regeringen, att han vid Mikaeli ämnade komma till Narva, sedan han förut visiterat i Ingermanland. Sistnämda ord bör utbytas mot Livland. Å samma sida menar förf., att Rudbeck insjuknade i Reval, och att hans arbete i Estland därigenom fördröjdes till långt fram på hösten. Biskopens långa vistelse i Estland berodde emellertid på helt andra förhållanden. Prästmötet räckte nästan till slutet af augusti, och sedan kunde Rudbeck icke börja de nödvändiga förhandlingarna med ridderskapet förrän d. 18 sept. Dessa förhandlingar pågingo därefter till den 11 okt., då det var för sent att anträda någon visitationsresa till Livland eller Ingermanland. Å sid. 21 påstår förf., att innersta orsaken till det svenska reformationsarbetets ringa framgång bland de grekiska katolikerna var, att regeringen icke alltid kunde åt dem anskaffa religionslärare, som de ville godkänna. Alldenstund det s. k. reformationsarbetet i fråga om de grekiska katolikerna förnämligast bestod i försöken att göra dem till lutera-

ner, måste förf:s mening betviflas. Skulle icke omvändelsesträfvandena under alla omständigheter hafva mött motstånd af prästerna och framkallat deltagande i Ryssland, kan man med skäl fråga. Och på detta deltagande från rysk sida lägger förf. å sid. 28 sådan vikt, att han anser det för en fullt tillräcklig förklaringsgrund till den fasthet i bekännelsen, som det stora flertalet af de grekiska katolikerna i Ingermanland ådagalade. Å sid. 31 läses, att Oxenstjerna ålade Stahell att bruka sin moderation, hvilket icke gifver någon mening. I rådsprotokollet står *pia moderatione*. Å sid. 32 synes oss förf. ej vara fullt rättvis mot Stahell. Låt vara att denne hade svåra fel, men en öfverdrift innebär det dock att påstå, att hans fel *helt och hållet* fördunklade hans goda egenskaper. Att han från smädelser stundom kunde öfvergå till handgripligheter, har förf. icke bevisat, ty den åberopade striden med rådet i Narva lämnar intet stöd för en dylik mening (jmfr noten å sid. 106 och 107). Å sid. 35 omnämnes, att Stahell i början af 1642 höll en synod på Ivangorods slott, men på sid. 38 kallas densamma för synoden i Narva. Å sid. 35 låter förf. oss äfven veta, att den enligt hans uppfattning så kärlekslöse Stahell år 1642 utsände ett i »kärleksfulla» ordalag affattadt herdabref till sina präster, men han tvekar, om det skett vid det nyssnämda mötet eller något senare. Det synes emellertid, som om tvifvel i detta hänseende ej skulle behöfva ifrågakomma, eftersom synoden anställdes i början af febr. och herdabrefvet är dateradt d. 5 mars. Å sid. 40 upplyses läsaren om, att regeringen 1642 ej beviljade Stahells önskan, att vad från konsistoriets domar endast skulle få äga rum till Kungl. Maj:t. Alltså borde vad till hofrätt vara tillåtna. Men å sid. 45 skrifver förf., att vad från konsistoriets domar till högre instans icke alls fick äga rum före införandet af 1686 års kyrkolag, utan måste den missnöjde »per querelam vända sig direkt till konungen». Motsägelsen är tydlig. Å sid. 47 heter det: »Att stiftschefen skulle årligen hålla två prästmöten, förekom äfven under samma tid uti Strengnäs och Vesterås stift.» Såsom stöd för denna åsikt åberopas professor Lundströms afhandling *Laurentius Paulinus Gothus* pag. 118 (läs 169!), ehuru där uttryckligen framhålles, att dubbla prästmöten

icke förekommo inom Strengnäs stift. Å sid. 48 yttras, att konformitet i kyrkoceremonierna ej vanns förrän 1687, då Karl XI:s kyrkolag blef gällande i provinsen. Någon fullständig enhet kunde väl knappast åstadkommas förrän efter utgifvandet af samme konungs kyrkohandbok. Men när blef denna påbjuden? Å sid. 50 sätter förf. i fråga, om prästerna begagnat sig af den rätt, Karl XI:s kyrkolag tillerkände dem i fråga om val af stiftschef. Åtminstone hvad angår Lang och Bergius, har detta för dem varit omöjligt, emedan nämda superintendenter utnämdes samma dag, som deras företrädare transporterades till andra stift. Å sid. 50 gör förf. sig äfven skyldig till en missuppfattning, då han tror, att vissa socknar, som han uppräknar, tilldelades Stahell såsom prebenden. De nämda socknarne lades till hans stift. Uppgiften å sid. 51, att Stahell skulle dött år 1656, förefaller oss mindre tillförlitlig. Enligt Pancker, *Die Geistlichkeit Ehstlands* sid. 56 afled han d. 7 juni 1657. Å sid. 51 erhåller man den riktiga upplysningen, att Stahells efterträdare Rudbeck utnämdes 1658, men ändock skrifves å sid. 120, att superintendenten Rudbeck lämnade landet strax efter ryska krigets utbrott. Som bekant begynte detta krig redan 1656. Med titlar är förf. å sid. 53 något för frikostig. Hvarken Lang, Bergius eller Rungius voro teologie doktorer, då de utsågos till superintendenter. Å sid. 54 omtalar förf. att stiftet till en början indelades af Stahell i 4 prosterier, och att sedan tillkom ytterligare ett kontrakt, men ändock finner han det underligt, att prostarne därefter voro fem till antalet. Något tryckfel synes icke föreligga. Å sid. 56 redogöres för en del skyldigheter, hvilka enligt instruktionen för Stahell d. 16 juni 1642 ålågo prostarna. Bland annat, heter det, skulle de med kontraktisterna årligen gå igenom Hafenrefferi dogmatik på partikularkonventen. I instruktionen står (se sid. 193), att de skulle »alle tu år» en gång »löpa igenom» nämda arbete.

Vi hafva nu genomgått en tredjedel af afhandlingen. Äfven mot uppgifter och yttranden i de återstående två tredjedelarne af densamma kunna många anmärkningar göras, men vi underlåta att framställa dessa för att icke taga tidskriftens utrymme för mycket i anspråk. Af samma anled-

ning förbigå vi ock under tystnad de tryckfel och inkonsekvenser i skrifning af namn, som beklagligen tidt och ofta påträffas. Vi tro oss i alla fall hafva ådagalagt, att förf. ej varit så sorgfällig i sitt arbete, som man skulle önskat.

Gärna skulle man äfven hafva sett, om förf. bättre skilt mellan hufvudsaker och bisaker. Om viktiga angelägenheter erhåller man stundom få eller inga upplysningar, men detta kan bero på källornas beskaffenhet. Svårare har man att ursäkta, att förf. låtit bisaker intaga en stor plats i sin skrift. Sådana stycken som Gezelius' bevis för Ingrikots och Watialaisets finska ursprung (sid. 4—7) hade utan saknad kunnat uteslutas ur texten, och mycket ofta hade redogörelsen för innehållet i de afskrifna handlingarna kunnat affattas kortare, än hvad som skett. Likaså hade en mängd noter bort utelämnas, såsom t. ex. det s. k. apobaterion å sid. 16 och 17, citatet ur Zethrini Catalogus å sid. 53 och 54 och redogörelsen för Hafenrefferi dogmatik å sid. 56—58. Genom ett sådant förfarande skulle afhandlingens inre värde hafva ökats, och på samma gång kostnaderna för densamma hafva ansenligt nedbringats.

Det största fel, som vidlåder afhandlingen, torde emellertid vara, att densamma mycket brister i reda och klarhet. Lättast öfvertygar man sig härom genom att läsa den innehållsförteckning, som finnes bifogad till arbetet, men som för öfrigt icke länder till något gagn. Någon enhetlig plan för framställningen är icke genomförd, utan har förf. än ordnat sitt material efter tidsföljden, än efter andra principer, så att hvad man söker, finner man vanligen icke lätt. Till och med i titelns förhållande till afhandlingens innehåll framträder den påpekade bristen af klarhet, i det att den förra ej passar till det senare. Af titeln synes man nämligen endast kunna vänta en skildring af de från svensk sida gjorda försöken att omvända Ingermanlands grekiska katoliker till den luterska läran, men faktiskt gifves i afhandlingen en teckning af de svenska sträfvandena i allmänhet att höja den Ingermanländska befolkningen i religiöst och sedligt hänseende. Att kalla detta arbete för en kyrkoreformation är vilseledande och låter sig därför icke försvaras.

Att afhandlingen sålunda är behäftad med åtskilliga brister, synes oss icke kunna förnekas. Såsom det värdefullaste i densamma betrakta vi referaten af en mängd otryckta, förut icke begagnade aktstycken. Vi hoppas, att dessa referat äro riktiga.

Fr. Westling.

Karlson, K. F. *Blad ur Örebro skolas historia,* samlade och utgifna. Fjärde häft. Örebro 1899. 24 + CCC sid. Femte häftet. Örebro. 1900. 20 + CCCLX + 80 sid.

De tre första häftena af detta arbete ingingo i Örebro högre elementarläroverks program för åren 1871, 72 och 75, hvarvid endast ett mindre antal i separattryck utgafs, och dessa nya häften åtfölja de respektive årens examensprogram såsom särskild bilaga, hvadan det torde vara möjligt att åtkomma exemplar af desamma, ehuru tyvärr inga utlämnats i bokhandeln.

En lång tid föreligger mellan utgifvandet af de tre första häftena, som hufvudsakligen omfattar tiden från reformationen till 1650 och de nu utgifna, hvarunder den outtröttlige forskaren varit, utom sina ämbetsgöromål såsom lektor till 1884 och sedan såsom kyrkoherde, sysselsatt med andra litterära forskningar af betydelse för vår litteraturhistoria. Men han har därjämte varit angelägen om att insamla material för en fullständig Örebro skolas historia, som han äfven, om ock med annans tillhjälp, fick se afslutad före sin död den 13 juni innevarande år. Ett slaganfall i sept. förra året, sedermera flere gånger förnyadt, omöjliggjorde för honom själf afslutandet, hvilket öfvertogs af en hans vän och lärjunge, kontraktsprosten J. Wahlfisk, som själf varit lärjunge vid Örebro läroverk, hvilken sålunda fått skildra de mera samtida lärarne, enär han hufvudsakligen författat biografierna öfver flertalet lärare på 1800-talet och dessutom meddelat rättelser och tillägg m. m. samt afslutat arbetet, sådant det nu föreligger.

Då de tre första häftena, betydligt mindre till omfång än de båda sista, utkommo, framhölls arbetet både inom och utom fäderneslandet såsom synnerligen förtjänstfullt och såsom mönster för arbeten af dylik art. Och dess betydelse har, om ock

stora framsteg under tiden i denna forskningsgren blifvit gjorda, i väsentlig mån ökats genom det nya, som tillkommit. Ett framstående kulturhistoriskt arbete är därmed afslutadt — ett arbete af stor betydelse ej blott för skolhistorien i allmänhet och Örebro skolhistoria i synnerhet, utan ock för det ljus, som det sprider öfver andra områden af vårt offentliga och enskilda lif under flydda tider. Det har därför med rätta blifvit kalladt ett »kulturhistoriskt sammelverk», ty allt hvad den vakne och samvetsgranne forskaren funnit, som kunnat belysa odlingens tillstånd och öden äfven i andra delar af Sverige än Örebro och Nerike och som stått i någon gemenskap med föreliggande ämne, har han tillgodogjort sig och framställt i de lifliga skildringar och målande tidsbilder, af hvilka hans arbete öfverflödar. Ur sträng vetenskaplig synpunkt kan det därför ej heller kallas en Örebro skolas *historia,* då det omfattar vida mera; men genom den mera anspråkslösa titeln »blad ur» o. s. v. har förf. tillförsäkrat sig rätt att upptaga flere biomständigheter än annars varit tillbörligt, och därpå torde arbetet ej hafva förlorat i intresse. Den omständigheten, att forskningsarbetet oupphörligt fortgått, hvarunder nya fynd blifvit gjorda, som närmare belyst eller rättat föregående uppgifter, har gjort, att upprepningar skett, i vissa fall dock omständligare och oftare än behöfligt varit, hvilket torde vara arbetets svagaste sida. I de sist utkomna delarna har dock en kort sammanfattning af de hufvudsakligaste data och fakta, som i de föregående anförts, blifvit en nödvändighet att upptaga, dels för sammanhanget i det hela, dels ock därför att dessa delar numera knappast finnas att tillgå.

Första uppslaget till arbetet utgjordes af några makulatur-pappersbuntar rörande skolan, påträffade i hennes arkiv, hvilket författaren företagit sig att ordna. De utgjordes af gamla räkningar och kvitton, bref, inventarieförteckningar, betyg, profsidor, examenspensa, protokoll och rättegångshandlingar, hvartill kom en inbunden bok, »*liber scholæ Örebroensis donatus a Jacobo Bwse (Rudbeckio) Nericio anno 1615*», innehållande förteckning på lärare och lärjungar för vissa tider, inventarieförteckningar, m. m. samt en räkenskapsbok, påbörjad 1615, innehållande spridda räkenskaper och inventarielistor,

hvilket allt sedan blifvit ordnadt och kompletteradt från vidt skilda håll, så att de af författaren till skolans arkiv nu öfverlämnade samlingar rörande Örebro skolas historia utgöra icke mindre än nio foliovolymer med mer än 6,000 sidor, hvartill äro fogade innehållsregister, upptagande 265 tätt skrifna foliosidor. De rikaste bidragen hafva helt naturligt kommit från Strängnäs konsistorie-arkiv och vidare från slotts- och rådstufvu-arkiven i Örebro. Dessutom hafva såväl riksarkivet och kongl. biblioteket i Stockholm som palmsköldska, fantska och nordinska samlingarna i Upsala blifvit rådfrågade. Den tryckta litteraturen har ej heller förbisetts.

Man kan icke annat än beundra den skicklighet, hvarmed författaren lyckats kombinera spridda data och fakta och förmått att gifva åskådlighet och lif åt de personer och den tid, som skildrats. Han har förstått att af skenbart värdelösa anteckningar framkalla åskådliga bilder af förgångna samhällstillstånd, seder och karakterer. En gammal räkning t. ex. har lämnat material eller gifvit uppslag till en hel liten kulturbild, eller blifvit en historisk källa, som gifvit namn på en eller flere bland skolans män eller lämnat upplysning om, huru det tillgick vid en »kollats» på 1600-talet, hvilka varor i mat och dryck, som förtärdes, varupriset och pänningevärdet, m. m. Gamla inventarielistor hafva gifvit honom material till en rörande beskrifning, huru det såg ut i en skolmästares torftiga ämbetsgård med dess ytterst primitiva inredning och möblering eller i själfva skolestugan med dess lika anspråkslösa inventarier och skolmateriel. Författarens kombinationsförmåga framträder just i sådana detaljskildringar, som äro grundade på dylika »blad». Det är tydligen hans starkaste sida. Men här framträder tillika faran, att detaljrikedomen blir så stor, att hufvudsaken undanskymmes, att hufvudsak och bisak tillerkännas samma värde, något som ock med skäl torde kunna anmärkas mot vissa partier i detta arbete. Men de bidraga, dessa många lifligt skildrade biomständigheter, att göra taflorna lefvande, åskådliga och intresseväckande. För öfrigt har, synes det oss, författaren strängt hållit sig till tidsfärgen samt ådagalagt objektivitet och opartiskhet i framställ-

ningen, pietet och humanitet vid refererandet af tidens och personernas brister och ofullkomligheter.

Att gifva en något så när fullständig öfversikt af det rika innehållet, förbjuder utrymmet. Några antydningar måste dock göras. Fjärde delen börjar med en kort, men intressant kulturteckning af Örebro skolas rektorer från Jacobus Rudbeckius (1615—1626) till och med Otto Joël Gumælius (1830—62), hvarpå följer en kort öfversikt af skolordningar och skolstadgar från 1571—1862, m. m., samt en intressant framställning af skolhusets historia alltifrån medeltidsstugan med dess torftak och fullständiga saknad af eldstad till det 1832 uppförda och 1876 restaurerade »karolinska lärohuset» samt förslaget af 1898 till det nu 1900 ombygda, mera monumentala läroverkshuset. Bland det myckna af kulturhistoriskt intresse, som där meddelas, förekommer äfven en teaterhistorisk utflykt med en lifligt tecknad öfverblick af våra äldre teaterförhållanden, anknuten vid skildringen af huru öfre skolsalen under mer än ett århundrade varit stadens enda teaterlokal, där såväl Örebrodjäknarne som namngifna landsortskomedianter uppträdt synnerligen under marknadstider.

I kapitlen om skolgårdar och donationer till skolan och om lärarne få vi upprörande bilder af det utarmade och tröstlösa tillstånd, hvari såväl skolan som dess lärare ofta befunno sig och det svältsystem de senare voro underkastade, äfvensom af den brist på aktning för lag och rätt, som gjorde sig gällande vid behandling af skolans egendom, ja det rent af rättslösa godtycke och våldsamma framfart, för hvilken skolan, dess egendom och lärare gång på voro utsatta. I sammanhang härmed skildras märkliga privata läroanstalter på 1600-talet, hvaribland *Schola Rhalambiana* på Örebro slott 1622 och J. Bilbergs *privata akademi* i Örebro prästgård 1692.

I ett innehållsrikt kapitel om lärjungarna får man kännedom om sockengång, inackorderingspris, kunskapsfordringar, skol- och sångfester, skolstraff, skolpensa, inspektion och lärotider, lärjungeantal m. m. Kunskapsfordringarna ger författaren anledning till skildring af fordringarna i prästexamen, hvarvid han låter oss öfvervara åtskilliga sådana examina, göra besök i fältkonsistorium och se in i krigsprästernas mödor och

extravaganser. Han låter oss ock deltaga i de lärda fädernas bekymmer och omsorg om prästenkors värdiga konservering, hvarom i arbetet många kostliga historier anföras. Kunskapsmåttet ger honom ock anledning till en annan afvikelse från ämnet, i meddelandet af ett skrifprof nämligen en förälskad f. d. Örebrodjäknes rustico-latinska dagboksanteckningar, veritabelt kökslatin och Kumla-dialekt, från 1660-talet. Denna dråpliga kulturbild är äfven särskild utgifven.

Ett kapitel om skolböcker och kunskapsarter är, såsom mycket annat här förekommande, af betydelse för hela vårt lands skolhistoria.

I ett kapitel om namnbildning får författaren tillfälle att göra en utflykt på det språkliga området och därvid äfven uppvisa ortnamnens betydelse för skolpiltars namngifvande, hvarigenom en hel mängd mer eller mindre märkliga släkters härledning kommer till synes. — Ett särskildt kapitel är ock ägnadt åt »Kungsstugan» i Örebro, denna märkliga ryggåsstuga från 1500-talet, med dess målningar å väggar och tak i renässansstil, de enda målningar af detta slag som blifvit bevarade i Sverige från nämnda tid. Själfva stugan och en af väggmålningarna äro ock afbildade. — Ett kapitel upptager testamenten och donationer, stipendier och premier, hvarpå arbetet afslutas med »arkivanteckningar, upptagande spökerier, försvärjelser och vidskepelse, utarmningen under krigstider, familjeinteriörer», m. m., hvilket, ehuru af oförnekligt kulturintresse, dock icke står i närmare samband med hufvudämnet, men som den varmt intresserade författaren icke kunnat tillbakahålla.

Femte häftet innehåller biografier af alla de män, hvilka kunnat påträffas såsom lärare i Örebro skola intill 1859. Äfven denna del är rik på kulturhistoriska uppgifter och utgör tillika en fortgående historia om skolans utveckling, tills den 1859 blef ett på båda linierna fullständigt läroverk. — Örebro skola har gamla anor. Redan mot slutet af 1200-talet torde en skola hafva funnits i Örebro, enär det var vanligt, att vid Nicolaikyrkor (en sådan var Örebro kyrka, som redan då var fullt färdig) borgerskapets skolor upprättades, hvilka icke hade något gemensamt med klostren, utan stodo under den lokala hierarkiens och klericiets ledning. Men det första kända nam-

net på en skolföreståndare därstädes möter oss först 1347 d. 8 mars, då Johannes de Kil nämnes såsom *scholasticus in Œrebro* och tillika *curatus* i Kil. Såsom sigillvittne undertecknade han prästerskapets protest mot allmänna landslagen. Han synes hafva studerat i Paris, ehuru han ej förvärfvat magistergrad. Under samma århundrade träffa vi vidare tvänne scholastici örebroenses, men för 1400-talet är ingen känd. Att skolan dock existerade åtminstone under slutet af århundradet, synes bland annat däraf, att Örebro skolestuga nämnes 1482, då Hans Åkesson (Tott) där höll lagmansting. Äfven 1505 och 1506 nämnes den. Det är sannolikt i denna skola, som de berömda männen, reformatorerna Olaus och Laurentius Petri, erhållit sin närmaste utbildning, sedan de fått sin allra första undervisning i det 1463 upprättade karmeliterklostret, där ynglingar, enligt allmänna klosterregeln, icke utan aflagdt klosterlöfte fingo längre än till 15:de året åtnjuta undervisning.

Den förste till namnet kände skolmästare i Örebro under reformationstiden är dominus Sveno, som omtalas 1538, vidare herr Gottschalk 1545, mäster Nils före 1556, då tiondeanslaget för honom indrogs, Christiernus Henrici omkring 1555—57. Från och med Holgerus Olai (1568—77), som sedan blef pastor i Asker, hafva vi en sammanhängande rad af skolföreståndare, inalles 14 före 1615, hvilket år var epokgörande för Örebro skola, enär den berömde skolmannen Jacobus Bωse Rudbeckius, en broder till Vesterås-biskopen, då kom dit såsom rektor och verkade där till 1626, då han kallades till Strengnäs gymnasium. Han blef Örebro skolas sannskyldige nyskapare, som upprättade skolan ur dess förfall och höjde den till stort anseende. Vid teckningen af denne märklige skolman har författaren haft tillfälle gifva en i hög mått o intressant och liflig skildring af skolan och lifvet däri, af skolfester, seder och uppfostran. Sedermera följer skildring af samtlige rektorerna till och med O. J. Gumælius, den högt förtjänte skolmannen, som afgick 1862, inalles 18, bland hvilka många varit ganska framstående och i skolans historia märklige män. I saftiga färger äro de och deras tid tecknade, en del mycket utförligt såsom den outtröttligt nitiske och varmhjärtade Jonas Höjer (1746—64) och den såsom styresman och lärare lika skicklige och nitiske professor Per

Ekenvall (1821--30), hvilken började det verk, som på ett så framgångsrikt sätt fullföljdes af Otto Joël Gumælius, hufvudet högre än alla de öfriga sedan J. Rudbeckii dagar. Ganska utförligt och »con amore» är hans personlighet och lifsgärning tecknad. Med en seghet och ihärdighet, som söker sin like, lyckades det Gumælius att segerrikt föra sina idéer fram, hvaribland må nämnas, *ämnesläsningens allmänna införande* och *skolans emancipering från gymnasiernas principat.* Från och med 1840 fick han apologistskolan förökad till treklassig med en gemensam förberedande klass för både lärdoms- och apologistskolan. Några år därefter började Gumælius med trenne lärares tillhjälp, hvilka åtogo sig ett betydligt öfverarbete, att dimittera lärjungar direkt till akademien med förbigående af gymnasium, och de lyckades däri förträffligt. Öfvervinnande allt motstånd fick han skolan omsider 1849 förvandlad till ett på reallinien fullständigt läroverk med dimissionsrätt till akademien, hvarpå hans sträfvanden helt kröntes med framgång, då läroverket 1859 blef fullständigt på båda linierna. »Han stod nu i spetsen för ett läroverk, som med afseende på undervisningens resultat, kunde mäta sig med hvilket annat som hälst i riket och med afseende på antalet af lärare och lärjungar öfverträffade de flesta», säger vår författare. Han fick äfven tillfälle genomföra den nya organisationen och bevittna det dagligen tillväxande förtroendet för läroverket. Ännu i 14 år efter sin afgång från skolan lefde denne utmärkte skolman med oförminskade själs- och kroppskrafter. Han afled 27/10 1876. — I sammanhang med teckningen af rektorerna äro ock några af skolans mera framstående eforer och inspektorer skildrade.

Sedermera följer en afdelning upptagande konrektorer, kolleger och apologister till ett antal af 137, bland hvilka flere ganska märklige, jämte åtskilliga duplikanter och extra lärare på 1840- och 50-talen, bland hvilka märkas sådana män som sedermera biskop T. Strömberg samt kansliradet N. F. Sander och flere framstående präster. Därpå följer en öfversikt af stadgarna för undervisning i sång vid skolorna alltifrån 1571 och skildring af lärarne däri. Sånglärare var i äldre tider någon af apologisterna eller kollegerna, »den som till sjungande var

beqvämast». Klagomål öfver, huru illa det var beställdt med sången, förekomma också ofta. Aflöningen var äfven klen. Först mot slutet af 1700-talet börja särskilda kantorer anställas. Vidare skildras lärare i teckning och i gymnastik, båda slagen anställda sedan 1840, då lön utgick för dem med 150 Rdr. banko. Utförligast är därvid tecknad gymnastikläraren från 1842—62, numera generallöjtnanten, f. d. statsrådet Gustaf Rudolf Abelin, som på denna plats genom sin dugande verksamhet och ej minst genom militäröfningars införande därstädes åtskilliga år, innan därom något stadgades, gjort sig synnerligen förtjänt om läroverket.

Det har erfordrats järnflit att hopsamla material till dessa ofta ganska utförliga biografier. För äldsta tider var icke mer än ett enda namn förut bekant, och många af lärarne under de senare århundradena hafva hittills varit alldeles okända. Under författarens hand hafva de stigit ned från arkivhyllorna och ifrån att vara nakna nomina propria hafva de blifvit konkreta och lefvande personligheter. Författaren har låtit oss åskådligt se dem midt i deras arbete och verksamhet med deras förtjänster, fel och svagheter, och vi kunna följa dem i deras uppgifter och sträfvanden i lifvet, deltaga i deras husliga fröjder och sorger, gäckade förhoppningar och framgångar, till och med intränga i sådana deras hemligheter, som de aldrig väntat se uppenbarade.

Man får icke tro, att teckningarna af dessa lärare, synnerligen för äldre tider, äro blotta biografier i vanlig mening. Nej, de äro fortgående kulturskildringar, där man får vara med om allt, som kan belysa lifvet i och utom skolan, i helg och söcken. Det är en genomförd skildring af äldre tiders seder och lif, framför allt i den trakt, där Örebro skola är medelpunkten. Man föres med på bröllop och gillen, där en eller annan lärare spelar en mindre god roll, får bevittna domkapitlets faderliga ingripande ej blott i lärarnes offentliga utan ock enskilda lif, dels omsorg om lärarnes såväl befordringar som giftermål, husliga tukt och ordning. Man får till och med bevittna, hurusom en hel församling, Eker, som sköttes af en kollega And. Laurentius Wallius, 1679 sättes under fullständigt

interdikt, som varade i tre månader, sedan denne Wallius på ett bröllop råkat i slagsmål med bönderna, hvilka därpå våldsamt tagit kyrkonycklarna om hand.

Genom dessa skildringar går såsom en röd tråd lärarnes hårda kamp för tillvaron, deras nästan ständiga betryck samt strider för bevarandet eller utfåendet af det dem tillmätta knappa brödet. Efter en lång, sträfsam skoltid vunno många af dem slutlig befordran till något torftigt sacellani eller till en hospitalspredikantsbefattning, en och annan äfven genom konsistoriets bemedling till en friplats för ålderdomen på hospitalet. Man förstår här lätt befogenheten af skolmästarnes gamla klagan: »*quem Jupiter odit, pædagogum fecit.*»

När man ser, huru det stora flertalet får draga sig fram under ett lif fullt af nöd och allehanda vedervärdigheter och huru de bära detta och plikttroget hålla ut, så länge krafterna stå bi, måste man djupt beundra deras åt sitt kall så hängifna sinne och förvånas öfver, att nya ämnessvenner funnos att tillgå för det då så mödo- och otacksamma lärarekallet. Emellertid har en nyare tid fått inhösta frukterna af deras förarbeten i vetandets och undervisningens tjänst.

I ett kapitel om öfvergångstiden 1858—59 skildras bland annat det bekymmer och den oro, hvari de lärare försattes, hvilka alltsedan 1849 med framgång uppehållit de tjänster, som nu skulle besättas med lektorer, och hvilka nu, om de ville komma i fråga att bibehållas vid dessa platser, affordrades *nya prof* i en ojämn täflan med yngre krafter. Missmodet var ej mindre hos den gamle rektorn än hos dem själfva. »Vedervärdigheterna» i befordringsväg voro sålunda ännu ej ändade.

Slutligen ägnas ett kapitel åt »muntliga underrättelser om Örebro skola», meddelade af tvänne f. d. lärjungar för tiden 1797—1800, 1809—10 och 1826—31, af intresse för kännedomen om skolans inre förhållanden, sådana de uppfattats af skolgossen och sofrats af den mognade mannen.

Sist förekommer en kort beskrifning på det nu om- och tillbyggda läroverkshuset jämte planscher däröfver. »Örebro gamla skola», som begagnades till 1812, och plan af karolinska läroverkets byggnader 1868 äro afbildade i fjärde häftet.

I femte häftet förekomma därjämte porträtt, förutom af författaren själf, af de tre om undervisningsväsendet så högt förtjänta Örebrobrödraparen Olaus och Laurentius Petri, Johannes och Jacobus Rudbeckius samt Gust. Wilhelm och Otto Joël Gumælius.

Såsom tillägg bifogas »Catalogus Scholarium Orebroensium» från 1721—1771, af stor betydelse för den personhistoriska forskningen. I de föregående häftena äro i texten intagna de förteckningar på lärjungar, som i skolans äldre handlingar förekomma.

Utom genom fullständiga innehållsförteckningar i båda dessa delar underlättas arbetets begagnande genom ett ganska fullständigt personregister till alla fem häftena samt ett kortare sakregister, hvilket allt ökar arbetets värde.

Arbetet är tillägnadt Örebro samhälle, som författaren i 22 år tillhört, hvilket härmed fått en historia om sitt läroverk, sådan intet annat samhälle i vårt land ännu äger, ett arbete af stort intresse för hvarje bildningens vän, af utomordentlig betydelse för svenska skolhistorien och som bereder dess författare ett *monumentum honoris perenne.*

Joh. W—k.

Jonzon, B. G. Blad ur Bollnäs församlings kyrkohistoria. Häftena 1 och 2. (100 sid.) Upsala 1899, 1900.

Försöken i Sverige till vetenskaplig behandling af en »församlingshistoria» torde vara lätt räknade. Svårigheten att där bryta mark ligger i öppen dag. En och annan populär framställning har däremot sett dagen, och till de värderikaste af dessa hör pastor Jonzons här ofvan nämnda arbete öfver Bollnäs församlings kyrkohistoria. Förf. betonar uttryckligen, att arbetet är skrifvet för allmogen, och därefter bör det naturligen ock bedömas. Det från denna synpunkt goda arbetet skulle dock hafva vunnit på ett grundligare tillgodogörande af bibliotek och arkiver. Det är onekligen skada, att förf:s aflägsna boningsort och trägna tjänstgöring lagt hinder i vägen därför.

Ämnet, som af förf. omfattats med stor pietet, är från många synpunkter af intresse. I Bollnäs var tidigt stor bygd, och socknen har af gammalt ansetts såsom »rangpastoratet» i Helsingland. Bland dess präster finnas många intressanta personligheter, och församlingsboarne torde ock vara rätt typiska för helsingeallmogen med afseende på »helsingelifvets» såväl goda som dåliga sidor. Bollnäsboarne ha ock haft hand och ord med vid viktiga skiften i vår historia.

Någon ingående redogörelse för innehållet tillåter icke utrymmet. De intresserade må hänvisas till självfva arbetet, som rekvireras direkt från författaren.

Boken börjar med en inledning om Helsinglands kristnande. Denna afdelning, som är utarbetad efter Widmark, Schück, Hildebrand och Hjärne, innehåller icke något egentligt nytt. Här visar sig bristen på källstudier. I afdelningen om »kristna inflytelser från Norge» saknar man t. ex. den onekligen en smula roande fortsättningen på ärkebiskop Nicolaus' af förf. nämnda öfverenskommelse med helsingarne 1314, att St. Olofsskatten därefter skulle gå till Upsala i stället för till Nidaros. Just i dessa dagar, då helgonets minne ånyo väckts till lif i dess hemland, vore det af intresse att höra ärkebiskop Pauls och hans domkapitels bref (af 21 och 22 april 1344) till biskop Hemming och Upsala domkapitel om, hur *nostra ecclesia et gloriosus martyr Olauus* kränkts af svenskarne genom förhållande af gåfvor och offer. Nidarosbiskopen hotar med rättegång, hvarpå Upsala domkapitel svarar så undfallande och kanske ej utan sin udd, att de förmena sig förtjäna *fauorem et graciam ampliorem,* därför att de vilja utom Norges gränser utbreda ryktet om *vestrum beatum Olauum.* Följden vardt ett stadgande om, huru uraktlåtna löften om offer och vallfärder till St. Olof och hans kyrka må försonas.

Kap. I har till öfverskrift *Medeltidsminnen.* Förf. behandlar där frågan om härledningen af socknens namn, som han med stöd af fortlefvande sägen förbinder med »Bålde Näs», den rike stormannen, som var »mäktig nog att förbjuda sammanringning, till dess han syntes i den s. k. Granbergs backe». Här fattas den namnform, *Bållernäs,* som finnes i

Helsinglands äldsta jordebok (af år 1629: Kammararkivet. Jfr ock sakörelängder — från 1541 — och tiondelängder — från 1577 — därsammastädes), hvilken ock möjligen torde lämna upplysning om, hvar *Ingelstada* legat.

Uppränningen är sedan ungefär densamma i detta som i de följande utkomna kapitlen och angifves i rubrikerna II *Minnen från reformationsårhundradet,* III *Sextonhundratalets prästerskap, kyrka och kyrkliga lif.* Kyrkan med dess inventarier, prästgård och prästbol skildras i olika skeden. Om den äldsta kyrkan är intet kändt. Förf. ger i stället sina läsare — efter Hildebrand — en beskrifning på våra äldsta kyrkor, liksom han konsekvent efter bästa källor ger en totalbild af tidsförhållandena, där inga särskilda uppgifter från Bollnäs församling föreligga, och där sådana finnas, låter dem inordnas under de generella dragen i tiden. Genom detta tillvägagångssätt har han undvikit det annars så nära till hands liggande felet att generalisera enskilda företeelser. Detta gör ock boken lättläst, populär och instruktiv.

Förf. ger en liflig skildring af, hur det månde tett sig vid den nya kyrkans invigning den 3 nov. 1468. Tidpunkten torde dock få flyttas längre tillbaka. Det för Bollnäskyrkan af biskop Andreas i Linköping utfärdade aflatsbrefvet af detta datum berättigar icke till denna slutsats, hvilket förf. ock själf påpekat och i ett kommande häfte ärnar ändra. Kyrkan är helgad åt Maria, Petrus, Paulus och Laurentius. Ofullständigt och för de afsedda läsarne motsägande är nog att angifva, att Lunds och Upsala domkyrkor äro helgade åt St. Lars, då strax förut säges, att helsingarne hällre vallfärdade till S:t Olofs kyrka i Trondhjem än till *St. Eriks* i Upsala. Goda afbildningar af kyrkan och dess tillhörigheter förhöja intresset af denna afdelning.

I synnerhet fängslas läsaren af berättelsen om, hur Bollnäs-boarne och deras kyrkoherde herr Jon deltogo i domprosten Görans upprorsförsök med dess snöpliga utgång. Förf. har där citerat Carl Blincks skildring i hans historiska roman »Gustaf Vasa och hans samtida». Fråga torde dock vara, om i ett för allmogen afsedt arbete förf. icke inför sina läsare mister en del af sin trovärdighet, då han intager, hvad de — för öfrigt

ej utan skäl — hänföra under rubriken »dikt». Kännedom om vår allmoges betraktelsesätt kommer anmälaren att hålla före, att det varit lyckligare att äfven här följa samma lugna och sakrika framställning, som utmärker arbetet i dess helhet. Här saknas konungens bref till »Joen i Bollenäs» ($^{31}/_{7}$ 1529). Äfvenså må påpekas, att Widmark, som förf. här följer, anger årtalet för herr Niels' tillträde till pastoratet ett år för tidigt. Han fick nämligen »literas collacionis» först 1534.

Till det värderikaste i arbetet hör framställningen af kyrkotuktens handhafvande samt fattig- och sjukvården i Bollnäs med de talrika originaluppgifter, som där förekomma. Äfven Bollnäs var hemsökt af den andliga farsot, som vi känna under namn af »trolldomsväsendet», och den nitiske kyrkoherden Sven Watz fick själf såsom ledamot i en kommissionsdomstol döma åtskilliga af sina församlingsboar.

Stilen är ledig och koncis, utstyrseln god. Det ligger mycket arbete bakom. Vägen är ännu nybruten, hvadan förf. föga haft att stödja sig på föregångares erfarenheter. Om, såsom vi hoppas, exemplet manar till efterföljd, kunde möjligen några formella anmärkningar vara till nytta. De framställas icke för att förringa arbetets förtjänster inom sitt särskilda område.

För att vara fullt njutbart för de läsare, som närmast åsyftas, borde förf. mer konsekvent ha tillagt förklaringar öfver ovanligare eller främmande ord såsom pilastrar, kapphvalf, stjärnhvalf o. d. samt gifvit öfversättning till alla latinska citater. Sådana förekomma oöfversatta t. ex. å sidorna 17, 22, 59 o. s. v. Att annorlunda än som språkprof använda den ursprungliga stafningen i äldre skrifvelser torde vara onödigt. Den är ju äfven hos bättre skribenter skäligen inkonsekvent. Skall man anföra så noggrannt, må det ske så långt möjligt efter original eller bästa afskrift, eljes utsätter man sig lätteligen för en mångfald af fel, såsom förf. gjort genom att följa mindre korrekta afskrifter. Det ålderdomliga i språket, som man funnit önskligt att bibehålla, framträder ändå. En hufvudanmärkning måste ock göras mot förf:s sätt att citera på god tro. Han är icke ensam därom. Härigenom förringas arbetets värde för forskaren. Det populära framställningssättet

har därmed intet samband. Så citerar förf. ofta t. ex. »Riks.-ark.», där man förvånar sig öfver den grundlighet, som icke åtnöjt sig med att hänvisa till diplomatarium suec. eller Gustaf I:s registratur. En undersökning gifver emellertid snart vid handen, att förf. i själfva verket citerar — Widmark. Ett exempel endast. Den förste kyrkoherden i Bollnäs, Ingemundus, gaf 1312 ett hemman i Nortuna i Uppland till Upsala domkyrka och »4 vaccas, 3 sues antiquas et 3 unius anni» till Bollnäs. Vid denna uppgift citeras »Riksarkivet, perg. bref 22/5 1312. Jfr ock Fant och Låstbom, Upsala erkestifts herdaminne, Bollnäs». Citatet är hämtadt ur herdaminnet, hvarur tryckfelen Nortuna (i st. f. Närtuna) och Boldanæs medföljt. Herdaminnet torde ha sin uppgift ur Peringskiölds *Monumenta Ullerakerensia*, som har Närdathuna och Baldanes liksom originalet enligt diplomatarium. Hade förf. gått till Peringskiöld allenast, hade han dessutom där funnit Ingemundi grafskrift och afbildning af stenen. Däremot citeras — rätt, men inkonsekvent — Widmark, i hvad som berättas om den femte kyrkoherden, Mattias, hvilket kommer sig däraf, att det där citerade brefvet, som torde vara hämtadt från Peringskiölds handskrift *Monumenta Sveogothorum* Lib. VII, icke har ursprungsbeteckning hos nämnda författare. Vill man angifva, hvar originalstället finnes, bör likväl den förf., från hvilken man själf har hämtat citatet, *därjämte* angifvas. Citeringen blir eljes vilseledande.

Trots en eller annan brist i antydd riktning, är pastor Jonzons arbete af oförnekligt värde. Vi präster må taga vara på det värdefulla material till kännedom om våra församlingar, som ligger förvaradt i kyrkornas arkiv, innan de gå till landsarkiven. Förf. uttalar i förordet en förhoppning, att en närmare kännedom om framfarna tiders kyrkliga lif skall stärka samfundskänslan i kyrklig riktning. Och däri blir han helt visst icke besviken. Prästen själf skall under arbetet komma närmare de många församlingsboar, hvilkas intresse härför endast behöfver väckas för att bli så lefvande och friskt, att de med glädje hjälpa till att samla, hvad sägen och minne ha kvar från gångna tider ute ibland folket. Därigenom skall han känna sig nog lönad för sin möda. Innerligare blir han ock förbunden med sin församling, då han för egen räkning får en lef-

vande förnimmelse af förpliktelsen mot släktledens arf. Just i vår tid är det nämligen ett betydelsefullt led i prästens gerning att frammana ansvarskänslan mot det kommande släktet. Den synes oaktadt allt, som göres af stat och kyrka, i de många hemmen dock vara på väg att dö. *En* väg här är att visa på det framfarna och mana fram känslan af samhörighet med de gångna släkterna i deras möda och kamp, i seger och nederlag. Kärleken går hand i hand med kunskapen. *Qvantum cognoscitur, tantum diligitur.* Detta gäller på alla områden, icke minst det kyrkliga.

Ju mer kärleken växer sig stark till det gamla trädet, som bestått så mången bitande höststorm och brännande nattfrost, innan grenarne fingo den bärkraft, de nu äga, dess omsorgsfullare blir vården om de unga veka årsskotten. Allt, äfven det ringa, som kan föra oss däremot, skall hälsas med glädje.

Per Pehrsson.

Pehrsson, Per. *Ur Österby bruks och Vallonernas krönika,* anteckningar till föreläsningar, hållna vid Österby 1898—99. Ups. 1899. (Särtryck ur Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XX, 1899.) 124 sid. Pris 3 kronor.

Då storhetstidens svenskar skrefvo sina blad i vårt lands historia, hägrade detta för deras af patriotism hänförda fantasi såsom Platos sjunkna paradisiska drömland Atlantis. Att det sjunkit, betydde för dem endast, att glömskans flod dolt det för söderns kulturfolk. Rudbeck och hans efterföljare satte såsom sitt mål att lyfta det upp ur djupet och framvisa det för mänskligheten såsom hennes af uråldriga anors glans skimrande urhem. Så följdes Atlantikan af en rad historiska och topografiska afhandlingar och skrifter, hvilka dels tryckts såsom akademiska prof, dels såsom manuskript gömts i biblioteken. Äfven om resultaten af denna begynnande forskning i Sveriges historia icke i allt bestå inför nutidens kritik, bära de dock vittne om den varma fosterlandskärlek, som eldat författarne.

Det är ett glädjande bevis för fortvaron af denna känsla, att åtskilliga författare äfven utom de egentliga forskarnes led i våra dagar ägna tid och möda åt utarbetandet af monografier ur vårt folks allmänna eller kyrkliga historia.

Bland dessa intager P. Pehrssons ofvannämnda arbete en ganska framstående plats dels på grund af det intresseväckande ämnet, dels till följd af den förtjänstfulla behandling, som kommit detsamma till del. Den fosterländska ande, som besjälat författaren, lyser oss till mötes redan i det motto, hvarmed han försett sitt arbete: »Lyssna till den granens susning, vid hvars fot ditt bo är fästadt!» Men den gör sig och kraftigt förnimbar på åtskilliga ställen, där författarens stil, som äfven eljes är kraftig och klar, höjer sig till liffulla, poetiska naturmålningar eller högstämda skildringar af historiska personligheter och tilldragelser.

Arbetet är indeladt i fem afdelningar.

Den första inrymmer beskrifning öfver Österby bruks läge och fornminnen samt dess historia intill tiden för den egentliga valloninflyttningen omkring år 1618. I denna del har förf. nedlagt rätt mycket arbete på att redogöra för bergsbruket i forna dagar, det sextonde århundradets mått, mynt och pänningevärde m. m. »Gamle kung Gösta» framträder här icke blott såsom den kloke och ekonomiske, stundom hänsynslöse (jfr sid. 7 f.) hushållaren, utan ock såsom sitt lands störste brukspatron. Man får äfven se, huru hjältekonungens, Gustaf II Adolfs, begåfning och krafter räckte till att med synnerlig omsorg vårda och upparbeta äfven denna näringsgren.

I den andra afdelningen skildras vallonernes hemland, redogöres för deras härstamning, språk, karakter och historiska förhållanden efter reformationstiden. Vidare omtalas de förhållanden i Sverige, som blefvo orsak till vallonernas inkallande, hvarefter följer berättelse om deras inflyttningar under Louis de Geers tid. Denne märklige man och hans stora betydelse för vårt land träder härvid i förgrunden på ett mycket tilltalande sätt. Äfven Österby bruks historia fullföljes för samma tid, hvarjämte förf. fogat till denna afdelning en lista på omkring 500 vallonnamn, af hvilka åtskilliga ännu förekomma i landet.

Följer så i tredje afdelningen Österby bruks historia under den tid, bruket innehades af de Geers efterkommande. Det är särskildt brukets inre förhållanden och bruksfolkets, d. ä. vallonernas ställning i ekonomiskt afseende, som här behandlas.

I den fjärde afdelningen redogöres för vallonernas ställning i kyrkligt afseende, dels i allmänhet i vårt land, dels i synnerhet vid Österby.

För den kyrkohistoriskt intresserade läsaren förefaller denna del af arbetet kanske något knapphändig. Troligen beror detta därpå, att förf. har för afsikt att behandla hithörande ämnen i en särskild skrift. Anmälaren vågar hoppas detta på grund af meddelande från förf. Då torde åtskilliga frågor komma att besvaras, till hvilka den föreliggande framställningen ger anledning. Förf. säger t. ex. sid. 82, att vallonerna, som ju voro reformerta, utlofvades religionsfrihet. Man önskade gärna få närmare besked om detta löfte, ty det måste väcka undran, att Gustaf Adolf kunde gifva ett sådant. Hans konungaförsäkran innehåller förutom det, som förf. anfört, den bestämmelsen, att »*främmande religionsförvandter icke inom landet tillstädjas någon religionsöfning, hvarken offentlig eller hemlig*». Det är ock bekant, att konungen höll på detta förbud så hårdt, att han till och med säges hafva vägrat sin svåger, pfalzgrefven Joh. Casimir, som var kalvinist, tillåtelse att hålla gudstjänst i sitt eget hus.[1] Det är visserligen sant — och det framgår äfven oförtydbart af förf:s skildring —, att de stränga bestämmelserna icke kunde upprätthållas, men huru det var möjligt, att särskildt löfte om religionsfrihet, låt vara mycket inskränkt, kunde gifvas, och att de Geer kunde medföra egen präst och till och med hålla särskild sådan för sina arbetare i Norrköping förefaller så öfverraskande, att man väntar sig en mera detaljerad framställning härom.

Vidare visar förf., att klagomål öfver den frihet, vallonerna togo sig med afseende på sin religionsöfning, höjdes från prästerskapet och kyrkliga myndigheter. Exempel på dessa klagomål anföras. Dessa exempel äro högeligen intressanta, men de få sitt fulla värde först då, när man får veta, huru de

---

[1] Jfr Th. Norlin, Sv. kyrkans hist. efter reformationen, I, 2, s. 160.

upptogos på högre ort, och till hvilka åtgärder de föranledde. Tydligen är det Gustaf Adolf själf och hans dotter samt hennes förmyndareregering, som hålla vallonerna om ryggen och då 1655 års religionsstadga utgifves, är denna näppeligen en inskränkning af någon förut lagligen medgifven religionsfrihet, utan blott ett detaljeradt utförande af hvad som ligger i Gustaf Adolfs konungaförsäkran. Det är synbart, att de kyrkliga myndigheterna nu äro starka nog att göra mera allvar af lagens bud, än de förut kunnat.

I samband härmed må ock uttalas önskvärdheten af en närmare redogörelse för de Geers förbindelser med Amos Comenius och Johannes Matthiæ, för så vidt en sådan på grund af befintliga källor kan gifvas. Ämnet vidröres på sid. 48, ff. Förf:s uppgift, att det var de Geer, som inkallade Comenius, styrkes af ett bref från den sistnämnde till Joh. Matthiæ, däri det heter: — »cujus evocatus literis (D:ni de Geer) huc accessi.»[1]

Den sista, femte afdelningen af boken innehåller Österby bruks historia under Grillska och Tammska släkterna, till dess bruket efter P. A. Tamms död 1856 af hans arfvingar ombildades till aktiebolag.

Mot det värderika och särskildt i kulturhistoriskt afseende intressanta arbetet hafva vi egentligen endast ett par mindre betydande anmärkningar att göra.

Den ena är den, att såväl innehållsförteckning som angifvande i texten af de olika afdelningarnas innehåll alldeles saknas. Dispositionen af ämnet är enligt vår mening god och naturlig, men öfverskådligheten skulle hafva betydligt underlättats, om de olika delarna blifvit försedda med särskilda öfverskrifter och indelade i mindre, rubricerade afdelningar.

Den andra anmärkningen rör anförandet af källorna. Ett uppräknande af desamma förekommer redan på titelbladets baksida, och denna förteckning visar, att förf. icke sparat tid och möda att se sig om både i arkiv och bibliotek, men vid läsningen af boken tränger sig ofta den frågan fram: »Ur

[1] Brefvet är dateradt »Finspong 29 Aug. 1642» och finnes aftryckt i Hanngrens afhandling: »De genom biskop J. Matthiæ föranledda synkretistiska stridigheterna i Sverige.»

hvilken af de uppräknade källorna har denna uppgift hämtats?» Vi mena, att arbetets värde skulle hafva varit ännu större, om innehållet, åtminstone på viktigare punkter, hade bestyrkts genom källhänvisningar i noter under texten.

Det goda trycket och papperet, den omsorgsfulla korrekturläsningen och icke minst de väl utförda porträtten och vyerna bidraga att göra arbetet behagligt och lättläst.

B. G. J.

Svensk kyrkohistorisk bibliografi.

(Upprättad af C. Grönblad.)

1898—99.

(Formatet är 8:o, där ej annat angifves.)

---

1. **Ahnfelt, O.,** Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. 3. *Georg Normans* Ein kurtz ahnleithungh med svensk öfversättning af *Rasmus Ludvigsson* och Explicatio articulerum fidei. V, 54, (1) s. 4:o. Lund.
   Lunds Universitets Årsskrift T. 35 (1899).
   1—2. T. 30, 31 (1893—95).

2. **Ahnfelt, O.,** Brefvexling mellan Peder Winstrup og Zacharias Kling.
   Kirkehistoriske Samlinger. R. 4 : Bd 6 : H. 1 (1899), s. 201—05.

3. **Ahnfelt, O.,** »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om Presterskapet.»
   Historisk Tidskrift 1898, s. 60—62.

4. **Ahnfelt, O.,** En skriftebok från Göinge härad på 1600-talet.
   Kirkehistoriske Samlinger. R. 4 : Bd 5 : H. 2 (1898), s. 334—45.

5. **Ahnfelt, O.,** Fortsättning af instruktionen i »En Skriftebok från Göinge härad».
   Kirkehistoriske Samlinger. R. 4 : Bd 6 : H. 1 (1899), s. 206—08.

6. **Ahnfelt, O.,** Ur Biskopen öfver Skåne Stift Peder Winstrups Kopiebok.
   Kirkehistoriske Samlinger. R. 4 : Bd 5 : H. 3 (1898), s. 614—18.

7. **Alstermark, B.,** De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800. 1. Herjeådalen och Helsingland. [Ak. afh. Upsala]. VI, (2), 148 s. Strängnäs, Förf. 1898.

8. **Arnaud, E.,** Le chapelain de l'ambassade suédoise à Paris pendant la Terreur. [C. C. Gambs.]
   Bulletin historique et littéraire [de la] Société de l'Histoire du Protestantisme Français. T. 47 (1898), s. 554—59, 1 portr.

9. **Arndt, G.,** Buss- und Bettagsordnung des Schwedenkönigs Gustav Adolf für Magdeburg und Halberstadt vom Jahre 1632.
   Zeitschrift für praktische Theologie. Bd 22 (1900) : H. 1, s. 30—52. [Tr. 1899].

10. **Aus Schweden.** Der Taufstreit.—Gesetz gegen die römische Propaganda.
   Chronik der christlichen Welt. 8 (1898) : sp. 163—65.

11. **Berg, W.**, Dragsmarks Kloster. 2. Undersökningen.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6: H. 4 (1899), s. 275–432, 5 kartor.
1. Klostrets historia : ibidem. Bd 6 : H. 1 (1895), s. 1–85.

12. **Berggren, J. E.**, Olaus Petris reformatoriska grundtankar. 77 s. Upsala.
Upsala Universitets Årsskrift 1899. [Tr. 1898.]
Rec. af *H. Ldm* [*H. Lundström*] i Kyrklig Tidskrift 1899. s. 336–40.

13. **Bergqvist, O.**, Missionen bland Kaitomlapparna intill år 1850.
Kyrklig Tidskrift 1899. s. 18–44.

14. **Bergström, G.**, Medeltidsmålningarna i Arboga stadskyrka. Franciskanerminne. 42 s., 2 pl. Örebro, Förf. 1898. Pr. 0,75.

15. **Bergström, G.**, Sancta Birgitta. IV, 213, (1) s. Örebro, Förf. 1898. Pr. 2,50.

16. **Beskow, G. E.**, Lefnadsminnen. 167 s., 1 portr. Sthlm, Fosterlandsstiftelsen 1899. Pr. 1,50.

17. **Bidrag** till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom *R. Hausen*. D. 2 : H. 2. s. V, 273—451. Helsingfors 1898. Pr. 3 fm.
Innehåller bl. a.: Ransakningar och domar rörande trolldomsväsendet på Åland 1666–78.

18. **Bienemann jun., F.**, Etwas vom kirchlichen Leben in Riga zur Zeit der Belagerung 1710.
Rigaer Tageblatt 1898: N:o 143. 144.

19. **Billing, G.**, Wilhelm Flensburg.
Kyrklig Tidskrift 1898. s. 1–16.

20. **Björck.** Gustaf Daniel Björck. [Med porträtt.]
Die Seelsorge in Theorie und Praxis. Bd 3 (1898), s. 46–48.

21. **Briefe** aus dem Brigittenkloster Maihingen (Maria Mai) im Ries 1516—1522. Eingeleitet und erläutert von *J. Kamann.*
Zeitschrift für Kulturgeschichte. Bd 6 (1899), s. 249–87.

22. **Bruiningk, H.**, Die älteren Kirchenbücher Livlands.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1897, s. 46–67.

23. **Cedergren.** Probst Theol. Doctor Hans Fredrik Cedergren 1799—1863. [Med porträtt.]
Die Seelsorge in Theorie und Praxis. Bd 4 (1899), s. 243–56.

24. **Cornelius, C. A.**, Lärobok i kyrkohistorien för de allmänna läroverken. 14 uppl. Öfversedd och utgifven af *H. Lundström.* VII, (1), 126 s. Upsala, Schultz 1899. Pr. 1.

25. **Dokument,** Historiska, rörande de svenska ev.-luth. församlingarna i N. Amerika före Augustana-synodens organisation 1860.
Tidskrift för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika etc. H. 1 (1898), s. 1–14, 58–64. H. 2 (1898), s. 65–130.

26. **Ehrenheim, E. von,** Kyrkobeskrifningar. Erik Ihrfors: Uplandia sacra. Pars secunda 1897.
Upplands fornminnesförenings tidskrift. H. 19 (1898), s. 108–15.

27. **Ekhoff, E.**, Husaby kyrka i Vestergötland. Med 9 fig.
Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift Bd 10 : H. 4 (1899), s. 329–44.

28. **Eklund, J. A.**, Andreas Rydelius och hans lifsåskådning. (4), 243 s., 1 portr. Sthlm, Schedin 1899. Pr. 3.
Rec. af *H. Schück* i Kyrklig Tidskrift 1899. s. 282–87.

29. **Esbjörn.** Bref och utdrag ur bref från *L. P. Esbjörn* till E. Norelius, T. N. Hasselquist och Erl. Carlsson i kronologisk ordning. Med upplysande anmärkningar af *E. N.* [*E. Norelius*].
Tidskrift för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika etc. H. 4 (1899), s. 243—354.

30. **Esbjörn.** Utdrag ur pastor L. P. Esbjörns dagbok.
Tidskrift för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika etc. H. 4 (1899), s. 355—60.

31. **Eubel, C.,** Hierarchia catholica medii ævi sive summorum pontificum S. R. E. cardinalium ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta, e documentis tabularii præsertim Vaticani collecta digesta edita. VI, (2), 582 s. 4:o. Monasterii 1898.
Rec. af *K. H. K.* [*K. H. Karlsson*] i Historisk Tidskrift 1899, s. 77—78; af *F. X. Funk* i Deutsche Litteratur-Zeitung 1899, s. 944—45; af *A. Cartellieri* i Historische Zeitschrift Bd 82 (1899), s. 502—04; af *G. Gerola* i Archivio Storico Italiano. Ser. 5 : T. 23, s. 169—79; af *K. Wenck* i Theologische Litteraturzeitung 1898, sp. 685—89.

32. **Freisen, J.,** Nordisches Kirchliches Eheschliessungsrecht im Mittelalter.
Archiv für Katholisches Kirchenrecht. Th. 78 (1898), s. 485—515.

33. **Funke, O.,** Guds fotspår på min lefnadsväg. Minnen från barndomen, skol- och universitetstiden. Öfvers. [1.] IV, 483 s. Sthlm, Norman 1898. Pr. 4.

34. **Förteckning** öfver Åbo domkyrkas prebenden och Kungl. Majestäts arf och eget i Finland — från 1550-talet. Meddelad af *K. G. Leinberg.*
Historiallinen Arkisto. D. 15 (1898), s. 244—63.

35. **Grönwall, F. W.,** En skånsk hexprocess.
Kulturhistoriska Meddelanden. Årg. 3 (1899), s. 70—87.

36. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 7—18. D. 2, s. 81—547 + (1) s.; D. 3, 679 s. Sthlm, Rietz 1898—99. [Tr. i Strängnäs.] Pr. 1 kr. häftet.
Rec. af *H. Lundström* i Kyrklig Tidskrift 1899, s. 287—93.
D. 1—2 : s. 1—80 utk. 1896—97.

37. **Hall, F.,** Bidrag till Cistercienserordens historia i Sverige. 1. Munkklostren. [Ak. afh. Upsala.] VII, (2), 174 s. Hernösand, Förf. 1898.

38. **Hall, F.,** Bidrag till kännedomen om Cistercienserorden. [Läroverksprogram. Gefle & ak. afh. Upsala.] VII, 86 s. 4:o. Gefle 1899.
Omarbetning af föreg.

39. **Hammargren, J. A.,** Om den liturgiska striden under konung Johan III. [Ak. afh. Upsala.] XV, 252 s. Upsala, Lundequistska bokh. 1898. Pr. 3.

40. **Handlingar** rörande finska kyrkan och presterskapet. Med understöd af allmänna medel i tryck utg. af *K. G. Leinberg.* Saml. 3. N. F. 1539—1651. XXXVI, 524 s. Helsingfors. Utg:n 1898. Pr. 3 fm.

41. **Hannerz, N.,** Den lutherska kyrkans prädestinationslära. Historisk redogörelse 1. [Läroverksprogram.] XXVI s. 4:o. Kristianstad 1899.

42. **Helander, J.,** Haquin Spegel, hans lif och gärning intill år 1693. [Ak. afh. Upsala.] II, 308, (1) s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 3,75.
Upsala Universitets Årsskrift 1900. [Tr. 1899].

43. **Hjelm, A.,** Den helige Bernhard och Abälard. En dogmhistorisk studie. 1. [Ak. afh. Lund.] 197 s. Lund, Lindstedt 1898. Pr. 2.

44. **Hildebrand, E.,** Ett bidrag till frågan om Joh. Baazius som kyrkohistoriker.
Historisk Tidskrift 1899, s. 153—58.

45. **Hildebrand, H.,** Minne af Olaus Magni.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 12 (1897). s. 93—280.

46. **Hildebrand, H.,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 3: H. 1. Femte boken. Kyrkan, s. 1—160. Sthlm, Norstedt & S. 1899.

47. **Hildebrand, H.,** Vadstena restaurerade klosterkyrka. Med 6 bilder.
Ord och Bild 1899. s. 65—73.

48. **Holmqvist.** Johan Henrik Holmqvist. [Med porträtt.]
Die Seelsorge in Theorie und Praxis. Bd 3 (1898). s. 74—79.

49. **Hussinetz.** Magister de Hussinetz' Historia gestorum Christi för första gången utgifven med inledning af *H. Lundström.* 50 s. Upsala, Utg:n 1898. Pr. 1,25.

50. **Jahresbericht,** Theologischer, herausg. von *H. Holtzmann & G. Krüger.* Bd 18 (1898). Berlin, Schwetschke u. Sohn. [Tr. i Braunschweig.]
Kirchengeschichte. Skandinavien: s. 365, 800.

51. **Janse, O.,** De nyaste åsikterna om Erik den helige.
Historisk Tidskrift 1898. s. 319—28.

52. **Jordebok,** Skara stifts kyrkliga, af år 1540. Utg. af Vestergötlands Fornminnesförening [genom *F. Ödberg.*] 1. IV, 44 s. Sthlm 1899.
Bilaga till Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. H. 10.

53. **Jordebok,** Vadstena klosters, 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker. Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *Carl Silfverstolpe.* IV, 315 s. [S. 1—96 tr. 1897.] Sthlm, Norstedt & S. 1898.
Historiska handlingar. D. 16: N:o 1.

54. **Jörgensen, A. D.,** Historiske afhandlingar. Bd. 1. 465, (1) s. København, Det Nord. Forlag 1898. Pr. 9,50.
Innehåller bl. a.: De hamborgske erkebispers forsøg på at generhverve primatet over den nordiske kirke: Erkebispeskiftet i Lund 1177 og den skånske kirkelov: Om forholdet mellem den sællandske og den skånske kirkelov.

55. **Kihlberg, R. T.,** Johan Christoffer Bring.
Diakonen utg. af Svenska Diakonsällskapet. Årg. 1 (1898). s. 71—87.

56. **Kirke-leksikon** for Norden utg. af *F. Nielsen.* H. 8—17. Bd 1, s. 337—816. Aarhus, Jydsk Forlags-Forretning 1898—99. Pr. för häfte 0,85.
H. 1—7 utk. 1897.

57. **Kirkemöde,** Det 7de svenske.
Luthersk Kirketidende R. 5: Bd 24 (1898). s. 208, 318.

58. **Kjellberg, C. M.,** Erik den helige i historien och legenden.
Finsk Tidskrift 1898: Bd 2, s. 317—39.

59. **Kopibog,** Erkebiskop Henrik Kalteisens. Udg. for det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *A. Bugge.* XXXII, 226, (1) s. Christiania 1899.

60. **Korsbaneret.** Kristlig kalender. Red. af *O. J. Siljeström.* Årg. 19 (1898), 20 (1899). Rock Island, Ill., Lutheran Augustana Book Concern.
Innehåller bl. a. biografier öfver svensk-amerikanska prestmän och beskrifningar öfver Augustana-synodens kyrkor.

61. **Krohn, I.,** Über die Art und Entstehung der geistlichen Volksmelodien in Finland. [Ak. afh. Helsingfors.] (4), 98 s. Helsingfors 1898.

62. **Kuylenstjerna, O.,** Sören Kierkegaard, tänkaren och sanningsökaren. 142, (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier 1898. Pr. 1,75.

63. **Kyrkor,** Gotländska, i ord och bild, utg. af Gotlänningens redaktion. Ser. 2, s. 75—131. 4:o. Visby 1898. Pr. 1,50.
Ser. 1. s. 1—74 utk. 1897. Pr. 2.

64. **Larsen, S.,** Det lundske Ærkesæde og Biskop Herman.
Aarböger for nordisk Oldkyndighet og Historie. R. 2: Bd 14 (1899), s. 81—145.

65. **Leinberg, K. G.,** Om finske mäns studiiresor i äldre tid.
Historiallinen Arkisto. Bd 15 (1898), s. 264—302.

66. **Leinberg, K. G.,** Till fordne skolrektorn i Åbo, sedermera biskopen i Reval Christian Agricolas och hans närmaste efterlefvandes minne.
Historiallinen Arkisto. Bd 15 (1898), s. 29—58.

67. **Lewenhaupt, E.,** Ur en lärd uplands-slägts historia. [Celsius.]
Från upländsk bygd, utg. af Uplands nation 1899, s. 87—92.

68. **Lifsbilder** ur den evangelisk-lutherska missionen bland tamulerfolket i Ostindien 1705—1840. D. 2. Missionens blomstringstid 1720—1798. 1. Schultze — Pressier — Walther — Rajanaiken — Aron (1720—1746). (4), 140 s., 2 portr., 1 karta. Sthlm, Beijer. [Tr. i Upsala]. Pr. 1,25.
Skrifter utg. af Samfundet Pro Fide et Christianismo. 44 b.
Rec. af *N. S.* i Luthersk Kirketidende. R. 5: Bd 24 (1898), s. 366.
D. 1 utk. 1897. Pr. 2,50.

69. [**Lundberg, A. V.,**] Templum cathedrale Vaztenense &c. h. e. Vadstena klosterkyrka m. fl. 42 s. Vadstena, V. Janssons bokh. [Tr. i Sthlm.] Pr. 0,75.
Östgöta-Kuriren 1898: N:o 134 B. — Kort beskrifning af Vadstena m. fl. kyrkor.

70. **Lundgren, F.,** Wilhelm Norlén. Anteckningar om hans förflutna lif. 328 s., 7 pl. Sthlm, Norman 1899. Pr. 3,75.

71. **Lundin, C. F.,** Kyrkohistoria för hemmet under inseende af professor *W. Rudin* utarbetad. D. 1: H. 3. Medeltidens kyrka. 2. VIII, (1) s., s. 399—612. Sthlm, Norstedt & S. 1898. Pr. 2,75.
Rec. af *O. Norberg* i Kyrklig Tidskrift 1899, s. 82—84.
D. 1: H. 1—2 utk. 1896—97. Pr. 5,25.

72. **Lundqvist, K. G.,** Biskop Jakob Serenius och arbetet för en förbättrad bibelöfversättning under Adolf Fredrik och Gustaf III.
Kyrklig Tidskrift 1898, s. 349—75.

73. **Lundström, H.,** Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet (1565—1646). 3. Paulinus såsom ärkebiskop och prokansler. (1637—46). IV, 171, 55 s. Upsala, Förf. 1898. Pr. 3.
D. 1—2 utk. 1893.

74. **Lundström, H.,** Undersökningar och aktstycken. Bidrag till svenska kyrkans historia. VI, 143 s. Upsala, Förf. 1898. Pr. 5.

75. **Magnusson, A. M.,** Nicolaus Olai Botniensis. [Ak. afh. Upsala.] (1), 197, IV s. Upsala, Förf. 1898.

76. **Marconi, G.,** Svenska helgonet Birgittas lefverne. Bearbetning från italienskan. (4), 196 s. Sthlm, Johnson 1899. [Tr. i Norrköping.] Pr. 1,50.

77. **Mattiæ, J.** Biskopen i Strengnäs Johannes Mattiæ sjelfbiografiska anteckningar.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1 (1899), s. 87—89.

78. **Modin, E.,** Olofsmässan. Ett blad ur Härjedalens kulturhistoria.
Ny Illustrerad Tidning 1899, s. 388—90, 392, 400—01, 423—24.

79. **Norberg, O.**, Ett bidrag till Anders Pederssons Kempes historia.
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 193—98.

80. **Norelius, E.**, Personliga hågkomster af L. P. Esbjörn.
Tidskrift för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika etc. H. 4 (1899), s. 361—66.

81. **Norelius, E.**, Tal vid Augustana-synodens årsmöte i St. Paul den 15 juni 1899. Vid firandet af prof. L. P. Esbjörns minne...
Tidskrift för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika etc. H. 4 (1899), s. 236—43.

82. **Norrby, C.**, Gustaf Emanuel Beskow †.
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 271—75.

83. **Norrby, C.**, Johan Christoffer Bring.
Kyrklig Tidskrift 1898, s. 345—49.

84. **Nyblæus, A.**, Lars Anton Anjou. En minnesruna.
Från uppländsk bygd, utg. af Uplands nation 1899, s. 9—10.

85. **Ohlsson, H. T.**, Matrikel öfver svenska kyrkans prästerskap, utgifven i Juli 1899. (8), 199, (1) s. Lund, Ohlsson 1899. Pr. 2,50.

86. **Pajula, J. S.**, Bidrag till herrnhutiska brödraförsamlingens historia i Finland. 46, LVII s. Helsingfors, Otava 1899. [Tr. i Tavastehus.] Pr. 1 fm.

87. **Pajula, J. S.**, Pietismi ja uskonnolliset liikkeet Suomessa vv. 1686—1772. [Ak. afh. Helsingfors.] (4), 207 s. Hämeenlinnassa 1898. Pr. 2,50 fm.

88. [**Petersson, P. E.**,] Lefnadsteckning öfver prosten Per Petersson af *E. P.* 82 s., 1 portr. Jönköping, Förf. 1898. Pr. 0,50.

89. **Petri, Laurentius**, Quæstiones aliquot circa magistratum eller någre spörszmåll om werdzlig öffuerheett. För första gången utgifna af *H. Lundström*. XII, 29 s. Upsala 1898.
Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet. 11: 6.

90. **Petri, Olavus**, Undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och upprättelse samt tvänne fragment om helgon och om änglar. Efter författarens egenhändiga manuskript utgifna af *O. Ahnfelt*. Festskrift af Svenska Literatursällskapet vid Olavus-Petri-statyns aftäckande. VII, 92 s., 1 facs. Upsala 1898.
Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet. 11: 7.
Rec. af *H. Ldm* [*H. Lundström*] i Kyrklig Tidskrift 1899, s. 336—43.

91. **Protokoll**, Minnesota-konferensens af Augustana-synoden, från 1858 till 1868.
Tidskrift för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika etc. H. 3. (1899), s. 131—233.

92. **Protokoll** och meddelanden, Finska kyrkohistoriska samfundets, 1892—97. 1. IV, 194 s. Kuopio 1898. Pr. 3,20 fm.

93. **Protokoller**, Consistorii ecclesiastici Aboënsis. 1. 18/7 1656—8/11 1658. 240 s. Borgå 1899.
Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar. 2.

94. **Quensel, O.**, Den urkyrkliga gudstjänsten enligt ἡ Διδαχή.
Kyrklig Tidskrift 1898, s. 29—38.

95. **Quensel, O.**, Ett omtvistadt manuskript.
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 161—80.

96. **Quensel, O.**, Huru predikade C. J. L. Almqvist?
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 315—24.

97. **Quensel, O.**, Hvarifrån komma våra prästkragar och vår prästkappa?
Kyrklig Tidskrift 1898, s. 168—74.

98. **Rudin, W.,** Otto Ferdinand Myrberg †.
Kyrklig Tidskrift 1899. s. 262—71.

99. **Sandelius, E.,** Likpredikan och minnesord vid kontraktsprosten m. m. d:r Carl Schmidts jordfästning i Hedemora kyrka d. 6 febr. 1899. 11 s. Hedemora, Sahlberg, 1899. Pr. 0,35.

100. **Schauman, G.,** Jacob Tengström och Anders Schönberg.
Finsk Tidskrift 1898: Bd 1, s. 416—35.

101. **Schauman, G.,** Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag. Tillägg.
Historisk Tidskrift 1898, s. 49—59, 328—38.

102. **Schroeder, G. W.,** History of the Swedish baptists in Sweden and America. 316 s., 1 portr. New-York 1898.

103. **Schück, H.,** Ur gamla papper. Populära kulturhistoriska uppsatser. Ser. 4. 214, (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 2,75.
Innehåller bl. a.: Ur ärkebiskop Lindbloms papper; Ur Olof Wallquists självbiografi; Uno von Troils memoarer.

104. **Silfverstolpe C.,** Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar. H. 1. 96 s. Sthlm, Norstedt & S. 1898.
Skrifter och handlingar utg. genom Svenska Autografsällskapet. 4.

105. **Sjöholm, J.,** Hippolytus och modalismen. En dogm-historisk undersökning. [Ak. afh. Lund.] (5), 120, (1) s. Lund, Gleerupska univ.-bokh. 1898. Pr. 1,50.

106. **Skrifter,** Två, från den s. k. likvoristiska striden utg. af *O. Norberg.* [Läroverksprogram.] XXIII s. 4:o. Strängnäs 1899.
Rec. af *H. Ldm* [*H. Lundström*] i Kyrklig Tidskrift 1899, s. 480—82.

107. **Stjerna, K.,** Erik den helige. En sagohistorisk studie. 1. 34 s. 4:o. Lund 1898.
Meddelanden från det literaturhistoriska seminariet i Lund, utg. af *H. Schück.* 4. = Lunds Universitets Årsskrift. Bd 34: Afd. 1: N:o 2.

108. **Stjerna, K.,** Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg.
Historisk Tidskrift 1899, s. 237—39.

109. **Steffen, R.,** Petrus Ionæ Angermannus och uppgiften om Heming Gadhs bok de Pastore.
Samlaren. Årg. 20 (1899), s. 1—27.

110. **Stübel, B.,** Das angebliche Gebet Gustaf Adolfs bei seiner Landung auf deutschem Boden 26 Juni 1630.
Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 20 (1899), s. 476—80.

111. **Sylwan, O.,** Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut. 203 s.
Antiqvarisk tidskrift för Sverige. D. 14. N:o 1 (1899).

112. **Sömandsmissjon,** Den svenske. [1898.]
Bud och Hilsen. Bd 34 (1899), s. 204—07, 256—64.

113. **Tengström, J.,** Vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning af *M. G. Schybergson.* CLX, 285, (1) s. Helsingfors 1899. Pr. 4,50 fm.
Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland. 41.
Rec. af *E. L—s* [*E. Lagus*] i Finsk Tidskrift 1899: Bd 1, s. 377—80.

114. **Tidskrift** för svensk ev.-luth. kyrkohistoria i N. Amerika och för teologiska och kyrkliga frågor. *E. Norelius,* redaktör. Utgifven af Lutheran Augustana Book Concern, Rock Island, Illinois. H. 1—4. 1898—99.

115. **Tolstadius.** Erik Tolstadius.
Die Seelsorge in Theorie und Praxis. Bd 3 (1898), s. 105—09, 117—22.

116. **Tschudi, C.,** Hanna Cordelia Ouchterlony.
For Kirke og Kultur. Bd 5 (1898), s. 42—54.

117. **Upmark j:r, G.,** Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn.
Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Bd 10: H. 3 (1889), s. 269—76.

118. **Wedel-Jarlsberg, baronne, née baronne de Rosenörn-Lehn,** Une page de l'histoire des Freres-Prêcheurs. La province de Dacia (Danemark, Suède et Norvège). (2), 288 s. Rome, Desclée, Lefebvre et C:ie 1899. Pr. 2,50.

119. **Wadström, B.,** Ur minnet och dagboken. Anteckningar från åren 1848—98. D. 1: H. 2—4, s. 97—319, 353—512, 41 pl.; D. 2: H. 1—4, 513, (2) s., 34 pl. Sthlm, Fosterlandsstiftelsen 1898—99. Pr. för häfte 1.
D. 1: H. 1. s. 1—96, 320—52 utk. 1897.

120. **Westling, G. O. F.,** Meddelanden om luthersk ortodoxi, synkretism och pietism i Estland under det svenska väldets tid.
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 304—15.

121. **Westling, G. O. F.,** Mittheilungen über den kirchlichen Cultus in Ehstland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Kirchengeschichtliche Studie. (Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen.)
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5: H. 3 (1898), s. 270—302.

122. **Westling, G. O. F.,** Mittheilungen über die Kirchenverfassung in Estland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Kirchengeschichtliche Studie. Vom Verfasser autorisirte Uebersetzung.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5: H. 2 (1898), s. 131—90.

123. **Withrow, W.,** Roms katakomber. Öfvers. från engelskan af *G. F.* 549 s. Sthlm, Sigurdsson 1899. [Tr. i Norrköping.] Pr. 4.

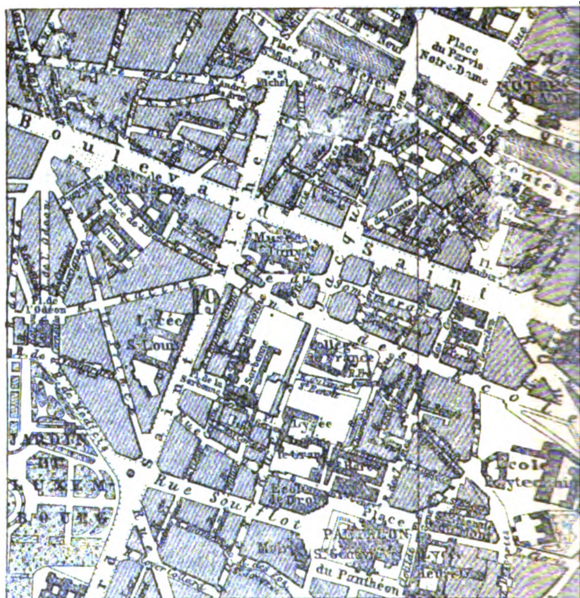
124. **Wrangel, E.,** Cisterciensernas inflytande på medeltidens byggnadskonst i Sverige. Profföreläsning. 20 s. Lund, Lindstedts bokh. 1899. Pr. 1.

125. **Ödberg, F.,** Om biskopen i Skara Svenonis Jacobi härkomst och hans arfvegods, de s. k. Kadegodsen, med bilagor.
Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. H. 10 (1899), s. 22—39.

126. **Öhlander, C.,** Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning. 1. 1617—45. [Ak. afh. Upsala]. IV, 235 s. Upsala, Förf. 1898. Pr. 2,50.
Kyrkliga förhållanden: s. 152, 165 ff.

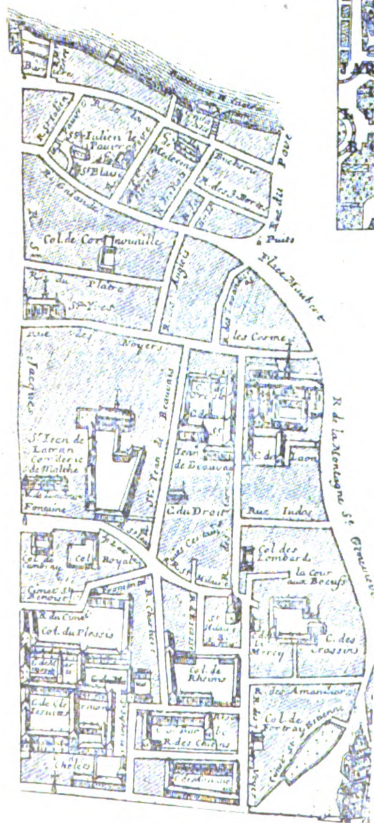
Tillägg:

127. **Forsman, J. R.,** Suomen kirkollisten olojen uudistus ison vihan jälkeen. [Ak. afh. Helsingfors.] VII, 320 s. Turku 1899. Pr. 2 fm.

Modern karta af Quartier latin.

Karta af 1714 (med Rue des Carmes m. m.).

Karta af 1552 (med Rue Serpente m. m.)

Karta af 1552 (med Rue des Carmes m. m.)

